MASTER
NEGATIVE
NO. 93-81247-8

MICROFILMED 1993

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States - Title 17, United States Code - concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or other reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

GROTIUS, HUGO

TITLE:

DE VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIAN

PLACE:

LONDINI

DATE:

1772

Master Negative # 93-81247-8

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

De veritate religionis 1772

239
G9112 Grotius
De veritate religionis Christianae. Ed novissima...
London 1772 S [16]+ 320p

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 10x
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 4-2-93 INITIALS M.D.C.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

BIBLIOGRAPHIC IRREGULARITIES

MAIN ENTRY: GROTIUS

Bibliographic Irregularities in the Original Document
List volumes and pages affected; include name of institution if filming borrowed text.

_____Page(s) missing/not available:_____

_____Volumes(s) missing/not available:_____

_____Illegible and/or damaged page(s):_____

__✓__Page(s) or volumes(s) misnumbered: PAGE 210 NUMBERED 10

_____Bound out of sequence:_____

_____Page(s) or illustration(s) filmed from copy borrowed from:_____

_____Other:_____

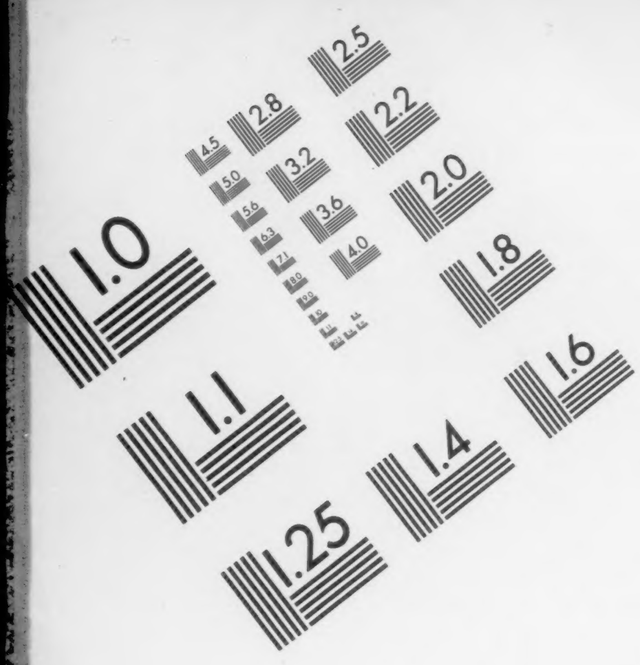

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

Centimeter

Inches

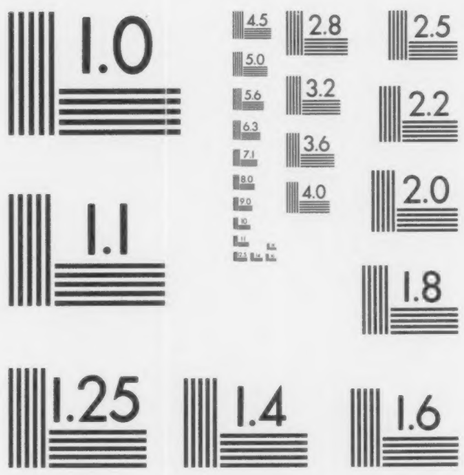

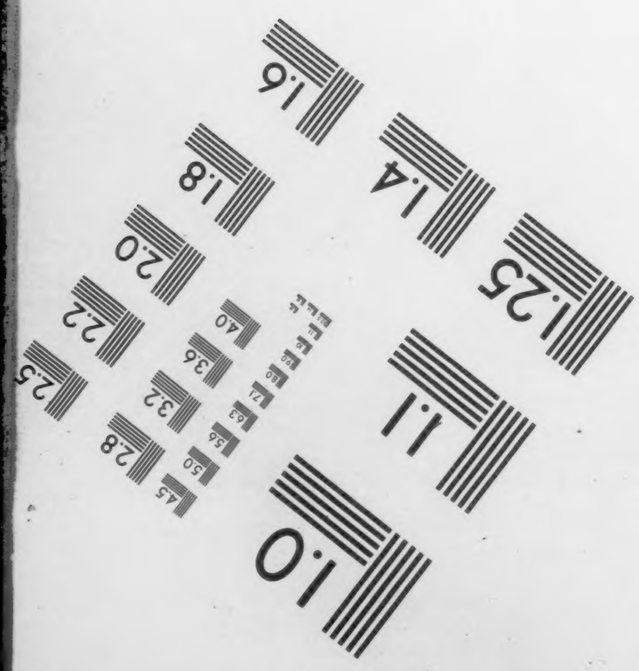

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

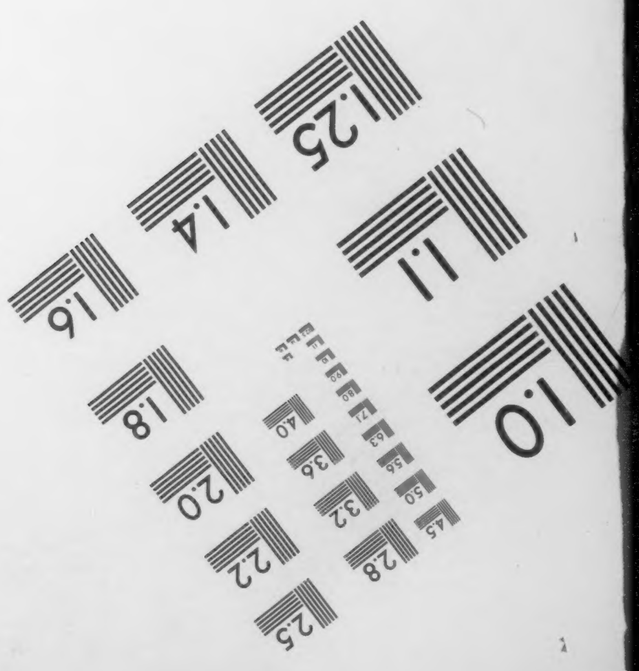

Class 2395 G912 Book G912
Columbia College Library
Madison Av. and 49th St. New York.
Beside the main topic this book also treats of

Subject No.	*On page*	*Subject No.*	*On page*

HUGO GROTIUS

(Dutch "De Groot")

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Cum ~~Notulis~~

JOANNIS CLERICI;

Accesserunt ejusdem

De eligenda inter Christianos dissentientes Sententia, & contra Indifferentiam Religionum

LIBRI DUO.

Editio novissima, ex collatione optimorum exemplarium emendata.

LONDINI,
Apud JOANNEM NOURSE,
MDCCLXXII.

239
G912

VERITATIS ET VIRTUTIS

AMANTIBUS

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

VOBIS ſolis, ſi verum hic dicendum ſit, quemadmodum omnino puto; vobis, inquam, ſolis ſcriptus eſt & dicatus liber Summi Viri HUGONIS GROTII, qui Veritatem ac Virtutem amatis. Sine eo amore, non poteſt placere hoc opus, quod eo tendit ut Veritatem Evangelicam, ab omnibus partibus ac factionibus alienam, in clara luce collocet; idque eum in finem, ut Virtutem, eamque itidem Evangelicam in animis pariat. Verum ut vis earum probe ſentiatur, oportet animum antea amare id quod verum & rectum eſt; qui enim men-

21802

DEDICATIO.

dacii amici ſunt, & vitio addicti, non poſſunt ejuſmodi cognitionibus adfici. Alioquin aurei libelli lectio prorſus eſt inutilis. *Eſtote factores Verbi,* ait Jacobus Ep. Cap. I. 22. & ſeqq. *& non auditores tantum, fallentes voſmetipſos; quia ſi quis auditor eſt Verbi & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum nativitatis ſuæ in ſpeculo; conſideravit enim ſe, & abiit, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit; qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis & permanſerit in ea, non eſt auditor obliviosus factus, ſed factor operis; hic beatus in facto ſuo erit.* Qui legit hoc Opus *de Veritate Religionis Chriſtianæ,* ejuſque dogmata & præcepta perſpexit, nec tamen melior fit; is in deteriore ſtatu eſt, quam ſi numquam legiſſet. Eo enim non ſpectat ut nos tantum doctiores, ſed potiſſimum ut me-

meliores faciat. *Epictetus,* Stoïcæ ſectæ decus, homini qui ſe in Philoſophia profeciſſe putabat, cupiebatque ab *Epicteto* interrogari de doctrina, quæ erat in Libro *Chryſippi* de Adpetitu, ut videret quam adtente eum librum legiſſet, hoc reſponſum dedit: *Mancipium, non id quæro, ſed quomodo perſequaris & fugias* (bona ac mala) *quomodo adpetas atque averſeris? quomodo res adgrediaris, ut adſentiaris & te præpares? naturæne convenienter, an contra ſi convenienter quidem, oſtende mihi, & dicam te proficere; ſin minus, diſcede.* Differt. Lib. I. c. 4. Sic & quiſquis legerit hoc Grotii opus, & quæ ei ſunt ad calcem adjecta, meliorque factus fuerit, is demum profeciſſe jure cenſebitur; ſin vero maneat in pravis habitibus doctrinæ Evangelicæ hic traditæ contrariis, nihil pro-

feciſſe merito judicabitur, & indignus qui talia legeret; quæ non tantum eo ſpectant ut doctiores ab eorum lectione homines abeant, ſed potiſſimum ut meliores fiant, atque ad ultimum uſque halitum maneant. Quod Lectoribus noſtris, non ſecus ac mihi, opto & voveo. Valete.

Dabam Amſtelodami Calendis Martiis Anni à C. N. MDCCXXIV.

L E C-

L E C T O R I

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CEperat *Bibliopola conſilium de recudendo hoc opere Grotiano, cum eum monui multa & gravia eſſe menda, in prioribus editionibus relicta, præſertim in teſtimoniis Veterum; quæ è re ejus erat emendari, & paucula, non ſine fructu, in Notis addi poſſe; nec fore ingratum aut inutile Lectori, ſi ſubjungeretur libellus, quo oſtenderetur ubi inveniatur quam puriſſima Chriſtiana illa Religio, cujus veritatem demonſtravit Vir ſummus. Ille vero continuo me orare, ut hoc in ejus gratiam præſtare vellem; quod & pro obſervantia, qua* Grotii *memoriam colo, & propter rei utilitatem, non illibenter ſuſcepi. Quomodo autem præſtiterim, tui erit,* Lector Candide, *judicii. Permulta vitia Typothetarum emendavi, pluraque forte emendaſſem, ſi potuiſſem omnia loca invenire. Notulas perbreves addidi, quod ſatis uberes jam eſſent ſubjectæ, nec plures poſtulare à me*

res ipsa videretur. Eas à Grotianis nomen meum, distingu t. Denique libellum Grotianis adjeci, de eligenda inter dissentientes Christianos sententia, Ecclesiaque; in quo spero me nihil, præter mentem magni viri, aut certe præter veritatem protulisse. Argumentis usus sum quæ cuivis paullo prudentiori probarentur, facilibus, nec longe accersitis; atque ita statui gerere se in hoc negotio Christianos oportere, quemadmodum in gravissimis vitæ negotiis prudentissimi quique sese gerere solent. Abstinui ab omni acriore controversia, dictisque quibusvis acerbioribns; quæ abesse debent ab omnibus nostris de Religione judiciis, si modo per adversarios liceat. Stylo simplici, nec calamistris ullis inusto, animi mei sensa exposui, prout in re tam seria fieri oportere censebam; ubi pondus argumentorum, non lenocinia verborum, quæruntur. Qua in re, Grotium *meum sum imitatus, & imitabuntur, ut puto, quicumque serio & animo argumenti gravitate perculso de ejusmodi rebus scribere adgredientur.*

Dum autem hæc meditarer, misit ad me litteras eas, quas ad calcem videbis, Amplissimus juxta ac Doctissimus vir & cujus singulari humanitati multum debeo, à Serenissima

sima Magnæ Britanniæ Regina ad Regiam Celsitudinem Sereniss. Etruriæ Magni Ducis extra ordinem missus. Eas, cum bona ejus venia, commodum edi posse ad finem hujus voluminis judicavi, ut liqueret quid Grotius *de Ecclesia Anglicana senserit; quæ quidem gratias ei habebit, ringentibus licet nonnullis hominibus, qui pugnantia inter se dogmata, Socinianismum, Papismum, imo & Atheismum longe doctissimo & religiosissimo viro objiciunt; ne, ut opinor, immortalia ejus Scripta legantur, quibus inania eorum dogmata funditus everturtur. Qua in re, ut in multis aliis similibus, frustra aliorum luminibus officere adhuc conati sunt. Sed iis Deus ignoscat (aliud enim nihil imprecor) & meliores eorum animis cogitationes injiciat; ità ut Veritatis & Pacis amore omnes tandem conjungamur, & in unum ovile, sub uno pastore Christo, conveniamus! Hoc te etiam,* Optime Lector, *vovere & exoptare nobiscum decet; & sic tibi sane Deus, tuisque omnibus adsit, prout rem, qua licebit, promovebis & omni ope adjuvabis! Vale.*

Dabam Amstelodami Calendis Martiis Anni MDCCIX.

EIDEM

EIDEM. S. D. J. C.

Iis quæ ante octo annos dicebam nihil eſt, quod nunc adjiciam, niſi me, in hac ſecunda mea *Grotii* Editione, aliquot Notulas addidiſſe, & plura menda è Veterum teſtimoniis ſuſtuliſſe. Vale.

Dabam Amſtelod. Calendis Juniis Annî MDCCXVII.

Idem de hac tertia etiam intellectum velim; cui etiam addidi Libellum, quo eorum ſententiam oppugnavi, qui perinde eſſe putant in quacumque Chriſtiana ſecta vivant. Vale.

Ibidem Calendis Martiis Ann. MDCCXXIV.

Nobi-

Nobiliſſimo Ampliſſimoque Domino,

D. HIERONYMO BIGNONIO,

ADVOCATO REGIO

In ſummo Auditorio Pariſienſi.

Vir Nobiliſſime & Ampliſſime,

PEccem in Juſtitiam ipſam, ſi tempora ei in auguſtiſſimo loco exercendæ debita alio divertam. Sed audacem me facit Religionis Chriſtianæ tutela, pars Juſtitiæ tuique muneris magna. Neque Juſtitia ſinit, ut acceſſio hæc ad quemquam prius perveniat, quam ad eum, ex cujus nomine magnam tituli ſuperbiam liber præfert. Non dicam me partem poſcere de otio tuo, quod tibi tam late diffuſa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio ſit negotiorum mutatio, rogo ut forenſes curas harum chartarum lectione diſtinguas. Ne ſic quidem longe abibis ab actibus ſolitis. Audies teſtes, vim teſtimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale Vir Maxime. Lutetiæ 27. Auguſti, cIↃ IↃC XXXIX.

Hugo Grotius.

ANA-

ANACEPHALÆOSIS

eorum

Quæ ſingulis quibuſque libellis ab Auctore in hoc Opere de VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ, tractantur.

LIBER PRIMUS.

I. Occaſio operis, Pag. 1
II. Probatur Deum eſſe, 3
III. *Deum eſſe unum.* 6
IV. *In Deo eſſe omnem perfectionem,* 7
V. *Et quidem infinitam,* 8
VI. *Deum eſſe æternum, omnipotentem, omniſcientem, & omnino bonum,* ibid.
VII. *Deum eſſe cauſam omnium,* ibid.
VIII. *Occurritur objectioni de mali cauſa,* 15
IX. *Contra eos differitur qui duo principia ſtatuunt,* 16
X. *Aſſeritur univerſum à Deo regi,* ibid.
XI. *Etiam ſublunaria,* ibid. *Etiam ſingularia,* 17
XII. *Quod demonſtratur ex conſervatione Imperiorum,* ibid.
XIII. *Et ex miraculis,* 19
XIV. *Præſertim autem apud Judæos, quibus fides adſtruitur ex duratione religionis,* ibid.
XV. *Item ex Moſis veracitate, & antiquitate,* 21
XVI. *Et ex teſtimoniis extraneorum,* 23
XVII. *Probatur idem, quod ſupra, ex prædictionibus, & argumentis aliis,* 66
XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur,* 70
XIX. *Et quod tanta ſit ſcelerum licentia,* ibid.
XX. *Ita ut ſæpe opprimantur boni,* 72
XXI. *Retorquetur hoc ipſum, ad probandum animos ſupereſſe corporibus,* ibid.
XXII. *Quod confirmatur traditione,* ibid.
XXIII. *Et quidem tali, cui nulla ratio repugnet,* 75
XXIV. *Multa faveant.* 78
XXV. *Unde conſequitur, finem hominis eſſe felicitatem poſt hanc vitam,* 79
XXVI. *Ad quam comparandam indaganda eſt vera Religio,* ibid.

LIBER SECUNDIS.

I. *Ut probetur titulum veræ Religionis competere Chriſtianæ Religioni,* 80
II. *Oſtenditur Jeſum vixiſſe,* ib. *Item eumdem morte ignominioſa affectum,* 81
III. *Et tamen poſt mortem adoratum, etiam à viris ſapientibus,* 82
IV. *Oſtenditur ejus adorationis cauſam aliam eſſe non potuiſſe, quam miracula ab ipſo edita,* 83
V. *Atque hæc miracula non naturali efficaciæ neque diabolicæ potentiæ adſcribenda, ſed omnino à ſolo Deo profecta eſſe* 84

VI,

VI. *Probat auctor, de ipſius Jeſu reſurrectione conſtare teſtimonia fide dignis,* 86
VII. *Solvit objectionem ſumptam ab eo, quod reſurrectio videatur impoſſibilis,* 90 *Docet reſurrectione Jeſu poſita, evinci dogmatis veritatem,* 91
VIII. *Oſtenditur Chriſtianam religionem præſtare aliis omnibus,* 92
IX. *Idque à præmii propoſiti excellentia,* ibid.
X. *Hinc ſolvitur obiter objectio inde ſumpta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant,* 96
XI. *A præceptorum eximia ſanctitate circa Dei cultum,* 99
XII. *Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus etiam læſi,* 103
XIII. *Circa maris et fœminæ conjunctionem,* 106
XIV. *Circa uſum temporalium,* 109
XV. *Circa juſjurandum,* 112
XVI. *Circa facta alia,* ibid.
XVII. *Occurritur objectioni ex controverſiis, quæ ſunt inter Chriſtianos,* 113
XVIII. *Probatur porro præſtantia religionis Chriſtianæ ex præſtantia ipſius magiſtri,* 114 *Ex admirabili propagatione hujus religionis,* 118 *Præcipue ſi conſideretur infirmitas ac ſimplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt,* 122
XIX. *Et Maxima impedimenta, quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.* 123 *Obiter reſpondetur his, qui plura aut validiora argumenta requirunt,* 126

LIBER TERTIUS.

I. Aſſeritur auctoritas librorum Novi Fœderis, Pag. 129
II. *Docetur libros qui nomina præſcripta habent, eorum eſſe, quorum nomen præferunt,* 130
III. *De libris olim dubitatis ſublatam eſſe dubitationem,* 131
IV. *Libris ſine nomine conſtare auctoritatem, ex qualitate ſcriptorum,* 132
V. *Probatur hos ſcriptores vera ſcripſiſſe, quia notitiam habebant eorum, quæ ſcribebant,* ibid.
VI *Et quia mentiri nolebant,* 134
VII. *Adſtruitur quoque inde ſcriptoribus fides, quod miraculis illuſtres fuerint,* 135
VIII. *Et in ſcriptis eorum multa ſint, quæ eventus comprobavit divinitus revelata eſſe,* 137
IX. *Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo ſuſcipi, ne falſa ſcripta ſubjicerentur,* 138
X. *Solvitur objectio, quod multi libri à quibuſdam rejecti fuerint,* ibid.
XI. *Refutatur objectio quaſi his libris contineantur impoſſibilia,* 141
XII. *Aut à ratione diſſona,* ibid.
XIII. *Solvitur objectio illa, quod his libris quædam inter ſe repugnantia contineantur,* 143
XIV. *Solvitur alia ex teſtimoniis extrinſecis: ubi oſtenditur ea magis eſſe pro his libris,* 145
XV. *Denique ſolvitur illa de immutata ſcriptura,* 146

XVI.

XVI. *Probatur denique auctoritas librorum veteris Fœderis,* 149

Liber Quartus.

I. *Refutantur specialiter religiones à Christiana discrepantes,* 161
II. *Ac primum quidem Paganismus; ostenditurque unum tantum esse Deum, Mentes vero creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei,* 162
III. *Probatur malos spiritus à Paganis adoratos, & quam id sit indignum,* 164
IV. *Disputantur contra cultum exhibitum hominibus vita functis in Paganismo,* 166
V. *Contra cultum astrorum & elementorum,* 167
VI. *Contra cultum brutorum animantium,* 168
VII. *Denique contra cultum earum rerum, quæ substantiæ non sunt,* 169
VIII. *Solvitur objectio Paganorum, sumpta à miraculis apud ipsos,* 171
IX. *Et ab oraculis,* 174
X. *Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt,* 177
XI. *Respondetur iis, qui ortus & interitus religionis astrorum efficaciæ adscribunt,* 178
XII. *Denique ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus Paganorum: ac si quid est in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiri,* 181

Liber Quintus.

I. *Judaismus refutatur,* 187
II. *Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis,* 188
III. *Solvitur quod objiciunt miracula hæc facta ope dæmonum,* 189
IV. *Aut vi vocum,* 190
V. *Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quod is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex est,* 191
VI. *Solvitur objectio sumpta ex discrepantia, quæ est inter legem Mosis & Jesu: ostenditurque aliam perfectiorem dari potuisse lege Mosis,* 192
VII. *Ab Jesu in terris observatam fuisse legem Mosis, & nulla alia præcepta postea fuisse abolita, nisi ea, quæ intrinsecam bonitatem non habebant,* 194
VIII. *Ea fuisse Sacrificia, quæ nunquam per se Deo placuerunt,* 198
IX. *Item ciborum discrimen,* 202
X. *Et dierum,* 207
XI. *Ac circumcisionem externam,* 209
XII. *Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu,* 211
XIII. *Argumentum sumitur contra Judæos ex eo, quod in confesso sit promissum eximium Messiam,* ibid.
XIV. *Ostenditur eum venisse ex præsignificatione temporis,* 212
XV. *Solvitur id, quod objiciunt, dilatum adventum ob peccata populi,* 215
XVI. *Item ex statu præsenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit,* 216
XVII. *Probatur Jesum esse Messiam ex his, quæ de Messia prædicta fuere,* 219
XVIII. *Solvitur id, quod dicuntur quædam non impleta,* 221
XIX. *Item quod opponitur, de humili statu & morte Jesu,* 223
XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt,* 227
XXI. *Respondetur ad objectionem, plures Deos à Christianis coli,* 230
XXII. *Item humanam naturam adorari,* 233
XXIII. *Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis,* 235

Liber Sextus.

I. *Refutatur Mahumetismus, et breviter ejus origo indicatur,* 236
II. *Evertuntur fundamenta ejusdem Mahumetismi, quod non liceat ibi in religionem inquirere,* 241
III. *Agitur adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum, probaturque eos non esse corruptos,* 242
IV. *Comparatur Mahumetes cum Christo,* 243
V. *Item facta utriusque,* 244
VI. *Illis etiam, qui primi utramque religionem receperunt,* 245
VII. *Modi itidem, quibus lex utraque propagata est,* 246
VIII. *Denique præcepta inter se,* 247
IX. *Solvitur id quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio,* 248
X. *Recensentur absurda plurima ex libris Mahumeticis,* 249
XI. *Peroratio totius Operis attexitur ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur,* 250

COL. COLL.
LIBERTY
NATURAL

J. C.

J. C. LIBER

De eligenda inter dissentientes Christianos Sententia.

I. *Quærendum ubi sit vera Christi doctrina,* 264

II. *Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt,* 267

III. *Christianorum nomine dignissimos esse, qui purissime profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit Grotius,* 270

IV. *De consensu & dissensu Christianorum,* 271

V. *Unde Christianæ Religionis cognitionem haurire oporteat,* 275

VI. *Aliud Christianis non imponendum, præter id quod ex N. T. haurire possunt,* 277

VII. *De conservatione doctrinæ Christianæ,* 279

VIII. *Cur Deus inter Christianos dissidia et errores nasci passus sit,* 281

IX. *Quinam purissime profiteantur Evangelium,* 284

X. *Cum iis Eucharistiam celebrandum,* 285

XI. *De Disciplina Ecclesiastica,* 288

XII. *A Grotio magno in pretio habitam antiquam Disciplinam, sed sine alterius damnatione,* 290

XIII. *Paræneſis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, à se invicem exigant,* 291

EJUSDEM LIBER

Contra indifferentiam Religionum.

I. *A Mari oportere veritatem, præsertim in rebus magni momenti,* 294

II. *Nihil esse majoris momenti quam Religionem,* 295

III. *Indifferentiam esse illicitam, legibus divinis & humanis* 298

IV. *Non facile dissentientes damnandos, quasi reos erroris, aut cultus illiciti, cum quibus salus æterna consistere non possit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt misericordiam à Deo consequi possit; nec tamen fas esse profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus.* 302

V. *Deo gratum esse posse errantem, atque ex errore delinquentem, simulatorem non posse,* 305

HUGO

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium

In summo Auditorio Parisiensi.

LIBRARY

LIBER PRIMUS.

§ I. *Occasio Operis.*

QUærere identidem ex me soles, (Vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI,) quod argumentum sit eorum librorum, quos pro Religione Christiana, patriæ meæ sermone, scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam

materiam, philoſophica ſubtilitate, [1] Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem cum eruditione, tum facundia veſtras Philippus Mornæus. Quam ob cauſam videri poteſt magis ex uſu fuiſſe, alicujus illorum in ſermonem popularem verſio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi ſint, neſcio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile ſpero me poſſe abſolvi, ſi dicam, me lectis non illis tantum, ſed & Judæorum pro Judaïca vetere, & Chriſtianorum pro Chriſtiana Religione ſcriptis, uti voluiſſe meo qualicumque judicio, & animo dare negatam, cum id ſcriberem, corpori libertatem. Exiſtimabam enim pro veritate certandum, & quidem tali, quam ipſe animo approbarem: fruſtra enim daturum me operam, ut perſuaderem aliis, quæ non ante mihi perſuaſiſſem. Itaque ſelegi, ex veteribus ac novis, quæ mihi ſe probabant maxime, omiſſis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos ſubdititios eſſe aut certo ſciebam, aut merito ſuſpicabar. Quibus autem ipſe aſſentiebar, ea & ordine certo diſpoſui & expoſui, quam potui maxime populariter, & verſibus incluſi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim mihi erat omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt,

1 *Ræmundus Sebundus, &c.*] Ætate *Grotii*, hi erant potiſſimi ea de re Scriptores; ſed a *Grotii* ævo innumeri Scriptores, Anglice præſertim & Gallice, de Veritate Religionis Chriſtianæ ſcripſerunt; quos tamen exemplo ſuo excitavit *Grotius*, quem recentiores ſunt imitati, & interdum etiam expilarunt. Quare prima tam piæ & tam neceſſariæ ſcriptionis gloria ad eum redundat. Ceterum ii, quos nomine adpellat, nondum præclarum hoc argumentum concoxerant, quamvis pio animo ſcripſerint. *Clericus.*

faciunt, fallerent. Itaque ſumpto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſollertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt, Chriſtianæ Religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per loginqua itinera paſſim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neque deeſſe impios, qui abditum metu venenum, ex occaſione, apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut recte armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

§ II. *Deum eſſe.*

Ac primo quidem libro, ut oſtendam non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggredior. Res aliquas eſſe, quæ eſſe cœperint, ſenſu ipſo & confeſſione omnium conſtat. Ex autem res ſibi non fuerunt cauſa ut eſſent: nam quod non eſt, agere non poteſt; nec ipſa res eſſe potuit, antequam eſſet. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint ſui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipſi aut conſpicimus, aut conſpeximus, fatendum eſt; ſed & de iis, unde illæ ortum habent, [2] donec tandem ad aliquam cauſam

2 *Donec tandem, &c.*] Quia dari non poteſt progreſſio, ut loquuntur, in infinitum. Eſt enim cauſa aliqua prima, eorum, quæ cœperunt, aut nulla; ſi quæ ſit prima cauſa, Deus eſt; ſi ulla prima cauſa eſſe negetur, oportebit nullam eſſe omnino

cauſam perveniamus, quæ eſſe numquam cœperit, quæque ſit, ut loqui ſolemus, non contingenter, ſed neceſſario. Hoc autem, qualecumque tandem ſit, de quo mox agemus, idipſum eſt, quod Numinis, aut Dei voce ſignificatur. Alterum argumentum, quo probamus, Numen eſſe aliquod, ſumitur à manifeſtiſſimo conſenſu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane exſtincta ſunt, inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem ſint apud omnes, & ſæpe mutentur; hæc autem notio nuſquam non reperiatur, neque temporum viciſſitudine mutetur, [3] quod ipſi etiam Ariſtoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino cauſam ejus aliquam dari convenit, quæ ſe ad omne genus humanum extendat: quæ alia eſſe non poteſt, quam aut oraculum Dei ipſius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manarit; quorum prius ſi admittimus, conſtat de quo quæritur: ſin poſterius, nulla ſane ratio aſſignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falſum aliquod in re momenti maximi ad omnes poſteros prodidiſſe. Accedit quod, ſive olim cognitas, ſive nuper repertas orbis partes ſpectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid eſt

omnino cauſam rerum, quæ eſſe cœperunt, ac proinde eas per ſe exſtitiſſe, ſeu e nihilo prodiiſſe, quod eſt abſurdum. *Clericus.*

3 *Quod ipſi*, &c.] *Metaphyſ. Lib.* XI. *c.* 8. Ubi memoratis fabulis de Diis, ita loquitur: ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον ὅτι θεὸς ὤοντο τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειε, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις εὑρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἑκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένης, καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων οἷον λείψανα περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν: *quorum ſi quis; diſtinctione facta, hoc tantum ſumat quod primum fuit, quod Deos eſſe putarent primas ſubſtantias, divine dicta exiſtimet, &, ut credibile eſt, ſæpius inventa, quoad licuit, omni arte & philoſophia & iterum deperdita, baſce illorum opiniones, quaſi reliquias, ad hæc tempora ſervatas fuiſſe.* Clericus.

huma-

humanitatis, exſerit ſe hæc notitia; cum apud gentes ſapientia, aut ingenio valentes, tum apud ſtupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuiſſe, nec has reperiſſe, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile eſt. Nec eſt, quod oponat hic quiſquam paucos, in multis ſæculis, qui Deum eſſe aut non crederent, aut non credere ſe profiterentur. Nam & paucitas ipſa, & quod ſtatim intellectis argumentis rejecta univerſim eſt eorum opinio, oſtendit, non provenire hoc ex uſu rectæ rationis, quæ hominibus communis eſt; ſed aut ex ſtudio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram eſſe contendebat; aut ex mente corrupta, ſicut vitiato palato res, non ut ſunt, ita ſapiunt: præſertim cum & hiſtoriæ, & alia ſcripta doceant, quo quiſque fuit probior, eo diligentius ab ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt, ne quis ſit Deus, id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis; [4] id non minores, ſi non majores, habere difficultates, neque eo, quod receptum eſt, magis eſſe credibile cuivis ad rem mediocriter attendenti, ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo ſe nec credere; ſi

4 *Id non minores*, &c.] Potuiſſet *Grotius*, ſine ulla temeritate, dicere, multo majores eſſe difficultates in eorum ſententiis, qui volunt Mundum æternum eſſe, ſemperque fuiſſe, qualis eſt, vel ſponte ſua e nihilo prodiiſſe, vel atomorum fortuito concurſu eſſe conflatum; quæ ſententiæ plenæ ſunt apertis repugnantiis, ut multi, à tempore *Grotii*, accuratius demonſtrarunt; inter quos ſuo merito eminet vir doctiſſimus *Rudolfus Cudworthus*, in Opere Anglico *de Syſtemate Intellectuali Univerſitatis Rerum*: ſuntque etiam alii præſtantiſſimi Theologi & Phyſici Angli. *Clericus.*

quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum; qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec si capere Dei naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt capere non possit. Ne bestiæ quidem, quid homo sit, capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines respublicas instituant, ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non à se, inferre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus sese superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat.

§ III. *Deum esse unum.*

Evicto Numen esse aliquod, restat ad Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem, sive per se, quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: [5] actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res ena-

5 *Actu autem sunt res singulæ.*] Sed res plures singulæ sunt individuæ plures naturæ. Ideoque hoc argumentum omitti forte, sine bonæ causæ detrimento, potuit. *Clericus.*

scuntur,

scuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur: quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo [6] unum pulcherrimum, sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§ IV. *In Deo esse omnem perfectionem.*

Ut cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet (utamur nunc sane hoc vocabulo quando aliud lingua Latina non suppeditat; Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcumque est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde, quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

6 *Unum pulcherrimum, sol.*] Certe vorticis hujus nostri, ut more hodierno loquar, solaris incolis: sicut aliis vortic ibus centra illa ignea, quæ *stellas* vocamus. *Clericus.*

§ V. *Et quidem infinitam.*

Addendum eſt, eſſe has perfectiones in Deo, modo infinito: quia attributum cujuſque finitur, aut quia cauſa, per quam exſiſtit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipſa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam ſui communicat: nec ipſe aliunde capit quicquam exſiſtens, ut ante diximus, per ſe, ſive neceſſario.

§ VI. *Deum eſſe æternum, omnipotentem, omniſcientem, omnino bonum.*

Cum vero apertiſſimum ſit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona ſunt, his, quæ minus ſunt talia; ſequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque eſſe eum vitæ infinitæ, id eſt, æternum, pollentiæ immenſæ, id eſt, omnipotentem, ſic & omniſcientem, & omnino ſine ulla exceptione bonum.

§ VII. *Deum eſſe cauſam omnium.*

Quæcumque autem ſubſiſtunt, à Deo exſiſtendi habere originem, connexum eſt his, quæ ante diximus. Concluſimus enim, id quod per ſe, ſive neceſſario eſt, unum eſſe. Unde ſequitur, ut alia omnia ſint orta ab aliquo diverſo à ſeipſis. Quæ autem aliunde orta ſunt, ea omnia in ſe, aut in cauſis ſuis, orta eſſe ab eo, quod ortum numquam eſt, id eſt, à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, ſed ipſe id quodam modo ſenſus evincit. Nam ſi humani corporis admirabilem

bilem conſtructionem intus extraque conſpicimus, & ut omnia ibi, etiam minima, ſuos uſus habeant, nullo ſtudio, nulla induſtria parentum, arte vero tanta, ut philoſophorum ac medicorum præſtantiſſimi numquam ea ſatis poſſint admirari, oſtendit hoc opificem naturæ eſſe mentem excellentiſſimam: qua de re videri poteſt [7] Galenus, præſertim qua parte oculi & manus uſum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, ſed ad finem certum collocatæ ac figuratæ ſunt eorum partes. Neque animantium tantum, ſed & plantarum & herbarum, ut à Philoſophis accurate notatum eſt. Idem egregie [8] Strabo notavit in aquarum poſitu, quæ, ſi materiæ qualitatem reſpicias, mediæ eſſe debuerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfuſæ ſint; nimirum, ut terræ fœcunditati hominumque vitæ nihil obſtaret. Ob finem autem agere non eſt, niſi intelligentis naturæ.

7 *De uſu partium.* Lib. III. c. 10. qui locus lectu digniſſimus, at prolixior quam huc transferri queat. Sed hæc accuratius multi recentiores, in Anglia, Phyſici & Theologi expoſuerunt. *Clericus.*

8 *Strabo notavit.* Locus eſt libro XVII. ubi cum diſtinxiſſet opera φύσεως, *naturæ*, id eſt, *materiæ*, & προνοίας, id eſt, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περίκειται τὸ ὕδωρ, ἀλ ἔξι δ' ἔνιθεν ζῶν ὁν ἄνθρωπος, ἀλλα χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλὰς κοινωνικὸν φωτὸς, ἐποίησεν ἐξοχὰς, ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εὐτοκίας, ὡς' ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ὑ καὶ τὸ πλέον ὕδωρ ἀποκρύπτον τὴν ἐπ' αὐτῷ γῆν ἐν αἷς δ' ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύπτουσαν ἐφ' ἑαυτῇ ᾗ τὸ ὕδως, πλὴν ὅσων χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. *Sed cum circum terram ſitus ſit aquæ naturalis, homo autem non ſit animal aquaticum, ſed partim terreſtre, partim aëreum, multiſque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra exſtantias depreſſionesque, ut hæ quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod ſub ea eſt terræ: per illas vero attolleret ſe terra, ac ſub ſe aquas occultaret, niſi quatenus eæ ipſæ humano generi, & quæ huic inſerviunt, animalibus plantiſque eſſent uſui.* Obſervarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenesdra, inter Chriſtianos vero Chryſoſtomus de Statuis nono ſermone.

Neque vero ſingula tantum ad peculiarem ſuum finem ordinantur, ſed & ad communem Univerſi; ut apparet in aqua, [9] quæ contra naturam ſibi propriam ſurſum movetur, ne inani interpoſito hiet Univerſi compages, ita facta, ut continua partium cohæſione ſemet ſuſtineat. Finis autem hic univerſalis intendi, & vis ad eum finem inſeri rebus non potuit, niſi ab intellectu, cui ſubeſſet hoc Univerſum. Quin & beſtiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficiſci: quod in formicis, & apibus maxime apparet; ſed & in aliis quibuſdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipſis ineſſe vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod ſemper agunt conſimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare [1] ab extrinſeca ratione ipſas aut dirigente, aut efficaciam ſuam ipſis imprimente, neceſſe eſt iſta proficiſci: quæ quidem ratio non aliud eſt, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœleſtia quoque

9 *Quæ contra naturam.*] Hæc habet vir ſummus ex Peripatetica Philoſophia, quæ aquam metu vacui per antlias adſcendere ſtatuebat; quod pondere aëris fieri jam omnibus conſtat. Sed in gravitate, quemadmodum à Recentioribus explicatur, non minus ordo Univerſi, & Conditoria ſapientia elucent. *Clericus.*

1 *Ab extrinſeca ratione*] Imo vero fiunt ab ipſa anima Brutorum, quæ eatenus facta eſt Rationis particeps, ut talia facere poſſint, non alia. Alioqui Deus ipſe in iis vice Animæ ageret, quod vix perſuaderi accuratius philoſophanti poſſit. Nihil vetat ſentientium & intelligentium Naturarum plures eſſe ordines, quorum infimi ſint in corporibus Brutorum. Nam Bruta machinas eſſe mere corporeas, quod voluit *Ren. Carteſius*, nemo, ut puto, ſerio credidit. Sed quid fit, inquies, iis animabus, cum Bruta moriuntur? Id vero neſcio, nec propterea minus verum iis animas ineſſe. Non neceſſe eſt nos omnia ſcire, nec propterea neganda ſunt ea, quorum rationem reddere non poſſumus. Tenenda ſunt ea, de quibus conſtat, atque æquo animo ſunt ignoranda, quæ ſcire non poſſumus. *Clericus.*

ſidera,

ſidera, & quæ in iis maxime eminent, ſol & luna, curſus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam poſſit. Nam cum alioqui multo ſimplicior fuiſſet per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum ſpatia beneficia ipſorum pertingerent. Sicuti vero terrarum uſus penes animantia eſt, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violentiſſima quæque, exſuperantia ingenii, ſibi ſubjicit. [2] Unde Mundum hominis cauſa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo uſque vis hominis non poſſit pertingere, ut & cœleſtia lumina ſibi ſervire cogat, nec illa ultro ſe homini mancipaſſe credenda ſint: ſequitur, ut ſuperior quædam ſit Mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra poſito operas perpetuas præſtent: quæ ipſa Mens non alia eſt, quam opifex ſiderum, atque univerſi. [3] Motus autem ſiderum, [4] qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeſte oſtendunt non vim materiæ, ſed liberi agentis ordinationem. Idem teſtantur aſtrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte poſitus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri

2 *Unde Mundum hominis cauſa factum etiam Stoici collizebant.*] Docet Cicero de Officiis primo & de Natura Deorum ſecundo.

3 *Motus autem ſiderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.*] Tractat docte hoc argumentum Maimonides Ductore dubitantium parte II. c. 24. Quod ſi terram perpetuo moveri ſtatuas; res ſub aliis nominibus eodem redibit.

4 *Qui eccentrici,* &c.] Ex vulgari hæc omnia, ut & ſequentia nonulla, opinione, quæ jam exploſa. Sed non minus divinæ potentiæ efficacia cernitur in conſtantibus illis motibus Planetarum ellipticis, circa Solem, per fluidiſſimum vorticem; ita ut nec accedant umquam, nec recedant, pluſquam ſolent, à centro, ſemperque pari obliquitate Solis æquatorem ſecent. *Clericus.*

poteſt, quod ſidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipſa vero mundi figura perfectiſſima, ſcilicet, & partes ejus in cœli quaſi ſinu concluſæ, atque ordine admirabili diſpoſitæ, ſatis loquuntur, non caſu hæc confluxiſſe, ſed ab intellectu, & quidem excellentiſſimo, eſſe conſtituta. Nam quis adeo ſtultus eſt, ut à caſu aliquid tam accuratum exſpectet, quaſi credat, caſu lapides & ligna,[5] in domus ſpeciem coalitura, aut ex jactis forte literis exſtiturum pœma: cum & qui figuras geometricas in littore viderat, hominis ſe dixerit videre veſtigia, ſatis perſpiciens à caſu talia proficiſci non potuiſſe? Præterea non ab æterno exſtitiſſe hominum genus, ſed à certo tempore communem ſtirpi ſumpſiſſe originem, evincunt inter alia,[6] artium progreſſus,

5 *In domus ſpeciem.*] Aut navis, aut baliſtæ.

6 *Artium progreſſus & incultæ olim terræ, quæ habitari poſtea cœperunt.*] Tertullianus ex hiſtoriis hoc tractat, libro de Anima, ſectione xxx. *Invenimus autem apud omnes commentaries, etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberaſſe*, &c. Et mox: *Ipſe orbis in promptu eſt cultior in dies & inſtructior priſtino.* Duo hæc argumenta Ariſtotelis ſententiæ, quæ numquam cœpiſſe vult genus humanum, auctoritatem apud hiſtoriarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v. 325.

Præterea ſi nulla fuit genitalis origo
Terrarum & cœli, ſemperque æterna fuere,
Cur ſupra bellum Trojanum & funera Troiæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poëtæ?
Quo tot facta virum toties cecidere? nec uſquam
Æternis famæ monumentis inſita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem ſumma, recenſque
Natura eſt mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augeſcunt, nunc addita navigiis ſunt
Multa, modo organici melicos peperere ſonores

& quæ ibi ſequuntur plura. Virgilius Ecloga VI.

—ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener Mundi concreverit orbis.

Item Georgicon I.

Ut varias uſus meditando extunderet artes,
Paulatim

progreſſus. & incultæ olim terræ quæ habitari poſtea cœperunt, quod & inſularum ſermo teſtatur profectus

Paulatim & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii ſenſere cavatas,
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras & fallere viſco
Inventum, & magnos canibus circumdare ſaltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque argutæ lamina ſerræ,
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum:
Tum variæ venere artes.

Horatius lib. I. Satyra III.

Cum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus & pugnis, dein ſuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverat uſus:
Donec verba, quibus voces ſenſuſque notarent,
Nominaque invenere: dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis Hiſtoriæ circa initium: *Quare ſic accipi velim, ut ſicubi vidua fama ſua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res geſtas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit lib. XVI. Et in pleno cuncto mortalium generi minorem indies fieri menſuram obſervatum ait Libro VII. Seneca apud Lactantium: *Nondum ſunt mille anni ex quo initia ſapientiæ nota ſunt.* Tacitus Annalium III. *Vetuſtiſſimi mortalium nulla adhuc mala libidine, ſine probro, ſcelere, eoque ſine pœna aut coërcitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honeſta ſuopte ingenio peterentur: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At poſtquam exui æqualitas, & pro modeſtia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes, multoſque apud populos æternum manſere. Quidam ſtatim, aut poſtquam regum pertæſum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis ſimplices erant.* Neque vero non aliis tantum, ſed nec plene ſibi ipſi probavit Ariſtoteles illam ſuam, de hominum genere numquam cœpto, ὑπόθεσιν. Hæſitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Moſi Maimonidæ Ductoris dubitantum parte II. in præloquio Libri ſecundi de Cœlo, capite primo; ejus quod ipſe hac in re ponit πίστιν perſuaſionem eſſe dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν, demonſtrationem. Eſt vero ejuſdem Philoſophi dictum libro III. de

profectus à terris adjacentibus. Tum vero inſtituta quædam ita hominibus communia, ut non tam naturæ inſtinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni,

de Anima, cap. III. δόξῃ ἕπεται πίσις. *Opinionem ſequitur perſuaſio.* Præcipuum autem ejus argumentum eſt ex abſurdo contrariæ ſententiæ: Ea autem ponebat non creatum cœlum & univerſum, ſed generatum, quod eſt ἀσύζατον. Libro XII. Metaphyſicorum cap. VIII. verſimile ait eandem artem ſæpius inventam corruptamque. Libro autem III, capite ultimo de Generatione animantium ſic loquitur: Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἂν εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ Φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον, ἢ γὰρ ὡς σκώληκα συνιζαμένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ὠῶν. *Quare & de hominum ac quadrupedum ortu non abſurde quis conjiciat, ſi olim ex terra editi ſunt, id duorum modorum altero eveniſſe, aut ut vermiculi primum exſiſterent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cum explicaſſet, addit: ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζώοις, εὔλογον δυεῖν τούτοιν εἶναι τὴν ἑτέραν φανερόν. *Quare ſi quod initium exſiſtendi animalibus fuit, id altero de duobus iſtis modis contigiſſe manifeſtum eſt.* Idem Ariſtoteles Topicorum I c. XI. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶν οἱ συλλογισμοὶ (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον ἄτως ἔχει, ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πίθανους) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεπὰ οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος, ἢ οὔ. καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις. *Quæſtiones ſunt de quibus & in alteram partem eſt ratiocinari: ubi nempe diſputari poteſt, res ſic ſe habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta ſunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipſæ ſint graves, cauſas cur ſic vel ſic ſe res habere pro certo habeatur, non invenimus: ut an ab æterno ſit Mundus, an non: nam talia ſolent venire in diſputationem.* De eadem re idem differens libro I. de cœlo. cap. 10. ἅμα δὲ τῷ μᾶλλον ἂν εἴη πρὸς τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκοόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα: *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, ſi Prius diſputantium momenta recte expenderimus.* Merito igitur Tatianus, ubi cauſas adfert cur ſacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τῆς τε παιδὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, *comprehenſu facile illud quod tradunt de Univerſi hujus fabricatione.* Sume de Platone Mundi originem fuiſſe aliquam: ab Ariſtotele non eſſe genitum: & habebis ipſam Judæorum Chriſtianorumque ſententiam.

accepta

accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in ſacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum ſolemnia, & inceſtorum fuga.

§ VIII. *Ad objectionem de mali cauſa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo adſcribi non poſſe; ut qui perfectiſſime, ſicut ante dictum eſt, bonus ſit. Nam cum diximus, Deum omnium eſſe cauſam, addidimus, eorum, quæ vere ſubſiſtunt; nihil enim prohibet, quominus ipſa, quæ ſubſiſtunt, deinde cauſæ ſint accidentium quorumdam; quales ſunt actiones. Deus hominem & mentes, ſublimiores homine, creavit cum agendi libertate; quæ agendi libertas vitioſa non eſt, ſed [7] poteſt ſua vi aliquid vitioſum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum adſcribere auctorem nefas eſt. At ſunt, quæ alio ſenſu dicuntur mala, quia certæ perſonæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficiſci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto reſpondentem, nihil vetat: cum in eo nihil ſit, quod bonitati repugnet: imo ſæpe hæc ab ipſa bonitate proficiſ-

7 *Poteſt ſua vi*, &c.] Prævidit quidem etiam Deus fore ut naturæ liberæ libertate ſua abuterentur, indeque multa mala & phyſica & moralia exoritura; nihilo ſecius abuſum illum, conſectariaque ejus pati maluit, quam naturas libertate præditas non creare. Quid ita? Quia cum natura libera ſit præſtantiſſima creatura, quæque ſummam Opificis potentiam quam maxime oſtendit; Deus noluit incommoda ex naturæ mutabilitate promanantia antevertere, quia ea poteſt, cum viſum erit, per totam æternitatem emendare; iis modis, qui nonniſi bonitati ejus convenientiſſimi eſſe poſſunt, quamvis eos nondum revelarit. Qua de re, multa nuper Gallico ſermone ſcripſimus; contra Manichæorum perſonatum patronum *Pet. Bælium*. Clericus.

cantur,

cantur, ſicut à bono medico ingratum ſapori pharmacum.

§ IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hic obiter eorum ſententia, qui [8] duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum poſuerunt. Ex ducbus enim pugnantibus inter ſe deſtructio ſequi poteſt, ordinata conſtructio non poteſt. Neque vero ſicut aliquod eſt per ſe bonum, ita aliquod eſſe per ſe & omni modo malum poteſt: cum malum defectus ſit quidam, qui eſſe nequit, niſi in re exſiſtente: ipſum autem exſiſtere jam [9] boni eſt aliquid.

§ X. *Univerſum à Deo regi.*

Dei autem providentia regi hoc univerſum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, ſed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid eſt quaſi vice intellectus, curam habent eorum, quæ a ſe producta ſunt. Quæ perfectio cum pars ſit bonitatis, a Deo removenda non eſt; eoque magis, quod ſit ipſe, & omniſcius, & omnipotens, ita ut non poſſit non cognoſcere ea, quæ aguntur, aut agenda ſunt, eaque ipſe temperare ac dirigere facillime poſſit: quo & illud pertinet, quod ſupra jam diximus, de motu rerum contra naturam propriam, ob finem univerſalem.

§ XI. *Etiam ſublunaria.*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc [1] cœli orbibus includunt, cum ex ratione jam

8 *Duo principia.*] Reſpicit veteres Zoroaſtris diſcipulos & Manichæos. *Clericus.*

9 *Boni eſt aliquid.*] Sed agitur hic de bono morali, non de phyſico, qualis eſt exſiſtentia. Præſtitiſſet hac ratiocinatione abſtinere. *Clericus.*

1 *Cœli orbibus*, &c.] Hæc fuit ſententia *Ariſtotelis*. Vide *Plutarchum*

jam allata, & ad res omnes conditas vim ſuam exſerente apparet: tum inde etiam, quod aſtrorum curſus, ut Philoſophorum potiſſimi agnoſcunt, & experientia ſatis demonſtrat, ordinati ſint [2] ad uſum hominum. Æquum autem eſt, ut magis curetur id cujus gratia eſt aliud, quam quod in uſum alterius comparatum eſt.

Etiam ſingularia.

Neque minus falluntur, [3] qui univerſalia ab eo curari volunt, non & ſingularia. Nam ſi ignorari à Deo ſingularia volunt, quod quidam profitentur, ne ſe ipſe quidem Deus agnoſcet. Neque vero infinita erit ſcientia, quod jam ante concluſimus, ſi ad ſingula non extenditur. Quod ſi & illa cognoſcit Deus, quidni et curet, præſertim cum & ſingula, qua ſingula ſunt, ordinentur ad finem certum cum peculiarem, tum univerſalem: & ipſa rerum genera, quæ à Deo conſervari illi ipſi auctores agnoſcunt, non ſubſiſtant, niſi in ſingulis, ita ut ſi ſingula perire poſſint, abdicata à divina providentia, poſſint & ipſa genera.

§ XII. *Probatur id ex conſervatione Imperiorum.*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & Philoſophi & Hiſtorici agnoſcunt,

tarchum de placitis Philoſophorum, L. II. c. 3. & *Atticum* apud *Euſebium* de Præp. Evangelica, Lib. v. c. 5. *Clericus.*

2 *Ad uſum hominum*] Si non hominum ſolorum, cum nobis non conſtet, nullas alias eſſe intelligentes naturas, in aliis Planetis; certe partim & quatenus iis utimur, ſine ullius alius creaturæ injuria. Cum Sole carere nequeamus, propter nos eſſe creatum merito contendimus; niſi, quod abſurdum eſſet, nos à caſu quæ neceſſaria nobis ſunt accepiſſe fingamus; ut ſi quis incideret in domum omnibus neceſſariis inſtructam, nec eam tamen in gratiam ullius hominis, qui ſolus ea frui poteſt, inſtructam putaret. *Clericus.*

3 *Qui univerſalia*, &c.] Ea fuit ſententia Stoïcorum, de qua vide *Arrianeas* Diſſertationes *Epicteti* Lib. I. c. 12. & *Juſt. Lipſum* in Phyſiol. Stoïca. *Clericus.*

in conſervatione rerum-publicarum: primum univerſim, quod ubicumque [4] ordo ille regendi parendique receptus eſt, manet ſemper: deinde ſæpe etiam ſpecialiter, in longa duratione hujus aut illius formæ imperii, per multa ſæcula, ut regii apud Aſſyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quamquam enim humana ſapientia aliquid in hoc poteſt: tamen, ſi recte conſideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinſecus nocere poſſint, & agnatæ quaſi rebus viciſſitudines; non videtur tam diu imperium aliquod poſſe ſubſiſtere, niſi peculiari quadam Divini Numinis cura; quæ evidentius etiam ſpectatur, [5] ubi Deo viſum eſt mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam ſibi deſtinatam, inſtrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæſare dictatore, apud Tartaros [6] Cingi, [7] apud Sinenſes Namcaa: his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt ſupra votum, magis quam fert ſolita caſibus humanis varietas: quæ tanta eventuum ſimilitudo, & ad certum finem quaſi conſpiratio, indicium eſt providæ directionis. Nam in aleâ Venerium aliquoties jacere caſus eſſe po-

jactum

4 *Ordo ille regendi, &c.*] Quia ſine eo Societas Humana non conſtat, nec ſine Societate Genus Humanum conſervari poteſt. Unde colligere eſt à Providentia Divina homines creatos, ut in Societate viverent, legibuſque uterentur, ſine quibus nulla eſt, nec eſſe poteſt Societas. *Clericus.*

5 *Ubi Deo viſum eſt mutare imperia.*] Lucretius ipſe:

Uſque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit.

6 *Cingi.*] Videtur intelligere Genghiz-Can, qui ex Tartaria Orientali ortus, ac urbe Caracarom, non tantum Tartariam, ſed & ſeptemtrionalem Sinam, Indiamque ſubegit. Ab eo orti Mogolenſes Reges, & Tartariæ Minoris Principes. Cujus vita Gallice exſtat. Lutetiæ anno 1710. edita. *Clericus.*

7 *Apud Sinenſes Namcaa.*] Suo jure nominari hic poſcit Peruani imperii inchoator Manca-Capacus. [Vid. *Garſilazzum de la Vega, in Incarum Hiſtoria.*]

teſt:

teſt: at centies ſi quis eumdem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficiſci.

§ XIII. *Ex miraculis.*

At certiſſimum divinæ providentiæ teſtimonium præbent miracula, & prædictiones quæ in hiſtoriis exſtant. Referuntur quidem multa id genus fabuloſa: ſed quæ teſtes ſui temporis idoneos habuerunt, id eſt, tales quorum nec judicium, nec fides laboret, rejicienda non ſunt, quaſi omnino talia fieri non poſſint. Nam cum Deus ſit omnipotens, quid eſt, cur non poſſit aut quod ſcit ſignificare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à ſe conſtitutum, & ſibi opificii jure ſubjectum? Quod ſi quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuiſſe proficiſci, concedi ſane poteſt: ſed hoc ipſum viam ſtruit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipſas facere, aut ſapienter permittere cenſendus eſt; cum in regnis bene conſtitutis nihil fieri ſoleat, extra communes leges, niſi ſummi rectoris arbitratu.

§ XIV. *Præſertim autem apud Judæos, quibus fides adſtruitur ex duratione Religionis.*

Miracula autem aliqua revera aliquando eſſe conſpecta, etiamſi de aliarum hiſtoriarum fide dubitari poſſit, vel ſola Judaïca Religio facile evincat; quæ jampridem omnibus humanis auxiliis deſtituta, imo contemtui ac deriſui expoſita, per omnes ferme mundi plagas, [8] in hunc diem perdurat;

8 *In hunc diem perdurat.*] Alexandri tempora fuere. Teſt. Hecatæus de Judæis, qui ante Τοις γαρῶν καὶ κακῶς ἀκούντας ὑπὸ τῶν

perdurat; cum 9 Religiones aliæ omnes (excepta Chriſtiana, qui Judaïcæ quaſi perfectio eſt,) aut evanuerint, ſimulatque ſubducta eſt ipſis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo ſuſtententur, ut Mahumetiſmus. Quod ſi quæratur, quæ ſit cauſa, cur Judaïca Religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc ſunt à ſuis parentibus, ut illi rurſum à ſuis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Moſis ac Joſuæ ætate vixerunt, [1] certa ac conſtanti traditione

τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ περισπαλαιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δυνάμει μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνασμένως περὶ τίτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις· δυνατώτερος μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι μὴ ἀρνούμενοι τὰ πατρῷα. *Quare quamquam & maledictis impeti ſolent à vicinis adveniſque, & injurioſe ſæpe tractati ſunt à Perſicis Regibus ac Satrapis, non poſſunt à ſententia deduci, ſed pro ea palam omnes cruciatus ſæviſſimaſque mortes ſubeunt, nec adduci poſſunt ut patria inſtituta abdicent.* Locum nobis ſervavit Joſephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecataeo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Beli templum Judæi milites operam ſuam conſtanter negarunt. Bene autem, libro contra Appionem altero, oſtendit Joſephus, hinc apparere firmam Judæorum ab antiquo perſuaſionem de Deo legum ſuarum auctore; quod non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus auſi ſunt umquam; ne tunc quidem cum in exſilia longinquis, ſub exterorum Regum imperio, omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proſelytis: *Tranſgreſſi in morem eorum idem uſurpant; nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam; parentes, fratres vilia habere.* Nempe, præ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligioſus. Vide & quæ de Judæorum conſtantia Porphyrius tradidit libro, De non edendis animalibus, ſecundo, & quarto; ubi & Antiochi mentio, & inter Judæos ſpeciatim conſtantiæ Eſſenorum.

9 *Religiones aliæ omnes.*] Imo & leges etiam illæ laudatiſſimæ Lycurgi, quod & Joſephus notavit & Theodoretus.

1 *Certa ac conſtantia traditione, &c.*] Cui fidem habemus, quia Deo tanti erat condere Religionem, in qua unum Deum omnium

tione acceperint ea miracula, quæ cum alias, tum maxime in ipſo Ægypti exitu, atque itinere, & in Chananææ ingreſſu, contigerant; quorumque ipſi illi progenitores eorum teſtes fuerant. Neque vero credibile eſt, alioqui fieri potuiſſe, ut ingenii ſatis contumacis populus, legem tot ritibus oneroſam in ſe ſuſciperet: aut ut homines ſapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumciſionem eligerent; quæ & [2] ſuſcipi ſine dolore gravi nequiret, & [3] ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo ſe commendare poſſet, extra Deum auctorem.

§ XV. *Moſis veracitate & antiquitate.*

Moſis quoque ſcriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita ſunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipſum commendatum ac populo præfectum perpetua, inter Hebræos, fama ſemper conſtitit; ſed & quod nec ſuæ gloriæ, nec ſuorum commodis eum ſtuduiſſe, ſatis appareat, cum & peccata ſua, quæ diſſimulare poterat, ipſe tradiderit, & regni ſacerdotiique dignitatem aliis aſſignaverit, ſua poſteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia ſatis oſtendunt, nihil ei cauſæ fuiſſe, cur mentiretur; ſicut nec fucata aut illecebroſa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare ſolet; ſed & ſimplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata ſcriptorum Moſis antiquitas, cui nullum aliud ſcriptum poſſit contendere: cujus argumentum

nium Creatorem, & quidem ſpiritualem eſſe, eumque ſolum colendum docebatur. *Clericus.*

2 *Suſcipi ſine dolore gravi nequiret.*] Μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, *cum gravibus doloribus* factum, ait Philo.

3 *Et ab externis omnibus derideretur.*] Idem Philo, πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

&

& hoc eſt, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, [4] litteras ſe aliunde accepiſſe fatentur, quæ apud ipſos litteræ & ordinem & nomen & [5] ductum quoque veterem non alium habent,

4 *Litteras ſe aliunde accepiſſe fatentu.*] Herodotus Terpſichore: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταῤῥυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο. χρεώμενοι δὲ ἔφασαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήια κεκλῆσθαι. *Iones cum à Phœnicibus litteras didiciſſent, uſi eis ſunt cum immutatione quadam. Et cum uſu effecere, ut æquum erat, ut litteræ illæ, quod eas Phœnices in Græciam attuliſſent, Phœniciæ dicerentur.* Timon dixit:

Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.
Cadmi Phœnicia ſigna.

Callimachus:

Καδμὸς, ἀφ' ἧ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc ſcriptos Græcia nacta libros.

Litteras Phœnicias ſive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum lib. IX. problemate III, ubi & Alpha lingua Phœnicum ait ſignificare bovem, quod veriſſimum. Eupolemus libro de Judææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν. *Moſem primum fuiſſe ſapientum, atque ab eo datam litteraturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnices pervenerit.* Nimirum, lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diverſa. Lucianus: Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα γίνοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων· *Loquebatur is verba quædam ignota: qualia ſint Hebraïca aut Phœnicia.* Chœrilus in verſibus de Solymis, quos ad lacum habitaſſe dicit, Aſphaltiten puto,

Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες.
Hi vero ore ſuo Phœnicia verba ſonabant.

Vide Scenam Punicam Plauti, ubi quæ poſita ſunt lingua Punica bis habes, ex duplici ſcriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & litteræ Hebræorum vetuſtiſſimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos, Joſephum Scaligerum in Diatriba ad annum Euſebii CIↃ IↃC XVII, & Gerardum Voſſium Grammatices Libro I. cap. X. [ac præſertim *Sam. Bochartum*, in Chanaane.] Adde, ſi placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro I. & Euſebium Præparatione Evangelica, Libro X. cap. V.

5 *Ductum quoque*, &c.] Intelligendæ Samaritiæ litteræ, quæ eædem ac Phœniciæ, ut oſtenderunt *Lud. Capellus*, *Sam. Bochartus*, aliique. Nos quoque Gallice de iis egimus, *Biblioth. Selecta* Vol. XI. *Clericus.*

quam Syriacæ ſive Hebraïcæ: ſicut & [6] antiquiſſimæ leges Atticæ, unde & Romanæ poſtea deſumptæ ſunt, ex legibus Moſis originem ducunt.

§ XVI. *Teſtimoniis extraneorum.*

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Judaica Religione teſtimonia, quæ oſtendunt, vetuſtiſſimam apud omnes gentes famam ita habuiſſe, ut Moſis ſcripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine ſcripta reliquit, eadem ferme erant & [7] in antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas

6 *Antiquiſſimæ leges Atticæ.*] Exemplum habes illuſtre in fure nocturno, qua de re egimus lib. II. de Jure belli, cap. I. § 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ἐπιμελήσῃ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius ſic exponit.

Lex eſt, ut orbæ qui ſint genere proximi
Iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum ſic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica eſt.* Sumpta, nimirum, ex lege Moſis, Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, ſi cui cura fuerit quærere. Ut ὀσχοφόρια ex feſto Tabernaculorum: legem ne Pontifex niſi virginem & civem ducat: ut poſt ſorores ad ſucceſſionem vocentur agnati. [Ideo leges Atticæ conſentaneæ ſunt in multis Hebraïcis, quod Attici multas conſuetudines Cecropi Ægyptio deberent: quodque apud Hebræos Deus multas Ægyptiorum inſtitutis, quibus Hebræi adſueti erant, ſimiles leges tulerit, iis tamen emendatis quæ noxia eſſe poterant; quod nos ad Pentateuchum ſæpius oſtendimus & ante nos *Joan. Spencerus*, in Opere de Legibus Ritualibus Hebræorum. *Clericus.*]

7 *In antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas a Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius;*] Inde hæc nobis ſervavit Euſebius Lib. I. Præparationis capite X. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβώδες, ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας ὅτε δὲ, φησὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος. αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτῆ κτίσιν, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆ συμπλοκῆς τῷ πνεύματι ἐγένετο Μώτ. τοῦτο τινές φασιν ἰλύν· οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως καὶ γένεσις τῶν ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus Univerſi ponit aërem*

quas a Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius;

aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multoque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio, huic nexui nomen factum Cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium. At spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis putredinem esse volunt. Et hinc factum est seminium omnis creaturæ & omnium rerum generatio. In Mose habes statim tenebras, habes & spiritum. Amoris significatio est in voce מרחפת. Plutarchus Sympohacon VIII, probl. I, Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissione seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta; quod isto simili illustrat:

Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀνέμων διέξοδοι.
Θήλειαν ὄρνιν.
Namque & volucrem feminam perstans solet
Implere ventus.

Μὼτ vero, מוט, unde Græcum μόθος, est תחמ ἄβυσσος jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quam ingens ὕλης Ennio, si recte sensum ejus accipio.

Corpore Tartarino prognata Paluda virago.

Is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius Argonauticorum IV.

——— ἐξ ὑλυὸς ἐβλάστησε χθὼν αὐτή,
——— *edita limo*
Terra fuit,

ubi Scholiastes: Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδῳ χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ ὧ τὰ πάντα γίνεσθαι, ὃ συνιζάνοντος ὑλὺν γενέσθαι, ἧς ὑπογενομένης ἡ γῆ στερεμνιῶται. *Zeno chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt omnia, ea subsidente factum limum, limo concreto terram solidatam.* Nota autem Zenonem hunc fuisse e Phœnicibus, quorum colonia Cittium, unde omnes transmarini כתם Hebræis. Non abit hinc *Virgilius* Eclog. VI.

Tum durare solum & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.

Numenius citatus à Porphyrio de Nympharum antro ait, τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τὸ Θεοῦ πνεῦμα. *Dixisse Prophetam* (Mosem, scilicet) *Dei Spiritum supervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) *aquis.* Quia vero vox מרחפת proprie incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem; & hinc spiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ similitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Salomo. Nigidius apud Scholiasten Germanici: *Ibi ovum invenisse miræ magnitudinis; quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, & post aliquot*

aliquot dies exclusisse Deam Syriæ, quæ vocatur Venus. Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse Deam benignam & misericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum mundi simulacrum Macrobio Saturnalium lib. VII. cap. XVI. ἀρχὴ γενέσεως, *initium genituræ* in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiacon II. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri*, apud Arnobium. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ ἥλιός τε καὶ σελήνη ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illustratus est limus, & Sol & Luna, & Stellæ & astra magna.* Vides hic, ut apud Mosem, Lucem, Sole priorem. Quod autem mox dicit, Moses ארע ubi plane ab aquis ficca exstitit appellatum יבשה, id Pherecydes Syris usus magistris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Josephus) sic extulit, χθονίη δὲ ὄνομα ἐγένετο γῇ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας δέδωκε. *Chthonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Exstat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander vero mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod restitit de primo illo madore rerum.* Confusas autem res fuisse, qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium Timæi explicatione, antequam discernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν τότε τοι χρόνος ἧτος, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπέφυκει.
Tempore primævo simul omnia mixta fuerunt.

Anaxagoras: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα· ἐκ νοῦς δὲ αὐτὰ διέκρινε καὶ διεκοσμῆσε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & quæ confusa erant, ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καὶ τὸ' Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω
Νῶν. ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τελαρυγμένα πρίσθεν.
Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, mentem: nam mens illi esse putatur,
Quæ turbata prius subito digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum a Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua a Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, ἐκ τοῦ ὑδατὸς ὑλὺς ἐκτάκη, *ex aqua factus est limus.* Deinde ovi ingentis facit mentionem, quod in duas partes dissiluerit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος νὺξ ζοφερὰ πάντα δὲ ἐκάλυπτε. ἀὴρ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum initio lib. I. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis nox dicitur βάαυν, id omnino est בהו Mosis.

blius; [8] partim & apud Indos [9] & Ægyptios: [1] unde

Mosis. Ventus autem qui ibi dicitur πολπία est קל־פי־יה vox oris Dei.

8. *Partim & apud Indos.*] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Lioro XV. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν καὶεἶνας, καὶ ὅτι σφαιροειδὴς ὅτι δυικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτῷ. ἀρχὰς δὲ τῶν συμπάντων ἑτέρας, τῆς δὲ κοσμογονίας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus; quod eum opifex ejus & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse principia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius vero Megasthenis hæc verba e tertio Indicorum nobis Clemens deprompsit, Strom. I. Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσόφοις· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere, qui extra Græciam sunt philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero hi qui dicuntur Judæi.*

9. *Et Ægyptios.*] De quibus Laërtius in proœmio: Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διαχεῖσθαι, καὶ ζῶά τινα ἀποτελεσθῆναι. *Principium esse molem confusam: ex hoc discreta elementa quatuor, & animalia perfecta.* Postea vero τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτόν. *Mundum ut ortum, ita interiturum.* Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: *Cum primum res universæ exsistere cœpere, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Postea quam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cum sursum tendat ob levitatem talis naturæ: cademque de causa solem & cæterorum siderum multitudinem manasse in perenni vertigine: quod vero cœnosum ac turbidum, cum humida concretione una subsedisse in loco, vi gravitatis. Sed hoc quoque cum volutaretur in se versaretur que continuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram, sed intosam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui Soli adest ignis cœlucere cœpit, exaluisse: tum vero cum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis lumentia, inque iis putredines exstitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paulatim immutatur. Cumque ad eum modum ex calore fatu impleta essent quæ madebant, iis foetibus advenisse alimentum nostribus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo cum ad sui plenitudinem veniissent ii fœtus, perustaque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria.*

lucria. At quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natantia. At tellurem, cum & ab æstu Solis & à ventis magis magisque indurasset, ad postremum non sufficisse gignendis majoribus animantium, sed ea ex mutuo coitu cœpisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit. Nam is in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit & cœli & soli:
Secreta quæ mox ut receperunt statum,
Cuncta ediderunt hæc in oras luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipsos.

De prima igitur rerum origine talia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, afferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde humectata tellure subito solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam priorem servante temperiem modamque, tamen aliqua nascantur animalia, inde manifestum ajunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantia. Hic sic addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cœlum, & terram; motum aëris, limum sive abyssum, lucem, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ; deinde volucres, reptilia, pisces, aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII. cap. 16. *Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium. Natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio; perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ serpentesque, & similia.* Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum I. cap. III. tanquam sobrium ebriis, quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam, quæ ex proposito agit; quam Aristoteles Naturam vocat, Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laërtium, ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat, ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum: *Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, Aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige ὑλὴν, quæ terra Xenophani & aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

1 *Unde*

[1] unde apud Linum, [2] Heſiodum, & Græcorum plures

1 *Unde apud Linum.*] Verſu ſupra citato.

2 *Heſiodum.*] In Theogonia.

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Ταρταρά τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης.
Ἠδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεῇσι,
Λυσιμελὴς πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ ἡμέρα ἐξεγένοντο,
Οὓς τέκε κυσσαμένη, Ἐρεβεῖ φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc prodivit in auras
Larga ſinu tellus, divum certiſſima ſedes,
Summa tenent qui templa nives tangentis Olympi,
Tartareque obſcuro terræ concluſa receſſu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulſor Amor, hominumque Deumque
Sollertes animos et fortia pectora mulcens,
Hinc Erebum ſimul et Noctem Chaos edidit atram,
Æthera ſupremum genuit Nox atra, diemque,
Quos commiſta Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus, ſcilicet, Thebarum Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Heſiodus. Ἔρεβος eſt ערב Moſis, quem ſequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Ἀρχαῖοι μὲν πρῶτα χάους ἀμίγαιον ἀνάγκην.
Vim primum immenſam chaëos, quæ rebus origo.

In Argonauticis ejuſdem nominis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελιηφάτον ὕμνον,
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις· ὡς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
Γῆς τ' εὐρυσθένεα γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης,
Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμηλον Ἐρωῆα.
Ὅσσα τ' ἔφυκεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.
Antiqui Chaëos mellitum ante omnia carmen,
Naturam ut mutarit, et ut ſit conditus æther,
Terraque latipatens, fundaminaque æquoris alti,
Conſiliique potem, quo nil prius exſtat, Amorem,
Diſcernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc ſua ſumſit Apollonius, in ejuſdem argumenti libro:

Ἤειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.
Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συνεχηχότα μορφῇ,
Νείκεος ἐξ ἀλαοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.
Namque canebat, uti tellus, cœlumque, ſalumque

Miſta

plures Chaos ab aliis ovi nomine ſignificatum; & animantium, ac poſtremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exſtructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ paſſim apud

Miſta aliis alia et communem nacta figuram,
Cœperunt cæca tandem diſcedere pugna.

Epicharmus Comicorum vetuſtiſſimus antiquam traditionem referens:

Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γένεσθαι θεῶν.
Sed Deos primum exſtitiſſe fertur ante omnes chaos.

Ariſtophanes in Avibus conſervatus à Luciano in Philopatride & Suida:

Χάος ἦν καὶ νὺξ Ἔρεβός τε μέλας πρῶτον, καὶ Τάρταρος εὐρύς.
Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν.
Ἐρέβει δ' ἐν ἀπείρασι κόλποις
Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερος ὠὸν.
Ἐξ ἧς περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινός.
Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις.
Οὗτος δὲ χάει πτερόεν μιχθεὶς νυχίῳ, κατὰ Τάρταρον εὐρὺν,
Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς.
Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.
Ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε.
Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

Chaos et Nox primum erat atque Erebus nigricans et Tartarus ingens:
Nec humus, nec cœlum erat aut aër tunc, ceu vi flaminis ovum
Gremium ſuper infinitum Erebi peperit Nox decolor alis:
Ex quo bonus inde emerſit Amor circumvolventibus horis,
Radians tergo aureolis pennis, par magni turbinis auræ:
Qui deinde volans miſtuſque chao, ſtabat, qua Tartarus atro,
Noſtrum genus edit et in dias producit luminis oras.
Neque enim Divum genus ante fuit quam junxit cuncta Cupido:
Simulatque hæc ſunt aliis commiſta alia, æther prodit et æquor,
Et terra, beatorumque Deum genus immortale.

Cuivis vel leviter inſpicienti apparet ſumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuſcum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquiſſimis, commercium. De Erebo jam diximus. Tartarus eſt תהום, ἄβυσσος. Amor ex voce מרחפת, ut ſupra indicatum eſt: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρωτίστιον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.
Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

plurimos ſcriptores, [3] ac poſtremo apud Ovidium, qui

3. *Ac poſtremo apud Ovidium qui ex Græcis iſta tranſcripſit.*] Locus eſt in promptu, primo Metamorphoſeon. Dignus tamen qui & hic legatur, quod præcipua eorum quæ in Moſe, verbis ad Moſem proxime accedentibus, enuncict, multumque iis quæ [illegible] diximus, aſſerat ſucis, & ab [illegible] vicißim accipiat.

Ante mare & terras, &, quod tegit omnia, cœlum.
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigeſtaque moles.
Nec quicquam niſi pondus iners, congeſtaque eodem
Non bene junctarum diſcordia ſemina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova creſcendo reparabat cornua Phœbe.
Nec circumfuſo pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata ſuis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat inſtabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli ſua forma manebat;
Obſtabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia ſiccis,
Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terras abſcidit undas:
Et liquidum ſpiſſo ſecrevit ab aëre cœlum.
Quæ poſtquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Diſſociata locis concordi pace ligavit,
Ignea convexi vis & ſine pondere cœli
Emicuit, ſummaque locum ſibi legit in arce.
Proximus eſt aër illi, levitate, locoque.
Denſior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et preſſa eſt gravitate ſui: circumfluus humor,
Ultima poſſedit, ſolidumque coërcuit orbem.
Sic ubi diſpoſitam, quiſquis fuit ille Deorum,
Congeriem ſecuit, ſectamque in membra redegit,
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni ſpeciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidiſque tumeſcere ventis
Juſſit, & ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & ſtagna immenſa, lacuſque.
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
Quæ diverſa locis partim ſorbentur ab ipſa,
In mare perveniunt partim, campoque receptæ
Liberioris aquæ, pro ripis littora pulſant.
Juſſit & extendi campos, ſubſidere valles,
Fronde

qui ex Græcis iſta tranſcripſit, invenias. Verbo Dei

Fronde tegi ſilvas, lapideſos ſurgere montes.
Utque duæ dextra cœlum, totidemque ſiniſtra
Parte ſecant zonæ, quinta eſt ardentior illis:
Sic onus incluſum numero diſtinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media eſt, non eſt habitabilis æſtu;
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, miſta cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui quanto eſt pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto eſt oneroſior igne.
Illic & nebulas, illic conſiſtere nubes
Juſſit, & humanas motura tonitrua mentes.
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non paſſim mundi fabricator habenam
Aëra permiſit. Vix nunc obſiſtitur illis,
Cum ſua quiſque regat diverſo flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta eſt diſcordia fratrum,
Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna receſſit,
Perſidaque, & radiis juga ſubdita matutinis
Veſper, & occiduo quæ littora Sole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro: Scythiam ſeptemque triones
Horrifer invaſit Boreas: contraria tellus
Nubibus aſſiduis, pluvioque madescit ab auſtro.
Hæc ſuper impoſuit liquidum & gravitate carentem
Ætheram, nec quidquam terreæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus diſcreverat omnia certis,
Cum, quæ preſſa diu maſſa latuere ſub ipſa
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla ſuis animalibus orba,
Aſtra tenent cœleſte ſolum, formæque Deorum:
Ceſſerunt nitidis habitandæ piſcibus undæ:
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentiſque capacius unum
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera poſſet.
Natus homo eſt: ſive hunc divino ſemine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus ſeductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat ſemina cœli:
Quam ſatus Iapeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.
Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cœlumque videre
Juſſit, et erectos ad ſidera tollere vultus.

Vides hic homines in cuncta hæc inferiora dominatum: vi-

Dei facta omnia, [4] etiam Epicharmo [5] & Platonicis

des factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus libro de fortuna; Τὸ σκῆνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας· ὑπὸ τεχνίτα δὲ εἰργασμένον λώϊστον, ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενον αὐτῷ. *Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effectum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar.* Ubi σκῆνος est corpus, ut Sapientiæ IX. 15. 2 Cor. v. 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

——*Divinæ particulam auræ.*

Virgilius, *Ætherium sensum.* Juvenalis vero Satyra XV.

——*atque adeo venerabile soli*
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum à cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona et terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de Natura Deorum II. *Nam cum cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique, quasi cognationis et domicilii pristini, conspectum excitavit.* Salustius initio belli Catilinarii: *Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius Libro II. cap. 26. *Hipparchus numquam satis laudatur, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animaque nostras partem esse cœli.*

4. *Etiam Epicharmo.*]

Ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου.

Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

5. *Et Platonicis.*] Amelius Platonicus: Καὶ οὗτος ἄρα' ἦν ὁ λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡρακλειτος ἀξιώσειε, καὶ μὴ δι' ἂν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀταξία καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι' ἃ τὰ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶον καὶ ζωὴν εἶναι καὶ ἐν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa Ratio per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo et Heraclitus censuit: eadem profecto quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imo et in condito statu Deo adstitisse, per quem omnia omnino facta, in quo id quod sit animal et vitam et esse suum haberet.* Barbarus quem dicit, est Joannes Euangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. 19. & Cyrillus lib. VIII. contra Julianum. Meminit ejusdem Amelii loci & Augustinus libro X. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes* λόγον, id est, *sermonem atque rationem constat artificem*

nicis proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus; [6] sed eorum carminum, quæ vetustas Orphica appellavit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non

artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta dispositione formaverit. Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca *rationem sacientem* vocat Epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Aperte judicans, præeunte divina sapientia, cœlum terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

6 *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐδὴν ὀρχίζω σε παλῃὸς, τὴν φθέγξαλο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμου ἄπαντα ἐαῖς ςηριξαλο βελαῖς.
Illa mihi testis vos sit quæ prima parenti
Edita, cum totum fundavit jussibus orbem.

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐςὶ, θύρας ἐπίθεσθε βεβήλοις.
Πᾶσιν ὁμῶς, σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρε ἔκγονε μήτης
Μουσαῖ. ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μυδέ σε τὰ πρὶν

Ἐν ςέθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ πρόσεδρευε
Ἰθύνων καρδίης νοερὸν κύτος, εὖ δ' ἐπίςαινε
Ἀτραπιτὸν· μῆνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακλα,
Εἷς ἐς' αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται,
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράα θνητῶν· αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.
Queis fas est audire canam, procul ite profani,
Ite foras; tibi sed Lunae Musaee nepoti,
Vera tibi pandam, ne quae prius insita menti
Haerescunt dulcis spolient te munere vitae.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, et ima animi semper praecordia; recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Unus is aeternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam praesenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt undique omnes.

Extant in admonitione ad Græcos, item in libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini libro Stom. v. in Eusebio lib. XIII. Præparationis Evangelicæ ex Aristobulo.

esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, δόχημα καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς, ut veterum Christianorum quidam loquitur, [7] agnovit & Empedocles: [8] supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus [9] & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores [1] ex veteri disciplina docuit Thales: quorum postremum [2] etiam apud Orphicos [3] & Hesiodum est,

7 *Agnovit et Empedocles.*] De quo Laërtius, τὸν ἥλιόν φησι πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebat magnum esse aggerem ignis.* Is qui Placita scripsit Philosophorum, quæ sunt in operibus Plutarchi lib. II. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν ἀθέρα πυρῶτον διακριθῆναι. δεύτερον δὲ τὸ πῦρ; ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἀχλὺν προσφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ ὧν διαθῆναι τὸν μὲν ἀέρα· καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ ἀθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secretum ejus aetherem, deinde ignem, post terrem, qua conjecta impetu ipso agitationis, exhalasse inde aquam: ex hac exhalasse aërem: coelum autem ex aethere natum: solem ex igne.* Et cap. XX. Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui apparet.* Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ πύρῳ πυρὸς τὴν ἀναύγειαν. διαθῶντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitreae naturae, qui ignis ejus qui in mundo est, repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodotus, Solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laërtio.

8 *Supra astrorum loca divinum esse domicilium.*] *Aratus.*

Οἷον γὰρ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύστου ποταμοῖο.
Quantus et ille vides sidus per vestigia divum
Se ferat Eridani gurges, lacrimabilis amnis.

9 *Et Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur:

Sed quamquam me nocte premunt vestigia divum.

1 *Ex veteri disciplina docuit Thales.*] Testis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto & Leandro.

2 *Etiam apud Orphicos.*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.
Noctem concelebro genitricem
hominumque Deumque.

3 *Et Hesiodum.*] Cujus hac de re versus supra posuimus.

atque

atque inde [4] antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. [5] A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; [6] sidera à Deo

4 *Antiqui moris retinentissimae gentes.*] Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidae in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant*, ait Nicolaus Damascenus. De Germanis Tacitus: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt: sic dicunt: nox ducere diem videtur.* Vide Speculum Saxonicum lib. I. art. 3. 67. & alibi, & doctissimum Lindebrogium ad Vocem Noctis, in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæsar Libro VI. belli Gallici: *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius libro XVI. Historiæ Naturalis, capite ultimo. *Luna, quae principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius Libro III. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

5 *A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras.*] Verba ejus posuimus supra, quæ habes apud Laërtium, Scriptorem de Placitis Philosophorum, & alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

6 *Sidera à Deo facta, Aratus.*] Phænomenon initio:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον· μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες. πάντῃ δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. ὃ δ' ὑπὶρ ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει
Μιμνήσκων βιότοιο. λέγει δ' ὅτε βώλος ἀρίζη
Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ὥρη
Καὶ φυλὰ ὑργᾶσαι καὶ σπέρμαλα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τά γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας, ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἳ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὅτε τ' ἔμπεδα πάντα φύηται.
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται·
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μετ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos omnia sic vertimus;

Ab Jove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Concilioque virûm complet, pelagique profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove et utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine laeto
Dextera praesignat, populumque laboribus urget,
Conjugat ut vitae: quando sit terra ligoni

Deo facta, Aratus; [7] Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; [8] hominem ex

Aptior aut bubus monet, et quo tempore parsit
Aut serere, aut septas lymphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
Ordine quaeque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quae nos moneant, qua quaelibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur et ultimus idem
Magne pater, magnum mortalibus incrementum.

Jovem hic intelligendum, Deum verum Mundi opificem, & res docet, & Paulus Apostolus in Actis XVII. 28. Ovidius sua Phænomena his versibus terminavit, ut ex Lactantio discimus:

Tot numero, talique Deus simulacra figura
Imposuit cœlo, perque atras sparsa tenebras
Clara pruinosae jussit dare lumina nocti

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebraeorum quoque sententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandasse provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunae vero ut noctem tueretur: caeteras quoque stellas disposuisse, tanquam temporum limites annorumque signa, indiciu quoque futurorum proventuum.*

7 *Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Graecos Virgilius.*] In sexto Æneïdos, quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum:

Principio cœlum et terras camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet:
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmorco fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est illis vigor et cœlestis origo
Seminibus.

Explicandis his illa serviant ejusdem Georgicon. IV.

His quidem signis, atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem divinae mentis et haustus
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

8 *Hominem ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus:

Ἡφαιστον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδήν.
Mulciberumque moras jubet omnes solvere, et undas
Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

luto

luto formatum Hesiodus, [9] Homerus, [1] Callimachus; denique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat [2] Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti

9 *Homerus.*] Iliados H.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένησθε.
At vos in tellurem omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo, unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

——κἄτα δ' ἄχθεσθαι βροτοὺς
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον διελθεῖν, ὥστε κάρπιμον σάχυν,

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio:

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt.
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges, sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Ἐάσατ' ἤδη γῆ καλυφθῆναι νεκρούς.
Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· οὔτι γὰρ κεκλήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·
Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν·
Jam finite terræ mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium,
Eo recipitur. Spiritus cœlo redit,
Corpusque terræ: jure nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur.
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mose, Genes. III. 19. & Salomone Eccl. XII. 7.

1 *Callimachus.*] Cui in Scazonte homo πηλὸς ὁ Προμήθειος, *lutum Prometheum.* Hujus luti mentio & apud Juvenalem & apud Martialem. Adde Censorini locum: *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum visum est homines procreatos. Nec longe secus Epicurus,*

2 *Maximus Tyrius.*] Dissertatione I. ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac discordia & discrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque consentientem, Deum esse unam rerum universarum & regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, administrationis participes. Hæc & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & sapiens & sapientia destitutus.* Adde hi loca quæ attulimus libro III. de

peracti operis memoria ſervata non apud Græcos tantum & Italos, honore diei ſeptimi, quod [3] ex Joſepho, [4] Philone, [5] Tibullo, [6] Clemente Alexandrino, & [7] Luciano diſcimus, (nam de Hebræis notiſſimum eſt,) ſed & [8] apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digeſta tempora: quod nos docent [9] Philoſtratus, [1] Dion Caſſius, [2] Juſtinus

de Jure Belli ac Pacis, cap. xx. § 45. & illud Antiſthenis relatum à Cicerone primo de Natura Deorum: *Populares Deos multos, naturalem unum eſſe.* Addit Lactantius lib. 1. cap. 5. ex eodem Antiſthene, *Summæ totius artificem.* Sophocles:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεὸς
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν
Πόντου τε χαραπὸν οἶδμα κυμάτων βίᾳ.

Unus profectò eſt, unus eſt tantum Deus,
Cœli ſolique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum & vim ſpiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Auguſtinum de Civitate Dei libro IV. cap. 31.

3 *Ex Joſepho.*] Adverſus Appionem II. circa finem, nullam eſſe ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἔνθα μὴ τί τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος — οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaſerit mos ſeptimæ diei, qua Judæi feriantur.

4 *Philone.*] De die ſeptima: Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς παντός. *Eſt enim feſtus dies non uni urbi, aut regioni, ſed univerſo.*

5 *Tibullo.*] ..

Culturæ ... *ma ſacra* ...

Loquitur ... *feriis*, quas & R... obſervabant.

6 *Clemente* ...] Qui Strom. v. ex ... dicit ἑβδομὰς ἱερὸν ἔχουσα, ... *optima ſancta*, & ſimiliter Varro & Callimacho. ... ex Ariſtobulo adverſus ... libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus libro ... ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι σέβονται. *De ſeptima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXVI. *Diogenes Grammaticus diſputare ſubtilis Rhodi ſolitus.* [Non eſt confundendus ſeptimus dies menſis, cum ultimo Hebdomadis. Vide quæ notavit hac de re *Joan. Selldenus* de Jure N. & G. L. III. c 17. *Clericus.*]

7 *Luciano.*] Qui pueros luſiſſe diebus ſeptimis dies docet in Paralogiſta.

8 *Apud Celtas.*] ... dunt antiquiſſima etiam ... Celticas gentes, id eſt, ... Gallos, Britannos. ... ina. Idem de Slavis ... Helmoldus lib. ...

9 *Philoſtratus* ... LIBRO III. cap. 13. ubi de ...

1 *Dion Caſſius* ... LXXXIII. Τὴν ἡμέραν τὴν ... λέγειν. *Diem*

Juſtinus Martyr, [2] & vetuſtiſſima dierum nomina. Primam hominis vitam [3] cum ſimplicitate fuiſſe, [4] & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde autrea Poëtarum ætas, [5] etiam Indis celebrata, ut

Diem quam Saturni dicimus. Addit ibidem morem per ſeptenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manaſſe. Non autem recentem eſſe hunc morem, ſed vetuſtiſſimum, docet nos Herodotus libro II. Adde de Romanis Iſidorum lib. v. cap. 30. & 32.

2 *Et vetuſtiſſima dierum nomina.*] Vide oraculum & Orphei verſus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum. [Vereor ut hebdomades ortum à ſeptem Planetis, potius quam à creatione intra ſeptem dies duxerint. *Clericus.*]

3 *Cum ſimplicitate fuiſſe.*] Vide quæ in hanc rem produximus lib. II. cap. I. § II. de Jure Belli, & in notis ad eum locum.

4 *Et nudo corpore docebant & Ægyptii.*] Quorum ſententiam ſic refert Diodorus Siculus libro I. Τὸς μὲν πρώτους τῶν ἀνθρώπων μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων ὑπαρχόντων, ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, εἰκῆ στέγης δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. *Primos homines, cum nihil eorum quæ ſunt ad vitam utilia repertum adhuc eſſet, vixiſſe durius: quippe nulla veſte amictos, domicilii & ignis inſuetos, manſuetioris victus rudes.* Plato in Politico: Θεὸς ἔνεμεν αὐτὸς ἐπιτάλων, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶων ἓν ἑτέρων θειότερον, ἀλλὰ ἧττον φαυλότερα αὐτῶν νομεύοντες. *Deus eos paſcebat, cuſtoſque eorum ipſe erat, ſicut nunc homines, divinius animal, paſcunt animantium ſequiora.* Deinde: Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θεραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & ſine ſtragulis ſub dio plerumque paſcebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio libro IV. de non eſu animalium, tum, quoad ſenſum, Varroni de Re Ruſtica: Τὰς παλαιὰς καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίους τε ὕλας φύσει, καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσῆν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos Diiſque proximos mortales, optimæ fuiſſe indolis, vitamque vixiſſe optimam, unde & auream hanc dici ætatem.*

5 *Etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem eſt.* Libro XV. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον, αἱ μὲν ὑδάτος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως, αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου· ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον. Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάλιν, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farina ex tritico & hordeo, ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rurſum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam ſe tranſtulere: quem ſtatum exoſus Deus omnia ea abſtulit, aliudque vitæ genus per laborem agendæ inſtituit.*

apud

apud Strabonem eſt. [6] Adami, Evæ, arboris, ſerpentis hiſtoriam apud Indos idololatras, ſuo tempore, exſtitiſſe [7] notavit Maimonides; eandemque apud Peguenſes, & Calamintamenſes paganos ejuſdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenſes ab orbe condito [8] ad ſex annorum millia putari, [9] noſtri quoque ſæculi teſtes perhibent. Eorum, qui primos homines ſecuti ſunt, vitam ad mille ferme annos duraſſe, [1] Beroſus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Heſtiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Heſiodus: quod eo minus

6 *Adami, Evæ, arboris, ſerpentis hiſtoriam.*] In iis quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit, πρωτόγονος eſt אדם, αἰὼν eſt חוה, mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquiſſimis Græcorum myſteriis acclamatum Εὖα, ſimulque monſtratus ſerpens. Meminere Heſychius Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro. Chalcidius ad Timæum: *Juxtaque Moyſen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, veſcerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem a Deo datam eſſe animam ex inſpiratione cæleſti, quam rationem atque animam rationalem appellant: mutis vero & agreſtibus ex ſilva, rationis expertem, juſſu Dei vivis animantibus & beſtiis terræ gremio profuſis: quorum in numero fueris etiam illa ſerpens, quæ primitias gereris humani malis ſuaſionibus illaqueaverit.*

7 *Notavit Maimonides.*] Ducitoris dubitantium parte III. cap. 29.

8 *Ad ſex annorum millia putari.*] Cum hoc numero bene convenit, quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI. in librum II. de Cœlo, Obſervationes quas Babylone collectas ad Ariſtotelem miſit Calliſthenes, fuiſſe ad illa tempora annorum CIↃ IↃ CCCCIII. in enim à diluvii tempore non multum abit.

9 *Noſtri quoque ſeculi teſtes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendeſium de Pinto.

1 *Beroſus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Heſtiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.*] Omnes hos ſcriptores, ſuo adhuc tempore manentibus libris, teſtes citat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. I. cap. 4. ac præter hos Acuſilaum, Ephorum, Nicolaum Damaſcenum. Arcades ad CCC annos vivere ſolitos notat ad VIII. Æneïdos Servius.

incredibile,

incredibile, quando & [2] majora multo olim fuiſſe hominum corpora nudatis ſepulcris compertum, plurimarum gentium hiſtoriæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum [3] Pauſanias, & [4] Philoſtratus, Romanorum [5] Plinius. Sicut & viſa divinitus obtigiſſe

2 *Majora multo olim fuiſſe hominum corpora.*] Joſephus Antiquæ hiſtoriæ Lib. V. cap. 2. Ὑπελίπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἱ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς ἰδέαν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα· δείκνυται δ' ἔτι καὶ τὰ τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ τοίχιν ἐχομένοις ὁμοιότατα. *Reſtabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum diſpares, ſtupendum erant ſpectaculum, & fama terribilis: monſtrantur in hunc diem eorum oſſa, fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ deſcriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi oſſa, quorum compagem fuiſſe cubitorum ſexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX. meminit effoſſi capitis Idæ, quod triplæ eſſet ad ſolitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ XVI. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo, in Boſphoro Cimmerio repertam oſſium humanorum compagem longam XXIV. cubitos. Ejuſdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus ſane lectu. [Quoſdam olim variis in locis, ut etiamnum hodie, fuiſſe majoris ſtaturæ homines, ſeu paucis pedibus reliquos ſuperaſſe, non ægre crediderim; ſed omnes fuiſſe majores non magis credo, quam proceriores arbores, profundioreſve alveos fluviorum fuiſſe. Interhæc omnia, aliaque id genus ea eſt proportio, ut aliis alia reſpondeant, non minus hodie quam olim; quare nulla ratio eſt cur mutata fuiſſe credamus. De Gigantibus vide orationem *Theod. Ryckii.* Clericus.]

3 *Pauſanias.*] Is in Laconicis meminit oſſium humanorum, ſed inſolitæ magnitudinis, quæ in templo Æſculapii ad Aſopum urbem oſtendebantur: & in Eliacorum priore, oſſis e mari eductis, quod olim Piſæ cuſtoditum, Pelopiſque creditum fuerat.

4 *Philoſtratus.*] In Heroïcorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

5 *Plinius.*] Libro VII. cap. 16. *In Creta, terræ motu rupto monte, inventum eſt corpus ſtans, quod alii Orionis, alii Eëtionis fuiſſe tradunt. Oreſtis corpus Oraculi juſſu refoſſum ſeptem cubitorum fuiſſe monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non ceſſavit minora corpora mortalium, quam priſca conqueri.* Solinus cap. 1. *Quis enim non ævo iſto minor parentibus ſuis naſcitur? Priſcorum autem teſtantur molem etiam Oreſtis ſuprema, cujus oſſa*

tigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, [6] & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent [7] post Græcos plurimos, refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme [8] apud Græcos, [9] & Latinos quosdam, legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere; etiam

essa Olympiade quinquagesima & octava Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitûm trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant, oculis potitos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro XV. de Civitate Dei, cap. XI.

6 *Et famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & XVI, Julianum hymno Solis. Ipsum nomen ἀγγέλων in hac re, usurpant præter Græcos veteris Fœderis interpretes, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

7 *Post Græcos plurimos, refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Justitiamque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit extinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est divos scelerare penates:
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Justificam nobis mentem avertere Deorum.

8 *Apud Græcos.*] Homerum Iliados Υ'. Hesiodum in Operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica II. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus III.

9 *Et Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium I Metamorphoseon, & Lucanum libro IV. Seneca Natur. quæst. 30. l. III. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

earum,

earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & [1] Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poetis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, [2] Chaldæorum Berosus, [3] Assyriorum

1 *Varroni omne id tempus ignotum vocabatur.*] Censorinus: *Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellant. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam; quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos; quod dicitur ἱστορικὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur.* Tempus illud, quod Varro ἄδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas, quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

2 *Chaldæorum Berosus.*] De quo sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσὸς ταῖς ἀρχαιοτάτας ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τῦ γενομένυ κατακλυσμῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορας τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς ἔτας ἱστόρηκεν, καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τῦ γένυς ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, περιενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Berosus antiquissima scripta sequens, eadem quæ Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset.* Post recitatam autem diluvii historiam, hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ Historiæ libro primo, capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τῦ πλοίυ ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτυ ἀφαιρῶντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τὰς ἀποτροπιασμάς. *Dicitur autem etiam nunc in Armenia, in Cordyæorum monte, pars esse ejus navigii, & quosdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.*

3 *Assyriorum Abydenus.*] Servavit nobis ejus locum Eusebius libro IX. Præparationis, cap. XII. & Cyrillus primo adversus Julianum: μεθ' ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν, καὶ Σεισιθρος, ὦ δὴ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίῳ πέμπτῃ ἐπὶ δέκα· κελεύει δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἔν ἐχόμενον ἐν Ἡλίυ πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σεισιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας, εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίυς ἀνέπλεε, καὶ παραυτίκα μὲν καὶελάμβανε τὰ ἐκ θεῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ ἐπεί τε ὕων ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πείρην ποιούμενος εἴ πη γῆν ἴδοιεν τῦ ὕδατος ἐκδῦσαι. αἱ δὲ, ἐκδε-

χομένυ

χομένυ σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέυσαι ὅπη καταχρμίσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω καμίζοντα, ἢ ἐπ' αὐτῆσιν ἔτεραι· ὡς δὲ τῆσι τρίτῃσιν ἐυετύχεε (ἀπικέατο γὰρ δὴ πηλῷ καλάπλεοι τὰς ταρσὰς) Θεοί μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζυσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περιαπλα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσιν ἐπιχωρίοισι παρεἰχετο. *Post hos imperarunt alii, ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Defii decima quinta; jussit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cum implesset, statim in Armeniam navigavit, ac subito vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid visuræ essent e mari exstans. Illæ vero exceptæ ab immenso pelago, non habentes, ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas aliæ. At cum misisset tertio (redierant enim aves alis limo plenis) Dii eum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Sisithrus, ut & Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraïco sermone, quo scripsit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo, scilicet, Alexander Polyhistor Isaacum Græce scribens Γέλωτα vocavit, ut ex Eusebio discimus: multaque sunt talia, apud Historicos omnes. Philo de præmiis & pœnis: Τῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζυσιν, ἐφ' ᾧ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνεβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucalionem, Chaldæi Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evenit.* Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Ægyptii, teste Diodoro lib. I. Ad Italiam etiam pertinuisse Plinius lib. III. cap. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis in Critia locus: Τὸ δ' ἔτι βραχὺ πρὸ τῦ λόγυ δεῖ δηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκούσῃς Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζῃς, τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σολῶν ἐπινοῶν εἰς τὴν αὐτῦ ποίησιν καλαχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τὰς τε Αἰγυπτίας τὰς πρώτας ἐκείνας αὐτὰ γράψασας, εἰς τὴν αὐτῶν φωνὴν μεθερμηνεχότας· αὐτός τε αὖ πάλιν ἑκάστυ τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpe audiatis virorum barbarorum nomina; causam jam intelligetis. Cum Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationemque nominum perscrutatus, reperit Ægyptiorum primos, qui de rebus istis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse vero percepta nominis cujusque significatione, ea ipsa nostro vestivit sermone.* Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Julianum: Ὡτιάρτε δὲ τελευτήσαντα, τὸν υἱὸν αὐτῦ Ξίσυθρον βασιλεῦσαι Σάρυς δεκαοκτώ· ἐπὶ τύτυ τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν. εἶτα σωθῆναι

σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσυθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τῦ Κρόνυ τὸ ἐσόμενον· καὶ ὅτι πρωσήκει ναυπηγήσασθαι λάρνακα, καὶ ὁμῦ πλοίῳ, ἑρπετοῖς τε καὶ κήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperasse Xisuthrum per octodecim annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuisse ajunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum, Saturno ipsi quod futurum erat prænuntiante, & fabricandam ipsis Arcam: in ea ipsi una cum volucribus, reptilibus ac jumentis navigandum.* Assyriis autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ, ut Taciti utar verbis, e septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia ferebantur; aut certe Syriacum אֵל, quod Deum significat, Græci Interpretes Κρόνον ideo vertere, quod is Syris אֵיל dicebatur. Philo Byblius, Sanchuniathonis interpres: Ἦλον τὸν καὶ Κρόνον λ. Citat Eusebius: apud quem mox eo eodem Philone sequitur: Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ ὀνομάζυσι. Sed error est librarii, qui pro Ἦλ quod contracte pro Ἰσραὴλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ἰσραὴλ, cum Ἦλ sit, ut diximus, אֵיל, quomodo Syri dicunt, quod אֵל Hebræi.

[Non est, in hac historia de nihilo quod Deucalion, qui idem ac Noachus, dicatur ἀνὴρ γεώργος, hoc est, אִישׁ אַדְמָה, *vir terræ*, hoc est, agricola Gen. IX. 20. ubi vide à nobis notata. *Clericus.*

riorum Abydenus, [4] qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus: & [5] Lucianus, qui

4 *Qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus*] Libro, Terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiæ: Δευκαλίωνί φασι περιεργὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν ἔτι πάλιν ἐκδυομένην, εὐδίας δ' ἀποπλᾶσαν. *Columbam ajunt ex arca emissam certum indicium detulisse Deucalioni, cum rediret, tempestatis; ubi emanebat, fereni.* Notanda autem & in hoc Plutarchi & in illo Polyhistoris loco, non minus quam in Nicolai Damasceni & Apollodori libris, & in iis scriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus libro III. vox λάρναξ, quæ plane respondet voci תֵּבָה, quam in hac historia Moses usurpat, neque vero aliter eam vertit Josephus.

3 *Lucianus*] Libro de Dea Syria, cum de templo vetustissimo, quod erat Hierapoli, agere cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν ὖν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθην τὸ ἱερὸν εἵσασθαι λέγυσι· τῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τῷ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένεσθαι. Δευκαλίωνος δὲ περὶ, λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκυσα, τὸν Ἕλληνες ἐπ' αὐτῷ λέγυσι· ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. ἥδε ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, ἃ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ, πάντες ὤλοντο· ὅτοι δὲ γένεος τῷ δευτέρῳ εἰσὶ, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀπόκετο. ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται. ὑβρισαὶ κάρτα ἔοντες, ἀθέμιτα ἔργα ἔπρασσον, ὅτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, ὅτε ξείνυς ἐδέκυντο, ὅτε ἱκετέων ἠνείκυντο, ἀνθ'

ὧν

qui apud Hierapolim Syriæ, vetuſtiſſimam ait exſtitiſſe hiſtoriam & de Arca, & de ſervatis per eam

ἄν σφίσι, ἡ μεγάλη συνοικεῖ ἀπίκοι. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὴ ὕδωρ ἐλαύνει, μάλιστα μεγάλαι ἐγένοντο, ἡ οἱ πάντα κατακλυσμὸν ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γένος τὸ ἀνθρώπων, εὐσεβείης τε ἡ τῆς εἰς θεοὺς φύσεως. ἡ δὲ οἱ σωθῆναι ἦδε ἐγένετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς ἔχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε, ἡ γυναῖκας ἑαυτῷ, ἐσέβη· ἐσβαινοῦσι δὲ οἱ ἀπίκοντο σύες, ἡ ἵπποι, ἡ λεόντων γένεα, ἡ ὄφιες, ἡ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεῦγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο. ἡ μιν οὐκ ἐσίνοντο· ἀλλὰ φῖσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. ἡ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἐς τε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος περὶ Ἕλληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱερῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, ἡ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, ἡ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐζήσατο. ἐγὼ δὲ ἡ τὸ χάσμα εἶδον, ἡ ἔστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάτα μικρόν. εἰ μὲν ὦν πάλαι ἡ μέγα ἦεν, νῦν τοῦτόδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα. τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον σμικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι. δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται φέρουσι δὲ οὐχ ἱρέες μοῦνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη ἡ Ἀραβίη, ἡ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, ἡ πάντες ὕδωρ φέρουσι. τὸ, πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ ἐς τὸ χάσμα κατίεχαι, ἡ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος χρῆμα πολλόν. τὰ δὲ ποιέουσι Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγεσι, συμφορῆς τε ἡ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι. ὁ μὲν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τῷ ἱρῷ, τοιόσδε ἔστι. *Plerique à Deucalione ſtructum ajunt hoc templum, eo, ſcilicet, Deucalione cujus ætate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Eſt autem ſermo talis: Hoc quod nunc eſt hominum genus non ab initio exſtitiſſe, ſed id periiſſe ſtirpitus: qui vero nunc ſunt homines ſecundi eſſe generis, quod ortum a Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem, qui ante fuerant, hominibus hæc ſunt quæ memorantur. Contumelioſi homines cum eſſent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum ſervabant, neque excipiebant hoſpites, neque curabant ſupplices: ob quas res maxima eis ſupervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de ſe extulit, tum vero plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipſum ſuperfuſum eſt terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solus tunc ad ſecundi generis exordium Deucalion relictus eſt, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo eſt. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulieresque domus ſuæ impoſuit, ipſoque eam ingreſſus eſt: quod*

eam non hominibus modo ſelectis, ſed & de animantibus cæteris. [6] Apud Molonem quoque, [7] & Nicolaum Damaſcenum hiſtoria eadem exſtabat:

quod cum faceret, venere apri, & equi, & leonum genera, & ſerpentes, & alia quæ in terra paſcuntur, bina quæque: ille hæc ad ſe animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: ſed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua ſuper terras fuit. Hæc ſunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero quæ poſt acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis: in ſua regione terræ fuiſſe hiatum, qui aquam abſorpſerit omnem. Id ubi factum eſſet, à Deucalione poſitas aras & Junonis templum ſuper illo hiatu. Hiatum ipſe vidi. Valde exiguus eſt ſub templo, quod divi. An olim major fuerit, contractuſque ſit eum tempore, equidem neſcio: id ſcio, quem vidi, parvum eſſe. In hiſtoriæ hujus ſignum quod aiunt, hoc eſt: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non ſacerdotes tantum, ſed omnis Syria Arabiaque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omneſque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Deſcendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immenſum vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc ajunt à Deucalione inſtitutum, in calamitatis ſimul & ſalutis partæ memoriam. Talis eſt vetus de templo hoc ſermo.

6 *Apud Molonem quoque.*] Verba ejus tradidit nobis Euſebius libro IX. Præparationis Evangelicæ, cap. XIX. Κατὰ τὸν καταϰλυσμὸν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, ὅσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus exceſſiſſe ex Armenia eum hominem, qui cum liberis ſuis diluvium evaſerat, ejectum rebus ſuis vi indigenarum. Fundem, cum loca interjecta tranſiſſet, perveniſſe in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

7 *Et Nicolaum Damaſcenum.*] Ejus verba ex hiſtoriæ Univerſalis libro XCVI. ſic exhibet dicto jam loco Joſephus: Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος καλὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμπυγόλλας ἐπὶ τοῦ καταϰλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι ἡ τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι, ἡ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι· γένοιτο δ' ἂν οὗτος, ὄντινα ἡ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. *Eſt ſuper Minyada* (quam Mlyada vocant Strabo & Plinius,) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama eſt ſervatos eſſe ex cataclyſmo multos: unum vero in Arca vectum ad ſummum ejus jugum appuliſſe diuque lignorum ejus arcæ manſiſſe reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moſes meminit, qui Judæis leges condidit.* His ſcriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res Phœnicias ſcripſit, & Mnaſeas, memorati Joſepho. Forte & Eupolemus,

bat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat: quod & in Deucalionis hiſtoria apud Apollodorum reperitur. [8] Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoacana, Nicaraga, diluvii, animalium ſervatorum, quin & corvi & columbæ ſervatam memoriam, diluvii ipſius etiam in ea parte, quæ nunc Caſtella aurifer avocatur, Hiſpani complures teſtantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, [9] quod Plinio notatum eſt Joppen ante diluvium conditam. Locus, in quo poſt diluvium ſubſedit Arca, [1] in montibus Gordyæis, ab omni ævo [2] in hunc diem, Armeniorum conſtante memoria, monſtratur. [3] Japetus Europæorum genitor, & inde Ion, aut, ut

polemus, quem ex Polyhiſtore producit Euſebius Præparationis lib. IX. cap. 17.

8 *Sed & in Americæ partibus.*] Vide Joſephum Acoſtam & Antonium Herreram.

9 *Quod Plinio notatum.*] Lib. V. cap. 13. Conſentiunt Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

1 *In montibus Gordyæis.*] Quos Moſes Ararath vocat, Kardu tranſtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Joſephus, Cordæos Curtius, Gordyæos ſcribit Strabo libro XVI. Plinius libro VI. cap. 27. & Ptolemæus. [Hæc & ſequentia, quæ ad Geographiam Sacram, & conditores Gentium pertinent, poſt hæc à *Gortio* edita, de induſtria & adcuratius multo perſcrutatus eſt *Sam. Bochartus*, in Geographia Sacra; unde etiam *Grotii* ratiocinationibus majus pondus accedit. *Clericus.*

2 *In hunc diem.*] Monſtratas ſuo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus libro III. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ δεῖγμα τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυαίων χώρᾳ. *Ad hoc uſque tempus reliquiæ Arcæ Noë monſtrantur in Cordyeorum terra:* Chryſoſtomus Oratione de perfecta dilectione. Iſidorus lib. XIV. Originum, cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam hiſtoriæ poſt diluvium reſediſſe teſtantur. Unde & uſque hodie ibidem lignorum ejus videntur veſtigia.* Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia eſt altior mons quam ſit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis poſt diluvium arca primo ſedit.* Adde Geographum Nubienſem & Itinerarium Benjaminis.

3 *Japetus.* Eſt ipſa vox יפת. Nam eandem literam פ alii ut π, alii ut φ pronunciabant; qualis differentia & nunc eſt, inter

ut olim eloquebantur, [4] Javon Græcorum, Afrorum vero [5] Hammon, nomina ſunt, quæ apud Moſem quoque apparent, ſicut & cæterorum veſtigia in gentium locorumque vocabulis [6] Joſephus & alii

inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa littera ad Danielem Hieronymus.

4 *Javon.*] Nam Ἰάονες ſæpe eſt apud vetuſtos ſcriptores. Id in Ariſtophanis Acharnenſibus Perſa pronunciat Ἰαονᾶν. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, quod poſtea per v ſcribi cœpit, olim ſic ϝ. ita αὐὼς erat quod nunc ἀὼς & ἠώς. aurora, ταυὼς ταώς, pavus, ἰαῦνας τὰς Ἕλληνας καλοῦσι. Suidas.

5 *Hammon.*] Nam ח per aſpirationem reddere, aut etiam omittere Græci ſolent: ut חצר־מות Ἀδραμύτης, vel Ἀδράμυττος. חכמות ἀχμώθ, apud Irenæum & alios. חברה ſocia ἀδέρα Græcis veteribus. היה αἰών. חנה, Hanno vel Anno. חניבעל Hannibal vel Annibal: חצר־בעל Haſdrubal vel Aſdrubal. חשים ἀξαμῖται. ων vero Græca eſt deſinentia. Hic non Libyum tantum, ſed & multarum aliarum gentium pater conſecratus ab ipſis in Jovis ſtellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus ſit Juppiter Ammon.

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt ſacræ literæ Pſal. LXXVIII. 15. CV. 23, 27. CVI. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraïcis ad Geneſim: *A quo Ægyptus uſque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

6 *Joſephus & alii obſervant.*] Is a גמר dicit eſſe Γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ libro I. Ex מנין Scythas, à quibus condita Scythopolis in Syria; & altera urbs Magog. Plinio lib. V. cap. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce: A מדי Medos eſſe apparet: ab יון, quod diximus, Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Joſephus ait eſſe Iberos Aſiæ, in quorum vicinia Thabilacum urbem vetuſtæ originis veſtigia ſervantem ponit Ptolemæus. A משך eſt urbs ipſi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit lib XII. & Plinius lib VI. 3. & Ammianus Marcellinus libro XX. Adjice huic Moſchos nominatos Straboni lib XI. & Melæ libro tum primo, tum tertio, quos Moſchenos dixit Plinius lib. VI. c. 9. & Moſchicos montes apud eoſdem & Plinium. A תירס eſſe Thraces, cum Joſepho tradunt conſenſu alii, & vox indicat: præſertim ſi obſervemus Græcum ξ ab initio reſpondiſſe Syriacæ literæ ס, quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז, corruptus eſt apud Joſephum locus, ſed dubitandum non eſt quin inde nomen habeat Aſcania Homero memorata pars Phrygiæ & Myſiæ: de qua Strabonem vide lib. XII. & Plinium lib. V. c. 32. & Aſcanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem

Strabonem lib. XIV. & apud Plinium dicto cap. 32. lib. V. Aſcanius portus apud Plinium lib. V. cap. 30. Aſcaniæ inſulæ eidem lib. IV. cap. 12. & lib. V. cap. 31. A ריפת eſſe Paphlagonas dicit Joſephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Riphaces ponit Mela libro I. Ab אלישה eſſe αἰολεῖς idem illic nos docet Joſephus, & Jeroſolymitanus Paraphraſtes ei adſtipulatus pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abluditur Hellæ terræ nomen. תרשיש eſſe Cilices Joſephus idem dicit, probatque ex urbe Tarſo. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta ſint nomina. De כתים, unde Κίτιον, ſupra attigimus. A כוש Æthiopes Chuſæi & ſibimet ipſis & vicinis, ut Joſephi tempore, ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: pariterque à מצרים, qui Μισὼϛ Philoni Byblio, Meſori ſibi ipſis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & menſis apud eos nomen Μεσορή. Cedreno terra ipſa Μέσρα. Vere & hoc Joſephus à פוט eſſe in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius lib. V. cap. 1. *Phut & juxta eum regio Phutenſis uſque in præſens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraïcis in Geneſim. Eſt non longe à Feſa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Moſi eſt כנען, is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Byblio, Χνᾶ. Invenies id apud Euſebium lib. I. Præparat. c. 10. Et terra ipſa ſic dicta. Stephanus de Urbibus: Χνᾶ, ἤτως ἡ Φοινίκη καλεῖται. *Chna, ſic appellatur Phœnice.* Et ſuo tempore ait Auguſtinus libro Expoſitionum epiſtolæ ad Romanos, ruſticos ad Hipponem, ſi interrogentur qui eſſent, reſpondere Canaani. Et Meſtraimi & Canaanis nomina ſunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Euſebius Præparat. IX. 17. A רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum ע in γ mutat, ut in Gomorra aliiſque vocibus. A סבא Sabæos deducit Joſephus, notam gentem: quarum & urbes princeps Sabæ Straboni lib. XVI. Ubi à סבתה Sabatenos Joſephus ponit, ibi Plinio urbes eſt Sobotale lib. VI. cap. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio lib. VI. c. 29. Nepata Ptolemæo: nec à פחרסים Pharuſi Plinio lib. V. 8. Pharuſii Ptolemæos in Æthiopia. A צידן nota urbs omnibus poëtis & hiſtoriis Sidon. A גרושי oppidum Goraſa Ptolemæo. Ab ערקי Arca, urbs apud Phœnices, Ptolemæo memorata, & Plinio lib. V. c. 18. Ab ארודי Aradus inſula memorata Straboni lib. XVI. Plinio lib. V. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A חמתי Amathus Arabiæ nominata Herodoto, in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonem lib. XVI. Plinium lib. V. cap. 26. & 27. & apud Livium lib. XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum lib. IV. Ab אשור Aſſyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi; unde & vox Ludorum Latina. Ab לרם iu huc diem

diem Arimi appellantur, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per σ vertitur; unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ, aliis Tinæ. Strabo libro XVI. in fine: Λέγει δὲ καὶ τὰς Ἀρίμους ὁ ποιητὴς. ἃς φησι Ποσειδώνιος δεῖσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. *Nominat Homerus & Arimos: ea autem voce vult Poſidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ, aut Ciliciæ, aut alterius regionis, ſed Syriam ipſam.* Idem lib. XIII. Οἱ δὲ τὰς Σύρας Ἀρίμους δέχονται, ἃς νῦν Ἀράμους λέγουσι. *Sunt qui per Arimo Syros intelligant, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τὰς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρας καλουμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur Syri, eos ab ipſis dici Arammæos.* Ab עוץ Auſanitis regio apud LXX Interpretes, in Jobo: Auſitida dixit Ariſtæus. A חול urbs Chollæ Ptolemæo poſita in Syria. A גתר Gindarus urbs apud Ptolemæum. Et populus Gindareni Plinio, V. 23, in Cœlo-Syria. A כוש Maſius mons non procul Niſibi apud Strabonem lib. XI. & Ptolemæum in Meſopotamia. Nomina יקטן ut & הצרמוה & חולה Geographi Arabes nobis in Arabia repræſentant nominibus Balſatjaktan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditiſſimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio lib. VI. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moſes, antiquiſſimas eſſe collatione ſcriptorum apparet. De Babylone res notiſſima ארך eſt Aracca, quam in Suſiana ponit Ptolemæus, unde Araccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmaſius. Ab אכד Acabenen corrupte, pro Acadene, dictam ſuſpicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciſcus Junius, qui & alia non pauca obſervavit eorum quæ jam poſuimus. כלנה eſt Calliniſum oppidum ad Euphratem, cui id nomen ad Ammiani manſiſſe tempora, ex libra ejus XXIII. docemur. Terra שנער eſt Σεναὰϛ τῆς Βαβυλωνίας apud Hiſtiæum Mileſium, in loco quem nobis conſervavit Joſephus Antiquæ Hiſtoriæ lib. I. cap. 7. & in Chronico, itemque in Præparatione Euſebius. Scripſit is res Phœnicum, lectus etiam Stephano. At rurſum ע in γ mutato Singarum hinc montem Ptolemæus in Meſopotamia nominat. Plinius autem Singaram oppidum libro V. c. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo: נינוה haud dubie eſt quæ Græcis contractius Ninos. In Epitaphio Sardanapali,

Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νινε μεγάλης βασιλεύσας.

Ipſe Nini magnæ modo Rex nil ſum niſi pulvis.

Eſt id nomen & apud Theognidem, Strabonem libro XVI. Plinium lib. XI. cap. 13. cujus verba ſunt. *Fuit & Ninos impoſita Tigri ad Solis occaſum ſpectans quendam clariſſima.* Lucanus III. *Et felix, ſic fama, Ninos.* Habet id nomen Ptolemæus in Aſſyria. A כלח urbe principe nomen habet regio Calachene.

& alii obſervant. Jam vero [7] affectati in cœlum itineris,

lachena. Straboni lib. XI. bis, deinde initio lib. XVI. רסן eſt Reſaina apud Ammian. libro XXIII. Sidon nota omnibus. עזה nemo dubitare poteſt quin litera ע per γ, ut diximus, reddita ſit Gaza Palæſtinorum, nominata Straboni lib. XVI. Melæ lib. I. qui ingentem & munitam admodum vocat, Plinio lib. V. 13. VI. 28. & alibi. ספרה eſt Heliopolis urbs Sipparorum in loco Abydeni, quem modo produximus. Sippara Ptolemæo in Meſopotamia. אור eſt Ur Caſtellum Ammiano memoratum libro XXV. חרן Carræ Craſſorum clade nobilis.

7 *Affectati in cœlum itineris.*] Homero Odyſſeæ Λ. Ovidius I Metamorpheſeon:

Affectaſſe ferunt regnum cœleſte gigantes.

Vide & Virgilium Georgicon I. & Lucanum lib. VII. Frequens eſt apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ ſupra communem altitudinem attolluntur, dicantur ὑρανομήκη, ut apud Homerum ſæpe. Sic & Deut. I. 28. & IX. 1. Sibyllæ neſcio cujus locum de inſana illa turris ſubſtructione agentem citat Joſephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ ὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cum homines omnes una lingua uterentur, altiſſimam turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum ſcanſuri. At Dii ventis immiſſis evertere turrim hanc, & ſuam cuique linguam attribuere: unde urbi Babylon factum eſt nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Euſebius Præparationis IX. c. 14. & Cyrillus libro I. contra Julianum. Ἔνιοι δ' οἱ λέγουσι τὰς πρώτας ἐκ γῆς ἀνασχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, πύργων τύργον ἠλίσκεσθαι ἀείσειν, ἵνα νῦν Βαβυλὼν ἐστι. ἤδη τε ἄσσον εἶναι τοῦ ὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὶ μηχάνημα· τοῦ δὴ τὰ ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ἅπαντας ὁμογλάσσους ἐκ θεῶν πολύξεον φωνὴν ἐνείκασθαι· μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτῆσι συρῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos è terra editos homines, cum & viribus & mole ſua ſuperbirent, ita ut ſe plus Diis poſſe jactarent, vertiſſe ſe ad turrim ſtruendam, quo loco nunc eſt Babylon. Cumque jam prope ad cœlum perveniſſet opus, ventorum vi Diis auxiliantium, diſjectum id ſuper ædificantes: ruinis impoſitum nomen Babylonis. Cum vero ad id temporis unius ſermonis fuiſſent homines, immiſſam in eos à Diis linguarum diſcrepantiam. Poſt id extitiſſe bellum Saturnum inter & Titana.* Falſo autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Beroſus in Chaldaïcis prodidit, ut nos Joſephus docet contra Appionem I. eundemque errorem tum ex Philone Byblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus.

itineris, quis non Poëtarum meminit? [8] Sodomorum incendium eſt apud Diodorum Siculum, [9] Strabonem, [1] Tacitum, [2] Plinium, [3] Solinum. [4] Circummicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Euſebius Præparat. Euangelicæ lib. XX. cap. 17.

8 *Sodomorum incendium eſt apud Diodorum Siculum.*] Libro XIX. ubi poſt lacus Aſphaltitæ deſcriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὢν, καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν περιοικούντων ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio cum igni ſubardeat, ſævumque odorem exhalet, incauſa eſt cur accolarum corpora morbida ſint minimeque vivacia.* [Vide hac de re etiam Diſſertationem noſtram Pentateucho ſubjectam, de incendio Sodomorum. *Clericus.*

9 *Strabonem.*] Libro XVI. poſt Aſphaltitæ deſcriptionem. Τῆ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τινας ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μασάδα, καὶ σύραγγας πολλαχοῦ καὶ γῆν τεφρώδη, σαγόνας τε πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόρρωθεν πολλαχοῦ ζέοντας, καπνικὰς δὲ ἀνατελλαμμένας σπαράδην. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα οἰκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα. ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλῳ ἐξήκοντά πη σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη πεποίησε. καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Eſſe in hoc ſolo ignem multæ indicia adferunt. Nam & petras oſtendunt aſperas & exuſtas circa Maſada: tum multis in locis exceſſas cavernas, terram cineroſam, picis guttas de petris ſtillantes, ferventia non ſine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ, XIII. olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc oſtenditur in LX. ſtadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquiſque calidis & bituminoſis, exſtitiſſe qui nunc eſt lacum, ſaxa concepiſſe ignem, urbium abſorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.*

1 *Tacitum.*] Hiſteriam V. *Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magniſque urbibus habitatos, fulminum jactu arſiſſe: & manere veſtigia, terramque ſpecie torridam, vim frugiferam perdidiſſe. Nam cuncta ſponte edita aut manu ſata, ſive herbatenus aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adolevere, aëra & inania velut in cinerem vaneſcunt.*

2 *Plinium.*] Is Aſphaltiten deſcribit lib. V. cap. 16. & lib. XXXV. cap. 15.

3 *Solinum.*] Capite 36. edit. Salmaſianæ: *Longo ab Hieroſolymis receſſu triſtis ſinus panditur, quem de cœlo tactum teſtatur humus nigra & in cinerem ſoluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet ſpecimen maturitatis, mandi tamen*

[4] Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præ-

tamen non potest: nam fuligines intrinseca favillaceum ambitus tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi tractu tactu fumum exhalat, & tactis it in vagum pulverem.

4 *Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus.*] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe. Μῆνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιέμονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ αὐτοὶ ἀμολογεῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες τούτοισιν ἀσυγείτονες ἔντες ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. Ἕτοι γάρ εἰσιν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνθρώπων μῆνοι. καὶ ἕτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιεῦντες καλά τ' αὐτά. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁπότεροι παρὰ τῶνέτερον ἐξεμαθον. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri, fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri vero qui ad Thermodontem & Partheniam sunt omnem, & Macrones horum vicini à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt, qui circumciduntur, faciuntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos vere dicit Josephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Judæis Juvenalis, *præputia ponunt*. Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem libro XVII. Tantum vero abest ut Judæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra aperte dicent Ægyptios ab Josepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optime meritus de sacris literis Drusius libro VI. Præteritorum. Neque vero commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi ut Judæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo, apud Josephum, discas. Phœnicas Herodotus haud dubie pro Idumæis dixit: ut & Aristophanes Avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ψωλοὺς vocat. Ammonius de Verborum differentiis: Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύριοι. *Idumæi non ab origine Judæi, sed Phœnices ac Syri,* Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex Decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde & in Thraciam quidam venere. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses. Ὀδομάντων ἔθνος Θρακικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens est Thracica. Dicuntur autem esse Judæi.* Ubi Judæos intelligi improprie, Hebræos, ut sæpe. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum Orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur. [Quærunt Eruditi an apud

præbuerunt Herodotus, [5] Diodorus, [6] Strabo, [7] Philo Byblius: præbent etiam nunc [8] ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed [9] Idumæi, [1] Ismaëlitæ, [2] & alii. Abrahami, Isaac, Jacobi,

apud Ægyptios citius, quam apud Hebræos, instituta sit Circumcisio, qua de re vide notata à nobis, ad Genes. XVII. 10. *Clericus.*

5 *Diodorus.*] Libro I. de Colchis. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιλέμνεσθαι τὰς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον, διαμένοντας τῷ νομίμῳ παρὰ τοῖς ἀποίκοις· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia manst, ut & apud Judæos.* Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum, scilicet partem.

6 *Strabo.*] Libro XVI. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem libro περιτομὰς tribuit Judæis.

7 *Philo Byblus.*] In fabula de Saturno, apud Eusebium lib. I. cap. 10.

8 *Ortæ ab Abrahamo gentes.*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit, in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit lib. IX. Præparationis Euangelicæ cap. XXII.

Ὡς πρὶν ἐῆς πάτρης ἐξάγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' ὀφρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παυλὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πώθης ἄπο, καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.
Qui sanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipsum totamque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere; paruit ille.

9 *Idumæi.*] Ab Esavo ita dicti, qui Ὀσσαὸς Philoni Byblio. Etenim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐδυμαῖαν transtulere, unde dictum mare Erythræum quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Elionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

1 *Ismaëlitæ.*] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. I. c. 12. & 13. Τίκτεται δὲ παῖς ἐκ παλλακῆς τῷ ὑστάτῳ ἔτει. ἐν εἰθὺς μετ' ὀγδοὴν ἡμέραν περιέμνυσι, καὶ ἐκεῖνο μετὰ τοσαύτας γενεὰς ἔθος ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς περιτομάς. Ἄρτος δὲ μετὰ ἔτος τρισκαιδέκατον. Ἰσμαὴλος γὰρ ὁ κλῆσις αὐτῶν τῷ ἔθνει, Ἀβραάμου γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς,

λακῆς, ἐν τούτῳ περιλέμνεσθαι τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes Circumcidantur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat lib. IV. C. 11. & in collectione Græca cui φιλοκαλίας numen: Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν ἀκριβιαζομένους καὶ ἑλκωμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπεσομένους καὶ τραύμασι· καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἐπιξῶν δεσμένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς καλὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἰσόρηται περὶ αὐτῶν *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. At Ismaëlitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius contra Ebionæos disputans, explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

2 *Et alii.*] Nempe, illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. I. C. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Euangelicæ lib. IX. C. 20. Κλειδήμος φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχᾶς, ὁ ἱστορῶν τὰ ἀπὸ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ Χετούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί, λήγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ἐνομάζων τρεῖς, Ἀφέρ, Ἀσσύρ, Ἀφρά. καὶ ἀπὸ Ἀσσὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἄφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὴν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἄφρα θυγατέρα, Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Διέδωρον· τοῦτο δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' οὗ τοὺς Βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι. *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Judæis, eadem dicit quæ Moses qui Judæis leges condidit, ex Chetura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terramque Africam. Hos Herculi commilitones fuisse in Libyam & Antæum. Herculem autem cum Afræ duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos.* Hic cætera nomina ex scriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Ἀφὲρ haud dubie est qui Mosi עפר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem, Phœnicem; cujus & Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto

Jacobi, Josephi historia Mosi consonans [2] exstabat olim [4] apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, [5] apud Berosum, [6] Hecatæum, [7] Damascenum,

dicto sæpe capite 10. libri primi Præparationis Euangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

3 *Exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone.*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

* 4 *Apud Philonem Byblium.*] Quousque fides possit haberi *Sanchoniathoni Philonis* nondum satis liquet. Fidem ejus admodum suspectam fecit vir doctissimus *Henr. Dodwellus*, in Dissertatione Anglica, de Sanchoniathonis Phœnicia Historia, edita Londini anno MDCLXXXI. Cujus argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurda quædam mistura Deorum Græciæ Orienti, primis temporibus ignotorum, cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic diducere non licet, per chartæ angustias. *Clericus.*

5 *Apud Berosum.*] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 8. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτη γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δικαιοσύνῃ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldæos vir exstitit justus & eximius, interque cætera cœlestium peritus.* Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.

6 *Hecatæum.*] Is librum de Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore.

7 *Damascenum.*] Nicolaum illum virum illustrem, amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peireskii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco: Ἀβραάμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφικόμενος ἐκ τῆς γῆς ἣ πρὸς Βαβυλῶνι Χαλδαίων λέγεται, μεθ' ὃν πολὺν δὲ χρόνον μεῖνας ἀπαλλάττεται, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν, μετῴκησε, καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθήσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα· τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione quæ supra Babylonem sita, Chaldæorum dicitur. At non multo post tempore cum sua multitu-*

ſcenum, [8] Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & [9] apud vetuſtiſſimum Orphicorum ſcriptorem exſtat & nunc aliquid [1] apud Juſtinum ex Trogo Pompeio. [2] Apud eoſdem ferme omnes, exſtat

multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Judæa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti ſunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damaſcena regione etiam nunc celebre eſt nomen, monſtraturque vicus qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.

8 *Artapanum, Eupolemum, Demetrium.*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhiſtore adfert Euſebius in Præp. lib. IX. cap. 16, 17, 18. 21. 23. Loca ſunt longiora, quam ut huc tranſcribam. Ante Euſebium nemo eſt, qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo ſtructo, de quo agitur Gen. XXXV. venit fabula τῶν βασιλέων, quam ex Philone Byblio habet Euſebius lib. I. Præpar. c. 10.

9 *Apud vetuſtiſſimum Orphicorum ſcriptorem.*] Certe enim de alio accipi iſta non poſſunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. V. & Euſebium libro XIII. capite 12. legimus:

Οὐ γὰρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα
Εἰ μὴ μὲν γενέης τις ἀόρρατος φύλα ἄναθεν
Χαλδαίων, ἴδρις γὰρ ἔην ἄρρητοι σοφίησι,
Καὶ σφαίρης κίνη μ' ἀμφὶ χθόνα ὡς περιέλλει
Κυκλοτερέος ἐν ἴσῳ τε, καὶ ἀ σφέτερον κιὼν ἄκρον.

Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,
Unicus ille niſi Chaldæo ſanguine cretus:
Norat enim Solis qua ſe aſtrum lege rotaret,
Et circum terram magnus ſe volveret orbis
Æqualiſque teretſque, intus ſita circumplectens.

Ubi Abrahamus μεγογενὴς ſic dicitur, ut apud Eſaiam LI. cap. 2. אחד Ex cognitione autem ſiderum celebratus Abrahamus etiam Beroſo, ut jam audivimus, Eupolemus apud Euſebium de eodem: Οὗτος δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Καλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuiſſe & ſcientiæ ſideralis & diſciplinæ, inſuper Chaldaïcæ.*

1 *Apud Juſtinum ex Trogo Pompeio.*] Lib. XXXVI. cap. 2. *Judæis origo Damaſcena, Syriæ nobiliſſima civitas. Poſt Abraham & Iſraël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, ſic Trogus Pompeius dixere, quod in ſuis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & Χειροὶ vocantur Pſ. CV. 15.

2 *Apud eoſdem ferme omnes exſtat & Moſis actorumque ejus memoria.*] Vide Euſebium dicto lib. IX. c. 26, 27, 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera ſunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex myſtarum libris adfert

exſtat & Moſis actorumque ipſius memoria. [3] Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diſerte memorant. His [4] adde Polemonem, [5] & de exitu ex Ægypto non pauca

fert Ægyptium à Moſe verbis occiſum: & Strom. V. ex Artapano quædam habet ad Moſem pertinentia, ſed non ſatis ex vero. Juſtinus ex Trogo Pompeio de Moſe: *Dux igitur exſilium factus, ſacra Ægyptiorum furto abſtulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempeſtatibus compulſi ſunt: itaque Moſes Damaſcena, antiqua patria repetita, Montem Sinan occupat:* & quæ ſequuntur vera falſis mixta. Ubi Arvas apud eum ſcribitur, Arnas legendum eſt. Is eſt Aaron, non filius, ut hic exſtimavit, ſed frater Moſis, & Sacerdos.

3 *Nam & aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diſerte memorant.*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera vicini admodum ductus mutata, pro eo quod ex Ariſtobulo Euſebius Præparationis Euangelicæ libro XIII. cap. 12. citat ἐδογενὴς, legere nos juſſit ἰδογενὴς, ut verſus ſic habeant.

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ἰδογενὴς διέταξεν.
Ἐκ θεόθεν γνώμαισι λαῶν καὶ δ' πλακα θεσμόν.
Ut veterum fama eſt, ut juſſit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui ſenſibus hauſit.

Subjungit autem hæc, quiſquis ille fuit vetuſtiſſimus ſcriptor Orphicorum, poſtquam dixerat unum Deum eſſe colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

4 *Adde Polemonem.*] Videtur is vixiſſe temporibus Ptolomæi Epiphanis, qua de re vide utiliſſimum Viri Cl. Gerardi Voſſii de Græcis hiſtoricis librum. Africanus hiſtorias Græcas ab eo ſcriptas ait, qui idem liber eſt quem Ἑλλαδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐπὶ Ἀπιδῶ τοῦ Φωρώνεως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἳ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ ὐ πόῤῥω Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitarantque illi in ea Syria quæ Palæſtina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani ſervavit in Chronicis Euſebius.

5 *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lyſimacho Chæremone.*] Loca ſunt apud Joſephum contra Appionem plena mendaciis, ut pote profecta à gente ſemper Judæis infeſtiſſima, unde & ſua hauſit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus, inter ſe collatis, Hebræos ab Aſſyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi paſtoralem egiſſe vitam: ſed operis poſtea ſervilibus preſſos, exiiſſe Ægypto, Ægyptiis etiam quibuſdam ipſos comitantibus Moſe duce, perque Arabum terræ poſtremo perveniſſe in Syriam Palæſtinam; ibique inſtituta eos

 ſecutos

pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, [6] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, [7] Idumæos, [8] Arabas, [9] Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem: vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & [1] Diodorus

secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ adspersere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli pugnent, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

6 *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat.*] A quibus cum vi abscessérant: quorum instituta rescíderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili, adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Appionem libro.

7 *Idumæos.*] Heredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad quod nova accessit causa, eum Hebræis Idumæi transitum negarunt. Num. xx. 14.

8 *Arabas.*] Illos, scilicet, ab Ismaële ortos.

9 *Phœnicas.*] Chananæos, scilicet, vicinos gentes, in quos Hebræis bella fuerunt.

1 *Diodorus Siculus.*] In libro 1. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: παρὰ Ἰουδαίοις δὲ Μωσῆν τὸν Ἰάω ἐπικαλούμενον Θεόν. *Ut Moses qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰάω est יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio discimus, extulere, Ἰευώ, alii Ἰαώ ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ἰαβαί, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum, Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τῷ ὄντι significationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum qui Mosis meminerint, Paræneses ad Græcos, quæ Justino adscribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolemæum Mendesium, Hellanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum libro 1.

Siculus,

Siculus, & [2] Strabo, [3] & Plinius, [4] Tacitus quoque, [5] & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate:

2 *Et Strabo.*] Locus est libro ejus XVI. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: Συνεξῆραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνον μὴ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον, οὐδ' οἱ Λίβυες οὐκ εὖ δὲ, οὐδὲ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωποειδέσι τυπώντες εἶη γὰρ ἂν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν. τοῦτο τις ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε νοῦν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ζοανοποιΐαν. τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾶν εἶδος χρεών. *Affirmabat ille, docebatque non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum, quam unum illud, quod nos cunctos terramque & mare contineret, quod cœlum dicimus & mundum rerumque naturam. Huic, ajebat, quis prudens audeat figere imaginem ex his, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit veris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec lymphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina vero efficacius.

3 *Et Plinius.*] Libro XXX. cap. 1. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis:

Judaïcum ediscunt & servant & metuunt jus,
Tràdidit arcano quodcunque volumine Moses.

4 *Tacitus quoque.*] Histor. v. ubi juxta Ægyptiorum fabulas *Unus exsulum* dicitur.

5 *Et post eos Dionysius Longinus.*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerumque & impermistum exhibeant: Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐκ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν καὶ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε καθορᾶν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων εἶπεν ὁ Θεός, φησὶ τὴν γενέσθω φῶς· καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæorum leges condidit vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potentiam digne & concepisset & eloqui fuerit, statim in principio legum hæc scribens Dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lex: & facta est. Fiat terra: & facta est.* Chalcidius multa ex M[oses] habet, & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses,*

sublimitate: Jamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, [6] præter Thalmudicos, [7] Plinius & [8] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, [9] tum alibi nonnulla exstant, [1] tum apud Pythagoricos plurima. [2] Veteribus Judæis

Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus

6 *Præter Thalmudicos.*] In Gemara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius lib. III. De Judæis Verba ejus profert Eusebius lib. VIII. cap. 8. Τὰ γὰρ ἔξω Ἰαμβρῆς καὶ Μαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἀνδρες ἀδεκτοι ἥττους μαγεῦσαι κρείττονες εἶναι, ἐπ. Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μωσεῖ γὰρ τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀλλοῖ γενομένῳ θεῷ ἐξαστέαι διατεταμένοι παραγενέσθαι, ἀξιοθέατος ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, ὅτοι ἦσαν. τάν τε συμφερῶν ὡς ὁ Μωσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεωτατάτας αὐτῶν ἐπιδεῖσθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Dicit ergo vero Jamnes & Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare creditι, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Namque ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, ubi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eundem Eusebium lib. IX. c. 27. hos vocat τὰς ἱερεῖς ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

7 *Plinius.*] Dicto jam loco.

8 *Apuleius.*] Apologetico secundo.

9 *Tum alibi nonnulla exstant.*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum, productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum, primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præpar. lib. IX. c. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitique historia: de fuilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκευοπηγίαν reperies.

1 *Tum apud Pythagoricos plurima.*] Hermippus vitæ Pythagoræ, citatus ab Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἐπιστατῶ καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρακῶν δόξας μιμούμενον καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὴν αὐτοῦ μεθήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebatque Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transtulit.* Τὸ ἀνοσιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus lib. IV. id est ex Levit. VII 15. Deut. XIV. 21. Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium, Horatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium; id ex Decalogi est præcepto secundo. *Quod non posuisti ne tollas*, inter Judaïca ponit Josephus contra Appionem libro altero, inter Pythagorica Philostratus. Jamblichus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν. *arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur:* Ex Deut. XX. 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi, Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. XXII. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos I. Partem eorum videbis in Præparatione Eusebii.

Judæis insigne & religionis & Justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit; cum qui Mosi

[Vereor tamen ne *Hermippus*, aut *Josephus*, pro *Judæis*, debuerint dicere *Idæos*, hoc est, sacerdotes Jovis Idæi, in Creta; quos invisit *Pythagoras*. Vide quæ de iis collegit *Joan. Marsamus* ad Sæc. X. rerum Ægyptiacarum. *Clericus.*]

2 *Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Justinus.*] Strabo quidem lib. XVI. vocat Mosis historiam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνῳ μέν τινι ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμειναν δικαιοπραγίας καὶ εὐσεβείας· ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Successores vero ad aliquod tempus in iisdem institutis manserε. justi revera que religiosi.* Idem paulo post, eos qui Mosi crediderant ait fuisse τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes, & εὐγνώμονας, æqui amantes.* Justinus vero sic, lib. XXXVI. c. 2. *Quorum* (Regum, scilicet, & Sacerdotum) *justitia religione permista, incredibile quantum coaluere.* Aristoteles quoque magnum sapientiæ & eruditionis testimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste, libro secundo de Somno, quem exscripsit Josephus. Tacitus inter multa falsa hoc vere, coli ab Judæis, *summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id est, Deum, ut de iisdem Judæis agit Dio Cassius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conspici possit.*

fidem

fidem habeat, quæ, niſi inverecunde admodum, negari ei non poteſt, is omnino creditурus ſit eximia olim prodigia à Deo edita: quod hic præcipue ſpectamus. Poſteriorum vero temporum miracula, puta [3] Eliæ, Eliſæi & aliorum, eo minus conficta cenſeri debent, quod illis temporibus & innotuiſſet jam magis Judæa, & ob diverſitatem religionis in magno eſſet odio vicinorum, quibus facillimum fuiſſet refellere naſcentem mendacii famam. Jonæ hiſtoria, qui triduo intra cetum fuerit, [4] eſt apud Lycophronem, & Æneam Gazæum; niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis, in cujus claritatem referri ſolitum quicquid ubique magnificum eſſet, [5] notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum, non minus quam Chriſtianorum, hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, & [6] viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, & [7] ad Moſis atque Eliæ

3 *Eliæ.*] De cujus Prophetia Eupolemo ſcriptum librum dicit Euſebius Præp. lib. IX. c. 30. Ejuſdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Euſebius c. XXXIX.

4 *Eſt apud Lycophronem.*] Verſus hi ſunt:

Τριετσπέρου λέοντος, ὃν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἁμάλαφε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δυτὸς ἁπάντων φλοδάμου·
Τιθῆ λεβήτος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις
Σμήξαγγας ἐσάλαξε καδείας πέδῳ.
Triveſperi leonis, olim quem ſuis
Malis voravit ſæva Tritonos canis,
Cum vivus intra, ceu coquus, verſans jecur
Ino lebetis in ſine ignibus foco,
Sudore totum per caput madeſceret.

Ad quem locum Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι· *quia per triduum intra cetum fuit.* Æneas Gazæus, Theophraſto: ὥσπερ καὶ Ἡρακλῆς ἀδέσαι, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καλαπεθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules navi ratus, fracta qua vehebatur nave, à cete voratus incolumis factus.*

5 *Notatum Tacito.*] Germ. 34. & Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

6 *Viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos.*] Libro III. apud Cyrillum.

7 *Ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum.*] Julianus in libro Cyrilli decimo: Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῷ καὶ θύειν παρηλήσαλε πῦρ γὰρ, φησιν, ἐκ κάτεισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλὰς χρόνους. *Aris admovere victimas & ſacrificare diffugitis. Nempe, quod ignis de cœlo non deſcendat ut Moſis tempore, & victimas conſumat. Atqui id ſemel tantum accidit ſub Moſe, & multo poſt tempore, cum viveret Elias Theſbita.* Vide & ſequentia de igne cœleſti. Cyprianus Teſtimoniorum III. *Item in ſacrificiis quæcumque accepta habebat Deus, deſcendebat ignis de cœlo qui ſacrificata conſumeret.* Menander autem in Phœnicum hiſtoria meminerat ſummæ illius ficcitatis, quæ Elia florente contigit, id eſt, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Joſephum Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. cap. 17.

8 *Supplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos, qui Prophetiæ munus ſibi falſo arrogarent.*] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & ſeq.

9 *Plurimos Reges.*] Nemo id auſus poſt Davidem.

Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hac parte eſt, non modo [8] ſupplicia gravia, apud Hebræos, conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo ſibi arrogarent; ſed [9] plurimos Reges qui auctoritatem ſibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditiſſimos, [1] qualis Eſdras, atque alii, numquam auſos eum ſibi honorem arrogare, [2] nec aliquot ſæculis quemquam ante Jeſus tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in adſeveratione prodigii, quaſi perpetui ac publici; id eſt, [3] oraculi ejus,

1 *Qualis Eſdras.*] Ad illa tempora adſcribere ſolent Hebræi: *Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.*

2 *Nec aliquot ſæculis quemquam ante Jeſu tempora.*] Itaque libro I. Macchab. IV. 46. legimus contaminati altaris lapides ſepoſitos ſeorſum, μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τὸ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. *Donec veniret Propheta qui de iiis reſponderet.* Ejuſdem libri cap. IX. 20. Καὶ ἐγένετο θλῖψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta eſt tribulatio magna in Iſraël, quæ non eſt facta a qua die non eſt viſus Propheta eis.* Idem legis in Thalmude, titulo de Synedrio.

3 *Oraculi ejus, quod ex pectorali ſummi Pontificis effulgebat.*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit. VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIII. 8. I Sam. XXI. 11. XXII. 10. 13. 15. XXIII. 2. 3. 9. 10. 11. 12. XXVIII. 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde Joſephum lib. III. 9. Hoc eſt ἐξώτημα θύλων apud Sirachidem XXXIII.

ejus, quod ex pectorali ſummi Pontificis [4] effulgebat: quod duraſſe ad exſcidium uſque templi primi, tam firme à Judæis omnibus ſemper creditum eſt, ut neceſſe omnino ſit, eorum majores id habuiſſe compertiſſimum.

§ XVII. *Probatum idem, quod ſupra, ex prædictionibus.*

Huic ex miraculis argumento adfine eſt alterum ad probandam Dei providentiam non minus effi-

xxxiii. 4. Nam vox δῆλα propriè reſpondet Hebræo אורים, atque ita vertunt lxx. dictis locis Num. xxvii. 21. 1 Sam. xxviii. 6. & alibi δήλωσιν, ut Exodi xxviii. 26. Levit. viii. 8. תמים vero idem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, ſed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus lib. 1. In rebus Ægyptiorum deſcribit ἀρχιδικαςὴν ἔχονλα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τῦ τραχήλυ. *Summum judicem qui habebat de collo pendentem veritatem.* Atque iterum poſtea: Συνλάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικαςαῖς ἱκανὰ πρὸς διαγωγὴν ἐχορηγῶνλο· τῷ δ' ἀρχιδικαςῇ παραπλήσιοι· ἐφόρει δ' ὁτ῀ περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἦρχονλο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαςὴς προσθεῖτο. *Salaria ad victum reſque alias neceſſarias à Rege judicibus præbebantur: ampliſſima autem ſummo judici. Geſtabat is de collo pendens ex aurea catena ſimulacrum è pretioſis lapidibus, cui nomen Veritas. Cauſæ autem dictio tunc incipiebat, cum hoc Veritatis ſimulacrum ſibi ſummus judex aptaſſet.* Ælianus variæ hiſtoriæ lib. xiv. cap. 34. Δικαςαὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον πας' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν, ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, ᾧ ἐδίκαζεν ἅπανλας. ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων ᾧ ἀφειδέςαλον. εἶχε δὲ ᾧ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρυ λίθυ, ᾧ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα, ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant, ſacerdotes olim erant. Eorumque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat. Eum vero eſſe oportebat omnium & juſtiſſimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex ſapphiro, eaque imago Veritas dicebatur.* Gemara Babylonica capite 1. codicis Joma ait, in ſecundo Templo defuiſſe quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim: Ignem cœlitus lapſum: Schechina: Spiritum ſanctum: Urim & Thummim.

4 *Effulgebat.*] Eſt hæc conjectura Rabbinorum, nullis Scripturæ verbis nixa. Credibilius multo eſt Sacerdotem ipſum oracula ore protuliſſe. Vide notata à nobis ad Exod. xxviii, 30. Num. xxvii. 21. *Clericus.*

cax,

cax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exſtant, & apertiſſimæ: [5] ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem reſtitueret: de exſcindendo per regem, Joſiam nomine, templo Bethelis, [6] trecentis & amplius annis priuſquam res eveniret. Sic [7] Cyri quoque nomen ipſum ac res præcipuæ præſignificatæ ab Eſaia, exitus obſidionis, qua Chaldæi Hieroſolyma cinxerunt, ab Jeremia: [8] à Daniele vero tranſlatio imperii ab Aſſyriis ad Medos ac Perſas, [9] inde ad Alexandrum Macedonem; [1] cujus deinde ex parte ſucceſſores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, [2] maxime vero ab Antiocho illuſtri accepturus eſſet, adeo perſpicue, [3] ut Porphyrius, qui hiſtorias Græcas ſuo adhuc tempore exſtantes cum vaticiniis iſtis contulit, aliter ſe expedire non potuerit, quam ut

5 *Ut de orbitate ejus qui Hierichuntem reſtitueret.*] Confer Joſuæ vi. 26. cum 1 Reg. xvi. 34.

6 *Trecentis & amplius annis.*] cccLxi. ut Joſephus putat Antiquæ hiſtoriæ lib. x. c. v.

7 *Cyri quoque nomen ipſum ac res præcipuæ præſignificatæ ab Eſaia.*] Cap. xxxvii. xxxviii. Implementum vide cap. xxxix. & lii. Et prophetiæ & implementi teſtimonium ex Eupolemo adfert Euſebius Præpar. lib. ix. c. 39.

8 *A Daniele vero tranſlatio imperii ab Aſſyriis ad Medos et Perſas.*] Daniel ii. 32, 39. v. 28. vii. 5. viii. 3, 20. x. 20. xi. 2.

9 *Inde ad Alexandrum Macedonem.*] Dicto cap. ii. 32. & 39. vii. 6. viii. 5, 6, 7, 8, 21. x. 20. xi. 3, 4.

1 *Cujus deinde ex parte ſucceſſores forent Lagidæ et Seleucidæ.*] Cap. ii. 32, 40. vii. 7. 10, 23, 24. viii. 22. x. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

2 *Maxime vero ab Antiocho illuſtri accepturus eſſet.*] vii. 8. 11, 20, 24, 25. viii. 9, 10, 11, 12, 13, 14. 23, 24. 25, 26. xi. 21, 22 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34 35, 36, 37. 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. xii. 1, 2, 3, 11. Hæc loca, ſicut nos, exponunt Joſephus lib. x. c. 12. xii. c. 11. & de Bello Judaïco lib. 1 c. 1. Chryſoſtomus ii. adverſus Judæos, Joſephi utens teſtimonio: & Polychronius, Græcorumque alii.

3 *Ut Porphyrius, &c.*] Vide Hieronymum paſſim ad Danielem.

diceret

diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, poſt eventum fuiſſe ſcripta: quod perinde eſt, quaſi quis neget, quæ ſub Virgilii nomine exſtant, & pro Virgilianis habita ſunt ſemper, ab ipſo ſcripta Auguſti ævo. Non enim de iſto, quod dicimus, magis umquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam ne hoc apud Romanos. Addi his poſſunt oracula plurima & clariſſima, [4] apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hiſpanorum in eas terras adventum, & ſecuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

[5] Referri huc poſſunt & ſomnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in ſe, & in cauſis ſuis, ſomniantibus erant plane incogniti, ut ad caſum, aut caſus naturales referri, niſi inverecunde, non poſſint: cujus generis illuſtria exempla ex probatiſſimis ſcriptoribus, [6] libro de

4 *Apud Mexicanos et Peruanos.*] Mira ſane ſunt quæ de iſtis oraculis referunt [*Garcilazzo de la Vega*] Inca, Acoſta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo II. rerum Indicarum.

5 *Referri, &c.*] Quæ hic habentur non tam probant Deum eſſe, qui curet res humanas, quam rebus humanis intereſſe potentiores hominibus naturas inconſpicuas; quod tamen qui credunt facile etiam Deum eſſe credunt. Neceſſe alioqui non eſt omnia, quæ ſunt præter ordinem naturæ, Deo ipſi tribui, quaſi per ſe omnia faceret, quæ ab hominibus, aut vi rerum corporearum, fieri nequeunt. *Clericus.*

6 *Libro de Anima Tertullianus.*] Cap. XLVI. ubi notabilia refert ſomnia Aſtyagis, Philippi Macedonis, Himerææ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni. Cleonymi Pictæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium Max. lib. I. cap. 7. præterea Calpurniæ de Cæſare, P. Decii & T. Manlii Conſulum, T. Atinii, M. Tullii in exſilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Cræſi, matris Dionyſii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Caſſii Parmenſis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Athenienſis, Arcadis

de anima, Tertullianus congeſſit: & [7] ſpectra, non viſa tantum, ſed & loqui audita, tradentibus hæc hiſtoricorum etiam illis, qui à ſuperſtitioſa credulitate abſunt longiſſime: & noſtri quoque ævi teſtibus qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque ſpernenda publica illa [8] ad tactum ignitorum vomerum inno-

cadis cujuſdam. Sunt & notabilia apud Ciceronem de Divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. XXV. cap. 2. de matre in Luſitania militantis. Adde illa Antigoni & Artuculis, qui Oſmanidarum generis auctor, in Monitis Lipſianis lib. I. cap. V. 5. & alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis V. lib. IV. titulo de inſomniis.

7 *Spectra non viſa tantum, ſed & loqui audita.*] Vide Plutarchum,, vita Dionis & Bruti, & de eodem Pruto Appianum Civilium quarto, & Florum lib. IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium XI. quæ eadem hiſtoria eſt in Epiſtola Plinii XXVII. lib. VII. ſimul cum altera, de eo quod vidit Athenis philoſophus ſapiens & intrepidus Athenodorus. Vide & quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap VIII. præſertim de Caſſio homine Epicureo exterrito ad conſpectum Cæſaris à ſe occiſi, & apud Lipſium Monitorum lib. I. cap. V. 5. Multas hiſtorias tales congeſſerant Chryſippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius ſecundo libro de Animarum immortalitate, memorante Origene contra Celſum quinto.

8 *Ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina.*] Vide teſtiomonia hac de re congeſta à Franciſco Jureto ad epiſtolam Ivonis Epiſcopi Carnotenſis. 74. Quam autem id antiquum ſit, docet Sophocles Antigone; ubi ſic Thebani Oedipodæ loquuntur:

Ἦμην δ' ἕτοιμι κ᾽ μύδρας αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διεξιέναι κ᾽ θεοὺς ἐκκομιδεῖν.
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῷ ξυνειδέναι.
In hoc parati tangere ardentes ſumus.
Maſſas, per ignes ire, jurare aut Deos.
Nos hujus eſſe nec reos, nec conſcios.

Docet & ex iis quæ in loco Feroniæ apud Soracte olim ſpectata ferunt Strabo lib. V. Plinius Hiſt. natur. lib. VII. c. 2. & ad Virgilium XI. Æneïdos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi poſſe arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus uſurpari videmus. Vide & de iis qui exſecta ob religionem lingua locuti, teſtes certiſſimos Juſtinianum l. 1. C. de Officio Præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum I Victorem Vitenſem libro de Perſecutionibus, Æneam Gazæum Theophraſto.

centiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt.

§ XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur.*

Nec eſt, quod quiſquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conſpici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim eſt ad probationem divinæ providentiæ, factum id eſſe aliquando; qua ſemel conſtituta, conſequens eſt, ut tam provide ac ſapienter nunc credatur Deus abſtinere à talibus, quam olim ea uſurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges univerſo datas, de rerum curſu naturali & futurorum incertitudine, temere aut ſemper excedi: ſed tum demum, cum digna incidiſſet cauſa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id eſt, in Judæa reſidebat, & adverſus circumfuſam impietatem novis ſub inde præſidiis muniendus erat; aut cum Chriſtiana Religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto, per totum Orbem primum ſpargi debuit.

§ XIX. *Et quod tanta ſit ſcelerum licentia.*

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conſpectu ſcelerum, quorum velut diluvio quodam hic Orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, ſi qua eſſet, opus futurum fuiſſe. Sed facilis eſt reſponſio: cum hominem Deus condidiſſet liberum ad bene maleque agendum, ſibi reſervata bonitate plane neceſſaria atque immutabili, [9] æquum haud fuiſſe, ut malis actionibus

9 *Æquum haud fuiſſe ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.*] Tertullianus adverſus Marcionem II. *Tota*

bus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum quæcumque ſunt impediendi rationes, cum libertate data non pugnantes, ut legis conſtitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promiſſis, earum nulla à Deo prætermittitur: ſed nec malitiæ effectus ſinit, quo poſſent, evagari. Unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri umquam potuit. Quæ vero permittuntur ſcelera, non carent interim ſuo fructu, cum adhibeantur, ut attingere ſupra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus ſceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapſi ſunt, aut ad exigendum ſpecimen eximium patientiæ atque conſtantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. [1] Poſtremo & ipſi, quorum ad tempus diſſimulata videntur ſcelera, pœnas eorum, cum temporis uſura, ſolent ſolvere; ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem conceſſa eſt illi, ut ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſervando, & malo ſponte vitando: quoniam & alias poſitum hominem ſub judicia Dei, oportebat juſtum illud efficere de arbitrii ſui meritis, liberi, ſcilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inventus, non voluntate. In hoc & lex conſtituta eſt, non excludens, ſed probans libertatem, de obſequio ſponte præſtando, vel tranſgreſſione ſponte committenda, ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Mox: *Igitur conſequens erat, uti Deus ſecederet à libertate ſemel conceſſa homini, id eſt, contineret in ſemetipſo & præſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quominus homo, male libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiſerat.* Tractat hoc ipſum erudite, ut ſolet, Origenes quarto contra Celſum, ubi hoc inter alia: Ἀφεῖῃς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. *Virtuti humanæ ſi auferas libertatem, ipſam ejus naturam ſuſtuleris.*

1 *Poſtremo.*] De hac tota re vide notata ad § VIII.

§ XX. *Sæpe ita ut opprimantur boni.*

Quod ſi quando nulla apparent ſcelerum ſupplicia, &, quod multos infirmos ſolet offendere, boni quidam, malorum violentia oppreſſi, non vitam modo agunt ærumnoſam, ſed & mortem ſæpe ſubeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda eſt à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis eſſe oſtenditur; ſed potius, [2] cum ſapientiſſimis viris, ita colligendum eſt.

§ XXI. *Retorquetur hoc ipſum, ad probandum animos ſupereſſe corporibus.*

Cum Deus curet actiones hominum, juſtuſque ſit, & iſta interim fiant, exſpectandum eſt aliquod poſt hanc vitam judicium; ne aut inſignis improbitas ſine pœna, aut magna virtus ſine ſolatio præmioque maneat.

§ XXII. *Quod confirmatur traditione.*

[3] Hoc autem ut ſtatuamus, etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt: quæ antiquiſſima traditio à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pene omnes manavit; ut [4] ex Homeri carminibus apparet, & [5] ex Philoſophis

2 *Cum ſapientiſſimis viris.*] Ut Stoïcis, de quorum ſententia vide *Senecam* in Libro de Providentia, & *M. Ant. Mureti* ad eum præfationem. Adi & Diſſertationes Arrianeas *Epicteti*. *Clericus.*

3 *Hoc autem ut ſtatuamus, etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt.*] Qui argumentum hoc fuſius tractatum volet legere, recurrat ad Chryſoſtomum ad 2 Cor. cap. XVIII. in Ethico, eundem Tomo VI. contra eos qui à dæmonibus ajunt res humanas adminiſtrari, & quarto Sermone de Providentia.

4 *Ex Homeri carminibus apparet.*] Maxime in ea parte quæ νεκυία dicitur, cui addi poſſunt ſimiles νεκυίαι apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum,

loſophis non Græcorum tantum, ſed & Gallorum veterum, [6] quos Druidas vocabant, & [7] Indorum, quos Brachmanes: & ex iis [8] quæ de Ægyptiis [9] & Thracibus, quin & Germanis ſcriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino, poſt hanc vitam, plurima exſtitiſſe videmus non apud Græcos tantum, [1] ſed & apud Ægyptios & [2] Indos,

num, Statium, & quod eſt 1 Sam. XXVIII.

5 *Ex Philoſophis.*] Pherecyde, Pythagora ac Platone omnique horum ſchola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Juſtinus Apologetico II, Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

6 *Quos Druidas vocabant.*] Docebant hi non interire animas, teſte Cæſare lib. VI. de bello Gall. Strabo lib. IV. de iiſdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ ἅπαξ ἢ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & cum his alii interitus expertes dicunt animas.* [Vide & Lucanum Lib. I. 455.]

7 *Et Indorum, quos Brachmanes.*] Quorum ſententiam ſic exprimit nobis Strabo lib. XV. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀμυήτων νυόμενον εἶναι· τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσόφοις. *Hanc vitam habendam eſſe quaſi recens concepti fœtus ſtatum: mortem vero patum eſſe ad eam, quæ vere vita eſt, planeque beatam, iis ſcilicet qui ſapientiam ſectati fuerint.* Vide & inſignem de hac eorum ſententia locum, libro IV. Porphyrii, De non edendis animalibus.

8 *Quæ de Ægyptiis.*] Herodotus Euterpe Ægyptiorum eſſe ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, *morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in proœmio. Tacitus lib. V. hiſtor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare è more Ægyptio. Eademque cura, & de infernis perſuaſio.* Vide de anima Oſiridis Diodorum Siculum, & Servium ad VI. Æneidos, cujus pleraque ab Ægyptiis deſumta ait.

9 *Et Thracibus.*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Joſepho protulimus. Mela lib. II. de Thracibus: *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etſi non redeant, non exſtingui tamen ſed ad beatiora tranſire.* De iiſdem Solinus c. X. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non exſtingui, ſed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ ſignis funera proſequendi, & ab iis ſcriptoribus memoratus, & Valerio Max. lib. I. c. VI. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaſte Ariſtophanis modo diximus, Heorteorum quoſdam jam olim veniſſe in Thraciam.

1 *Sed & apud Ægyptios.*] Quæ de iis rebus Orpheus prodidit, ab Ægyptiis ſumta ait Diodorus Siculus lib. I. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

2 *Indos.*] In quorum ſententiis ponit Strabo libro XV. τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, [3] Plutarchus docent; quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim [4] apud Hystaspen & Sibyllas, nunc quoque [5] apud Ovidium [6] & Luca-

3 *Plutarchus.*] De his qui sero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio Præparationis Euangelicæ libro XI. 38.

4 *Apud Hystaspen & Sibyllas.*] Testis Justinus Apologetico altero, & Clemens Stromateon VI. unde & illud sumtum quod ex tragœdia citatur:

Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνον αἰώνων χρόνον,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θνητευχὴν σχάσῃ
Χρυσαπὸς αἰθήρ. ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἁπαντα τ' ἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ'. ἔπαν δ' ἀφ' ἑαλίπῃ τὸ πᾶν,
Φροῦδον μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθός,
Γῆ δενδρέων ἔρημον, οὐδ' ἀὴρ ἔτι
Πτεροῖσὶ φῦλα βαστάσει πυρούμενον.

Nam veniet ille, veniet haud dubium, dies,
Laxabit ignis cum redundantes opes
Auratus æther: lege tum spreta furens
Terras, & illis quidquid est sublimius;
Depascet ardor: inde cum defecerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus neque
Exustus aër pascet aligerum genus.

[Mallem hæc omissa, cum nemini non suspecta sint *Hystaspis & Sibyllarum* Scripta. *Clericus.*

5 *Apud Ovidium.*] Metamorphoseon I.

Esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus.
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

6 *Et Lucanum.*] *Libro* I.

—— *Sic cum compage soluta*
Sæcula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia: missis
Sidera si fideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutiique fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi totaque dispers
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.

Præiverat Lucano patruus Seneca, fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex dispositio lucet, ardebit.* [Fuit hæc sententia Stoïcorum, de qua vide ad L. II. 10.]

num

num [7] & Indos Siamenses reperitur: cujus rei indicium [8] & Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia.

§ XXIII. *Cui nulla ratio repugnet.*

9 Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem, tam

7 *Et Indos Siamenses.*] Vide Ferdinandum Mendesium.

8 *Et Astrologis notatum.*] Copernico Revolutionum lib. III. c. 16 Joachimo Rhetico ad Copernicum, Gemmæ Frisio, Vine & Ptolemæum lib. III. c. 4 Suntexeos Mathematicæ. Mundum non illis vitiosus fuit quibus prius fuerat, idque ipsum loqui mutuum, & *occasum sui rerum labentium probatione tueri*, ait Cyprianus ad Demetrianum [Propterea fit Terra Soli quando est in Perihelio, hoc est, cum ad apsidem imam ellipseos suæ versatur. Quamvis iisdem semper distantiis accedat Terra, tamen hinc liquet, si Deus velit, propius eam posse accedere, & à Sole, si ita Deo videretur, incendi, quod contingit Cometis. *Clericus.*

9 *Neque vero ullum,* &c.] Res hæc accuratius aliquanto, ex meliore philosophandi ratione, tractari posset, si per angustiam chartæ liceret. 1. Definienda esset *mors animi*, quæ contingeret si aut ipsa animi substantia in nihilum redigeretur; aut si tanta in eo oriretur mutatio, ut facultatum suarum usu omni destitutus esset. Sic & res corporeæ interire dici possunt, si earum substantia desinat esse; aut si forma ita destruatur, ut species ipsa earum pereat, veluti cum plantæ comburuntur, aut putrescunt, quod & animalibus brutis convenit. 2. Nemo probare queat animi substantiam perire, cum ne corpora quidem ulla intereant, sed tantum dividantur, & disjiciantur eorum particulæ. Nec probet etiam quisquam animum definere, post mortem hominis, cogitare, qua in re sita est animi vita; non sequitur enim, destructo corpore, destrui animum, cujus substantiam corpoream esse nemo probavit. 3. Sed nec possumus etiam ostendere, rationibus certe philosophicis ex natura ipsa animi deductis, contrarium, quia nobis non est nota. In nihilum quidem mens natura sua non redigitur, ut nec corpora. Opus est hanc in rem actione singulari Creatoris. Verum posset forte sine cogitatione ulla & sine memoria esse, qui

tam late patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux Solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore, in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat animi natura. [1] Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item [2] corporis vires læduntur

status vocaretur etiam, ut dixi, ejus mors. 4. Sed si animus, corpore dissoluto, in eo statu in æternum maneret, nec umquam ad pristinas cogitationes suas & memoriam rediret; tum nulla ratio reddi posset Divinæ Providentiæ; quam tamen, argumentis antea allatis, esse prorsus constat. Dei bonitas, ac justitia, amorque Virtutis & odium Vitii, quæ ei inesse nemo dubitare queat, inania essent nomina; cum Deus intra brevia & exigua bona hujus vitæ beneficentiam suam coërceret; Vitiumque & Virtutem nullo discrimine haberet, bonis & malis in æternum æque intereuntibus, nec in hac vita præmia aut pœnas ullas reste, vel secus factorum videntibus. Quo facto, Deus desineret esse Deus, hoc est, perfectissima natura: sublatoque Deo, nullius propemodum rei rationem reddere possemus; ut satis ostendit *Grotius*, argumentis quibus omnia à Deo creata esse demonstravit. Igitur quandoquidem est Deus, isque amans Virtutis & Vitii osor, sunt quoque animi hominum immortales, præmiisque & pœnis alterius vitæ reservantur. Sed pluribus hæc diduci oporteret. *Clericus.*

1 *Si quod enim esset, id esset corpus humanum.*] Id non esse bene probat Aristoteles ex senibus, libro de anima I. cap. 4. Idem lib. III. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νῦν ἀμιγῆ dixerit, mentem impermistum aliquod, nimirum, ut res alias possit cognoscere.

2 *Corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ.*] Aristoteles libro III. de Anima cap. 5.

læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à Solis luce: at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, [3] eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potentiæ numquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est, velle Deum, ut ex-

cap. 5. Ὅτι δ' οὐχ ὅμοια ἡ ἀπάθεια τῷ αἰσθητικῷ καὶ τῷ νοητικῷ φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾶν, οὔτε ὀσφρᾶσθαι· ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητόν, οὐχ ἧττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ νοῦς χωρισός. *Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsaque sensione. Sensus enim ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minus id intelligit quam minora, imo & magis: id eo venit, quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid à corpore separabile.* Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione libro XV. c. 22. Adjunge, quod animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsique corpori cruciatus interitumque imperat.

3 *Eo redditur perfectior.*] Et quæ magis animum à corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

ſtinguatur animus, nullo poteſt probari argumento.

§ XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta ſunt non levia in contrarium: datum homini [4] dominium in ſuas actiones, appetitus immortalitatis inſitus, conſcientiæ vis conſolantis ſe, ob actiones bonas quamvis moleſtiſſimas, & ſpe quadam ſuſtentantis; [5] contra, cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem, tanquam ſenſu imminentis judicii: quam vim [6] ſæpe nec peſſimi tyranni intra ſe exſtinguere,

4 *Dominium in ſuas actiones.*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium: Θνητὸν δὲ ἀδὲν ἀθάνατον οἶδε, ait Salluſtius Philoſophus. *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita eſt.* Notitiæ autem ingens ſignum, quod nihil eſt tam grave, quod non Dei cauſa animus ſoleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumſcriptam, ut cætera animantia, ſed indefatigabilem, & in infinitum patentem, & ſic Deo ſimilem; quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

5 *Contra, cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem.*] Plato de Republica primo: Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεταί αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν ἦν εἰσῄει, *Cum jam prope eſt ut quis moriturum ſe putet, tunc metus eum ac ſollicitudo ſubit, de quibus ante non inſtituerat cogitare.*

6 *Sæpe nec peſſimi tyranni intra ſe exſtinguere, cum maxime id vellent, potuerunt.*] Teſtis illa Tiberii ad Senatum epiſtola: *Quid ſcribam vobis, Patres Conſcripti, aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcribam hoc tempore? Dii me Deæque pejus perdant, quam perire quotidie ſentio, ſi ſcio.* Qua recitata, addit Tacitus Annalium VI.: *Adeo facinora atque flagitia ſua ipſi quoque in ſupplicium verterant: Neque fruſtra præſtantiſſimus ſapientiæ firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus & ictus, quando ut corpora verberibus, ita ſævitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceretur.* Plato eſt is, quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno: Πάνυ τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἐὰν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίσηται θεάσασθαι, καὶ φόβῳ γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου, σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήσῃς. *Mendicus revera eſt, ſi quis univerſum ipſius animum recte norit inſpicere, plenus formidinis per*

omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum. His ſimilia idem Philoſophus habet in Gorgia. Suetonius capite 67, eam quam dixi Tiberii epiſtolam recitaturus ſic præfatur: *Poſtremo ſemetipſe pertæſus talis epiſtolæ principio tantum non ſummam malorum ſuorum profeſſus eſt.* Ad Platonis locum etiam Claudianus reſpexit, Rufinum carmine ſecundo deſcribens:

——— *pectus inuſtæ*
Deformant maculæ, vitiiſque inolevit imago.

guere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

§ XXV. *Cui conſequens eſt, ut finis hominis ſit felicitas poſt hanc vitam.*

Quod ſi animus & ejus eſt naturæ, quæ nullas habeat in ſe intereundi cauſas, & Deus multa nobis ſigna dedit, quibus intelligi debeat, velle ipſum, ut animus ſuperſtes ſit corpori; non poteſt finis homini ullus proponi ipſo dignior, quam ejus ſtatus felicitas: & hoc eſt, quod Plato, & Pythagorici dixerunt, [7] bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi. Qualis autem ea ſit felicitas, & quomodo comparetur, poſſunt quidem homines conjecturis indagare: ſed ſi quid ejus rei à Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo & certiſſimo haberi debet.

§ XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera Religio.*

Quod cum Chriſtiana Religio, ſupra alias, ſe nobis adferre polliceatur, ſitne ei fides habenda, ſecunda hujus operis parte examinabitur.

Deformant maculæ, vitiiſque inolevit imago.

7 *Bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi.*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens, Strom. V.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

LIBER SECUNDUS.

§ I. *Ut probetur, hunc titulum Christianæ Religioni competere.*

SEcundus igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxilia submini strret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur, sed ut ostendatur, Religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

§ II. *Ostenditur Jesum vixisse.*

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani, per omnes terrarum oras sparsi, constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc

nunc sunt, & qui umquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaïcæ, nec Christianæ Religionis Scriptores, ut [1] Suetonius, [2] Tacitus, [3] Plinius junior, & post hos multi.

§ III. *Eumdem affectum morte ignominiosa.*

Eumdem Jesum à Pontio Pilato, Judææ Præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani,

1 *Suetonius.*] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

2 *Tacitus.*] Libro XV. ubi de Christianorum suppliciis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud sunt quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur *gens contumelia numinum insignis.* Nimirum, Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem, quam ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. IV. cap. 33. & lib. VI. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis etiam Romæ pro Christo habitum. Confer quæ apud Justinum sunt Apologetico II. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

3 *Plinius junior.*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est XCVII. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno, quod deos appellare & simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam, apud Numenium Pythagoricum, exstitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

quanquam ignominioſum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: [4] fatentur & Judæi; cum tamen non ignorent, eo ſe nomine, quod majores ſui Pilato id ſtatuendi auctores fuerint, graviſſimam invidiam apud Chriſtianos, quorum ſub imperiis paſſim degunt, ſuſtinere. Pagani vero, quos jam diximus, ſcriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo poſt tempore exſtiterunt [5] Acta Pilati, quibus id conſtaret, ad quæ Chriſtiani nonnumquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Chriſtianiſmi, id umquam in controverſiam vocarunt: ita ut nulla excogitari poſſit hiſtoria, quæ certior hac ſit; ut quæ tot, non dicam hominum, ſed populorum, inter ſe diſcordantium teſtimoniis approbetur. [6] Quod cum ita ſit, videmus tamen per diſſitiſſimas Mundi regiones ipſum, ut Dominum, coli.

§ IV. *Et tamen poſt mortem adoratum etiam à viris ſapientibus.*

Neque noſtris tantum, aut actis paullo ante temporibus, ſed & ſuperioribus, uſque dum ad ætatem rei geſtæ proximam veniatur: puta ſub Neronis imperio, quo tempore plurimos Chriſti venerationem profeſſos ob id ipſum affectos ſupplicio, is, quem diximus, Tacitus, & alii teſtantur.

4 *Fatentur & Judæi.*] Qui vocant תלוי, id eſt, ſuſpenſum. Jeſum Hieroſolymis occiſum agnoſcit Benjaminus Tudelenſis in Itinerario.

5 *Acta Pilati.*] Vide Epiphanium in Teſſareſcædecaticis. [Mallem tamen omiſſum id argumentum, quia imprudentes Chriſtiani, ad ſuppoſititia acta provocare potuerunt; nec ſatis conſtat ulla umquam genuina fuiſſe. *Clericus.*]

6 *Quod cum ita ſit, videmus tamen per diſſitiſſimas Mundi regiones ipſum, ut Dominum, coli.*] Tractat hoc fuſius Chryſoſtomus ad 2 ad Cor. v. 7.

§ V. *Cujus rei cauſam aliam eſſe non poſſe, quam miracula ab ipſo edita.*

Fuerunt autem ſemper, inter cultores Chriſti, plurimi, & judicio præditi, & litterarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) [7] Sergius Cypri Præſes, [8] Dionyſius Areopagita, [9] Polycarpus, [1] Juſtinus, [2] Irenæus, [3] Athenagoras, [4] Origenes, [5] Tertullianus, [6] Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum eſſent, cur homini ignominioſa morte affecto ſe cultores addixerint, præſertim cum prope omnes in aliis Religionibus educati eſſent, nec in Chriſtiana quidquam eſſet, aut honoris, aut commodi, nulla poteſt cauſa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquiſitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperiſſent, veram & firmis teſtibus ſubnixam fuiſſe famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de ſanatis ſola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis, de viſu reddito ei, qui cæcus natus eſſet, de auctis non ſemel panibus in alimenta multorum millium, quæ id teſtari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura ſunt ejuſmodi.

7 *Sergius Cypri Præſes.*] Act. XIII. 12.

8 *Dionyſius Areopagita.*] Act. XVII. 34.

9 *Polycarpus.*] Qui martyrium paſſus in Aſia, anno Chriſti CLXIX. juxta Euſebium.

1 *Juſtinus.*] Qui pro Chriſtianis ſcripta edidit anno Chriſti CXLII. Vide eundem Euſebium.

2 *Irenæus.*] Floruit Lugduni anno Chriſti CLXXXIII.

3 *Athenagoras.*] Athenienſis hic fuit. Floruit autem circa annum Chriſti CLXXX. ut ex libri inſcriptione apparet.

4 *Origenes.*] Floruit circa annum Chriſti CCXXX.

5 *Tertullianus.*] Celeber anno Chriſti CCVIII.

6 *Clemens Alexandrinus.*] Circa idem tempus. Vide Euſebium.

§ VI. *Quæ miracula non naturàli efficaciæ, neque diabolicæ adſcribi poſſunt, ſed omnino à Deo ſint profecta.*

Quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita à Chriſto prodigia aliqua, [7] neque Celſus, [8] neque Julianus, cum in Chriſtianos ſcriberent, negare auſi fuerint, [9] Hæbræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata fuiſſe quæ diximus opera, ſatis hoc ipſo apparet, quod prodigia, ſive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri poteſt, ut ſola voce aut contactu, morbi graves, & quidem ſubito, tollantur. Quod ſi ad naturalem efficaciam referri opera iſta aliquo modo potuiſſent, dictum jam pridem id fuiſſet ab iis, qui ſe aut Chriſti in terris agentis, aut Euangelii ipſius hoſtes profeſſi ſunt. Simili argumento colligimus, nec præſtigias fuiſſe: quia pleraque opera palam geſta ſunt, [1] inſpectante populo, & in populo multis eruditis Chriſto male volentibus, cuncta ipſius opera obſervantibus. Adde quod ſimilia opera ſæpe repetita, & ipſi effectus non momentanei, ſed permanentes. Quibus, ut oportet, expenſis, omnino ſequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc proceſſiſſe à virtute aliqua pluſquam humana; id eſt, à ſpiritu aliquo bono,

7 *Neque Celſus.*] Cujus verba apud Originem lib. II. Ἐνομίσαλε αὐτὸν εἶναι υἱὸν θεῦ ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. *Credidiſtis eum eſſe Dei filium, ideo quod claudos & cæcos ſanavit.*

8 *Neque Julianus.*] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis à Cyrillo lib. VI. Εἰ μή τις ἐᾷ λαι τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, τῶν με, ἴσων ἔργων εἶναι. *Niſi quis exiſtimat inter maxima eſſe opera, claudos & cæcos integritati reſtituere, & dæmonio correptos adjuvare in vicis Bethſaïdæ aut Bethaniæ.*

9 *Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur.*] In titulo Aboda Zara.

1 *Inſpectante populo.*] Act. XXXVI. 26, Luc, XII. 1.

vel

vel malo. A malo autem ſpiritu non eſſe profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina hæc Chriſti, cui probandæ iſta opera adhibebantur, malis ſpiritibus adverſatur. Vetat enim malos ſpiritus coli, abſtrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque ipſis apparet, ubicumque ea doctrina recepta eſt, collabi Dæmonum cultum, [2] & artes magicas, & unum Deum coli, cum deteſtatione Dæmonum: quorum vim ac poteſtatem Chriſti adventu infractam [3] Porphyrius ipſe agnovit. Credendum autem non eſt, quemquam malum ſpiritum adeo eſſe imprudentem, ut ea faciat & quidem ſæpiſſime, ex quibus nihil honoris ſibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque ſapientiæ, aut bonitati ipſius Dei, ullo modo convenit, ut paſſus credatur, aſtu Dæmonum, illudi hominibus ab omni malitia alienis, & ſui metuentibus; quales fuiſſe primos Chriſti diſcipulos, vita ipſorum inculpata, & multæ calamitates, conſcientiæ cauſa, toleratæ manifeſtum faciunt. Quod ſi dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Chriſti opera; jam eo ipſo fateris, illa Deo placuiſſe, & ad Dei honorem pertinuiſſe, cum bonæ mentes nihil faciant, niſi quod Deo gratum, ipſique glorioſum ſit: ut jam taceamus, quædam Chriſti opera eſſe talia, quæ Deum ipſum auctorem teſtari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri ſinit, abſque cauſa: id enim ſapientem legis conditorem decet, à legibus

2 *Et artes magicas.*] Quarum & libri hortatu diſcipulorum Jeſu combuſti. Act. XIX. 19.

3 *Porphyrius ipſe agnovit.*] Locus eſt apud Euſebium Præparationis lib. V. cap. I. Ἰησῦ τιμωμένου, ὠδεμιᾶς τις θεῶν δαμοσίας ὠφελείας ἤσθελο. *Ex quo Jeſus coli cœptus eſt, publicam Deorum opem nemo ſenſit.*

ſuis

ſuis non niſi ob cauſam, & quidem gravem, recedere. Cauſa autem nulla alia reddi poteſt, cur hæc facta ſint, quam ea, quæ à Chriſto allata eſt: nempe [4] ut doctrinæ ipſius redderetur teſtimonium. Neque vero, qui ea adſpicerent, aliam cauſam ullam animo concipere potuerunt: quos inter cum multi, ut diximus, pio eſſent animo, Deum hoc egiſſe, ut eis imponeret, impium eſt creditu. Et hæc una fuit cauſa cur Judæorum plurimi, qui circa Jeſu tempora vixerunt, etiam [5] qui induci non poſſent, ut legis à Moſe datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jeſum, ut miſſum cœlitus magiſtrum, agnoſcerent.

§ VII. *De ipſius Jeſu reſurrectione conſtare teſtimoniis fide dignis.*

Miraculis à Chriſto editis par argumentum præbet Chriſti ipſius poſt crucem, mortem, ſepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non

4 *Ut doctrinæ ipſius*, &c.] Adde eventum ipſum, quo factum eſt ut tanta Humani Generis pars Chriſtianam Religionem amplecteretur, oſtendiſſe rem Deo tanti fuiſſe, ut propterea miraculis eam initio confirmaret. Si tot fecerat, in gratiam unius Gentis, nec ita magnæ; Hebræam intelligo; quanto magis conſentaneum bonitati ejus fuit tantæ Humani Generis parti, in denſiſſimis tenebris jacenti, cœleſtem hanc lucem impertiri? *Clericus.*

5 *Qui induci non poſſent ut legis à Moſe datæ partem ullam omitterent.*] Vide Actor. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Euſebiano ad annum Chriſti cxxv. cum Chriſtianos Epiſcopos Hieroſolymitanæ Eccleſiæ quindecim nominaſſet: *Hi omnes uſque ad everſionem, quam ab Hadriano perpeſſa eſt Jeruſalem, ex circumciſione Epiſcopi præfuerunt.*. Severus Sulpitius do illorum locorum ac temporum Chriſtianis, *Chriſtum Deum ſub legis obſervatione credebant, & ex circumciſione eorum Eccleſia habebat ſacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit. Nazareni non eſt nomen partis alicujus, ſed omnes in Palæſtina Chriſtiani, ideo quod Dominus eorum Nazarenus fuiſſet, ſic appellabantur: Act. xxiv. 5.

modo ut verum, ſed ut præcipuum ſuæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Chriſtiani: quod fieri non potuit, niſi qui primi Chriſtianam fidem docuerunt, certo auditoribus ſuis perſuaſerint, rem ita geſtam. Certo autem perſuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, niſi affirmarent, ſemetipſos oculatos rei teſtes eſſe: ſine qua affirmatione, nemo mediocriter ſanus illis habuiſſet fidem, præſertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis conſtaret. Affirmatum hoc ab ipſis magna conſtantia, etiam libri ipſorum, [6] & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocaſſe eos [7] ad teſtes quingentos, qui Jeſum poſt mortem redivivum conſpexerint. Non eſt autem mos mentientium, ad tam multos teſtes provocare. Neque fieri poteſt, ut in falſum teſtimonium tam multi conſpirent. Et ut alii teſtes non fuiſſent, quam duodecim illi notiſſimi Chriſtianæ doctrinæ primi propagatores, ſufficere hoc debebat. Nemo gratis malus eſt. Honorem ex mendacio ſperare non poterant, cum honos omnis eſſet penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipſi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc profeſſio ſæpe & bonorum, ſi qua eſſent, damno mulctaretur: atque ut hoc non fuiſſet, tamen Euangelium doceri ab ipſis non poſſet, niſi omni bonorum temporalium cura omiſſa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipſa

6 *Et aliorum.*] Etiam Celſi, qui adverſus Chriſtianos ſcripſit. Vide Originem lib. II.

7 *Ad teſtes quingentos.*] Paulus I ad Corinth. xv. 6. quoſdam eorum eo tempore mortuos eſſe dicit; ſed horum quoque libere & amici ſuperſtites audiri poterant, ac teſtari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, ſcribente iſta Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

Euangelii prædicatio laboribus, fami, ſiti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama dumtaxat inter ſuos tanti non erat, ut propterea homines ſimplices, & quorum vita ac dogma à faſtu abhorrebat, tantam malorum vim ſubirent: neque vero ſperare ullo modo poterant tantum progreſſum ſui dogmatis, cui & intenta commodis ſuis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, niſi ex divino promiſſo. Accedat, quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem ſibi poterant promittere; cum, Deo de induſtria ſuum in hoc conſilium celante, [8] mundi totius exitium quaſi de proximo imminens opperirentur, quod & ipſorum, & ſequentium Chriſtianorum ſcripta apertiſſimum faciunt. Reſtat ergo, ut Religionis ſuæ tuendæ cauſa mentiti dicantur; quod omnino, ſi res recte expendatur, dici de illis non poteſt. Nam aut Religionem illam veram, ex animi ſententia, crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidiſſent optimam, numquam hanc elegiſſent omiſſis Religionibus aliis magis tutis, magiſque honoratis: imo quamvis veram, profeſſi non eſſent, niſi & profeſſionem ejus credidiſſent neceſſariam; præſertim cum & facile prævidere poſſent, & experimento ſtatim diſcerent, hanc profeſſionem poſt ſe trahere mortem immenſi agminis, cui ſine juſta cauſa cauſam dare à latrocinii ſcelere non abſcedebat. Quod ſi crediderunt Religionem ſuam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem poſt Magiſtri ſui mortem: ſane id fieri non potuit, ſi fefelliſſet eos Magiſtri ſui de ſua reſur-

8 *Mundi totius exitium quaſi de proximo imminens opperirentur.*] Vide 1 Theſſal. IV. 15, 16. 1 Cor. XV. 52. Tertullianus de Monogamia: *Quum magis nunc tempus in collecto factum ſit.* Hieronymus ad Gerontiam: *Quid ad nos, in quos fines ſæculorum devenerunt?*

reſurrectione pollicitatio. Nam [9] id cuivis ſano homini ſatis fuiſſet, ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rurſus Religio omnis, præſertim vero Chriſtiana, [1] mendacium ac falſum teſtimonium, maxime in divinis rebus, prohibet: non potuerunt ergo Religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adverſariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur [2] præter ſolam ſimplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longiſſime abeſt. Nemo etiam eorum fuit, qui non graviſſima quæque paſſus ſit, propter illam profeſſionem de Jeſu reſuſcitato. Multi etiam ipſorum morte exquiſitiſſima, ob id teſtimonium, affecti ſunt. Jam vero, ut quis ſenſus ſui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri poteſt: at ut ob falſum, quod falſum eſſe norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, ſed plures, quorum id, falſum credi nihil interſit, res eſt plane incredibilis. Amentes autem eos non fuiſſe, & vita & ſcripta ſatis teſtantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici poteſt; qui Chriſtum in cœlo regnantem a ſe conſpectum [3] palam prædicavit, [4] cum nihil eru-

9 *Id cuivis ſano homini ſatis fuiſſet ad excutiendam etiam ante conceptam fidem.*] Fuſius hoc argumentum exſequitur Chryſoſtomus ad 1 Corinth. 1. in fine.

1 *Mendacium ac falſum teſtimonium, maxime in divinis rebus, prohibet.*] Matth. XII. 36. Joh. VIII. 44, 45. Eph. IV. 25. Rom. IX. 1. 2 Cor. VII. 14. XI. 31. Gal. I. 20. Col. III. 9. 1 Tim. I. 10. & II. 7. Jac. III. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Joh. XIV. 16. Eph. V. 9. & alibi.

2 *Præter ſolam ſimplicitatem.*] Etiam Celſus. Vide Originem lib. 1.

3 *Palam prædicavit.*] 1 Cor. XV. 9. 2 Cor. XII. 4. Adde quæ diſcipulus Pauli Lucas ſcribit Act. IX. 4, 5, 6, & XXII. 6, 7, 8.

4 *Cum nihil eruditionis Judaicæ ipſi deeſſet.*] Act. XXII. 3. Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius diſcipulus fuit Paulus, neque legis tantum, ſed & eo-

eruditionis Judaïcæ ipſi deeſſet; nec ſpes honorum, ſi patrum viam inſtitiſſet: contra vero ob illam profeſſionem & odiis cognatorum ſuorum ſubjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculoſas, laborioſas ſuſcipere deberet, ac poſtremo etiam ſupplicium cum infamia perpeti.

§ VIII. *Solutio adverſus objectionem ſumtam ab eo, quod Reſurrectio videatur impoſſibilis.*

Sane tantis ac talibus teſtimoniis fidem detrahere nemo poteſt, niſi dicat, rem ipſam talem eſſe, ut nullo modo fieri poſſit; qualia ſunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. [5] Id autem hac de re dici non poteſt. Poſſet ſane, ſi quis eumdem tempore eodem & vixiſſe, & mortuum fuiſſe, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi poſſit, præſertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impoſſibili habeatur, [6] nihil cauſæ eſt. Neque vero viri ſapientes

& eorum quæ à magiſtris erant tradita, apprime gnarus. Vide Epiphanium.

5 *Id autem hac de re dici non poteſt.*] Reſponſio ſeptima ad objecta de reſurrectione in Juſtini operibus. Ἄλλο τὸ πάνῃ ἀδύναλον, ἢ ἄλλο τό τινι ἀδύνατον. πάνῃ μὲν ἀδύναλόν ἐςιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ. τινὶ δὲ ἀδύναλόν ἐςιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρμαλος γεννᾶν ζῶον. τίνι τέτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλουσι τὴν ἀνάςασιν εἰ ταύτην ἀπιςοῦντες; ἀλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδὴς ἐςιν ὁ λόγος. εἰ γὰρ καινὴ ἀνάκλισιν σύμμετρος γένοιλο ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ. οἱ δὲ ἀνιςάμενοι καινὴ ἀνάκλισιν ἀνίςανλαι. εἰ δὲ τῷ τινὶ, ἀλλὰ τῷ θεῷ πάνλα δυνανὰ τά τινι ἀδύνανα. *Aliud eſt quod omnino eſt impoſſibile, aliud quod alicui. Omnino impoſſibile, ut dimetiens par ſit lateri. Alicui impoſſibile, quomodo naturæ eſt impoſſibile ſine ſemine animans producere. Utri horum duorum impoſſibilium generum reſurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falſa eſt illatio: neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par ſit lateri. Reſurgent autem homines, per novam creationem. At ſi intelligunt id quod alicui impoſſibile eſt, certe Deo poſſibilia ea omnia quæ impoſſibilia tantum alicui.* De diſcrimine hoc impoſſibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris dubitantium Parte III. cap. 15.

6 *Nihil cauſæ eſt.*] Adcuratioris

ſapientes id impoſſibile crediderunt; cum [7] Eri Armenio id evenisſe ſcripſerit Plato, mulieri cuidam [8] Heraclides Ponticus, [9] Ariſtæo Herodotus, [1] alii Plutarchus; quæ ſive vera, ſive falſa ſunt, oſtendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poſſibili.

§ IX. *Reſurrectione Jeſu poſita, evinci dogmatis veritatem.*

Quod ſi nec impoſſible eſt, ut Chriſtus in vitam redierit, & ſatis magnis teſtimoniis id conſtat, quibus convictus Judæorum Magiſter [2] Bechai veritatem hujus rei agnovit: is ipſe autem Chriſtus, ut & ſui & alieni fatentur, novum pro-

tioris Philoſophiæ Periti omnes fatebuntur tam difficile eſſe intellectu animal in utero matris formari, quam mortuum ad vitam revocari. Verum homines indocti non mirantur quod ſolent videre, nec difficile putant, quamvis rationem ejus ignorent; ſed fieri poſſe non putant quod numquam viderunt, quamvis quotidianis rebus nequaquam difficilius. *Clericus.*

7 *Eri Armenio.*] Locus hac de re Platonis exſtat de Republica decimo; tranſcriptus Euſebio Præparatione Euangelica libro XI. cap. 35. Hiſtoriæ autem ipſius memoria apud Valerium Maximum lib. I. c. VIII. exemplo externorum primo; in Protreptico quod eſt inter Juſtini Opera, apud Clementem Strom. V. apud Origenem lib. II. contra Celſum, apud Plutarchum Sympoſiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

8 *Heraclides Ponticus.*] Ejus erat liber περὶ ἄπνων, cujus meminit Diogenes Laërtius in Proœmio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo ſic Plinius lib. VII. cap. 32. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, ſeptem diebus fœminæ exanimis ad vitam revocatæ.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius, loco poſteriore.

9 *Ariſtæo Herodotus.*] Melpomene. Vide & Plinium hiſtoriæ naturalis lib. VII. c. 52. & Plutarchum Romulo, & Heſychium de Philoſophis.

1 *Alii Plutarchus.*] Theſpeſio, Habet hoc Plutarchus libro de ſera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis ſervavit Euſebius, Præp. lib. XI. cap. 36. & Theodoretus Serm XI

2 *Bechai.*] Optandum fuiſſet locum à *Grotio* fuiſſe prolatum; quamvis enim ratiocinatio ducta à reſurrectione Chriſti minime indigeat adprobatione R. Bechai, aut cujuſquam alius, Judæi forte ejus auctoritate poſſent moveri. *Clericus.*

tulit

tulit dogma tamquam mandato divino, ſane ſequitur, ut dogma verum ſit; cum divinæ juſtitiæ ac ſapientiæ adverſetur tam excellenti modo eum ornare, qui falſum in re tanta commiſiſſet: præſertim vero, cum ipſe ante mortem ſuam, & mortem, & mortis genus, & reditum ſuum in vitam prædixiſſet ſuis, & quidem addito, [3] hæc ideo eventura, ut de ſui dogmatis veritate conſtaret.

§ X. *Chriſtianam Religionem præſtare aliis omnibus.*

Et hæc quidem ex factis ipſius veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus eſt, quod numquam ei in mentem veniet, qui & Deum eſſe, & curare res conditas credat, & hominem conſideret cum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipſo eſſe materiam: aut hæc admittenda Religio, non tantum ob factorum teſtimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ Religioni ſunt intrinſeca: cum nulla ex omnibus ſæculis ac nationibus proferri poſſit, aut præmio, excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari juſſa eſt, admirabilior.

§ XI. *Præmii propoſiti excellentia.*

Nam ut à præmio, id eſt, à fine homini propoſito, incipiamus, quia id, ut dici ſolet, in exſecutione eſt ultimum, ſed intenditur primum, [4] Moſes in Religionis Judaïcæ inſtitutione, ſi diſerta legis pacta reſpicimus, nihil promiſit ſupra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copioſam, victoriam de hoſtibus, longam & valentem ſenectam, poſteros cum bona ſpe ſuperſtites. Nam ſi quid eſt ultra, id umbris obtegitur, aut ſapienti ac difficili ratiocinatione colligendum eſt: quæ cauſa fuit, cur multi, qui legem Moſis ſequi ſe profiterentur, ut [5] Sadducæi, ſpem omnem de bonis poſt hanc vitam adipiſcendis projecerint. Apud Græcos, ad quos eruditio uſque à Chaldæis & Ægyptiis perlata eſt, qui de vita poſt hujus conſpicuæ vitæ interitum ſpem habebant aliquam, [6] valde de ea re hæſitanter loquebantur; [7] ut ex Socratis diſſertationibus, ex ſcriptis [8] Tullii, [9] Senecæ,

3 *Hæc ideo eventura ut de ſui dogmatis veritate conſtaret.*] Vide Joh. XVII. Luc. XXIV. 46, 47.

4 *Moſes in Religionis Judaïcæ inſtitutione, ſi diſerta legis pacta reſpicimus, nihil promiſit ſupra hujus vitæ bona.*] Vide Deut. XI. & XXVIII. Heb. VIII. 6.

5 *Sadducæi, ſpem omnem de bonis poſt hanc vitam adipiſcendis projecerint.*] Matth. XXII. 23. Lucas Act. XXIII. 8. Joſephus: Σαδδουκαῖος τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν ἢ τὰς καθ' ᾅδου τιμωρίας ἢ τιμὰς ἀναιρεῖσι. Hieronymus de iiſdem: *Animam putabant interire cum corporibus.*

6 *Valde ea de re hæſitanter loquebantur.*] Notatum hoc Chryſoſtomo, 1 ad Cor. c. 1. 25.

7 *Ut ex Socratis diſſertationibus.*] In Platonis Phædone: Νῦν δὲ εὖ ἴσε, ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς. ἢ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διισχυρισαίμην. *Hoc ſciatis, ſpem mihi eſſe venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim.* Et poſtea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πείσεσθαι· εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' ὧν τοῦτόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἥττων τοῖς παροῦσιν ἀνδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος. ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη ἃ ξυνδιαπέπλεκται (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera ſunt quæ dico, pulchrum eſt ea credere. Si vero mortuo nihil ſupereſt, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præſentibus: hic autem meus error non manebit (id enim malum foret,) ſed paulo poſt interibit.* Tertullianus de Anima: *Adeo omnis illa tunc ſapientia Socratis de induſtria venerat conſultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis.* Idem in Socrate obſervat Parænefis, quæ eſt inter Opera Juſtini.

8 *Tullii.*] Ut Tuſculanarum 1. *Expone igitur mihi, niſi moleſtum eſt, primum animos, ſi potes, remanere poſt mortem, tum, ſi id minus obtinebis (eſt enim arduum,) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Præclarum autem neſcio quid adepti ſunt, quod didicerunt ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos*

9 Senecæ, [1] aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque [2] nihil magis de homine, quam de beſtiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non eſt, [3] ſi tranſitum animarum de hominibus in beſtias, de beſtiis in homines, commenti ſunt. Rurſum vero, cum hoc quoque nullis teſtimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non poſſet, quin homini finis aliquis eſſet propoſitus: eo perducti ſunt alii, ut dicerent, [4] virtutem ſibi eſſe præmium, & ſatis beatum eſſe ſapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non ſine cauſa aliis diſplicuit, qui ſatis videbant, [5] in ea re, quæ ſecum haberet pericula, incommoda,

tetos eſſe perituros: quod ut ita ſit, (nihil enim pugno,) quid habet iſta res aut lætabile, aut glorioſum? Poſtea: *Fac enim ſic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? nemo id quidam dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus, poſt diſputationem de animo, dictum Lactantius libro VII. cap. 8. *Harum ſententiarum quæ vera ſit, Deus aliquis viderit.*

9 *Senecæ.*] Epiſtola LXIV. *Et fortaſſe (ſi modo ſapientum vera fama eſt, recipi'que nos locus aliquis,) quem putamus periſſe præmiſſus eſt.*

1 *Aliorumque.*] Generaliter, Juſtinus Martyr colloquio cum Tryphone: Οὐδὲν ἂν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ γὰρ ὅ τι ποτέ ἐστι ψυχὴ, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt Philoſophi: neque vel quid ſit anima, valent dicere.*

2 *Nihil magis de homine, quam de beſtiis procedunt.*] Ut illud Socratis ſive Platonis: *quod ſe movet, æternum eſt.* Vide Lactantium dicto jam loco.

3 *Si tranſitum animarum de hominibus in beſtias, de beſtiis in homines commenti ſunt.*] Ut Brachmanes olim & nunc quoque, à quibus hauſit Pythagoras & ejus Schola.

4 *Virtutem ſibi eſſe præmium, & ſatis beatum eſſe ſapientem, etiam in Phalaridis tauro.*] Vide Ciceronem Tuſculanarum II. & Lactantium lib. III. Inſtitutionem, cap. 27 ubi contra hanc ſententiam fortiter diſputat, ut & Auguſtinus epiſtola LII.

5 *In ea re, quæ ſecum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præſertim ſummam, non poſſe eſſe poſitam.*] Lactantius lib. III. cap. 12. *virtus per ſeipſam beata non eſt, quoniam*

moda, cruciatum, interitum; felicitatem, præſertim ſummam, non poſſe eſſe poſitam; niſi verborum ſonum, ſine rerum ſenſu, ſequi liberet: ideoque bonum ſupremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas ſenſibus perciperetur. Sed hæc quoque ſententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata eſt: ut quæ honeſtum omne, cujus ſemina quædam in animo condita habemus, exſtingueret, hominemque ad ſublimia erectum dejiceret in ſenſum pecudum, quæ pronæ nihil niſi terreſtre reſpiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Chriſtus veram finis cognitionem intulit; promittens ſectatoribus ſuis, poſt hoc ævum, vitam non modo ſine morte, ſine dolore ac moleſtia, verum etiam ſummo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id eſt, animo, de cujus ſperanda poſt hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exſtabat; verum etiam corpori, & id quidem juſtiſſime, ut corpus, quod ob legem divinam ſæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repenſationis expers non eſſet. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia ſunt, [6] ut epulæ, quas poſt hanc vitam ſperant craſſiores

quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus eſt. Et mox cum Senecæ adduxiſſet locum: *Sed & Stoici, quos ſecutus eſt, negant ſine virtute effici quemquam beatum poſſe. Ergo virtutis præmium beata vita eſt, ſi virtus, ut recte dictum eſt, beatam vitam facit. Non eſt igitur, ut ajunt, propter ſeipſam virtus expetenda, ſed propter vitam beatam, quæ virtutem neceſſario ſequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod eſſet ſummum bonum. Hæc autem vita præſens & corporalis beata eſſe non poteſt, quia malis eſt ſubjecta per corpus.* Bene Plinius Hiſtoriæ Naturalis lib. VII. cap. 7. *Mortalium nemo felix.*

6 *Ut epulæ quas poſt hanc vitam ſperant craſſiores Judæi.*] Loca adducentur infra ad librum V.

Judæi,

Judæi, [7] & concubitus, quos ſibi promittunt Mahumetiſtæ: ſunt enim hæc caducæ vitæ propria mortalitatis remedia, illud quidem ad ſingulorum animantium conſervationem; hoc vero ad durationem generum: ſed in corporibus vigor perpetuus, & pluſquam ſiderea pulchritudo; in animo intellectio ſine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & ſi quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conſpectu, admiratione laudibuſque occupata; in ſumma, majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi poſſint.

§ XII. *Solvitur obiter objectio inde ſumpta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant.*

Solet hic præter eam objectionem, cui jam antè reſpondimus, alia adferri, quaſi omnino fieri nequeat, ut quæ diſſoluta ſunt hominum corpora, in eamdem compagem redeant: ſed hoc ratione nulla nititur. [8] Cum enim inter pleroſque Philoſophos conſtet, rebus quantumcumque mutatis, manere materiam diverſarum ſpecierum capacem: quis dicat, aut Deum neſcire, quibus in locis, etiam longiſſime diſtantibus, ſint materiæ ejus,

7 *Et concubitus quos ſibi promittunt Mahumetiſtæ.*] Alcoranus Azoara IV, V, XLVII, LIV, LXV, LXVI.

8 *Cum enim*, &c.] Si cui ſequentia *Grotii* verba non ſatisfaciant, ei reſponderi queat, minime neceſſarium eſſe, ut eadem ſit numero materia quæ excitatur, cum ea quæ, homine moriente, in ſepulcrum illata eſt. Neque enim minus fuerit idem homo is, cujus animus conjunctus fuerit cum materia, cum qua numquam conjunctus fuerit, ſi ſit idem animus; quam fuit idem homo ſenex decrepitus, & infans vagiens in cunis, quamvis ne particula quidem forte ſuperſit in ſene ejus materiæ, quæ fuit in infante, propter perpetua effluvia quæ ex corpore elabuntur. *Reſurgere corpus* dici optime poteſt, cum ſimile ex terra à Deo formatur, conjungiturque menti. Itaque non opus eſt ut in nimias anguſtias nos redigamus, dum ταυτότητα materiæ nimis rigide defendimus. *Clericus.*

quæ

quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deeſſe ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in ſuo univerſo, quod in fornacibus, aut vaſis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera ſunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, ſpecie quantumvis mutata, res tamen ad originis ſuæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla ſunt, ut in arborum animantiumque ſeminibus. Neque inſolubilis eſt ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta tranſeunt, quibus ita paſtis homines interum paſcantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis noſtri partem abit, ſed in excrementa, aut acceſſiones corporis; quales ſunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuſo aëre multum abſumitur: quæ cum ita ſint, Deus, qui etiam mutorum animantium genere ita curat, ut nullum eorum intereat, poteſt humanis corporibus ſingulari quadam cura proſpicere; ut quod inde ad aliorum hominum eſcam pervenit, non magis in ſubſtantiam eorum vertatur, quam ſolent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quaſi naturaliter conſtet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id ſi non ſit, & aliud, quod poſteriori corpori aliunde acceſſerit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem ſit corpus, [9] cum etiam in hac vita major contingat particu-

Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio.] Alſenus in l. Proponebatur. D. de Judiciis. *Quod ſi quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipſi non iidem eſſemus, qui abhinc anno fuiſſemus; propterea quod, ut Philoſophi dicerent, ex quibus particulis minimis conſtiterimus, hæ quotidie ex corpore noſtro decederent, aliæque extrinſecus in earum locum accederent.* Seneca Epiſtola LVIII. *Corpora noſtra rapiuntur fluminum more: quicquid vides currit cum tempore;*

Particularum mutatio: [1] imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini, [2] in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veram magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni possint, nulla est causa, cur inter impossibilia habeatur restitutio dissoluti corporis; cum viri eruditi, [3] Zoroaster apud Chal-

pore: nihil ex bis quæ videmus manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, matatus sum. Vide quæ pulchre hac de re differit Methodius, cujus verba nobis servavit Epiphanius, qui Origenianos refutat numeris XII, XIII, XIV, XV.

1 *Imo & papilio insit in verme.*] Ovidius ultimo Metamorphoseon:

Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam Historiæ Naturalis lib. x. cap. 5. de Ranis: *Mirumque semestri vita resolvuntur in limum, nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ.* Eodem lib. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum bieme serventur, deinde sole verno torreantur, ac siculneo cinere toto die foveantur, putent reviviscere.* Ibidem cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens sui generis cornua. Hic eruca sunt. Fit deinde quod vocatur bombylis; ex ea necydalus; ex hoc in sex mensibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa: *Fieri autem primo papiliones parvos nudosque.* cap. 26. de cicadis: *Fit primum vermiculus, deinde ex ea quæ vocatur tettygometra, cujus cortice rupto circa solstitia evolant.* c. 30. *Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem insecta & aliter nascuntur. Atque Asilus imprimis ex rore: insidet hic raphani folio primo vere, & spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, & triduo mox eruca, quæ adjectis diebus crescit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur araneæ. Hæc eruca, quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.*

2 *In minimo aliquo*, &c.] Si *Grotius* in hoc nostrum ævum dilatus fuisset, plenius esset loquutus; cum constet omnia animalia, cujuscumque generis, exo ovo nasci in quo sunt formata, ut plantæ omnes in seminibus, quamvis summæ tenuitatis. Sed hoc nihil ad resurrectionem, non enim ex similibus primordiis corpora renascentur. *Clericus.*

3 *Zoroaster apud Chaldæos.*] Vide Clementem Strom. v.

dæos;

dæos, [4] Stoïci prope omnes, [5] & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

§ XI. *Præceptorum eximia sanctitas circa Dei cultum.*

Secundum, quo Christiana Religio, omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, cum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per to-

4 *Stoïci prope omnes.*] Clemens Strom. v. Οἶδεν γὰρ ὅτῳ ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὸν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί. καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναζήσεσθαι δογματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνο τὴν ἀνάστασιν περιέποιλες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara philosophia, Mundum à malis hominibus purgatum iri perignem, quod* ἐκπύρωσιν *posteà Stoïci dixere, qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem.* Origenes lib. IV. adversus Celsum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γενέσθαι, καὶ ἐξῆς αὐτῷ διακόσμησιν πάντ' ἀπαραλλάκτως ἔχουσαν. *Ajunt de porticu Philosophi post sæculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejusdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Postea: Κἂν μὴ ὀνομάζωσιν ἐν τῷ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν· *quamquam igitur resurrectionis non usurpant vocabulum, rem tamen agnoscunt.* Addit hic Origenes Ægyptios. Chrysippus de Providentia citatus Lactantio lib. VII. Institutionum, c. 23: Τούτῳ δὲ ὕτως ἔχοντι, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύναλον, καὶ ἡμᾶς, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαλαστήσεσθαι σχῆμα. *Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut & nos post mortem, sæculorum certis circuitibus evolutis, restituamur in eum in quo nunc sumus statum.* Vide, si vacat, Nathanaëlem Carpentarium Liberæ Philosophiæ exercitatione XVI.

5 *Et inter Peripateticos Theopompus.*] De quo Diogenes Laertius initio libri. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὑγδοῇ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι καλὰ τὰς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς διαλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus vero etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros, & omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

tum orbem terrarum, ut late oſtendit [6] Porphyrius, & noſtri etiam ſæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano ſanguine Dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges ſuſtulerunt: ut apparet ex iis, quæ [7] de victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos, de Græco & Græca, [8] Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali legimus. Myſteria autem illa ſanctiſſima, ſive Cereris, ſive Liberi patris, pleniſſima fuere omnis obſcœnitatis; ut apparuit, poſtquam ſemel,

6 *Porphyrius.*] De abſtinentia ab eſu animalium. Unde multa ſumpſit Cyrillus IV. contra Julianum.

7 *De victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos.*] Meminit Plutarchus Themiſtocle, & Pauſanias. Similia ſacra Meſſeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Leſbiorum, Phocæenſium, habes apud Clementem Protreptico.

8 *Gallo & Gallo mactatis Jovi Latiali.*] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro I. Dionyſius Halicarnaſſenſis. Quamdiu id manſerit Plinius libro XXVIII. cap. I. *Boario vero in foro Græcum Græcamve defoſſos, aut aliarum gentium cum quibus tum res eſſet, etiam noſtra ætas vidit.* Manſit mos ad Juſtini & Tatiani tempora. Juſtinus enim ſic Apologetico I. Romanos alloquitur: Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προστρέπεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τῶν παρ' ὑμῖν ἐπισημοτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀνδρῶν τὴν πρόσχυσιν τῶν φονευθέντων αἱμάτων ποιεμένῳ. *Ut ei quod vos colitis idolo, cui non tantum ratione carentium animantium ſanguis adſpergitur, ſed & humanus, nobiliſſimo atque illuſtriſſimo veſtrum, occiſorum hominum affundente ſanguinem.* Tatianus vero: Εἰρὼν παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Διὰ λύθροις ἀνθρώπων, ἢ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τιμῶμενον. *Cum comperierim apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, & per homicidium fuſo ſanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora manſiſſe talia ſacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superſtitione diſcimus. Eum ſuſtulit inde Tiberius: memorante Plinio lib. XXX. cap. I. De Britannis eumdem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis vero Helmoldum lib. I. cap. 3. Porphyrius libro de non eſu animantium ſecundo manſiſſe ad ſuam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine, imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id eſt Romæ, ſacrum nominans Jovis Latialis.

perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur [9] Clemens Alexandrinus, & [1] alii. Tum vero illi dies, qui Deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabantur, [2] quibus intereſſe Catonem puduit. At Judaica Religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen [3] ne pronus ad idololatriam populus à vera Religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana Religio Deum, ut mentem puriſſimam, [4] pura mente colendum docet, [5] & iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic [6] non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates: [7] non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari: non pecudum ſanguinem, aut adipem Deo ſacrare, ſed, ſi opus ſit, [8] pro veritate ipſius teſtanda

9 *Clemens Alexandrinus.*] In Protreptico.

1 *Et alii.*] Maxime Arnobius.

2 *Quibus intereſſe Catonem puduit.*] Martialis initio Epigrammatum I. Gellius X. 13. Valerius Maximus lib. II. c. 10.

3 *Ne pronus ad idololatriam populus à vera Religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem nec malitiam habebant, oneratus eſt.*] Hanc cauſam talium præceptorum reddit & Maimonides, quem ſequitur Joſephus Albo.

4 *Pura mente colendum docet.*] Joh. IV. 24.

5 *Et iis operibus quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt.*] Unde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi conſentiens, Rom. XII. I. Adde Philipp. IV. 8.

6 *Non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates.*] Rom. II. 28, 29. Philipp. III. 3.

7 *Non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari.*] I Cor. V. 8.

8 *Pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem.*] I Corinth. X. 16. Hebr. XII. 4. I Petr. II. 21.

noſtrum offere ſanguinem: & [9] quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potuſve generibus abſtinere, ſed [1] utroque uti cum modo, qui ſanitati conveniat; [2] interdum & jejuniis ſubactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad ſublimia feratur. Præcipua vero pars Religionis ubique oſtenditur poſita [3] in pia fiducia, [4] qua compoſiti ad fidele obſequium [5] in Deum toti recumbimus, [6] ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem; [7] unde & ſpes exſurgit, [8] & verus amor, cum Dei, tum proximi. quo fit ut præceptis ipſius pareamus, [9] non ſerviliter pœnæ formidine, [1] ſed ut ipſi placeamus, [2] ipſumque habeamus pro ſua bonitate patrem ac [3] remuneratorem. [4] Precari vero jube-

9 *Quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere.*] Matth. VI. 4. Luc XII. 33. 2 Cor. IX. 7 Heb. III. 6.

1 *Utroque uti cum modo qui ſanitati conveniat.*] Luc. XXI. 34. Rom. XIII. 13. Eph. V. 18. Gal. V. 21. 1 Tim. V. 3. 1 Petr. IV. 3.

2 *Interdum & jejuniis ſubactum corpus animo addicere.*] Matth. VI. 18. XVII. 21. 1 Corinth. VII. 5.

3 *In pia fiducia.*] Ut Joh. III. 44.

4 *Qua compoſiti ad fidele obſequium.*] Luc. XI. 28. Joh. XIII. 17. & ſequentibus. Rom. I v. 1 Cor. VII. 19. 1 Petr. I. 2.

5 *In Deum toti recumbimus.*] Matth. XXI. 21. 2 Tim. I. 12.

6 *Ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem.*] Rom. IV. 20. 2 Cor. VII. 1. Gal. III. 29.

7 *Unde & ſpes exſurgit.*] Heb. VI. 11. Rom. VIII. 24, XV. 4.

8 *Et verus amor, cum Dei, tum proximi.*] Gal. V. 6. 1 Theſſ III. 6.

9 *Non ſerviliter pœnæ formidine.*] Rom. VIII. 15.

1 *Sed ut ipſi placeamus.*] Hebr. XII. 28.

2 *Ipſumque habeamus pro ſua bonitate patrem.*] Rom. VIII.

3 *Ac remuneratorem.*] Coloſſ. III. 24. 2 Theſſ. I. 6. [Adde &: ut liqueat nos intelligere præcepta ejus eo digniſſima eſſe, & naturæ noſtræ ita convenire, ut meliora, aut æque convenientia alia nemo comminiſci poſſit. Itaque & grati animi cauſa, & quod optima ac præſtantiſſima ſint ejus præcepta, ei nos parere decet; quamvis nullæ eſſent pœnæ luendæ non parentibus, præter ipſius facti turpitudinem. Hoc demum eſt Deo filiorum, non ſervorum inſtar, parere. *Clericus.*

4 *Precari vero jubemur.*] Mat. VI. 10.

mur,

mur, non ut divitias, aut honores nanciſcamur, & quæ alia multum optata plurimis male ceſſerunt: ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt glorioſa; nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcumque in partem res ceciderit ſecuri: ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio, nempe, retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in Religione Chriſtiana, quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius.

§ XII. *Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam læſi.*

Similia ſunt quæ adverſus proximum exiguntur officia. Mahumetis Religio in armis nata, nihil ſpirat niſi arma, armis propagatur. Sic & Laconum inſtituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuiſſe directa, [5] notat, & in culpa ponit Ariſtoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit eſſe naturale; cum contra verum ſit, inter homi-

5 *Notat & in culpa ponit Ariſtoteles.*] Polit. VII. cap. 14. Παραπλησίως δὲ τούτοις ἔχ τῶν ὕστερόν τινες γεγραφάλων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν· ἐπαινοῦντες γὰρ τῶν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγαλλαι τῷ νομοθέτῃ τὸν σκοπὸν, ὅτι σαλλα πρὸς τὸ κρατεῖν ἔχ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν ἃ ἔχ καλὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐελευθία, ἔχ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται τῶν. *Pari modo & qui poſterius ſcripſerunt, oſtenderunt ejuſdem ſe eſſe ſententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum Reipublicæ, admirantur propoſitum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facile poteſt, & ipſis factis refutatum nunc appareret.* Euripides Andromacha Ariſtoteli præiverat:

[——— εἰ δ' ἀπῆν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα ἔχ μάχης ἀ ἄν,
Τ' ἄλλ' ὄντες ἔσε μηδενὸς βελτίονες.

[——— *ſi vis Martia,*
Vobis Lacones abſit & ferri decus,
Spectatur ultra quod ſit eximium nihil.

nes à natura amicitiam ac ſocietatem conſtitutam. [6] Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri, occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, niſi bellis, [7] ſæpe manifeſte injuſtis, [8] ut de bello in Sardiniam [9] & Cyprum ipſi fatentur, conſecuta eſt? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum eſt, [1] latrocinia extra fines

6 *Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri, occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari?*] Senſus ex Senecæ epiſtola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. ex Cypriani epiſtola ſecunda.

7 *Sæpe manifeſte injuſtis.*] Petronius:

— ſi quis ſinus abditus ultra,
Si qua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hoſtis erat.——

8 *Ut de bello in Sardiniam.*] Vide Polybium Hiſtoriarum III.

9 *Et Cyprum, ipſi fatentur.*] Florus lib. III. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falſo, ut victor gentium populus, & donare regna conſuetus, Publio Clodio Tribuno duce, ſocii vivique Regis confiſcationem mandaverit.* Meminit ejuſdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib. II. Civilium, Dion. lib. XXXVIII. Vide eumdem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

1 *Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam.*] Thucydides lib. I. οἱ γὰρ Ἕλληνες τοπάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων ὅτε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὴ ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγεμόνων ἀνδρῶν ὄντων τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἤρπαζον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐνταῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντός τι δὲ καὶ δόξης μᾶλλον. δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς νόμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύσεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐροντας εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν τοῦτο ἐπαισχυνόμενοι ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ἐνειδιζόντων· ἐλήζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci, non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per inſulas vivebant, poſtquam ſæpius alii ad alios navibus tranſire cœperunt, ad latrocinandum ſe contulerunt, ad quam rem viri illuſtres duces ipſis erant, partim quæſtus ſui cauſa, partem ut victum ſuppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos ſparſas, diripiebant eas, maximamque partem hinc ſe alebant, nondum infami eo vitæ genere, quia & reputabat habente gloriæ. Manifeſtum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent ſtrenue id facere, & veteſtii Poëtarum, apud quos frequentes ſint interrogationes ad navigantium obvios, an prædones ſint; nimirum, quod nec defugituri id nomen illi eſſent qui interrogabantur, nec exprobraturi ibi qui interrogabant. In ipſa quin etiam terra continente, ſpoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum ſic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas & vicina terrarum.* Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, eſt apud Homerum Odyſſea T. ubi Scholiaſtes: ἐκ ἀδόξου ἦν παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν ἀλλ' ἔνδοξον. Apud antiquiores latrocinari adeo infame non erat, ut & gloriæ adjiceretur. Juſtinus lib. XLIV. c. 3. de Phocenſibus: *Studioſius mare quam terras exercuere piſcando, mercando, plerumque etiam latrociniis maris (quod illis temporibus gloriæ habebatur) vitam tolerabant.* De Hiſpanis vide Plutarchum in Mario: & Diodorum lib. V. de Tyrrhenis: Servium ad VIII. & X. Æneïdos: de Germanis Cæſarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

2 *Ultionis exactionem Ariſtoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.*] Ariſtoteles De moribus ad Nicomachum IV. II. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ἐγιζόμενός τε εἶναι ἀμυντικὸς· τὸ δὲ προσηλιζόμενον ἀνέσθαι. ἀνδραποδώδες. *Videtur talis & ſenſus & dolore carere, & cum non iraſcatur, vindictæ eſſe negligens. Servile, ſi contumelioſe tractaris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim, aut contumeliam defendendo, aut ulciſcendo propulſamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulciſci poſſem.* In Antonium: *Sic ulciſcar facinora ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus.*

3 *Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter obiectamenta erant publica Paganorum.*] Vide Lactantium lib. II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

4 *Exponere liberos quotidianum.*] Juſtinus Apologetico ſecundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Inſtitutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. [2] Ultionis exactionem Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [3] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [4] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane lex melior, ſanctior diſciplina; ſed tamen in populo impotentis iræ diſſimulata quædam, aut etiam ipſis conceſſa:

[5] ut vis in populos ſeptem id meritos; qua non contenti, [6] omnes à ſe diffidentes creduli odio ſunt perſecuti; [7] cujus ſigna nunc etiam in ipſorum precibus adverſus Chriſtianos conceptis apparent. At [8] dolorem ſuum talionis judicio exſequi, homicidam propinqui ſui privata manu occidere, lege ipſa permittebatur. Chriſti vero lex omnino [9] prohibet injuriam ſive verbis, ſive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rurſum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, ſed & malis, [1] ad Dei exemplum, à quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.

§ XIII. *Circa conjunctionem maris & fœminæ.*

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, digniſſima res eſt legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum eſt, cum eorum, quos colerent, [2] Deorum ſtupra & adulteria narrarentur. Quid quod

5 *Ut vis in populos ſeptem id meritos.*] Exodi XXXIV. 11, 12. Deut. VII. 1, 2.

6 *Omnes à ſe diffidentes crudeli odio ſunt perſecuti.*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerſom: non reddenda illis quæ furtis ſubducta ſunt, Bechai.

7 *Cujus ſigna etiam nunc in precibus adverſus Chriſtianos conceptis apparent.*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma minima, fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eis non credunt. Et dictum eſt in ore Judæorum: *Omnes ſectarii ſubito pereant.* Similia ſunt dicta R. Iſaaci in Bereſchith rabba: & Thalmud in Baba Kama, & Baba Bathra.

8 *Dolorem ſuum talionis judicio exſequi.*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

9 *Prohibet injuriam ſive verbis ſive rebus factam reponere.*] Matth. V. 38. 44.

1 *Ad Dei exemplum, à quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.*] Matth. V. 45.

2 *Deorum ſtupra & adulteria.*] Euripides Ione:

——νυθεὶς δέ μοι
Φοῖβος, τί πάσχει παρθένους βία γαμῶν,
Προδόδωσι παῖδας ὑ τεκνούμενος λάθρα,
Θνήσκουσας, ἀμελεῖ μὴ σύγ'. ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἄρεἰὰς δίωκε. κ᾽ γὰρ ἴσις ὢν βροτῶν
Κακὸς πεφύκη, ζημιοῦσιν οἱ θεοί.
Πῶς ὦν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ᾽ ὑ γὰς ἔσαι, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ᾽ ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ κ᾽ Ποσειδῶν, Ζεύς θ᾽, ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες᾽ ἀδικίας κενώσετε.

——*mœnendus, ſi tamen fas eſt, mihi,*
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quoſque ipſe ſevit liberos, interjici
Clam patitur, ab re tu iſta: ſed quando imperas,
Honeſta ſequere. Si quis eſt mortalium,
Qui ſcelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum eſt, vos, ſuas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si (quod futurum non erit, dicam tamen)
Hominibus æquo ſtupra luceretis modo,
Neptunus & tu, rexque ſupremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fuſe tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum Sermone III.

3 *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

4 *Poſtea Antinous.*] Meminit Juſtinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origines libro contra Celſum tertio & octavo: Euſebius Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & Hiſtorici illorum temporum.

5 *Ut rei turpi honeſtum nomen imponeretur.*] Ita ſane cenſent non Lucianus tantum, libello De amoribus, ſed & Gregorius Nazianzenus Oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretenſis & Nonnus, Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XIII. a

quod & [3] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [4] poſtea Antinous; quod flagitium apud Mahumetiſtas quoque frequens eſt, apud Sinenſes, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philoſophis in id laboratum videtur, [5] ut rei turpi honeſtum nomen impo-

imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [6] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? [7] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale, quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, exstinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & [8] plures uni concedit uxores, [9] & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia,

Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De vita contemplatrice: Τὸ δὲ πλατωνικὸν ὅλον σχεδόν ἐστι περὶ ἔρωτος· οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναῖξὶν ἐπιμανέλλων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον· ἐπιπλεκοῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι ἄλλαι νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γάρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ ὀργιάζ' Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀσελγείας παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quod ibi de Venere & Amore cœlesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

6 *Communione mulierum laudata.*] Platonem vide tum alibi, tum maxime de Republica IV.

7 *Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

8 *Plures uni concedit uxores.*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. 2 Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, ac Chrysostomus 1 ad Cor. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitarum XVI. πάτριον ἐν τ' αὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

9 *Et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit.*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

ut

ut & uxores ad tempus utendas aliis darent [1] Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, [2] reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, [3] merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut [4] Germani, & Romani. [5] Sequuntur & hoc Christiani; ut, scilicet, animus ab uxore in solidum marito datus, [6] æquali retributione pensetur, [7] rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

§ XIV. *Circa usum bonorum temporalium.*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut

1 *Lacones & Cato.*[Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

2 *Reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis*] Matth. v. 28.

3 *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem.* Matth. v. 32. XIX. 9.

4 *Germani & Romani.*] Græcos etiam addere potuit, quibus plerisque, certe privatis, singulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

5 *Sequuntur & hoc Christiani.*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

6 *Æquali retributione pensetur.*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis l. XXIII. *Per libidines varias caritas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

—— *Connubia mille:*
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

7 *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

venia-

veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibuſdam, [8] ut Ægyptiis & [9] Spartiatis, permiſſa: & qui privatis non permiſerunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: [1] quibus ad caſas redeundum dicebat Romanus orator, ſi ſuum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, ſed [2] fœnus tamen in extraneos permiſſum, ut eorum ingenio ſe lex aliquatenus aptaret; [3] quæ propterea legem ſervantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At [4] Chriſtiana lex non modo omne injuſtitiæ genus, & in quoſvis prohibet; [5] ſed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere: quia, ſcilicet, non ſufficiat animus noſter ad duo ſedulo curanda, quæ ſingula hominem totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahent: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, [6] ſollicitudo ſervitutem quamdam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: [7] ea vero quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore, aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur,

8 *Ut Ægyptiis.*] Diodorus Siculus Hiſtoriarum libro I.

9 *Et Spartiatis.*] Plutarchus Lycurgo.

1 *Quibus ad caſas redeundum eſſe dicebat Romanus orator, ſi ſuum cuique reddere deberent.*] Verba hunc in ſenſum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. I.

2 *Fœnus tamen in extraneos permiſſum.*] Deut. XXIII. 19.

3 *Quæ propterea legem ſervantibus, inter cætera, divitias pollicebatur.*] Levit. XXVI. 5 Deuter. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12.

4 *Chriſtiana Lex non modo omne injuſtitiæ genus & in quoſvis probibet.*] Matth. VII. 12. Epheſ. V. 3.

5 *Sed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere.*] Matth. VI. 24. & ſequentib. XIII. 22. Luc. VIII. 14. 1 Tim. VI. 9.

6 *Solicitudo ſervitutem quamdam & cruciatum ſecum ferat.*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

7 *Ea vero quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur.*] 1 Tim. VI. 7, 8.

ut

[8] ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; ſed ſupplere inde hominum aliorum inopiam, [9] ſive donando, * ſive dando mutuum id rogantibus; [1] ut decet eos, qui ſe non dominos harum rerum, ſed Dei ſummi parentis procuratores ac diſpenſatores credant: bene enim locatum beneficium [2] theſaurum eſſe bonæ ſpei plenum, in quem nec furum improbitati, nec caſuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Chriſtianorum primi; [3] cum uſque ex Macedonia & Achaïa ea mitterentur, quæ Palæſtinorum egeſtatem ſublevarent: non aliter, quam ſi orbis totus una eſſet familia. Atque hic illa quoque cautio in Chriſti lege additur, [4] nequa repenſationis aut honoris ſpes beneficentiam defloret: [5] cujus apud Deum perit gratia, ſi aliud præter Deum reſpicit. Ac ne quis, ut fieri ſolet, obtendat tenacitati ſuæ velum, quaſi metuat, ne ipſe olim ſenex, aut à calamitate aliqua deprehenſus, ſuis rebus opus habeat, [6] promittit lex curam ſpecialem pro his, qui illa præcepta ſervaverint; & quo magis confidant, in

8 *Ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt.*] Habent hoc de Ariſtippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philoſtratus.

9 *Sive donando.*] Matth. V. 42.

* *Sive dando mutuum id rogantibus.*] Matth. ibidem, Luc. VI. 35.

1 *Ut decet eos qui ſe non dominos harum rerum, ſed Dei ſummi parentis procuratores ac diſpenſatores credant.*] 1 Tim. VI. 17, 18.

2 *Theſaurum eſſe bonæ ſpei plenum, in quem nec furum improbitati, nec caſuum varietati quicquam liceat.*] Matth. VI. 20.

3 *Cum uſque ex Macedonia & Achaïa ea mitterentur, quæ Palæſtinorum egeſtatem ſublevarent.*] Rom. XV. 25, 26. & ſequentibus. 2 Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Philipp. IV. 18.

4 *Nequa repenſationis aut honoris ſpes beneficentiam defloret.*] Matth. VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

5 *Cujus apud Deum perit gratia, ſi aliud præter Deum reſpicit.*] Matthæus dicto jam loco.

6 *Promittit lex curam ſpecialem pro his qui illa præcepta ſervaverint.*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

mentem

mentem illis revocat [7] conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribuſque: rem vero fore indignam, ſi Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

§ XV. *Circa jusjurandum.*

Perjurium vetant leges aliæ; [8] hæc vero etiam jurejurando extra neceſſitatem omnino vult abſtineri, & ita coli veracitatem in quovis ſermone, [9] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

§ XVI. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri poteſt, aut in Græcorum philoſophicis ſcriptis, aut in ſententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut ſanctum divina auctoritate: puta [1] de modeſtia, [2] temperantia, de [3] bonitate, [4] de morum honeſtate, [5] de prudentia, [6] de officio magiſtratuum & ſubditorum, [7] parentum & liberorum, [8] dominorum & ſervorum, [9] item conjugum inter ſe; maxime vero

7 *Conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus & in ornandis herbis floribuſque* Matth. VI. 26, 28.

8 *Hæc vero etiam jurejurando extra neceſſitatem omnino vult abſtineri.*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

9 *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.*] Matth. dicto jam loco.

1 *De modeſtia.*] 1 Pet. III. 3.

2 *Temperantia.*] Tit. II. 12. 1 Tim. II. 9.

3 *Bonitate.*] 2 Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. III. 12. 1 Cor. XIII. 4.

4 *De morum honeſtate.*] Phil. IV. 8. 1 Tim. II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

5 *De prudentia.*] Matth. X. 16. Eph. I. 8.

6 *De officio magiſtratuum & ſubditorum.*] 1 Tim. II. 2. Rom. XIII. 1 Pet. II. 13, 17.

7 *Parentum & liberorum.*] Coloſſ. III. 20, 21. Epheſ. VI. 1, 2, 3, 4.

8 *Dominorum & ſervorum.*] Epheſ. VI. 5, 6, 7, 8, 9, 10. Coloſſ. III. 22, 23, 24, 25.

9 *Item conjugum inter ſe.*] Epheſ. V. 22, 23, 24, 25, 28, 33. Coloſſ. III. 18, 19. 1 Tim. II. 12.

de

de vitandis vitiis, quæ ſpecie quadam honeſti plurimis Græcis Romaniſque impoſuerunt; [1] cupiditatibus, ſcilicet, honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum ſolida brevitate admirabilis, [2] ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos, [3] id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.

§ XVII. *Solvitur objectio ſumta ex controverſiis, quæ ſunt inter Chriſtianos.*

Opponat forte aliquis, contra dogmatum Chriſti excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Chriſtianos diſcrepantiam, unde orta ſit & ſectarum multitudo. Sed parata reſponſio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod ſtudiis judicium impeditur: ſed ſolent iſtæ opinionum varietates conſiſtere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: ſicut in Mathematicis, an quadrari circulus poſſit diſputatur, non item an, ſi æqualibus æqualia demantur, quæ remanent ſint æqualia; idemque in Phyſicis, Medicina, & aliis Artibus, videre eſt. Sic & diſcrepantia illa opinionum inter Chriſtianos impedire nequit, quominus de præcipuis, id eſt, [4] de præceptis illis, ex quibus Chriſtianam Reli-

1 *Cupiditatibus, ſcilicet, honorum ac gloriæ.*] Matth. XVIII. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Joh. V. 44. Epheſ. IV. 2. Coloſſ. II. 18. III. 23. 1 Joh. II. 16. Philipp. II. 3. 1 Theſſ. II. 6. 1 Petr. I. 24. V. 5.

2 *Ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos.*] Matth. IX. 18. XXII. 37, 39. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9, 10, 11. Galat. V. 14. Jac. II. 8.

3 *Id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine Vitam ejus Imperatoris ſcripſit.

4 *De præceptis*] Adde etiam de dogmatibus neceſſariis, quibus præceptorum obſervatio nititur; qualia ſunt quæ memorantur

Religionem maxime commendavimus, ſatis conſtet: eorumque certitudo hoc ipſo emicat, quod qui odiis inter ſe inflammati quærunt diſſidendi materiam, eo progredi non auſint, ut hæc negent à Chriſto imperata, ne illi quidem ipſi, qui vitam ſuam ad eam normam nolunt componere. Quod ſi quis etiam his velit contradicere, par habendus ſit Philoſophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi ſenſu refelluntur, ita illi conſenſu omnium gentium Chriſtianarum, & librorum, quos ſcripſerunt Chriſtianæ Religionis primi, ac primis proximi, & deinceps ſecuti doctores, etiam illi, qui ſuam in Chriſtum fidem morte teſtati ſunt. Nam quod hi omnes ut Chriſti dogma agnoſcunt, id omnino pro tali habendum eſt ab æquo rerum judice: ſicut Platoni, Xenophonti, aliiſque Socraticis credimus, de dogmatibus Socratis; Stoïcorum ſcholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§ XVIII. *Probatur amplius præſtantia Chriſtianæ Religionis, ex præſtantia ipſius Magiſtri.*

Tertium, quo Chriſtianam Religionem omnibus aliis, quæ ſunt, aut fingi poſſunt, præſtare diximus, eſt ipſe modus, quo tradita fuit ac propagata: qua in parte, prima eſt inſpectio de ipſo dogmatis auctore. Græcæ ſapientiæ auctores nihil ferme certi ſe adferre ipſi fatebantur: quippe [5] veritatem velut in puteo demerſam, & [6] mentem noſtram

rantur in antiquiſſimis Symbolis, qualia exſtant apud *Irenæum* & *Tertullianum*, & quale eſt *Apoſtolicum*, ut nunc vocatur. Quod paulo plenius oſtendimus in Libello hiſce ſubjecto, *de eligenda inter diſſidentes Chriſtianos ſententia.* § IV. Clericus.

5 *Veritatem velut in puteo demerſam.*] Democriti eſt, ἐν βυθῷ ἀλήθειαν, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis.

6 *Mentem noſtram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis.*] Ariſtoteles Metaphyſicorum II. c. 1. Ὥσπερ γὰρ ἡ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα

noſtram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis. Ipſorum præterea [7] nemo non aliquo vitio obſitus, [8] alii Regum adulatores, [9] alii ſcortorum amoribus addicti, [1] alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter ſe magnum argumentum, [2] rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei

ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim veſpertilionum oculi ad lumen dici ſe habent, ita & animi noſtri mens ad ea quæ omninm ſunt clariſſima.*

7 *Nemo non aliquo vitio obſitus.*] Maximo conſenſu omnium laudatur Socrates. At ejus ſummam iracundiam, quæ in dictis & factis ſe oſtenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus, ſexto adverſus Julianum.

8 *Alii Regum adulatores.*] Plato, Ariſtippus.

9 *Alii ſcorterum amoribus addicti.*] Marium Zeno, Stoïcæ ſectæ princeps: Feminarum prope omnes, Plato, Ariſtoteles, Epicurus. Ariſtippus. Athenæus libro III. & XIII. Laërtius, Lactantius, teſtes. Theognis ipſe de ſe multis in locis.

1 *Alii caninæ impudentiæ.*] Dicti inde Cynici.

2 *Rixæ de verbis aut nullius momenti rebus.*] Bene id notatum Timoni Phliaſio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, καὶ ἐλέγχεα, γαστέρες οἷον,
Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λεσχομάχων πεπλάσθε;
Ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί,

Mortales miſeri, probra peſſima, nil niſi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites?
O homines, tumidis inflati faſtibus utres.

Item:

Φοιλῇ δὲ βροτολοιγὸς ἔρις κενὸν ἐλελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἑταίρη,
Ἥτ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπαιτα
Ἐς τε βροτοὺς σήριξιν κάρη, καὶ ἐς ἐλπίγα βάλλει.

Aſpera lis quædam provenit inania clamans,
Incenſi in cædes odii ſoror atque miniſtra,
Quæ cæca huc illuc circumque voluta, ſupremum
Mortales capite incurrit, ſpemque injicit illis.

Item:

Τίς δ' ἀρ τὼς δ' ὁλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἠχοῦς σύνεγγυς ὄχλος· ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθείς,
Νῶτον ἐπ' ἀνέρας ἄρτε λαλήν· ὀλέκοιτο δὲ πολλοί.

Ecquis eos tanto pugnæ inflammavit amore?
Ad ſtrepitum accurrens plebs atque exoſa ſilentes:
Unde loquax morbus multa cum peſte cucurrit.

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Euſebium in fine Præparationis, & apnd Theodoretum Sermone II.

cultu,

cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo ſepoſito, aliis, & quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, [3] Religionis normam ſtatuentes id quod receptum eſſet publice. De præmio quoque pietatis nihil adſeverabant certi, [4] quod vel ex ultima illa Socratis morituri diſputatione apparet. Mahumetes, late ſparſæ Religionis auctor, [5] projectus ad libidinem per omnem vitam ne à ſuis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua conſtare poſſit, quod ipſe promiſit præmium, in epulis & Venere poſitum, id vere exſtiturum; cum ipſius corpus in vitam rediiſſe ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ ſitum ſit. At Hebrææ legis conditor Moſes, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur, [6] cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo ſibi mandatam multo cum reniſu vix ſuſceperit, [7] & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil oſtenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem ſuis

3 *Religionis normam ſtatuentes id quod receptum eſſet publice.*] Xenophon Memorabilium v. oraculum recitat, quo jubentur Dii coli ex lege cujuſque civitatis. Repete hic Senecæ verba, quæ ex Auguſtino ſupra citavimus: poſt quæ ſic Auguſtinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.* Nimirum, ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui eſt apud Euſebium Præparat. lib. IV. cap. 8. periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus diſſerere. Ejus autem periculi metum Græca & Latina & barbara philoſophia pluris fecit, quam veri ſinceram profeſſionem: quod vel unum ſufficit, ne quis tales ſibi per omnia ſequendos putet. Notat hoc in Platone Juſtinus martyr, Parænefi ad Græcos.

4 *Quod vel ex ultima illa Socratis morituri diſputatione apparet.*] Vide quæ attulimus ſupra.

5 *Projectus ad libidinem per omnem vitam ne à ſuis quidem negatur.*] Vide quæ dicentur libro VI.

6 *Cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo ſibi mandatam multo cum reniſu vix ſuſceperit.*] Exodi IV. 2, 10, 13, 15.

7 *Et ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil oſtenderit.*] Numer. XX. 12.

promiſit,

promiſit, præmiorum vix quicquam ipſe conſecutus eſt, deſertis in locis [8] jactatus perpetuis ſeditionibus, [9] neque ingreſſus in terram illam felicem. At Chriſtus [1] peccati omnis expers à ſuis deſcribitur, [2] nec ab aliis ullius commiſſi allatis teſtimoniis arguitur. Tum vero [3] quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe. Quæ enim ſibi à Deo mandata erant implevit fideliter, [4] in vita omni ſimpliciſſimus, [5] injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus, quod in ipſo crucis ſupplicio oſtendit, amantiſſimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, [6] ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem ſuis promiſit præmium, ejus ipſe compos factus excellentiſſimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum [7] viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: [8] in cœlum evectus eſt, ſpectantibus duodecim: ibi poteſtatem, quæ ſuprema eſt, conſecutus oſtenditur eo,

8 *Jactatus perpetuis ſeditionibus.*] Exodi XXII. Num. XI. XII. XIV. XVI. XX. XXV.

9 *Neque ingreſſus in terram illam felicem.*] Num. XX. 12. Deut. XXIV. 4.

1 *Peccati omnis expers à ſuis deſcribitur.*] Joh. VIII. 46. X. 32. 2 Cor. V. 21. 1 Pet. II. 22. Heb. IV. 15. Pietatem ejus etiam oraculo, apud Gentes auctoritatem habente, laudatam oſtendemus ad lib. IV.

2 *Nec ab aliis ullius commiſſi allatis teſtimoniis arguitur.*] Notatum id Origeni lib. III. contra Celſum.

3 *Quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe.*] Bene Lactantius fine Inſtitutionum: *Nec monſtravit tantum, ſed etiam præceſſit, nequis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

4 *In vita omni ſimpliciſſimus.*] 1 Pet. II. 22.

5 *Injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus.*] Matth. XXVI. 50, 52. Joh. VIII. 23. Act. VIII. 32.

6 *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur.*] Luc. XXIII. 34.

7 *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam.*] Joh. XX. 27, 21, 29. Joh. 1 Epiſt. 1. 1. Matth. XXVIII. Marci XVI. Luc. XXIV. 1 Cor. XV. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

8 *In cœlum evectus eſt, ſpectantibus duodecim.*] Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 31, 52. Actor. 1. 9, 10, 11. Adde Actor. VII. 55. IX. 3, 4, 5. XXII. 6. 1 Cor. XV. 8.

quod

quod ſuos ſectatores, & [9] linguarum, quas non didicerant, loquela, [1] & aliis mirificis virtutibus donavit, [2] ita ut facturum ſe diſcedens promiſerat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus eſt, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac ſic collegimus, hanc Religionem in hoc quoque eminere ſupra cæteras, quod ejus Magiſter, quæ juſſit ipſe, præſtitit; quod promiſit, ipſe eſt conſecutus.

Ex admirabili propagatione iſtius Religionis.

Videamus jam etiam effectus allati ab ipſo dogmatis; qui profecto, ſi recte animadvertantur, tales ſunt, ut ſi Deo ulla eſt cura rerum humanarum, non poſſit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum eſſet, pateret quam latiſſime. Id autem contigit Religioni Chriſtianæ, quam ipſi videmus per Europam omnem, [3] ne Septentrionis quidem receſſibus excluſis, doceri: [4] nec minus per Aſiam omnem, [5] etiam ejus inſulas in Oceano,

9 *Linguarum, quas non didicerant, loquela.*] Actor. II. 3, 4. X. 46. XIX. 6. 1 Cor. XII. 10, 28, 30. XIII. 1, 8. XIV. 2, 4, 5, 6, 9. 13, 14, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 39.

1 *Et aliis mirificis virtutibus donavit.*] Actor. III. V. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XVI. XIX. XX. XXI. XXVII. Rom. XV. 19. 2 Cor. XII. 12. Heb. II. 4. Oſtendunt hujus rei veritatem & Juſtinus eum Tryphone diſputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico, Origenes adverſus Celſum VII. Lactantius, & alii.

2 *Ita ut facturum ſe diſcedens promiſerat.*] Joh. XIV. 12. XVII. 28. Marci XVI. 17.

3 *Ne Septentrionis quidem receſſibus excluſis.*] Vide Adamum Bremenſem, & Helmoldum, & qui de Iſlandia ſcripſere.

4 *Nec minus per Aſiam omnem.*] Vide Acta Conciliorum Univerſalium.

5 *Etiam ejus inſulas in Oceano.*] Vide Oſorium in Luſitanicis.

per

[6] per Ægyptum quoque, [7] per Æthiopiam, [8] & alias aliquot Africæ partes, [9] poſtremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, ſed & olim factum, oſtendunt omnium temporum hiſtoriæ, libri Chriſtianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conſervata [1] de itineribus ac miraculis Thomæ, [2] Andreæ, aliorumque Apoſtolorum. Jam ſuis temporibus quam late Chriſti nomen celebraretur, apud Britannos, Germanos, aliaſque ultimas gentes, [3] notant Clemens, [4] Tertullianus, [5] & alii. Quæ eſt

6 *Per Ægyptum quoque.*] Apparet ex Actis Conciliorum Univerſalium, ex hiſtoria Eccleſiaſtica vetere, ac nominatim Euſebio VI. 34. ex Liturgia Coptitarum.

7 *Per Æthiopiam.*] Vide Franciſcum Alvareſium.

8 *Et alias aliquot Africæ partes.*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Auguſtinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus ſubtexitur.

9 *Poſtremo & per Americam.*] Vide Acoſtam & alios de rebus Americanis.

1 *De itineribus ac miraculis Thomæ.*] Vide Abdiam libro IX. Euſebium Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. I. in fine, & libro II. capite primo: & initio libri III. Ruffinum libro X. cap. 9. Adde Oſorium & Linſchotium de rebus Indiæ Orientalis, & Freitam De imperio Luſitanorum Aſiatico. Sepulcrum ejus Apoſtoli in terra Coromandel etiam nunc monſtratur.

2 *Andreæ.*] Euſebius dicto libro III. initio, & Origenes ad Geneſim.

3 *Notant Clemens.*] Chriſtum is dicit omnibus notum gentibus, Strom. V.

4 *Tertullianus.* Adverſus Judæos I. *In quem enim alium univerſæ gentes crediderunt, niſi in Chriſtum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Meſopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Aſiam & Pamphyliam: immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ eſt trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hieruſalem Judæ & cæteræ gentes: ut jam Gætulorum varietates & Maurorum multi fines, Hiſpanorum omnes termini, & Galliarum diverſæ nationes, & Britannorum innacceſſa Romanis loca, Chriſto vero ſubdita: & Sarmatarum & Dacorum: & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & inſularum multarum nobis ignotarum: & quæ enumerare minus poſſumus, in quibus omnibus locis Chriſti nomen, qui jam venit, regnat.* Mox oſtendit quando latuis

est Religio, quæ cum tam lata possessione possit contendere? nam si Paganismum dixeris, nomen unum

latius Christi regnum suis temporibus, id est, sine sæculi secundi, patuerit quam olim Nabuchodonosoris, & Alexandri aut Romanorum: *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos:) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

5 *Et alii.*] Irenæus Tertulliano vetustior, lib. 1. cap. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæ quæ in Germania sunt fundata Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Libya, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio Veritatis, ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem Veritatis venire.* Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ, ante adventum Christi, in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius libro II. *Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanasius in Epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV. cap. 3. Ecclesias Christianas commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isauriæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos Sermone VIII. de Apostolis sic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο τῶν μὲν παρὰ τούτοις, νῦν δὲ παρ' ἐκείνοις ἐφοίτων. καὶ ἄλλοις μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοις δὲ Ἰσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ' οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπασιν αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἐπολαύσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι. καὶ ὅσοιγε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοί, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήδην

unum dixeris, non Religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi

δην εἰπεῖν ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modo Romanis loquentes, modo Hispanis, aut Gallis: at postquam ad eum iverunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantum, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur; sed & Persæ, & Scythæ, & Massagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, &, ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem lib. IX. conversis gentibus adnumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis adnumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos & pellitos populos: in epistola ad Lætam Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in Orthodoxi & Luciferiani Dialogo Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chrysostomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt, ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἔρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς καθ' οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ δέλτῳ τινὶ, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπιστευθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones, quas instituerent, & per concessum linguæ donum velut codicillis quibusdam definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem oratione egregia, Christum esse Deum: Ἐρῶμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψυχὴ τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν προστάγμασιν ἅπαν, καὶ ταῦτα ὑπὸ ἀτόμου τοσαυτηθείσης προκαταλημμένης ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας καταλαμβανομένους. Καὶ ὅπως ἴσχυσε τούτων ἁπάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον ἀλλὰ καὶ Πέρσας, καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra mariquè, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos. imo à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantum, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur lectu dignissima.

ſparſi quidem, ſed gens una, nec poſt Chriſtum eorum Religio ulla accepit notabila incrementa: imo lex ipſorum magis per Chriſtianos, quam per ipſos innotuit. Mahumetiſmus ſatis multas terras inſidet, ſed non ſolus. Nam per eaſdem terras colitur & Chriſtiana Religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetiſtæ non reperiantur in partibus pleriſque, ubi ſunt Chriſtiani.

Conſiderata infirmitate ac ſimplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt.

Sequitur & hoc videamus, quibus inſtrumentis progreſſus fecerit Chriſtiana Religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita pleroſque homines comparatos eſſe ut regum & potentum exampla facile ſequantur; eoque magis ſi lex etiam & coactio adſit. Hinc Paganicarum Religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Chriſtianam Religionem primi docuerunt, non modo ſine imperio omni fuerunt, ſed & fortunæ humilis, piſcatores, textores, & ſi quid his ſimile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, [6] non tantum per omnes Romani imperii partes, ſed ad Parthos quoque & Indos pervenit. Nec tantum ipſo initio, ſed per tria ferme ſæcula, privatorum opera, ſine minis ullis, ſine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota eſt hæc Religio, [7] ita ut antequam Conſtantinus

6 *Non tantum per omnes imperii Romani partes.*] Rom. xv. 19.

7 *Ita ut antequam Conſtantinus Chriſtianiſmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major eſſet.*] Jam ſuo ævo Tertullianus dixerat 11. Apologetico: *Heſterni ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.*

8 *Sermo ſimpliciſſimus.*] Prudenter id notatum Chryſoſtomo 1 ad Cor. 1. 17. & Theodoreto, poſt recitata jam verba.

ſtantinus Chriſtianiſmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major eſſet. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis ſimul artibus reddebant ſe commendabiles, ut Geometriæ ſtudio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum hiſtoria, Stoïci dialectica ſubtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici; multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophraſto. At primis Chriſtianiſmi doctoribus ars talis nulla, [8] ſermo ſimpliciſſimus & ſine illecebris, ſola præcepta, promiſſa, minas nuda oratione proferens; quæ cum per ſe non habeant efficaciam parem tantis progreſſibus, omnino neceſſe eſt ſtatuamus, aut miracula adfuiſſe, aut arcanam Dei actionem adſpirantem negotio, aut utrumque.

§ XIX. *Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.*

Cui conſiderationi & hæc addenda eſt, quod qui Chriſtianiſmum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma Religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica ſacra, & Mahumetis legem primi ſuſceperunt; multoque minus antecedente quadam inſtitutione præparatum, ſicut Hebræi circumciſione & unius Dei cognitione ad legem Moſis acceptandam idonei erant redditi: ſed contra impletum opinionibus & conſuetudine, quæ velut altera natura eſt, repugnante cum iſtis novis inſtitutis; educati, ſcili-

cet,

cet, legumque & parentum auctoritate confirmati in ſacris Paganicis, aut Judaïcis ritibus. Huic obſtaculo accedebat non minus alterum; graviſſima, ſcilicet, mala, quæ Chriſtianiſmum ſuſcipientibus, eam ob cauſam, ferenda aut metuenda conſtabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; ſequitur, ut, quæ eorum malorum cauſæ ſunt, non niſi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Chriſtiani, acceſſerunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exſilia: ſed levia hæc; damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: ſupplicia vero ad mortem tam frequentia, ut teſtentur illorum temporum ſcriptores, nulla fame, nulla peſtilentia, nullo bello plus hominum uno tempore abſumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, ſed [9] vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ ſine maximo horrore legi aut cogitari non poſſunt: atque hæc ſævitia, quæ non longis interpoſitis ſpiramentis, & his ipſis non ubique, ad Conſtantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra ſanguis eorum ſemen eſſe diceretur: ita reciſis plures ſuccreſcebant. Comparemus hic quoque cum Chriſtianiſmo Religiones alias. Græci, Paganique cæteri ſoliti ſua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis cauſa mortem toleraverint, Gymnoſophiſtas aliquos, Socratem, haud multo plures: ſed his viris notiſſimis quin aliqua ineſſe potuerit famæ ad poſteritatem tranſmittendæ cupiditas, vix eſt ut

9 *Vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ.*] Domitius Ulpianus nobilis Juriſconſultus libros ſeptem ſcripſit, Quibus pœnis affici deberent Chriſtiani. Lactantius meminit libro v. capite 11.

negetur.

negetur. At inter Chriſtianos, mortem ob ſuum dogma perpeſſos, fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis ſuis cogniti; mulieres, virgines, adoleſcentes, quibus nec appetitus inerat, nec ſpes probabilis duraturi nominis; ſicut & pauci ſunt, quorum nomina in Martyrologiis exſtant, [1] præ numero eorum, qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recenſentur. Accedit, quod levi aliqua ſimulatione, puta thuris jactu in aram, plerique ſe liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non poteſt, qui, qualemcumque ſenſum in corde premerent, certe in factis conſpicuis ad vulgi mores ſe aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem ſubiiſſe non aliis tribui poſſit, quam Judæis, & Chriſtianis: ac ne Judæis quidem, poſt Chriſti tempora: ante ea vero paucis, ſi cum Chriſtianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Chriſti lege ſupplicium tolerarunt, quam umquam Judæi quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manaſſis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Chriſtiana Religio, hac quoque in parte, tam in immenſum cæteras excellat, merito aliis anteponenda eſt. Ex illa tanta multitudine omnis generis ſexuſque hominum, tot locis ac ſæculis diſtinctorum, qui pro hac Religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ

1 *Præ numero eorum qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recenſentur.*] Ut Maſſa candida trecentorum Carthaginе, quorum memoria in Martyrologio Romano XXIV. Auguſti: Plurimi in Africa ſub Severo: ſub Valeriano, Antiochiæ & in Arabia, Cappadocia, & Meſopotamia: in Phrygia, in Ponto ſub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaïde, Tyro, Treveris ſub Diocletiano: in Perſide ſub Cabada, Sapore: quorum ſine nominibus mentio in Martyrologio.

conſtantiæ fuiſſe cauſam, quæ alia cogitari non poteſt, quam lux veritatis, & Dei Spiritus.

Reſpondetur his qui plura & validiora argumenta requirunt.

Si quis allatis hactenus argumentis, pro Chriſtiana Religione, ſatis ſibi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret; ſcire debet, [2] pro rerum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti eſt quæſtio; in quo genere ſane ſtandum eſt nulla ſuſpicione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, Medicinæ quoque pars magna; ſed & omnis, quæ inter parentes liberoſque eſt, pietas, [3] ut quos haud aliter noſcamus. [4] Voluit autem Deus id,

2 *Pro rerum diverſitate diverſa quoque eſſe probandi genera.*] Ariſtoteles Ethicorum ad Nicomachum lib. I. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἀσαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ' ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum ferit materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda eſt.* Metaphyſicorum I. parte poſteriore, capite ultimo: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda eſt.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis ſententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere, maxime cum non quorumlibet, ſed magnorum & prope divinorum virorum ſit aſſertio.*

3 *Ut quos haud aliter noſcamus.*] Homerus:

Οὔ γὰρ πώ τις ἰὸν γενεὴν αὐτὸς ἀνέγνω.

Generis nemo ſibi conſcius ipſe eſt:

Exactiſſimo, ſcilicit, ſciendi genere.

4 *Voluit autem Deus,* &c.] Duo ſunt genera dogmatum, in Religione Chriſtiana, quorum altera poſſunt philoſophice demonſtrari, altera non poſſunt. Priora ſunt exiſtentia Dei, creatio Mundi, Dei providentia, & ſanctitas atque utilitas ejus præceptorum; quæ omnia poſſunt demonſtrari, ſuntque à *Grotio* & aliis ita demonſtrata, ut neceſſe ſit ea admitti, niſi Rationi nuncius remittatur. Attamen adfectus, qui iis contrarii ſunt, obſtant ne ab Incredulis admittantur; quia ſi vera agnoſcerentur, ii adfectus eſſent exuendi, quod nolunt iis dudum adſueti. Poſteriora ſunt facta hiſtorica, quibus veritas Euangelii nititur, & quæ ſunt à *Grotio* expoſita & hiſtoricis argumentis probata. Ea etiam firma argumenta haberentur ab Incredulis, quemadmodum probationes omnium Hiſtoriarum, quas non negant, quamvis non viderint; niſi eadem adverſaretur ratio, ab adſectibus petita, qui obſtant ne ea admittantur, quibus admiſſis, inolitis conſuetudinibus eſſet valedicendum. Vide libellum noſtrum Gallicum, *de Incredulitate.* Clericus.

id, quod credi à nobis vellet, ſic ut illud ipſum credere tamquam obedientiam à nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ ſenſu aut demonſtratione percipiuntur; ſed quantum ſatis eſſet ad fidem faciendam, remque perſuadendam homini non pertinaci: ut ita ſermo Euangelii tamquam lapis eſſet Lydius, ad quem ingenia ſanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eoſdemque ſapientes in aſſenſum traxerint; hoc ipſo liquet, apud cæteros, incredulitatis cauſam non in probationis penuria eſſe poſitam, ſed in eo, [5] quod nolint verum videri id quod affectibus ſuis adverſatur; quod, ſcilicet, durum illis ſit honores & alia commoda parvi ducere, quod faciendum ſit, ſi ea recipiant quæ de Chriſto narrantur, ac propterea etiam Chriſti præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipſo detegitur, quod multas alias narrationes Hiſtoricorum pro veris habeant; quas tamen veras eſſe ſola auctoritate conſtet, non etiam manentibus in hunc diem veſtigiis; qualia habet Chriſti hiſtoria, partim confeſſione Judæorum, qui nunc ſuperſunt, partim iis, qui ubique reperiuntur

5 *Quod nolint verum videri id quod affectibus ſuis adverſatur.*] Tractat hoc pulchre Chryſoſtomus 1 Cor. cap. III. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς ἐκ τῆ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελῦσθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia, ad implenda quæ præcepta ſunt, venit.*

Chriſtianorum cœtibus; quorum omnino cauſam aliquam exſtitiſſe oportuit. Cumque illa Religionis Chriſtianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffuſa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri poſſit; ſequitur, ut tribuenda ſit miraculis; aut ſi quis miraculis neget id factum, [6] hoc ipſum, quod ſine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum eſt omni miraculo.

6 *Hoc ipſum quod ſine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum eſt omni miraculo.*] Tractat hoc argumentum Chyſoſtomus 1. ad Corinth. cap. 1. in fine, & Auguſtinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5.

HU GO

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

LIBER TERTIUS.

§ 1. *Pro auctoritate librorum Novi Fœderis.*

QUI jam his, quæ allata ſunt, argumentis, aut ſiqua præter hæc ſunt alia, perſuaſus, eam quam Chriſtiani profitentur, Religionem veram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes ediſcat, mittendus eſt ad libros antiquiſſimos eam Religionem continentes, quos Novi Teſtamenti, aut Fœderis potius libros dicimus. Iniquè enim faciat, ſi quis neget illis libris eam Religionem contineri, ſicut Chriſtiani omnes affirmant, cum omni ſectæ, ſive bonæ, ſive malæ, æquum ſit credi in eo, quod aſſerunt, hoc aut illo libro ſua dogmata contineri; ſicut Mahumetiſtis credimus Mahumetis Religionem contineri Alcorano. Quare cum ſupra jam probata ſit veritas Religionis Chriſtianæ, ſimulque conſtet eam ipſam his

libris contineri; satis, vel hoc solo, adstruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet, primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes judices regulam; ut qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per sæcula receptum, [1] ei incumbat onus adferendi argumenta fidem Scripto derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum, velut in possessione suæ auctoritatis.

§ II. *Libros qui nomina præscripta habent eorum esse quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo, Scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est, quæque certum nomen præferunt, ejus esse Scriptoris cujus titulo insigniuntur: quia, scilicet, primi illi, puta Justinus, Irenæus, [2] Clemens, ac deinceps alii sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod [3] Tertullianus aliquot librorum ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt; neque aut Pagani, aut Judæi umquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera,

1 *Ei incumbat onus adferendi argumenta fidem scripto derogantia.*] Baldus in rubrica de Fide instrumentorum. Vide & Gallium lib. II. Obs. CXLIX. num. 6, & 7. & quos ibi profert.

2 *Clemens.*] Exstat tantum *Clementis* Ep. ad Corinthios ubi loca quidem Novi Testamenti proferuntur, sed sine nomine Scriptorum. Itaque potuisset *Clementis* nomen omitti, imo etiam *Justini*, qui nomina addere non solet. *Clericus.*

3 *Tertullianus.*] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam qui voles curiositatem melius exercere, in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur.* Quidni ipsa manus Apostolorum tum exstiterit, cum Quintilianus dicat suo tempore extitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

quorum

quorum dicebantur: [4] Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt, gentium?

§ III. *De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.*

Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti; ut [5] Petri altera, ea quæ Jacobi est, & Judæ, duæ sub nomine Joannis presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti; quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse; postea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit; cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

4 *Julianus vero aperte etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta.*] Exstat locus libro Cyrilli decimo. [Vide & adnotata à nobis, in Dissertatione de IV. Euangeliis *Harmoniæ Euangelicæ* subjecta. *Clericus.*

5 *Petri altera.*] De hac tamen ipse *Grotius* dubitabat, cujus dubitationis rationes ipse reddidit, initio adnotationum ad eam Epistolam. Sed quamvis una aut altera Epistola in dubium revocaretur, nec propterea ceteræ dubiæ fierent, nec ulla fidei Christianæ pars, quæ abunde alibi tradita est, periret. *Clericus.*

§ IV. *Libris ſine nomine conſtare auctoritatem, ex qualitate ſcriptorum.*

Non eſt etiam, quod fidem quis detrahat epiſtolæ ad Hebræos, eo ſolo nomine, quod neſciatur ejus ſcriptor; ac ſimiliter duabus epiſtolis Johannis, & Apocalypſi, quod dubitent nonnulli, an earum ſcriptor Johannes ſit Apoſtolus, an alius quis ejus nominis. [6] In Scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros hiſtoricos recipimus, quorum Scriptores neſcimus; ut de bello Alexandrino Cæſaris; nempe, quia videmus eum, quiſquis fuit, & illis vixiſſe temporibus, & rebus interfuiſſe. Sic etiam cum qui libros ſcripſerunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate ſe vixiſſe teſtentur, & donis Apoſtolicis fuiſſe præditos, ſufficere id nobis debet. Nam ſi quis dicat potuiſſe fingi has qualitates, item in aliis Scriptis etiam nomina; rem dicat minime credibilem; eos, ſcilicet, qui ubique veritatis ac pietatis ſtudium inculcant, nulla de cauſa voluiſſe ſe crimine falſi obſtringere; quod non tantum apud bonos omnes deteſtabile eſt, ſed [7] Romanis etiam legibus capite puniebatur.

§ V. *Hos Scriptores vera ſcripſiſſe, quia notitiam habebant eorum, quæ ſcribebant.*

Conſtare ergo debet, libros Novi Fœderis ſcriptos ab illis, quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipſi ſe teſtantur: quibus ſi accedat, ut itidem conſtet illis & nota fuiſſe quæ ſcriberent,

6 *In Scriptoribus.*] Aptius dixeris, *in Scriptis*, ſeu libris, & hæc fuit mens *Grotii*, ut ſequentia oſtendunt. *Clericus.*

7 *Romanis etiam legibus capite puniebatur.*] L. Falſi nominis, D. de lege Cornelia. Paulus libro v. Sent. xxv. § 10. & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

neque

neque ſtudium fuiſſe mentiendi, ſequitur, ut quæ ſcripſerunt, vera ſint; cum omne falſum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficiſci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex ſodalitio illorum duodecim fuere, quos Jeſus vitæ ſuæ ac dogmatum teſtes elegerat, [8] ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deeſſe non potuerit. Idem de Jacobo dici poteſt, qui aut Apoſtolus fuit, aut, ut alii volunt, [9] proximus conſanguineus Jeſu, & ab Apoſtolis conſtitutus Hieroſolymorum Epiſcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ ſibi ab ipſo Jeſu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res à ſe geſtas falli ipſe potuit, aut etiam Lucas, [1] individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jeſu ſcripſit, facile ſcire potuit, natus in locis proximis, per ipſam Palæſtinam peregrinatus, [2] ubi & locutum ſe ait cum iis, qui oculati rerum teſtes fuerant. Haud dubie, præter Apoſtolos, quibuſcum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jeſu ſanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquiſitioni confidamus: quanto huic Scriptori æquius eſt credi, qui ſe omnia ab ipſis, qui inſpexerant, hauſiſſe dicat? [3] Marcum conſtans fama eſt Petro

8 *Ita ut notitia illis eorum quæ narrant deeſſe non potuerit.*] Joh. xv. 27. Idem 1 Epiſt. 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

9 *Proximus conſanguineus Jeſu.*] Ita & alii ſentiunt non pauci, & ubique Chryſoſtomus. Vide & Joſephum. [Adde & *Euſebium* H.E. Lib. II. c. 1. & 23.]

1 *Individuus ei itinerum comes.*] Vide Actor. xx. & ſequentia, Coloſſ. iv. 14. 2 Tim. iv. 11. Philem. 24.

2 *Ubi & locutum ſe ait cum iis qui oculati rerum teſtes fuerant.*] In proœmio Euangelicæ hiſtoriæ.

3 *Marcum conſtans fama eſt Petro ſemper hæſiſſe comitem.*] Irenæus lib. III c. 1. Clemens in Hypotypoſeon libris citatus in Eccleſiaſtica Euſebii hiſtoria.

ſemper

ſemper hæſiſſe comitem, ita ut, quæ ſcripſit ille, habenda ſint quaſi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipſe dictaſſet: præter quod, quæ ille ſcribit, etiam in Apoſtolorum Scriptis reperiuntur pœne omnia. Neque falli potuit Apocalypſeos Scriptor in iis viſis, [4] quæ ſibi divinitus immiſſa dicit; [5] aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur ſe, aut à Dei Spiritu, aut ab Apoſtolis ipſis didiciſſe.

§ VI. *Et quia mentiri nolebant.*

Alterum, quod diximus, non fuiſſe ipſis mentiendi voluntatem, connexum eſt cum eo, quod ſupra tractavimus, cum generatim Chriſtianæ Religionis, & hiſtoriæ reſurrectionis Chriſti, fidem adſtrueremus. Qui teſtes ex parte voluntatis refellunt, neceſſe eſt aliquid adferant, quo voluntatem credibile ſit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non poteſt. Nam ſi quis objiciat ipſorum cauſam agi, videndum erit, cur ipſorum ſit hæc cauſa: non ſane commodi conſequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia; cum hujus profeſſionis cauſa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Cauſa ergo hæc ipſorum non fuit, niſi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna ſalus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & [6] dogmata pietatis ubique pleniſſima, & vita ipſorum

4 *Quæ ſibi divinitus immiſſa dicit.*] Apoc. I. 1, 2. IV. 1, & ſequentibus XXII. 18, 19, 20, 21.

5 *Aut ille ad Hebræos, in iis quæ profitetur ſe, aut à Dei Spiritu, aut ab Apoſtolis ipſis didiciſſe.*] Heb. II. 4. V. 14. XIII. 7, 8, 23.

6 *Dogmata pietatis ubique pleniſſima.*] Et mendacio infeſta; Joh. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XVII. 17, 19. XVIII. 37. Actor. XXVI. 25. Rom. I. 25. 2 Theſſ. II.

ipſorum numquam ullius mali facinoris accuſata, ne ab inimiciſſimis quidem, qui ſolam illis imperitiam objiciunt, quæ non eſt nata falſimoniam parere. Quod ſi vel minimum quid in ipſis fuiſſet malæ fidei, non ipſi ſuas culpas æternæ memoriæ prodidiſſent; [7] ut de omnium fuga in Chriſti periculo, [8] de Petro ter negatore.

§ VII. *Adſtruitur Scriptoribus fides inde, quod miraculis illuſtres fuerint.*

Contra vero bonæ ipſorum fidei Deus ipſe teſtimonia illuſtria reddidit editis prodigiis, [9] quæ cum magna fiducia ipſi, ipſorumve diſcipuli, publice adſeverarunt, additis perſonarum, locorumque nominibus & circumſtantiis cæteris; ita ut facillime poſſet à Magiſtratibus, inquiſitione facta, veritas aut falſitas adſeverationis detegi: inter quæ dignum obſervatione eſt, quod & [1] de linguarum, quas non didicerant, uſu apud multa hominum millia, & de ſanatis ſubito corporum vitiis in populi conſpectu conſtantiſſime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod ſcirent, iis temporibus Judæos magiſtratus ſibi eſſe infeſtiſſimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omiſſuri eſſent, ipſos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque

II 20. I Joh. I. 6, 8, II. 4, 21. 2 Cor. VI. 8. Eph. IV. 15, 25. Coloſſ. III. 9. Apoc. XXII. 15. 2 Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quam ſollicite Paulus diſtinguat quæ à ſe ſunt, & quæ à Domino, I Cor. VII. 10. 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, 2 Cor. XII. 2.

7 *Ut de omnium fuga in Chriſti periculo.*] Matth. XXVI. 31, 56.

8 *De Petro ter negatore.*] Matth. XXVI. 69. & ſequentibus, Marc. XIV. 66. & ſequentibus. Luc. XXII. 54. & ſequentibus.

9 *Quæ cum magna fiducia ipſi ipſorumve diſcipuli publice adſeverarunt.*] Vide tota Acta Apoſtolica: 2 Cor. XII. 12.

1 *De linguarum, quas non didicerant, uſu.*] Loca ſupra producta ſunt.

VETO

vero aut Judæi, aut Pagani, umquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; [2] imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis, commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, [3] facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant: imo & [4] apud sepulcra eorum vim mirificam durasse per aliquot sæcula, aperte prædicant, cum non nescirent, si id falsum esset, facillime à magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci

2 *Imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit.*] Libro XIII. Testis Origenes contra Celsum II. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.

3 *Facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant.*] Loca sunt plurima, maxime apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Augustini, libro XXII. de Civitate Dei.

4 *Apud sepulcra.*] Miracula apud sanctorum virorum sepulcra tum cœperunt jactari, cum, rerum potientibus Christianis, lucro cœperunt esse iis, in quorum Ecclesiis sepulta erant Martyrum, aliorumve cadavera. Quare nollem hoc argumento uti, ne certis miraculis, una cum dubiis, aut commentitiis fides detrahatur. Notum est quot fabulæ à IV. sæculo narratæ sint, hac de re. Sed *Origenes* ejusmodi miraculorum non meminit. Quin & lib. VII. contra Celsum, ait, *signa Spiritus Sancti ab initio prædicationis Jesu, & post ejus adscensionem plura ostensa, postea vero pauciora. Verumtamen*, inquit, *nunc quoque sunt ejus vestigia apud paucos, qui purgatos habent animos verbo & huic convenientibus actionibus* Σημεῖα δὲ τὰ ἀγίου πνεύματος καὶ ἀρχὰς μὲν τῆς τοῦ ἰησοῦ διδασκαλίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, πλείονα ἐδείκνυτο, ἔλαττον δὲ ἐλάττονα· πολὺν δὲ καὶ νῦν ἔτι ἴχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ' ὀλίγοις τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ ἐν τοῖς καθ' αὐτὸν πάθεσι κεκαθαρμένοις. Quis credat uno atque altero sæculo, post *Origenem*, cum minus erat necesse, tot facta esse miracula? Certe IV. & V. sæculi miracula tam fides, sine flagitio, detrahi potest; quam, sine impudentia, Christi & Apostolorum miraculis negari nequit. Miracula hæc, non sine periculo, prædicari potuerunt; illa non sine periculo rejici, nec sine utilitate eorum, qui forte fingebant, credi. Quod magnum est discrimen. *Clericus.*

posse.

posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulcra, quæ dixi, editorum tanta frequentia, tot eorum testes, [5] ut etiam Prophyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

§ VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata.*

Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: [6] ut de subita atque ingenti hujus Religionis propagatione, [7] de duratione ejus perpetua, [8] de ea rejicienda à Judæis plerisque, [9] amplectenda vero ab extraneis, [1] de odio Judæorum in profitentes hanc Religionem, [2] de suppliciis gravissimis ob eam subeundis, [3] de obsidione & excidio Hierosolymorum ac Templi, [4] summisque Judæorum calamitatibus.

5 *Ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint.*] Vide Cyrillum lib. X. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

6 *Ut de subita atque ingenti hujus Religionis propagatione.*] Matth. XIII. 33. & seq. Luc. X. 18. Joh. XII. 32.

7 *De duratione ejus perpetua.*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Joh. XIV. 16

8 *De ea rejicienda à Judæis plerisque.*] Matth XXI. 33. & sequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. 11. & sequentibus.

9 *Amplectenda vero ab extraneis.*] Iisdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI, 43

1 *De odio Judæorum in profitentes hanc Religionem.*] Matth. X. 17.

2 *De suppliciis gravissimis ob eam subeundis.*] Matth. X. 21. 39. XXIII. 34.

3 *De obsidione & excidio Hierosolymorum ac Templi.*] Matth. XXIII. 38. XXIV. 16. Luc. XIII. 34. XXI. 24.

4 *Summisque Judæorum calamitatibus.*] Matth. XXI. 33. & sequentibus. XXIII. 34. XXIV. 20.

§ IX.

§ IX. *Tum etiam ex cura quam decebat à Deo ſuſcipi, ne falſa ſcripta ſubjicerentur.*

Ad hæc addo, quod ſi recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem ſuum cultumque pertineant: non poteſt fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propoſitum erat, quam Deum pie colere, paſſus ſit falli mendacibus libris. Jam vero quod, poſt ſubortas tot in Chriſtianiſmo ſectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut pleroſque, exceptis paucis, qui nihil ſingulare continent, amplecteretur; magnum eſt argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuiſſe opponi; cum illæ ſectæ tantis in ſe odiis exarſerint, ut quicquid his placuiſſet, aliis ob id ipſum diſpliceret.

§ X. *Solutio objectionis, quod multi libri à quibuſdam rejecti fuerint.*

Fuerunt ſane inter eos, qui Chriſtiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos ſuo peculiari dogmati videbant adverſari: puta qui aut Judæorum odio, [5] Deum Judæorum mundi opificem, & legem maledictis inſectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Chriſtianis erant ſubeunda, [6] latere volebant ſub nomine Judæorum, [7] quibus impune

5 *Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis inſectabantur.*] Vide Irenæum lib. I. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem: Epiphanium de eodem.

6 *Latere volebant ſub nomine Judæorum.*] Vide Gal. II. 11. VI. 13. 14. Phillip. III. 18. Irenæum lib. I. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

7 *Quibus impune licebat ſuam religionem profiteri.*] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro ſæpe. Philo contra Flaccum, & De legatione. Joſephus paſſim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. L. I. C. de Judæis. Ter-

impune licebat ſuam Religionem profiteri. Sed hi ipſi [8] ab omnibus aliis, qui ubique erant, Chriſtianis abdicati ſunt [9] illis temporibus, cum adhuc omnes, ſalva pietate, diſſentientes magna cum patientia ex Apoſtolorum præſcripto tolerarentur. Horum Chriſtianiſmi adulteratorum prius illud genus ſatis refutatum arbitror ſupra, cum oſtendimus, unum eſſe verum Deum, cujus opificium ſit mundus: & ſane ex ipſis etiam libris, quos illi, ut Chriſtiani aliquo modo videantur, recipiunt, [1] quale eſt imprimis Lucæ Euangelium, ſatis patet, eumdem Deum, quem Moſes & Hebræi coluerunt, à Chriſto prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & ſunt & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram eſſe eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apoſtolorum, qui plures Eccleſias inſtituerit; & cujus tot miracula narrata ſint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis eſſet facti inquiſitio. Quod ſi miracula edidit, quid cauſæ eſt, cur non & de viſis cœleſtibus acceptaque à Chriſto inſtitutione ipſi credamus? Quod ſi Chriſto tam carus fuit; ut quidquam doceret Chriſto ingratum, id eſt, falſum, fieri non poteſt. Quodque unum in illo culpant, dogma, nempe, de

Tertullianus Apologetico: *Sed & Judæi palam lectitant: vectigalis libertas vulgo aditur ſabbatis omnibus.*

8 *Ab omnibus aliis, qui ubique erant, Chriſtianis abdicati ſunt.*] Tertullianus adverſus Marcionem I. *Nullam Apoſtolici cenſus Eccleſiam invenias, quæ non in creatore chriſtianizet.*

9 *Illis temporibus cum adhuc omnes, ſalva pietate, diſſentientes magna cum patientia ex Apoſtolorum præſcripto tolerarentur.*] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epiſtolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo ſcribit Hieronymus. Cyprianus Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, ſi diverſum ſenſerit, amoventes.*

1 *Quale eſt imprimis Lucæ Euangelium.*] Oſtendit id manifeſtiſſime Tertullianus adverſus Marcionem libro IV.

libertate

libertate Hebræis parta à ritibus per Moſem olim imperatis, ejus docendi præter veritatem nulla ei cauſa fuit, [2] cum & circumciſus eſſet ipſe, [3] & pleraque legis ultro obſervaret; [4] Religionis autem Chriſtianæ cauſa, multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occaſione habebat exſpectandum; [5] atque eadem & faciendi & ferendi auctor eſſet diſcipulis ſuis: quo apparet, nihil ipſum dediſſe auribus aut commodis auditorum, qui, pro ſabbato, [6] ſingulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis ſecundum legem impendiis [7] bonorum omnium ferre jacturam, [8] &, pro pecudum ſanguine ſuum ipſorum Deo conſecrare. Jam vero palam affirmat ipſe Paulus, [9] ſibi à Petro, Johanne, & Jacobo in ſignum conſenſus datas dexteras: quod, ni verum fuiſſet, numquam auſus eſſet dicere, cum ab ipſis adhuc viventibus mendacii potuiſſet argui. His ergo, quos dixi, excluſis, qui vix Chriſtianorum nomine cenſeri poſſunt, tot reliquorum cœtuum manifeſtiſſimus in recipiendis his libris conſenſus, ſupra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ Scriptores ediderunt, & de ſingu-

2 *Cum & circumciſus eſſet ipſe.*] Philipp. III. 5.

3 *Et pleraque legis ultro obſervaret.*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & ſequentibus.

4 *Religionis autem Chriſtianæ cauſa multa & faceret difficiliora & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occaſione habebat exſpectandum.*] 2 Cor. XI. 23. & ſequentibus, & paſſim in Actis. Vide & 1 Cor. II. 3. 2 Cor. X. 30. XII. 10.

5 *Atque eadem & faciendi & ferendi auctor eſſet diſcipulis ſuis.*] Actor. XX. 29. Rom. V. 3. VIII. XII. 12. 2 Cor. I. 4, 8. XI. 4. VI. 4. 1 Theſſ. I. 6. 2 Theſſ. I. 6.

6 *Singulos dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. 1 Tim. V. 5. 2 Tim. I. 3.

7 *Bonorum omnium ferre jacturam.*] 2 Cor. VI. 4. XII. 10.

8 *Et, pro pecudum ſanguine, ſuum ipſorum Deo conſecrare.*] Rom. VIII. 36. 2 Cor. IV. 11. Philipp. I. 20.

9 *Sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in ſignum conſenſus datas dexteras.*] Gal. II. 9. Adde 1 Cor. XV. 11. 2 Cor. XI. 5. XII. 11.

lar

lari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus ſufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibuſvis Hiſtoricorum libris, quibus nulla ejus generis adſunt teſtimonia, credi ſoleat, niſi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certe nulla eſt.

§ XI. *Solutio objectionis, quaſi his libris contineantur impoſſibilia.*

Nam ſi quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non poſſint, [1] cum jam ſupra oſtenderimus, eſſe quædam, quæ ab hominibus præſtari non poſſint, à Deo autem poſſint, quæ, ſcilicet, nullam in ſe repugnantiam includunt; atque earum rerum in numero eſſe etiam illas, quas maxime miramur, prodigioſas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem; evaneſcit iſta objectio.

§ XII. *Aut à ratione diſſona.*

Neque magis audiendi ſunt, ſi qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione diſſonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, ſapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem ſecuti ſunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcumque in primo libro oſtenſa ſunt congruere rectæ rationi, puta Deum eſſe, & quidem unicum, perfectiſſimum, immenſæ virtutis, vitæ, ſapientiæ, bonitatis; facta ab ipſo quæcumque ſubſiſtunt; curam ejus ad opera omnia, præſertim ad homines pertingere; poſſe eum, etiam poſt hanc vitam, præmia reddere ſibi obtemperantibus; frænum injiciendum ſenſuum cupiditati-

1 *Cum jam ſupra oſtenderimus.*] Libro II.

bus;

bus; cognationem esse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant: omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, [2] solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum Philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si [3] de mentis suæ natura differentes in longissime distantes opiniones dilabuntur; quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa, tantoque supra nos posita mente, definire aliquid cupientibus? [4] Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato [5] horum nihil sciri posse dicebat, sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam ea sunt, quæ in libris Novi Fœderis continentur. Tantum abest, ut probetur, ne adseritur quidem, Deum quidquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino

2 *Solo doctu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax.*] Matth. xi. 27. Rom xi. 33, 34, 35. 1 Cor. ii. 11, 16.

3 *De mentis suæ natura differentes in longissime distantes opinionis dilabuntur.*] Vide in operibus Plutarchi librum iv. de Placitis Philosophorum: Stobæum in Physicis, capite xi.

4 *Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi.*] Habet id Tacitus Annalium vi.

5 *Horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo.*] Locus est Phædone. paria in Timæo. Bene Ambrosius: *Cui magis de Deo, quam Deo credam?*

per

per se debitæ, nec plane turpes, ante Christi tempora, aliter imperatum aut permissum fuit; id his libris non obstat, [6] cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.

§ XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.*

Solet à nonnullis objici esse quamdam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici; quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio; qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ Scriptores reperiatur, [7] sive Judæos sumas, [8] sive Græcos Philosophos, [9] aut Medicos, [1] sive Romanos Jurisconsultos. Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios litteratiores sequuntur.

6 *Cum in talibus leges posseriores prioribus derogent.*] Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. *Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus:* Dictum est Modestini L. ultima. D. de Constitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere.* Idem Apologetico: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis.* Et de Baptismo: *In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus Symp. ix. Ἐν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις, κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis, posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.*

7 *Sive Judæos sumas.*] Quorum diversissimas sententias cum alibi videas, tum apud illarum litterarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris de Creatione & Resurrectione.

8 *Sive Græcos Philosophos.*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

9 *Aut Medicos.*] Vide Galenum de Sectis, & de Secta optima; & Celsum initio De re medica: Tum vero Spagiricos adde.

1 *Sive Romanos Jurisconsultos.*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios litteratiores sequuntur.

riſconſultos: in quibus omnibus ſæpiſſime reperias non modo pugnare inter ſe, qui ſectæ ſunt ejuſdem, [2] ut Platonem & Xenophontem; ſed & [3] eumdem ſæpe Scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut ſui oblitum, aut quid ſtatuat incertum, adſeverare. At hi, de quibus agimus, Scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Chriſti vita, morte, reditu in vitam, ſumma ubique eſt eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumſtantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non deſit commoda conciliatio, ſed nos lateat, ob res ſimiles diverſis temporibus geſtas nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & ſi quid his ſimile eſt. Imo hoc ipſum Scriptores illos ab omni doli ſuſpicione liberare debet; [4] cum ſoleant, qui falſa teſtantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quidquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet; cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus

quuntur. Vide & Gabrielii ſententias communes, communiores, communiſſimas.

2 *Ut Platonem & Xenophontem.*] Vide epiſtolam Xenophontis ad Æſchinem Socraticum: Athenæum XI. Laërtium Platonis vita: Gellium libro XIV.

3 *Eumdem ſæpe Scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut ſui oblitum, aut quid ſtatuat incertum, adſeverare.*] Oſtendere id multi in Ariſtotele: in Romanis Juriſconſultis alii.

4 *Cum ſoleant qui falſa teſtantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quidquam diverſum appareat*] Hoc eſt quod docet Imperator Adrianus, videndum in teſtibus utrum unum eumdemque meditatum ſermonem attulerint, L. teſtium. D. de Teſtibus. Speculator lib. I. parte IV. de Teſte. in pr. n. 81. Exactiſſima circumſtantiarum omnium notitia in teſte non eſt neceſſaria. Vide Luc. I. 56. III. 23. Joh. II. 6. VI. 10, 19. XIX. 14.

talia

talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos?

§ XIV. *Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecis: & oſtenſum ea magis eſſe pro his libris.*

Alius reſtat modus teſtimonia refellendi, ex contrariis extrinſecus teſtimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, niſi forte eo referre quis velit dicta multo poſt natorum, & quidem taliuni, qui inimicitias adverſus Chriſtianum nomen profeſſi, ſub teſtium nomine non veniunt. Imo contra, quamquam eo opus non eſt, multa habemus teſtimonia, quæ hiſtoriæ iſtis libris traditæ partes aliquot confirmat. Sic Jeſum cruci affixum, ab ipſo & diſcipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Feſto, Felice, de Johanne Baptiſta, de Gamaliele, de Hieroſolymorum exſcidio exſtant ſcripta luculentiſſima Joſephi, edita paulo poſt annum à Chriſti abitu quadrageſimum: cum quibus conſentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iiſdem temporibus leguntur. Neronis ſævitiam in Chriſtianos Tacitus memoriæ prodidit. Exſtabant olim & libri, tum privatorum, [5] ut Phlegontis, [6] tum & Acta publica, ad quæ Chriſtiani provo-

5 *Ut Phlegontis.*] Libro XIII. Chronicorum ſive Olympiadum, his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς CCB Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μείζων τῶν ἐγνωσμένων πρότερον. ἦν νὺξ ὥρα ς' τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατέρρεψε. *Quarto autem anno* CCII. *Olympiadis, maxima & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora ſexta in tenebroſam noctem verſus, ut ſtellæ in cœlo viſæ ſint, terræque motus in Bithynia Niceæ urbis multas ædes ſubverterit.* Habes hæc in Chro-

provocabant, quibus constabat [7] de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

§ XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut exscriptorum incuria, aut perversa cura, litteræ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed [8] iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere, exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam; cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima, & antiquissima exem-

Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. XXXV. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

6 *Tum & Acta publica.*] Tertullianus Apologetico CXXI. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

7 *De eo sidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denunciatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, & consideratione rerum cœlestium satis exercitati, quasisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia nuncupasse.*

8 *Iniquum est ob talem, &c.*] Liquet hoc hodie quam maxime ex adcuratissimis collectionibus variarum lectionum Novi Testamenti, & præsertim ex editione *Joannis Millii*. Quantacumque sit varietas, nullum propterea dogma inde novum nascitur, aut antea receptum evertitur. Nulla etiam historia, quæ quidem alicujus sit momenti, ad veritatem Religionis quod adtinet, antea credita ex libris Novi Testamenti eliminatur, aut ex variis lectionibus antea ignota colligitur. Quod dicimus de Novi Testamenti Libro, idem de Vetere Testamento dictum censeri potest. *Clericus.*

pla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, numquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant; id pro convicio, non pro testimonio, habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt; [9] cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis pateſcat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse Scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit; dubium non est, quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exempla sibi inde plurima sumserint; quæ proinde sparsa sint quam late patebat Christianum nomen, per

9 *Cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat.*] L. ult. C. de Edicto Divi Adriani tollendo.

Europam, Asiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia, [1] falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum, quæ versiones etiamnum exstant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus & Scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt; qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia, tantæ auctoritatis, per illa tempora, cui mutare quidquam volenti paritum fuisset; quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui, post diligentem inquisitionem, hos libros, ut in originaria sua puritate perstantes, receperunt. Jam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest, illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum Legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tamquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id umquam habuisse licentiæ, uthos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut sciverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro Novi Fœderis libris dicta sunto, qui si soli exstarent, satis esset, unde veram Religionem disceremus.

1 *Falsariam manum.*] Quæ omnia, nimirum, exemplaria pervaderet, & versiones omnes corrumperet: nam alioqui potuerunt, hic, illic, homines pravi, aut dogmatibus suis perverse addicti exemplaria sua corrumpere, quod non *Marcion* modo fecit, sed & librarii nonnulli rectius sentientes: quod ostendimus in *Arte* nostra *Critica* Part. 3. Sect. 1. c. XIV. *Clericus.*

tem

§ XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nam cum Deo visum fuerit etiam Judaïcæ Religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide digniſſimi; qualis & Esdras, qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima à Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic [2] Davidis & Salo-

2 *Davidis & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum Annales.*] Vide quæ ex iis recitat Josephus Antiquæ historiæ lib. VIII. c. 2. ubi addit volentem exempla habere

Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant

habere epiſtolarum, quas inter ſe ſcripſere Salomo & Iromus, petere ea poſſe à publicis Tyri archivorum cuſtodibus. [Nobis tamen hoc credere, ſed vide quæ diximus ad 1 Reg. v. 3.] De Davide locus eſt inſignis ex IV. hiſtoriarum Damaſceni Joſepho citatus Antiquæ hiſtoriæ lib. VII. cap. 6. *Multo poſt hæc tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, & Damaſcum & Syriæ, præter Phœnicen, cætera regna tenuit. Sed ſuſcepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis prœliis concurriſſet, poſtremo ad Euphratem commiſſo victus eſt, præſantiſſimus regum habitus, animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo poſteri ejus in decem ſtirpes regnarunt, ſimulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum cum multum invaluiſſet, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus eſt.* Priorem hiſtoriæ hujus partem habes 2 Sam. VIII. 5. 1 Chron. XVIII. poſteriorem 1 Reg. XX. ubi Joſeph. vide. Adadus ille Joſepho *Ader* dicitur, *Adores* Juſtino ex Trogo. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Euſeb. Præparat. Euang. lib. IV. c. 30. Idem Joſeph. eodem cap. & priore contra Appionem hunc locum profert ex Dii hiſt. Phœnicia. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipſamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod ſeorſim in inſula erat, aggeratu quod intercedebat ſtatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis. Ajunt & qui Hieroſolymis tunc regnabant Salomonem ad Iromum ænigmata miſiſſe quædam, & cupiiſſe ab ipſo alia accipere. Sed Iromum cum ænigmata illa ſolvere nequiret, magnam pecuniæ vim pro mulcta pependiſſe: poſtea vero Abdemonum hominem Tyrium ſolviſſe ea, quæ propoſita fuerant, ac propoſuiſſe viciſſim alia, quæ cum ſolvere Salomon nequiſſet, Iromo ab eo magnas pecunias perſolutas.* Addit deinde Menandri Epheſii, qui Regum tam barbarorum quam Græcorum res perſcripſit, locum illuſtrem: *Mortuo Abibalo ſucceſſit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam poſuit quæ in Jovis eſt templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedranis arboribus ad templi tecta, templiſque veteribus dejectis fecit nova. Ettam Herculis & Aſtartes delubra ſacravit. Sed Herculis prius menſe Peritio, deinde Aſtartes, quo tempore Tityis arma intulit, tributa non ſolventibus, eoſque ſibi cum ſubjeciſſet reverſus eſt. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata miſſa à Salomone Hieroſolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem ſic computatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Beleazarus, qui vixit annos* XLIII. *regnavit* VII. *Poſt hunc Abdaſtratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX.

IX. *Hunc nutricis ipſius filii quatuor de inſidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos* XII. *poſt quos Aſtartus Delæaſtarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Poſt hunc frater ejus Aſerymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Pheleteo occiſus fuit: qui accepto regno imperavit menſes* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Itthobalus Sacerdos Aſtartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Succeſſit ei filius Badezorus, qui vixit annos* XLV. *regnavit* VI. *Hujus ſucceſſor fuit filius Mategenus: vixit is annos* XXXII. *regnavit* IX. *Excepit hunc Pygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno, ſoror ipſius profuga urbem in Africa ſtruxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, ſed contractiorem, poſuit Theophilus Anticchenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Reſeranda antiquiſſimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia ſubminiſtrata eſt, aliqui Manethon Ægyptius & Beroſus Chaldæus, ſed & Iromus Phœnix Tyri rex: ſectatores quoque eorum Mendeſius Ptolemæus, & Menander Epheſius, & Demetrius Phalereus, et Rex Jubæ, et Appion, & Thalius.* Iromi illius & Salomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhiſtorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis exſtitiſſe ait Clemens Strom. I. unde corrigendus Tatianus, apud quem Καῖτ☉ pro Λαῖτ☉ ſcribitur, diciturque is in Græcum tranſtuliſſe quæ Phœnices Thcodotus, Hypſicrates & Mochus ſcripſerant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur 1 Reg. XIX. 15. 2 Reg. VIII. 11. XII. 17. XIII. 3, 24. memoria Damaſci divinis honoribus conſervata, tradente Joſepho Antiquæ hiſtoriæ libro IX. c. 2. Eſt idem nomen apud Juſtinum ex Trogo. De Salmanaſare, qui Decem Tribus in ſervitutem avexit, ut narratur 2 Reg. XVII. 3. & ſequentibus; & Samariam cepit, 2 Regum XVIII. 9. locus eſt Menandri, quem diximus, Epheſii apud Joſephum libro eodem nono, capite XIV. *Elulæus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittæos qui ab imperio ſuo defecerant claſſe eo vectus ad obſequium reduxit. Sed in hos miſit Rex Aſſyriorum, Phœnicenque omnem bello incurſavit: mox tamen pace cum omnibus facta, rediit retro. Verum deſcivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ ſe Aſſyriorum Regi dediderunt. Cum tamen non ob id ſe dederent Tyrii, Aſſyriorum rex bellum eis rurſus intulit, cum accepiſſet à Phœnicibus naves ſexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, dejectis hoſtium navibus, homines fecere captivos quingentos. Aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Aſſyriorum, conſtituit cuſtodes ad flumina & aquæductus, qui Tyrios ab aquæ hauſtu arcerent. Toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant.* Addit Joſephus eodem loco ipſum hujus Regis nomen Salmanaſarum exſtitiſſe ad ſua tempora in Tyriorum archivis, Senacheribi, qui

ferebant Phœnicum Annales. [3] Nabuchodonoſori,

Judæam prope omnem, exceptis Hieroſolymis, ſubegit, ut narratur 2 Reg. XVIII. 13. 2 Paral. XXXII. 1. Eſai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Aſiam & Ægyptum in Beroſi Chaldaïcis repertas teſtatur idem ille Joſephus lib. X. cap. 1. Ejuſdem Σαναχερίβα Senacheribi meminit & Herodotus libro II. vocatque Arabum & Aſſyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio eſt 2 Reg. XX. 12. & Eſaiæ XXXIX. Ejuſdem nomen in Beroſi Babylonicis exſtitiſſe teſtatur Joſephus Antiquæ Hiſtoriæ lib. X. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ hiſtoria eſt 2 Paral. XXXV. 22. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita ſemper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) *Necos congreſſus in Magdolo eos vicit.*

3 *Nabuchodonoſori.*] De hoc Beroſi locum nobis ſervavit Joſephus Antiquæ hiſtoriæ X. adverſus Appionem libro I. conferendus cum Euſebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui ſequetur Abydeni locum, producit, *Cum audiſſet pater ejus Nabopollaſarus eum, qui in Ægypto Syriaque Cœle & Phenice præpoſitus fuerat, Satrapen defeciſſe, ipſe ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonoſoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut deſertorem bello peteret. Hic autem cum eum aggreſſus eſſet prælio, ipſum cepit, regionemque omnem iterum ſub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopollaſarus, cum morbum contraxiſſet, in urbe Babylone do vita diſſederet, poſtquam regnarat annos XXIX. Nabuchodonoſor poſt id, ſimul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commiſit captivos ex Judæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitæ rebuſque aliis ſervari dignis, reportandos Babylonem. Ipſe cum comitibus paucis, breviore per deſertum via, Babylonem ſe contulit. Ibi cum reperiſſet res à Chaldæis adminiſtrari, & ipſum regnum aſſervari ab eorum potiſſimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus eſt; captiviſque conſpectis, juſſit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias aſſignari. Ipſe vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, inſtauravit eum in modum, ne poſſent poſthac qui ad obſidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternaque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere ſolo. Bene munita urbe, portiſque magnifice ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, ſupereminentem & altitudine & omni ſplendore, quem longum ſit exſequi. Suffecerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum eſſe quindecim. In hac regia*

regia ex lapide ſublimia extulit ambulacra, ſpeciemque dedit montibus perſimilem, omnis etiam generis arboribus ibi conſitis, addito & paradiſo penſili, quod uxor ejus in Mediæ locis educata montium aſpectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita exceſſit, cum regnaſſet annos XLIII. Uxor illa Nabuchodoſori eſt Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara Temporum Emendatorum Appendice. Interpretatur hæc Curius libro V. quem vide, partim & Strabo lib. XV. & Diodorus libro II. Beroſus, ex quo hæc & alia ſupra protulimus, Beli Sacerdos fuit poſt Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienſes publico in gymnaſio ſtatuam inaurata lingua ſtatuere, memorante Plinio Hiſtoriæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus *Babylonica* vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipſe Nabuchodonoſori Beroſum meminiſſe affirmat, & Clemens, *Chaldaïca*. Ex iis Rex Juba profitebatur accepiſſe ſe quæ de rebus Aſſyriis ſcripſit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & Scriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonoſori mentionem alteram ex Abydeno Aſſyriorum Scriptore nobis tradidit Euſebius cum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc ſunt: *Megaſthenes auctor eſt Nabucodroſorum Hercule ipſo fortiorem fuiſſe, belloque aſque in Africam & Hiſpaniam illato, quos inde deportaverat collocaſſe ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldæi, quondam cum regiam conſcendiſſet, numine aliquo afflatum eum hæc prædixiſſe: Ego Nabucodroſorus, o Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parcæ numquam eas aut Belus generis noſtri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Perſicus veniet mulus, qui veſtris Diis auxiliantibus ſervitium imponet. Hujus mali adjutor erit Medus, Aſſyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare abſorptum funditus interimat, aut ipſe alio raptus erret per ſolitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla ſint veſtigia, ubi feræ paſcantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes fauceſque ſolus vagetur: utinamque & ego felicem exitum ſortitus fuiſſem, priuſquam hæc animo meo obverſarentur. Hæc ubi efflatus erat, ſtatim diſparuit.* Confer hæc poſtrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonoſoro habemus. Prima illa ex Megaſthene etiam Joſephus habet libro X. Antiquæ hiſtoriæ cap. II. & ait extare Indicorum IV. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonoſoro Euſebius: *Fama eſt ubi nunc eſt Babylon omnia aquam fuiſſe, dictam Mare. Id ſuſtuliſſe Belum, agroſque diſtribuiſſe viritim, & mœnia circumjeciſſe Babyloni, quæ tempus abolleverit. Nova autem mœnia ſtructa à Nabuchodonoſoro, eaque manſiſſe ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Poſtea: *Nabuchodonoſorus, ubi in imperium ſucceſſerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui divergium eſt Euphratis, ſimulque Acracanum amnem*

sori, 4 & aliorum Chaldæorum Regum Berosus non

amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XL, *in altum vices quartum patent sparsæ manus, appositque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aqueductuum normas. Muris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit. Tetedonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea ipse struxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem IV. 27. Strabo libro XV. ex eodem Megasthene hoc adfert: Ναβυχοδόνοσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, ἢ ἕως ἑηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse um exercitu.* Fuere & alii qui ejus Regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus cum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet cum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante, Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos* XIII. *Post hunc regnavit Baal annos* X. *Post hunc Judices constituti sunt, qui Tyrum rexere. Ecnibalus Baslachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdelimi Judices fuere per annos sex; sed medio inter hos tempore, annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo, miserе Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent, regnavit is annos* IV. *Hoc quoque mortuo, advocarunt fratrem ejus Ironum, qui regnavit annos* XX. *Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησὶν, ἀναστάσεις εἰς Βαβυλῶνα Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum, apud Clementem, Strom. I.

4 *Et aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat.*] Apud Berosum, post modo prolata, hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. *Regnum accepit filius ejus Evilmeradochus. Hic cum inique per malam libidinem res administraret, petitus insidiis Nerigliſſoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus interfector ejus Nerigliſſoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia pravæ in illo indoli multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hos mortuo cum inter se coiissent ejus facinoris*

non minus, quam Hebræi libri, meminerat.

facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat, Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquaque Asia subacta, ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonnidus occurrit magno & ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficilem: inde in Borsippum profiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benigne exceptum è Babylonia exire cum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus, transacto vitæ cætero, diem suum obiit. Abydeni, post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ὁ δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλουδαχὸς ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ ἀνδρὸς ἀποκείνου Νηριγλισάρης, λείπει παῖδα Λαβοσοάρασκον· τούτου δὲ ἀπροβήτου βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδείκνυσι βασιλέα πρωτοκόλλα οἱ ἐδίν. τῷ δὲ Κύρῳ, ἐλῶν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἠ, εμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat Neriglissares, filium reliquit Laboſſoaraſcum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabannidachum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc, cum Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit.* Evilmeraduchus iste nominatur 2 Reg. XXV. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt, cum iſtis Herodoti; Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα· οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτὸν. ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἡσσηθέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum expectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt,* Cum quibus confer Jeremiam LI. 30, 30, 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam II. 30. de exsiccato amnis alveo, Herodotus consentit Jeremiæ XI. 32. Verbo Herodoti: Τὸν γὰρ πόταμὸν διέρυχε εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον βαθέος διαβλὸν εἶναι ἐποίησε, ὑποστήσαντος τοῦ πόλαμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum paludem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. I. 7. cogitemus.

[5] Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, [6] Apries eſt Herodoto. Jam [7] Cyri, & ſucceſſorum ejus [8] ad Darium uſque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum Gentem pertinentia adfert Joſephus, in libris contra Appionem; quibus jungi poſſunt, [9] quæ ex Strabone, & Trogo ſupra attulimus. Nos vero, qui Chriſtiani ſumus, omnino non eſt, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne ſingulis teſtimonia exſtent in libris noſtris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Chriſtus, cum plurima in Legis doctoribus, & temporis ſui Phariſæis reprehenderet, umquam eos accuſavit falſimoniæ in libros Moſis, aut Prophetarum commiſſæ, aut quod ſuppoſitis mutatiſve libris uterentur. Poſt Chriſti tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitia-

5 *Qui Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ.*] Ita Septuaginta & Euſebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ XLIV. 30. eſt חפרע. Fuit is Nabuchodonoſoro coævus.

6 *Apries eſt Herodoto.*] Lib. II.

7 *Cyri.*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum libro II. Cteſiam Perſicis, Juſtinum libro IV. cap. 5. & ſequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hieroſolymitani fundamenta, ſub Dario conſummatum opus, Beroſo teſte, probat Theophilus Antiochenus.

8 *Ad Darium uſque.*] Codomannum. Vide eoſdem & Æſchylum Perſis, & Scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario ſummus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Joſepho Antiquæ hiſtoriæ libro XI. 8. His ipſis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho libro de Iſide, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Judæis librum ſcripſit ſingularem, unde egregiam & urbis Hieroſolymorum & Templi deſcriptionem deprompſit Joſephus, adverſus Appionem libro priore; quem locum habet & Euſebius Præparationis Euangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Ariſtotelis verbis Judaïcam ſapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum rerumque Judaïcarum teſtes Joſephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoretum, Mnaſeam, Ariſtophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

9 *Quæ ex Strabone & Trogo ſupra attulimus.*] Libro I.

tam, neque probari poteſt, neque vero credibile fiet, ſi quis recte cogitaverit, quam longe lateque ſparſa eſſet per orbem terrarum Gens Judæorum illos ubique libros cuſtodientium. Nam primum ab Aſſyriis abductæ in Mediam Decem Tribus, duæ poſtea: & ex his quoque, poſt conceſſum à Cyro reditum, multi in terris exteris ſubſederunt. [1] Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi ſævitia, Aſmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Soſſii, multos disjecerunt; plena Judæis erat [2] Cyrenaïca: plenæ [3] urbes Aſiæ, [4] Macedoniæ, [5] Lycaoniæ, etiam inſulæ [6] Cyprus, [7] Creta, atque aliæ. Jam [8] Romæ numerus eorum ingens vel [9] ex Horatio,

1 *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatæus Joſepho deſcriptus, in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ἐλίγας δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) ἢ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia poſt Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria ſeditiones.* Adde Philonem in Flaccum, Ὅτι ἐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. *Non minus decies centenis millibus Judæos in Alexandria & regione circumſita habitare ab Africæ deſcenſu ad fines Æthiopiæ.* Adde Joſephum libro XII. cap. 2 3. & ſequentibus. Libro XIII. cap. 4, 5, 6, 7, 8. XVIII. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Joſephus XIV. 17.

2 *Cyrenaïca.*] Joſephus Antiquæ hiſtoriæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20.

3 *Urbes Aſiæ.*] Joſephus XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX.

4 *Macedoniæ.*] Act. XVII.

5 *Lycaoniæ.*] Act. XIV. 18.

6 *Cyprus.*] Act. XIII. 5.

7 *Creta.*] Act. II. 11.

8 *Romæ.*] Joſephus XVIII. Hiſtoriæ Antiquæ, cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17.

9 *Ex Horatio.*] Lib. I. Sat. IV.

—— *nam multo plures ſumus*
ac veluti te.
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

—— *credat Judæus Apella.*

Sat. IX.

—— *hodie triceſima ſabbata,* &c.

[1] Juvenali & [2] Martiali diſcatur. Tam diſſitis inter ſe cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipſi in falſum convenire. Adde quod [3] trecentis ferme ante Chriſtum annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum ſermonem ab his, qui LXX dicuntur, verſi ſunt; ita ut jam & à Græcis, ſermone quidem alio, ut ſenſu in ſummam eodem poſſiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaïcum, & in Hieroſolymitanum, id eſt, ſemi-Syriacum, tranſlati ſunt iidem libri, [4] partim paulo ante,

1 *Juvenali.*]
Quidam ſortiti metuentem ſabbata patrem,
Et quæ ſequuntur. Sat. XIV.

2 *Martiali.*] III. 4.
Quid jejunia ſabbatariorum.
Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarii libro I.
Atque utinam numquam Judæa ſubacta fuiſſet
Pompeii bellis, imperioque Titi!
Lotius exciſæ peſtis contagia ſerpunt,
Victoreſque ſuos natio victa premit.
Quod ex Seneca deſumptum, qui dixerat de iiſdem Judæis: *Cum interim uſque eo ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta ſit. Victi victoribus leges dederunt.* Locus eſt apud Auguſtinum de Civitate Dei libro VI. cap. II. Sceleratiſſimam gentem vocat, tantum ob legum, quæ Dei unius cultum damnabant, neglectum, ut ſupra notavimus, quo nomine & Socratem culpabat Major Cato. Adde latiſſime ſparſi Judæi nominis teſtem Philonem in Legatione: Ὅσον ἐξῆν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ἔπεις ἂν ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίοδον, ἀλλ' ὀλίγῳ δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη. κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους ἢ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι, *Quanta illa gens eſt hominum numero, quam non, ut cæteras, una continet attributa regio, ſed paullo minus terra tota. Diffuſa enim eſt per terras continentes perque inſulas omnes, ita ut videri poſſit ipſis indigenis non multo minor.* Dion Caſſius libro XXVI. de Judæorum genere: Κολασθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Coërcita ſæpe, nihilo minus aucta plurimum: ita ut & libertatem Inſtitutorum ſuorum evicerit.*

3 *Trecentis ferme ante Chriſtum annis.*] Vide Ariſtæum, & Joſephum libro XII. 2.

4 *Partim paulo ante.*] Ut ab Onkelo, forte & ab Jonathane

[5] partim

[5] partim non multo poſt Chriſti tempora. Secutæ deinde verſiones in Græcum, aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & poſt eum alii, nulla hiſtoriæ, aut rerum pondus habentium diverſitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Joſephus ad Veſpaſianorum tempora provixit; uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus, magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana Religio, quam profitentium [6] multi Hebræi erant; [7] multi Hebræas litteras addidicerant; quibus proinde promptum fuit, ſi quid à Judæis falſi fuiſſet admiſſum, in parte, inquam, inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam, non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas; [8] cum eos ſumma religione deſcribere ac

5 *Partim non multo poſt.*] Ut à Scriptore Thargumi Hieroſolymitani, & Joſepho cæco, aut quiſquis ille eſt qui Jobum, Pſalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, ſive plures.

6 *Multi Hebræi erant.*] Aut vicini Hebræis, ut Juſtinus qui fuit Samarita.

7 *Multi Hebræas litteras addidicerant.*] Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

8 *Cum eos ſumma religione deſcribere ac conferre ſoleant.*] Joſephus priore contra Appionem: Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν· τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρωχηκότος, ὅτε προσθεῖναί τις ἤδη, ὅτε ἀφελεῖν αὐτῷ, ὅτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantum vero fidem nos ſcriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipſis apparet. Cum enim tot ſæcula tranſierint, nemo aut addere quidquam, aut demere, aut mutare aliquid eſt auſus.* Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudum titulo Schebuoth, [Intelligenda hæc ſunt de temporibus quæ Maſſoretharum ætatem ſequuta ſunt. Alioquin ante & ſtante Republica, & poſt eam everſam à Chaldæis, non tam diligentes fuiſſe

ac conferre ſoleant, etiam ut litteras quoties quæque ocurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Judæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Chriſtiani ex iis ipſis, quos Judæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide, ſuum Magiſtrum Jeſum eſſe illum ipſum Meſſiam, qui Judæorum majoribus jam olim ſit promiſſus. Quod vel maxime, ne fieri poſſet, caviſſent Judæi, poſt ortum inter ipſos & Chriſtianos certamen, ſi umquam in eorum poteſtate fuiſſet mutare quæ vellent.

fuiſſe, quam vulgo creduntur, liquet cum ex *Lud. Capelli* Critica Sacra, tum ex virorum doctorum Commentariis in V. T. adeoque ex ipſis *Grotii* adnotationibus. Nos quoque ad libros Hiſtoricos V. T. rem demonſtravimus. *Clericus.*

ADDENDA SUPERIORIBUS NOTIS.

Ad Not. 1. p. 152. *Hecatæi* auctoritas parum ad rem facit, cum ſit ſpurius. Vide *Ger. Joan. Voſſium*, de Hiſtoricis Græcis. *Clericus.*

Ad Not. 1. p. 154. Veritas eorum quæ de Chaldæis Regibus in Scriptura leguntur, egregie confirmatur, Chronologia Canonis Aſtronomici Nabonaſſari, de quo vide *Joan. Marſhamum* in Chronico Canone *Idem.*

HUGO

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ

LIBER QUARTUS.

§ I. *Refutatio ſpecialiter Religionum à Chriſtiana diſcrepantium.*

QUartus liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex ſpectaculo alieni periculi, cum ipſi extra periculum poſiti ſunt, oſtendit ſummam Chriſtiani hominis in hac vita eam eſſe debere, ut non modo de reperta veritate ſibi gratuletur, ſed & aliis, qui in variis eorum amfractibus palabundi verſantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati ſumus facere, libris prioribus, quia veri demonſtratio in ſe continet erroris refutationem: ſed tamen, cum ſingula religionum genera, quæ ſe Chriſtianis opponunt, Paganiſmus puta, Judaïſmus & Mahumetiſmus, præter id quod inter ſe habent commune,

mune; proprios quoſdam errores habeant, & peculiari quædam argumenta, quæ nobis ſolent opponere; non abs re fore credimus, ſi ſpecialem adverſus hæc ſingula diſputationem inſtituamus, rogatis lectoribus, ut & à ſtudiis, & à longa conſuetudine, tamquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda ſunt, cognoſcant.

§ II. *Ac primum Paganiſmi. Unum tantum eſſe Deum. Mentes creatas bonas eſſe, aut malas. Bonas non colendas, niſi ad præſcriptum ſummi Dei.*

Ac primum adverſus Paganos dicimus, ſi plures Deos ſtatuant æternos & æquales, id jam primo libro ſatis refutatum, cum docuimus, unum dumtaxat eſſe Deum rerum omnium cauſam. Quod ſi Deorum nomine vocent mentes creatas homine ſuperiores, eas aut bonas eſſe, aut malas. Si bonas dicant, primum conſtare ipſis deberet hoc, an bonæ ſint; [1] ne forte periculoſe labantur, inimicos

1 *Ne forte periculoſe labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes.*] 2 Cor. XII. 14. Porphyrius ſecundo De abſtinendo ab animatis: Διὰ μέν τοι τῶν ἐναντίων ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τύτους γὰρ μάλιϛα ἡ τὸν προεϛῶτα αὐτων ἐκτιμῶσιν, εἰ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες. ὅταν γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατυργίας ἀπατῆσαι. δι' αὐτῶν φίλτρα ἡ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. ἀκρλασία γὰρ πᾶσα ἡ πλούτων ἐλπὶς ἡ δόξης διὰ τύτων, ἡ μάλιϛα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τύτοις οἰκεῖον. βάλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, ἡ ἡ προεϛῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppoſitos Diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere acres pravas efficere ſtudent, illos ſpiritus & eorum præſidem maxime colunt: poſſunt enim hi prodigiorum ſpecie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miſeri homines ſibi quærunt. Omnis enim mala libido & opum ſpes & gloriæ ab his maxime ſpiritibus, præcipue vero fraudes: Mendacium enim his proprium. Dii ſiquidem eſſe volunt, & qui eorum princeps eſt, Deus ipſe haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε ἡ πολύτροπον, ὑποκρινόμενον, ἡ θεὺς ἡ δαίμονας ἡ ψυχὰς τεθνηκότων, ἡ διὰ τῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἡ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἰς τά γε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβαλέσθαι δύνανται, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι ἡ τκθάζειν, ἡ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικομένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου ἡ χαίρειν ἀτμοῖς ἡ θυσίαις. *Illi vero illud quidem extra controverſiam ponunt, eſſe genus quoddam ſpirituum omni fraudulentiæ inſerviens, multiforme, verſutum, quod modo Deos ſimulat, modo Dæmonas modo mortuorum animas, eoque modo omnia eos poſſe immittere quæ bona, quæque mala habentur. Ad vera autem bona, quæ in animo conſiſtunt, nihil eos poſſe, neque eorum eos habere notitiam; ſed male uti otio, ludificari & impedire eos qui in via ſunt ad virtutem, plenos eſſe faſtus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adverſus Nationes: *Sic Magi haruſpicum fratres ſuis in actionibus memoratus antitheos ſæpe obrepere pro veris: eſſe autem hos quoſdam materiis ex craſſioribus ſpiritus, qui Deos ſe fingunt.* Idem ſenſus eſt, ne nimium multa tranſcribam, apud Jamblichum de myſteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 31. & libro IV. cap. 17.

inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipſo cultu diſcrimen ſit inter Deum ſummum, & has mentes: dinde ſciendum eſſet, quis inter eas mentes ſit ordo, quid à quaque boni exſpectari poſſit, quo quamque honore affici velit Rex ſummus; quæ omnia cum deſint in ipſorum Religione, ſatis hinc apparet, quam ea nihil in ſe certi habeat, quantoque facerent tutius, ſi ad unius Dei ſummi cultum ſe transferrent; quod ſapientis hominis eſſe officium, [2] etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ Mentes Dei ſummi miniſtræ ſint, [3] non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

2 *Etiam Plato dixit.*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων. *Cum Jove nos: cum aliis Diis alii.* Citat Origenes contra Celſum VIII.

3 *Non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.*] Pulchere hoc exſequitur Arnobius libro III.

§ III.

§ III. *Malos ſpiritus adoratos à Paganis probatur, & oſtenditur quam id ſit indignum.*

At vero non bonas, ſed malas fuiſſe Mentes, quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus conſtat argumentis. Primum, [4] quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei; imo eum cultum, quantum poterant, ſuſtulerunt; aut ſaltem omnibus modis ſummo Deo, in cultu, æquari voluerunt. Secundo, quod unius ſummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipſorum pœnas magiſtratibus & populis. Nam cum Poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis Divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla eſſet Religio alia tam ritibus diſſona, quæ non in ſocietatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thuſca ſacra Romæ: ſoli Judæi paſſim [5] deridiculo erant, ut ex Satiris & Epigrammatis apparet, [6] interdum & relegabantur: [7] Chriſtiani vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis: cujus rei non alia poteſt reddi cauſa, quam quod hæ duæ ſectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti Dii adverſabantur, non tam inter ſe, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus,

4 *Quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei.*] Bene hoc exſequitur Auguſtinus de Civitate Dei libro x. cap. 14. 16, 19.

5 *Deridiculo erant.*] Ut curti, recutiti, ſabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

6 *Interdum & relegabantur.*] Joſeph. XVIII. 5. Tacitus Annalium II. Seneca epiſtola CIX. Actor. XVIII. 1. Suetonius Tiberio cap. XXXVI.

7 *Chriſtiani vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis.*] Tacitus Annalium XV. quo & illa pertinent Juvenalis:

——*tæda lucebis in illa*
Qua ſtantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam ſulcus diducit arenam.

qui

qui bonam honeſtamque mentem non deceat, [8] per ſanguinem humanum, [9] per nudorum hominum in templis curſationem, per ludos [1] & ſaltationes plenas ſpurcitiæ: qualia nunc etiam conſpiciuntur apud Americæ & Africæ populos, Paganiſmi tenebris obſitos. Imo, quod eſt amplius, & olim ferunt, & nunc ſunt populi, qui malas Mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur; [2] ut Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, [3] Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo, quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atque hoſtem transfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum eſſet. Nam [4] clementia, ut juſta ſit, ſuos habet limites, & ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos ſe dicant Malis mentibus præſtare obſequium: cum is, qui ſumme bonus eſt, ſit etiam ſumme communicativus, ac proinde etiam natura-

8 *Per ſanguinem humanum.*] Vide quæ hac de re dicta lib. II.

9 *Per nudorum hominum in templis curſationem.*] Ut in Lupercalibus. Livius libro I. Plutarchus Antonio, & alii.

1 *Et ſaltationes plenus ſpurcitiæ.*] Ut in Floribus. Ovidius quarto Faſtorum. Adde Tatianum. Origenem octavo contra Celſum.

2 *Ut Arimanium Perſæ.*] Plutarchus de Iſide & Oſiride: Diogenes Laërtius in præfatione. [Vide *Thomam Stanleium* de Philoſophia Perſarum, & quæ nos in Indice ad vocem *Arimanes* notavimus. *Clericus.*]

3 *Vejoves Latini.*] Cicero III. De natura Deorum.

4 *Clementia, ut juſta ſit, ſuos habet limites.*] *Quomodo diliges, niſi times non diligere?* Tertullianus adverſus Marcionem I.

rum

rum cæterarum productor. Quod ſi eſt, ſequitur, ut in naturas omnes, tamquam opificia ſua, jus ſupremum habeat; ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat. Quibus poſitis, facile colligitur, ei, qui Deum ſummum ac ſumme bonum faventem habeat; malos ſpiritus non amplius nocere poſſe, quam Deus ille, boni alicujus cauſa, velit pati ut fiat. Neque vero à malis ſpiritibus quidquam impetrari poteſt, quod non rejiciendum ſit, quia [5] malus bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus, & [6] hoſtium munera inſidiæ ſunt.

§ IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in Paganiſmo.*

Fuerunt & Pagani, & ſunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere ſe aiunt. Sed primum hic quoque cultus diſtinguendus, notis conſpicuis, fuerat à ſummi Dei cultu: tum vero inanes ſunt ad illos preces, niſi ab illis animis aliquid nobis tribui poſſit; de quo nihil cultoribus conſtat, nec quidquam eſt, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero peſſimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuiſſe inſignes. Ebrioſus Bacchus, mulieroſus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipſi placentis ignominiam redundet, [7] dum vitiis ſatis

5 *Malus bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus.*] Syri mimi verſus.

6 *Hoſtium munera inſidiæ ſunt.*] Sophocles:

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κ' οὐκ ὀνήσιμα.

Damnoſa ab hoſte dona, quin nec dona ſunt.

7 *Dum vitiis ſatis per ſe adblandientibus addit ex religione commendationem.*] Exemplum vide in Eunucho Terentiano Actu III. Scena v. Cyprianus epiſtola II. *Deos ſuos quos venerantur, imitantur. Fiunt miſeris & religioſa delicta.* Auguſt. Epiſt. CLII. *Nihil homines tam inſociabiles reddit vitæ perverſitate, quam illorum Deorum imitatio, quales commendantur & deſcribuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia, quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus ſacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

ſatis per ſe adblandientibus addit ex religione commendationem.

§ V. *Contra cultum exhibitum aſtris & elementis.*

[8] Vetuſtior iſto fuit cultus Aſtrorum, &, quæ elementa diſcimus, Ignis, Aquæ, Aëris, Terræ: nec ipſe quidem magno vacans errore. Nam cultus religioſi pars maxima ſunt preces, quæ adhiberi, niſi ſtulte, non poſſunt niſi apud naturas intelligentes. Tales autem non eſſe eas, quæ elementa diſcimus, ſenſu quodammodo apparet. De aſtris ſiquis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet; cum ex aſtrorum operationibus, quæ naturarum ſunt indices, nihil tale poſſit colligi; imo contrarium ſatis aperte colligitur ex motu non vario, qualis eſt eorum, quæ voluntatem habent liberam, [9] ſed rato atque præſcripto. Jam vero alibi oſtendimus, aſtrorum curſus ad hominum uſus eſſe temperatos: unde homo agnoſcere debuit, ſe Deo & ſimiliorem parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipſæ pro ſe non poſſunt, aut poſſe non docentur.

8 *Vetuſtior.*] Sunt rationes, quæ ſuadeant Idololatriam cœpiſſe à cultu Angelorum & Animorum humanorum, quas vide in Indice Philoſophiæ Orientalis, ad vocem *Idololatria*. Clericus.

9 *Sed rato atque præſcripto.*] Quo argumento motus quidam Rex Peruanus negabat Solem eſſe poſſe Deum. Vide hiſtoriam Incarum.

§ VI.

§ VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indigniſſimum, quod & [1] ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii præſertim. Quamquam enim in quibuſdam aliqua ſe oſtendit quaſi umbra intelligentiæ: ea tamen ipſa nihil eſt, ſi ad hominem ſpectetur, cum nec internos conceptus diſtinctis vocibus ſcripturaque explicent: neque opera diverſorum generum faciant, neque ejuſdem generis opera diverſo modo; multo minus numerorum, dimenſionum, cœleſtiumque curſuum cognitionem aſſequantur. [2] Contra vero homo

1 *Ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii præſertim.*] De quibus Philo in Legatione: οἱ κύνας ϗ λύκους ϗ λέοντας ϗ κροκοδείλους, ϗ ἄλλα πλείονα θηρία ϗ ἔνυδρα χερσαῖα ϗ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, lupos, leones, crocodilos, aliaque aquatica, terreſtria, volucria animantium pro Diis habent.* Adde longam ea de re Diſſertationem lib. 1. Diodori Siculi.

2 *Contra vero homo validiſſima quæque animantia, feras, aves, piſces capit ſolertia ingenii ſui.*] Euripides Æolo:

Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος.
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου,
Χθονίων τ' ἀελίων τε παιδεύματα.
Vis exigua eſt, quamcumque homini
Natura dedit: ſed conſiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cæloque domant.

Antiphon:

Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.
Natura quorum ſuperat, arte hæc vincimus.

Non male hinc explices quod eſt Gen. 1. 26. & Pſal. VIII. 8. Latiorem hac de re diſſertationem qui deſiderat, videat Oppianum initio quinti de piſcatu, & Baſilium in Hexaëmeron Homilia x. Origenes contra Celſum libro IV: Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἰδεᾶς τινα τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δεδοται, ϗ παντὸς ὅπλου κρεῖττον, ἃ δεικεῖ ἔχειν τὰ θηρία. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ ϗ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν αὐτῶν θηρίων, ϗ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ ἡμερότητι· κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων, ἢ μὴ δοκόντων ἡμῖν χρείαν παθέχειν ἐκ τῆς τιθασσείας, ὅτῳ μετὰ τῆς ἡμετέρας ἰδιότητος ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βουλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα· ὅτε δὲ χρήζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὕτως αὐτὰ ἀναιρεῦμεν ὡς ϗ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. δῆλα δὴ πάντα τῷ λογικῷ ζώῳ ϗ τῆς φυσικῆς αἰτῷ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός. *Vel hinc videas quam validum nobis auxilium datum ſit intellectus, quantoque præſtet omnibus armis, quibus inſtructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immenſum minora aliorum animantium corporibus, horum tamen potimur, vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quæque ſunt ita nata ut manſuefcere poſſint, ea noſtræ naturæ manſuetæ ſubdimus: quæ vero aut talia non ſunt, aut nullam ex manſuetudine utilitatem nobis promittunt, ea cum noſtra ſecuritate ita tractamus, ut cum lubet ea*

homo validiſſima quæque animantia, feras, aves, piſces capit ſolertia ingenii ſui, partim etiam ſub leges ſuas ſubigit: ut elephantes, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime ſunt noxia utilitates ſibi deducit, ut medicamenta ex ſerpentibus: hunc certe uſum ex omnibus habet, quem ipſæ ignorant, quod corporum compagem ſitumque partium ſpeculatur, & tum ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque ſtructura eſt: quæ ſi quis conſideret, tantum abeſt, ut pro Diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quemdam, ſub ſummo Deo, conſtitutum arbitrabitur.

§ VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus quæ ſubſtantiæ non ſunt.*

Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam ut ſæva illa [3] Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam: Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies:

teneamus concluſa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam manſueta animalium interficimus. Apparet igitur à ſummo opifice facta cuncta ſerva animanti ratione utenti & agnato ei intellectui. Claudius Neopolitanus, apud Porphyrium, De non eſu animantium primo, ſic de homine loquitur: Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.*

3 *Febrim, Impudentiam.*] Cicero de Legibus II.

Fortuna bona ſimilitudo eventus, cum hominis deſiderio: Affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur, qui ſui juris non ſunt, ſed Voluntatis tamquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem Prudentia, in periculis ſubeundis Fortitudo, in abſtinentia alieni Juſtitia, in voluptatum moderatione Temperantia, & porro alia, pronitates quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine poſſunt. [4] Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus, aliorum eſt de aliquo tamquam virtute prædito judicium; quod ſæpe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. [5] Hæc ergo cum non ſubſiſtant, ac

4 *Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus.*] Cicero dicto loco, Livius libro XXVI I.

5 *Hæc ergo cum non ſubſiſtant,* &c.] Poſſet forte aliquis cultum hunc Ethnicorum ſic interpretari, ut diceret ab iis non tam res, quæ vocibus vulgo ſignificantur; quam vim divinam unde manant, aut Ideas quaſdam, quæ ſunt in Dei intellectu, cultas fuiſſe. Sic *Febrim* coluiſſe dici poſſent, non eam quæ morbus eſt & in corpore humano ſedem habet, ſed vim immitendæ & ſedandæ Febris, quæ Deo ineſt; *Impudentiam*, non vitium hominum animis inhærentem, ſed Dei mentem, quæ patitur Impudentiæ hominum aliquando quidpiam non male cedere, eamque coërcete, & pœnis adficere poteſt. Similia de ceteris dici queant, ut de Amore, Metu, Ira, Spe quæ *Adfectus* ſunt; quos Deus incitare, aut cohibere poteſt: vel de *Virtutibus*, quæ ſunt in Divino Nomine perfectæ, & quarum tenues tantum adumbrationes in hominibus videmus, ex Ideis earum Virtutum, quæ conſummatiſſimæ Deo ſunt, prognatas; deque *Honore*, qui non tam eſt exiſtimatio hominum, quam Dei ipſius ſuffragatio, qua Virtutem in honore eſſe, apud homines, vult. Sed Ethnici ipſi numquam ſunt rem ita interpretati, & abſurdum eſt ſub

ac proinde rebus ſubſiſtentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro Diis colere à recta ratione alieniſſimum eſt, cum ob hæc ipſa is colendus ſit, à quo hæc dari conſervarique poſſunt.

§ VIII. *Solutio objectionis Paganorum ſumptæ à miraculis apud ipſos.*

Solent à Paganis ad Religionis ſuæ commendationem miracula adferri: ſed adverſus quæ multa excipi poſſint. Nam qui ſapientiſſimi inter ipſos Paganos fuere, multa horum, [6] ut nulla idonea teſtium fide ſuffulta, [7] planeque conficta, rejiciunt. Quædam quæ facta dicuntur, contigerunt in receſſu, nocte, coram uno aut altero; quorum oculis falſa rerum ſpecie, per aſtus ſacerdotum, imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum ſui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, ſi quis apud populos

ſub nominibus obſcuris & quæ plebem fallere poſſunt, Dei adtributa & Ideas, quaſi perſonas quaſdam, colere. Simplicius & rectius multo fuit ipſum Numen, ſine ambagibus, venerari, *Clericus.*

6 *Ut nulla idonea teſtium fide ſuffulta, planeque conficta rejiciunt.*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendamve urbem poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, ut miſcendo humana divinis, primordia urbium auguſtiora faciat.*

7 *Planeque conficta,* &c.] Multo ſatius eſſet in hac reſponſione adquieſcere, quam concedere miracula; aut ea, quæ à miraculis ſecernere vulgo homines non poterant, facta eſſe. Talia ſunt oracula, prodigia & curationes morborum; quæ, ſi facta eſſent, à veris miraculis vix diſtingui quiviſſent, certe à vulgo hominum. Vide hac de re dicta à nobis in Prolegomenis *Hiſt. Eccleſiaſticæ* Sect. II. c. 1. *Clericus.*

ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: [8] quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent difficta transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales; qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam Religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet; tum inde etiam, [9] quod certis carminibus invitos

8 *Quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse à multis proditum est.*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν οὖν οἳ νόσοι οἳ σάσεις τῆς ἐν ἡμῖν ὕλης. δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνωσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσιν. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cum eveniunt, dæmones eorum causas sibi adscribunt.*

9 *Quod certis carminibus invitos cogi se dicerent.*] Oraculum Hecates apud Porphyrium:

Ἤλυθον εἰσαίουσα τεῆς πολυφράδμονος εὐχῆς,
Ἣν ὄντων φύσις ἔτρε, θεῶν ὑποθημοσύνησι.
Adveni tuis precibus sapientibus indigetata,
Quas genus humanum monitu reperere Deorum.

Item:

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοιο ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Ἑκάτην με θεὴν ἐπίδησας ἀνάγκῃ;
Cujus egens Hecaten me summo ex æthere tractam
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eumdem:

Κλῦθί μευ ὦκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Invitum me audi, quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur, καλπαζόμενοι δούλους ταῖς ἐπῳδαῖς πεποιηκότες, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est, apud Jamblichum in Mysteriis Ægyptiorum libro IV. cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis Minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius lib. X. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes, apud Lucanum, ubi de Erichthone agit; & Papinium, ubi de Tiresia.

se

se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiæ indicium, quod [1] in amorem sæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vana policitatione, aut effectu injurioso: [2] cum hoc etiam humanæ leges, tamquam veneficium, interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur; [3] cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum, ad probandam ipsorum religionem; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est [4] ut is hac re venerabilior Imperium Romanum

1 *In amorem sæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant.*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. V. Præparar. cap. 17. & apud Augustinum libro X. de Civitate Dei, cap. XL. Vide eumdem Porphyrium libro II. de non esu animantium, & Origenem contra Celsum libro VII.

2 *Cum hoc etiam humanæ leges tamquam veneficium interdicant.*] L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. si quis §. qui abortionis. D. de Pœnis. Paulus sententiarum lib. V. Tit. XXIII.

3 *Cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant.*] Deut. XIII. 3. 2 Thess. II. 9, 10. Ephes. II. 2, 3.

4 *Ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adi-*

num facilius adipiſceretur; lectus quippe Deo judiciorum ipſius in Judæos miniſter: ſimileſque aliorum prodigiorum cauſæ exſiſtere potuerunt, [5] quæ cum Relgione nihil haberent commune.

§ IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari poſſunt & ad id ſolvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homines, ut ſibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetuſtiſſima traditio ſuggerit. Tum vero [6] verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicumque eventu acciperent. Quod ſi quid definitius prædictum ab illis, non tamen neceſſe eſt ab omniſcia mente profectum; cum aut talia ſint, quæ ex cauſis

piſceretur.] Tacitus Hiſtoriarum IV. *Multa miracula evenere, queis cæleſtis favor & quædam in Veſpaſianum inclinatio numinum oſtenderetur.* Dixerat ante Hiſtoriarum I. *Occulta lege fati & oſtentis ac reſponſis deſtinatum Veſpaſiano liberiſque ejus imperium poſt fortunam credidimus* Suetonius eadem miracula narratus ſic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quaſi majeſtas quædam, ut, ſcilicet, inopinato & quaſi novo principi deerat: hæc quoque acceſſit.* Eumdem Suetonium vide paulo ante cap. 5. Joſephus de eodem Veſpaſiano libro belli Judaïci III. cap. 27. Τῷ θεῷ διηγείρουσι αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη, καὶ σὺν ἄλλοις δι' ἑτέρων σημείων προδεικνῦσι. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliisque etiam ſignis ei ſceptra præſignificante.*

5 *Quæ cum Religione, &c.*] Sed vice examen miraculorum, quæ in gratiam Veſpaſiani & Hadriani facta finguntur, *Hiſtor. Eccleſiaſticæ* noſtræ Sæcul. II. ann. 138. *Clericus.*

6 *Verba oraculorum ferme ambigua.*] Vide OEnomaï hac de re loca, apud Euſebium lib. IV. cap. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26. Hinc Phœbus dictus Græcis Ἀξίας. Flexiloqua & obſcura oracula Apollinis dicit Cicero de Divinatione II. *Utrum eorum accidiſſet,* inquit, *verum oraculum fuiſſet.* [Multa oracula poſt eventum forte ficta ſunt, nec paucæ ſunt rationes ſuſpicandi multas fraudes adhibitas à vatibus. Qua de re elegantiſſimum libellum Gallice ſcripſit *D. de Fontenello*, quem vide, ut quæ ad eum defendendum dicta ſunt *Bibliothecæ Selectæ* Vol. XIII. & quæ Latine, ante omnes, ea de re ſcripſit, *Anton. van Dale* in Libro de Oraculis.]

naturalibus jam exſiſtentibus præſentiri poterant, [7] ſicut Medici quidam venturos morbos prædixerunt; aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, [8] quod & à rerum civilium peritis factum ſæpe legimus. Quod ſi quando etiam apud Paganos, aliquorum vatum opera uſus eſt Deus ad ea prædicanda, quæ cauſas certas nullas, extra Dei voluntatem, habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam Religionem Paganicam, ſed magis ad eam evertendam: qualia ſunt, [9] quæ apud Maronem exſtant, Ecloga quarta, ex Sibyllinis carminibus deprompta; [1] quibus ille, id neſciens,

7 *Sicut Medici quidam futuros morbos prædixerunt.*] Chalcidius ad Tidæum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui ſit eorum omnium quæ deinceps ſequuntur ſcius, perinde ut ſi Medicus, juxta diſciplinam medendi, dicat vel exitium, vel ſanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes: Plin. lib. II. cap. 79.

8 *Quod & à rerum civilium peritis factum ſæpe legimus.*] Scriptor Vitæ Attici: *Ei rei ſunt indicio præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam ſunt editi, ſexdecim volumina epiſtolarum, ab Conſulatu ejus uſque ad extremum tempus ad Atticum miſſarum: quæ qui legat, non multum deſideret hiſtoriam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de ſtudiis principum, vitiis ducum, mutationibus republicæ perſcripta ſunt, ut nihil in iis non appareat: & facile exiſtimari poſſit, prudentiam quodammodo eſſe divinationem. Non enim Cicero ea ſolum, quæ vivo ſe acciderunt, futura prædixit, ſed etiam quæ nunc uſu veniunt, ececinit ut vates.* Cicero vere de ſeipſo libri ſexti epiſtola ſexta: *Quo in bello nihil adverſi accidit, non prædicente me. Quare, quum ut augures & aſtrologi ſolent, ego quoque augur publicus, ex meis ſuperioribus prædictis, conſtitui apud te auctoritatem auguriі & divinationis meæ, debebit habere fidem noſtra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu ſiniſtro oſcinis, ut in noſtra diſciplina eſt, nec ex tripudiis ſoliſtimis aut ſomniis tibi auguror: ſed habeo alia ſigna quæ obſervem.* Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore: Thales in vico, tunc deſpecto, forum aliquando Mileſiorum futurum. Plutarchus Solone.

9 *Quæ apud Maronem exſtant Ecloga quarta.*] Vide Auguſtinum de Civitate Dei lib. X. cap. 27.

1 *Quibus ille, id neſciens, &c.*] *Sibyllarum* vaticinia, omnia aut

neſciens, Chriſti adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iiſdem Sibyllinis erat, [2] pro Rege agnoſcendum, qui vere Rex noſter eſſet, & [3] ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. [4] Apollinis oraculum [5] apud Porphyrium legitur, quo

dubia, aut conficta eſſe jam ſatis conſtat. Ideoque nolem *Virgilium* Sibyllæ interpretem, quaſi vaticinia, per imprudentiam, fundentem haberi; ut *Caïphan*, qui neſcius eſt vaticinatus. *Sibylla* neſcio quæ, aut potius qui ſub ejus larva latebat, ætatem auream prædixerat redituram; ex eorum ſententia qui omnia renovatum iri putabant, & ſimilia iterum eventura; qua de re, vide quæ dixit *Gratius* Lib. II. 30. & notas ad eum locum. Itaque nec Sibylla, hac in re, vates fuit. nec *Virgilius* vaticinia de Chriſto exſcripſit. Vide *Servium* ad locum, & *Iſ. Voſſii* illius Eclogæ Interpretationem. *Clericus.*

2 *Pro Rege agnoſcendum qui vere Rex noſter eſſet.*] Cicero meminit II, de divinatione.

3 *Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur.*] Suetonius de Veſpaſiano cap. 4. Tacitus Hiſtoriarum IV.

4 *Apollinis Oraculum apud Porphyrium legitur.*] Vide Auguſtinum de Civitate Dei libro XX. cap. 23. & Euſebium Præparationis IV. cap 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis. τὴν δὲ εὕρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαξίνησε, Φοινιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. *Veræ artis repertores Deus* (Apollo, ſcilicet) *eſſe teſtatur Ægyptios, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Paræneticus ad Græcos inter Juſtini opera hoc citat oraculum:

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον ἠδ' ἀρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἀνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.
Soli Chaldæi ſapiunt, & Hebræa virum gens,
Qui puro caſtè genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων,
Ἀδάμ τε καλέσσας.
Qui primum finxit mortalem,
Adamque vocavit.

De ipſo Jeſu Hecates oracula ſunt duo, quæ ex Porphyrio transſcripſit Euſebius in Euangelica Demonſtratione:

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προλαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεςάτη ἐςὶν ἐκείνου.
Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcumque exornat ſapientia: ſed pietate
Eſt anima illius quæ longe excelluit omnes.
Σῶμα μὲν ἀδξανέτιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται.
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς ὐράνιον πόλον ἵζει.
Illius invalidos corpus tulit uſque dolores:

Aſt anima adſcendit cæleſtia templa piorum.

Eorumdem meminit ex eodem Porphyrio Auguſtinus lib XXIX. cap. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud adfert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum eſſe patrem, quem valde ſancti honorant Hebræi.

5 *Apud Porphyrium.*] Poſſunt hæc recte dici in *Porphyrium*, eoſque qui paria de iis Oraculis ſentiebant, & quaſi argumentum *ad hominem*, ut loquuntur Dialectici, proferri. Sed cum ficta non eſſe hæc oracula non conſtet, imo vero graves ſint rationes credendi commentitia eſſe, apud Chriſtianos, vim nullam habere poſſunt. *Clericus.*

6 *Laudati ſæpe eorum carminibus Reges, quamvis improbi.*] Vide ea quæ adfert OEnomaiis apud Euſebium Præparationis Euangelicæ lib. V. 23. & cap. 35.

7 *Pugilibus decreti honores divini.*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celſum III.

8 *Pellecti homines in amores etiam non legitimos.*] Oſtendimus jam ſupra.

9 *Ad mala lucra captanda.*] Vide Euſebium Præparationis V. cap. 22.

1 *Ad cædes faciendas.*] OEnomaiis oracula, hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Euſebii libro c. 10. & 27.

quo ait, cæteros Deos aërios eſſe Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto ſi parent Apollinis cultores, jam tales eſſe deſinunt: ſi non parent, ſuum Deum mendacii accuſant. Adde jam, quod, ſi Spiritus illi ſuis oraculis conſultum voluiſſent humano generi, ante omnia generalem propoſuiſſent vivendi normam, & certam fidem feciſſent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipſis factum eſt. Contra [6] laudati ſæpe eorum carminibus Reges quamvis improbi, [7] pugilibus decreti honoris divini, [8] pellecti homines in amores etiam non legitimos, [9] ad mala lucra captanda, [1] ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonſtrari poſſent.

§ X. *Rejicitur Paganica Religio ex eo, quod ſponte defecerit, ſimul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis præter ea, quæ ſupra ſunt allata, argumentum ſuppeditat contra ſe

Pagana Religio; eo quod, ubicumque humana vi deſtituta eſt, plane concidit, tamquam ſublato quo uno ſtabat. Nam ſi oculos circumferas per quotquot ſunt Imperia, Chriſtianorum aut Mahumetiſtarum; videbis Paganiſmi nullam, niſi in libris, memoriam. Imo docent hiſtoriæ, etiam illis temporibus, cum Imperatores aut vim & ſupplicia, ut priores; aut eruditionem & ſolertiam, ut Julianus, adhiberent, ad ſuſtentandam Religionem Paganicam, in dies ei aliquid deceſſiſſe; non oppoſita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jeſus habebatur,) non litterarum flore, cujus expers fuit oratio Chriſti legem docentium, non donis (pauperes quippe illi erant,) non ulla aſſentatione, cum contra omnia commoda ſpernenda, nihil non adverſi ejus legis cauſa ſubeundum dicerent. Vide quanta fuerit Paganiſmi imbecillitas, cum talibus auxiliis deſtructus ſit. Neque tantum credulitas Paganorum evanuit, ad illam doctrinam; ſed & ipſi Spiritus, ad Chriſti nomen, [2] exceſſerunt è corporibus, compreſſerunt vocem, & interrogati de ſilentii cauſa, [3] dicere ſunt coacti, nihil ſe poſſe, ubi Chriſtus invocaretur.

§ XI. *Reſponſio ad id, quod Religionis ortus & interitus aſtrorum efficaciæ adſcribitur.*

Fuere Philoſophi, qui ut ortum, ita interitum Religionis cujuſque aſtris adſcriberent. Sed ipſa, quam iſti ſcire ſe profitentur, ſideralis ſcientia tam

2 *Exceſſerunt è corporibus, compreſſerunt vocem.*] Actor. v. 16. VIII. 7. XVI. 18.

3 *Dicere ſunt coacti, nihil ſe poſſe, ubi Chriſtus invocaretur.*] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pſeudomanti. Apollo in Daphne: Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν· ἢ τοῦτο κωλύει τὸν χρησμόν. *Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit.*] Mortui illi erant Babylas & alii Chriſtiani martyres. Vide Chryſoſtomum contra Gentiles.

diverſis

diverſis ſub normis traditur; [4] ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipſum, certi eſſe nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex natura neceſſitate cauſarum ſequuntur; ſed de his, [5] qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita ſuapte vi libera eſt, ut nihil ei neceſſitatis extrinſecus imprimi poſſit. Quod ſi ex impreſſione tali neceſſario ſequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, [6] quam ſentimus ipſi, fruſtra eſſet data, [7] omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas ſublata; cum neque culpa, neque meritum eſſe poſſit in eo, quod plane ſit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam ſint, ſi certa neceſſitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœleſtibuſque corporibus vim talem Deus attribuerit; jam ſequetur Deum, qui perfectiſſime bonus eſt, [8] malitiæ moralis

4 *Ut nihil in ea certi reperiatur præter hoc ipſum, certi eſſe nihil.*] Vide egregiam hac de re Bardeſanis Syri Diſſertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Euſebium Præparationis lib. VI. cap. 10.

5 *Qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita ſuapte vi libera eſt, ut nihil ei neceſſitatis extrinſecus imprimi poſſit.*] Vide Alexandri Aphrodiſæi hac de re librum.

6 *Quam ſentimus ipſi.*] Euſebium vide, Præparat. Euangel. libro VI. cap. 6.

7 *Omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas ſublata.*] Juſtinus Apologetico II. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραττομένων. *Niſi enim electione libera facultatem habet humanum genus, ut turpia fugiat, honeſta ſumat in neutram partem ipſi adſcribenda actionis cauſa.* Vide & quæ ibidem ſequuntur. Tatianus: Ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως, ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός. ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τῷ θεῷ μὴ παραβὰς τὸ βέλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus eſt puniatur juſte, quippe ſua culpa factus improbus: qui vero juſtus eſt, laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* Adde Chalcidii hac de re diſputationem, in Timæo.

8 *Malitiæ moralis veram eſſe cauſam.*] Contra quam dixit Plato de Repnblica II. Αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος. *Cauſa penes optantem: Deus extra cul-*

ralis veram esse causam; & cum, lege posita, profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. [9] Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitant respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæstionem. Nam Christi Religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum [1] eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam Religionem susceperunt, quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque ex litteris aliquam vim damus, adversus corporis contagium; fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt. Hæc autem Religio jam per mille sexcentos annos

pam. Ut vertit in Timæo Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco.

9 *Probabilius.*] Sed omnium verissime qui influxus illos pernegant, nec quisquam in Astris agnoscunt; præter calorem, ac lucem, quibus addere licet totius molis pondus. Atqui hæc ad animum proprie nihil faciunt. *Clericus.*

1 *Eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos.*] Zoroaster: Μὴ σύγε αὔξανε τὴν εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolemæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψαι ἐνεργείας τῶν ἄστρων. *Potest vir sapiens multas astrorum efficientias avertere.*

durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu.

§ XII. *Ostenditur præcipua Christianæ Religionis probari à sapientibus Paganorum: si quid in ea est difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.*

Eo vero minus Pagani habent, quo Christianam Religionem opugnent, quod ejus partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint, qui dixerint singula, quæ nostra Religio habet universa: utpote [2] Religionem non in

2 *Religionem non in ritibus, sed in animo esse positam.*] Menander:

Θεῷ δὲ θύε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
Deo sacrifica semper ingenio probo,
Neu tu albam vestem magis quam mores induas.

Cicero de Natura Deorum II. *Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Idem de Legibus II: *Caste jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius Satyra II.

Quin damus id superis, de magna quod dare lanx
Non possit magni Messalæ lippa propago,
Compositum jus, fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, et incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, et farre litabo.

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod est apud Porphyrium De non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius: Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιασαμένοις, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσι πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτός τινες λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν, ὥσπερ εἰ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν θεὸν διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. ἐν γῆν Ἐπιδαύρῳ προγέγραπτο,

Ἁγνὸν δὴ ναοῖο θυώδεος ἔνδον ἰόντα
Ἐμφάμεν. ——
ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια. *Nunc vero eum qui candida quidem amictus sit veste, sed corpore impuro, idoneum negant qui puro sacri-*

sacrificet. Ubi vero & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant; quasi non Deus maxime delectetur, eo quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut cui cum ipso sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,

Castus odorati venias ad limina Templi,
Fas jubet. ——

Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post: Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς τὸς ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον ὃ μὴ τῷ ὑλῳ εὐθὺς ἐστιν ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγῳ τοῦτο κατὰ φωνὴν οἰκείῳ, οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ἢ μεμολυσμένῳ. *Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam sapiens dixit, nihil eorum quæ materiam balent aut adoleri, aut indigetari debet. Nihil enim est materiæ particeps, quod non impurum sit materia carenti, quare nec sermo illi convenit, qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit.* Iterum ibidem: Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν νοσοῖ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιλῶνα τῶν ερματινὸν οὐκ ἀγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καὶ μεθ' ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis, quæ homines Diis dicarunt, etiam pedum vincula pura requirantur, & sine macula calcei, in templo vero summi Patris, Mundo hoc, scilicet, non oporteat puram servare illam externam nostri corporis ultimam è pellibus vestem, eamque quam castissime versari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam: Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς ἂ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσαι; *Qui vero persuasus est victimis illis non egere Deos, sed ad animum spectare offerentis, optimumque eis censeri sacrificium, rectam tum de iis, tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justusque evadat?* Ubi tria ista nota quæ apud Paulum Tit. II. 12. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, juste, & pie.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ἂς τῶν θεῶν οἱ χαιρόντων τῶν πομπῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι. *Omnis malitiæ pura mens esto: neque enim gaudent Dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & honestis bonorum actionibus.* Seneca Lactantio prolatus, lib. VI. Institutionum, cap. 24. *Vultisne Deum cogitare magnum & placidum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestoque proposito. Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, exstruenda sunt. In suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eumdem habes apud Dionem Prusæensem Orat. 3. Thucydides lib. I. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν

in ritibus, sed in animo esse positam;[3] adulterum esse etiam, qui adulterium committere voluit;[4] non reponendam injuriam;[5] uni marito unam uxorem jungendam;[6] fœdus matrimonii debere esse perpetuum;[7] hominis officium esse homini cuivis

ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Festus dies nihil est aliud quam officium facere.* Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus nonne omnem diem festum habet?*

3 *Adulterum esse etiam eum qui adulterium committere voluit.*] Ovidius:

Quæ quia non licuit, non facit, illa facit.
Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Seneca pater: *Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.* Alibi: *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi.*

4 *Non reponendam injuriam.*] Plato Critone. Maximus Tyrius, Dissertatione secunda. Menander:

Οὗτος πράτιστός ἐστ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
Ὅς τις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.
O Georgia, ille vir vivorum est optimus,
Qui melius aliis callet ferre injurias.

Atiston Spartianus: *Dicenti cuipiam, regium esse amicis bene, inimicis male facere: imo, inquit, amicis bene facere: inimicos, amicos reddere.* Et apud Plutarchum Dion ille, Siciliæ liberator, philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit; sed si quis, injuria affectus, sit exorabilis & clemens in eos qui peccarunt.

5 *Uni marito unam uxorem jungendam.*] Vide quæ supra ex Sallustio & aliis ad hanc rem attulimus. Euripides Andromache:

—— οὐδὲν γὰρ καλὸν
Διοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἓν' ἡνίας ἔχειν·
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
Στέργουσιν, ὅς τις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλῃ
—— *non etenim decet*
Unum imperare feminis binis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicumque cupiet rite curatam domum.

In ejusdem tragœdiæ choro plura sunt in hunc sensum.

6 *Fœdus patrimonii debere esse perpetuum.*] Quale fuit apud Romanos, ad annum urbis vicesimum & quingentesimum, Valerio Maximo teste lib. II. cap. 1. Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γὰ διαυλὸς ἐστιν αἰσχύνην ἔχων.
Reciprocum iter hoc numquem vacat infamia.

7 *Hominis officium esse homini cuivis benefacere.*] Terentius Heautontimorumeno:

cuivis benefacere, [8] præfertim egenti; [9] juramento quantum fieri poteſt abſtinendum; [1] contentos nos, in victu & veſtitu, eſſe debere ad naturam neceſſariis. Quod ſi quid eſt in Chriſtiana Religione creditu difficile, apud ſapientiſſimos Paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, ſupra oſtendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus [2] Divinam

Homo ſum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quamdam natura conſtituit, ait Florentinus Juriſconſultus, L. Ut vim, D. de Juſtitia. Eodem ſpectat proverbium, *Homo homini Deus.* Cicero de officiis primo, hominibus inter ipſos, omnibus inter omnes, ſocietatem eſſe ait.

8 *Præſertim egenti.*] Horatius lib. II. Sat. II.

Cur eget indignus quiſquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præſidia miſeri cordia.

9 *Juramento quantum fieri poteſt abſtinendum.*] Pythagoras: *μὴ ὀμνύναι θεούς, ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν. Non jurandum per deos: quemque enim id curare debere, ut nec jurato ſibi credatur.* Quod ipſum late ad aureum carmen explicat Hierocles. M. Antoninus lib. III. in viri boni deſcriptione, *μήτε ὄρκῳ δεόμενον. Cui juramento uti non ſit opus.* Sophocles OEdipode Coloneo:

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκῳ γ' ὡς κακὸν πιςώσομαι.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Baſilius, de legendis Græcorum libris.

1 *Contentos nos in victu & veſtitu eſſe debere ad naturam neceſſariis.*] Euripides:

Ἐπεί τι δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνοιν,
Δήμητρος ἀκτῆς, σώματός θ' ὑδρηχόου,
Ἅπερ πάρεσι κ' οὐ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;

Homini quid eſt neceſſe, præter quam duo,
Cereale germen, atque limpharum latex,
Quæ ſunt parata ſemper & vitæ ſatis?

Lucanus:

Satis eſt populis fluviuſque Ceresque.

Ariſtides: Ἔσθητος γὰρ οἶμαι καὶ σκέπης καὶ τροφῆς δεόμεθα. *Opus, nimirum, habemus veſte, tecto & alimentis.*

2 *Divinam naturam diſtinguit.*] Plato epiſtola ad Dionyſium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat Patrem: Secundum principium, omnium Cauſam & præſidem, in epiſtola ad Hermiam, Eraſtum & Coriſcum. Idipſum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem,

vinam naturam diſtinguit in Patrem; Mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi poſſe, [3] Julianus tantus Chriſtianorum hoſtis credidit, & exemplum dedit in Æſculapio; quem volebat, ad tradendam hominibus medendi artem, de cœlo veniſſe. Crux Chriſti multos offendit: at quæ de Diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos Regum fuiſſe; fulminatos alios, diſſectos, vulneratos. Et vero lætius eſſe honeſtum, quoties magno ſibi conſtat, ſapientiſſimi ipſorum di-

ficem, item filium, Amelius λόγον, ut videre eſt quod Euſebium libro XI. cap. 17, 18, 19. Vide & Cyrillum libro contra Julianum III. IV. & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat ſummum Deum; ſecundum Mentem, vel Providentiam; tertium Animam Mundi vel Mentem ſecundam. Alibi tria hæc ſic diſcriminat, Ordinans, Jubens, Inſinuans. De ſecundo ſic idem: *Ratio Dei Deus eſt humanis rebus conſulens, quæ cauſa eſt hominibus bene beateque vivendi, ſi non conceſſum ſibi munus ſummo à Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum ſummo Deo aſſignant*, ait Servius ad Eclogam ſeptimam. Unde non abit quod habet de iiſdem Pythagoricis Ariſtoteles primo de Cœlo in ipſo initio. [Copioſius de hiſce egit vir longe doctiſſimus *Rod. Cudworthus*, Anglici Operis de Syſtemate intellectuali mundi, Lib. I. cap. IV. quod conſuluiſſe non pœnitebit. *Clericus.*]

3 *Julianus tantus Chriſtianorum hoſtis credidit.*] Libro VI. Ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν· εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐνέφηνεν. Οὕτω ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενον πρόοδον, ἐνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Jupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur, de ſe Æſculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per Solis vitam genitabilem. Hic vero ex cœlo in terram progreſſu facto unica ſpecie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἶναί τι θεῶν ὡς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς εἰς ἀνθρώπους. *Genus quoddam Deorum eſſe quod ſuo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum ſententia; vide Plutarchum VIII. Symp. quæſtione I. Adde his locum Actorum XIV. 12.

xere.

xere. [4] Plato de Republica II. quaſi præſcius, ait, ut vere juſtus exhibeatur, opus eſſe, ut virtus ejus omnibus ornamentis ſpolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro ſcelerato, illudatur, ſuſpendatur denique. Et certe ſummæ patientiæ exemplum ut exſtaret, aliter obtineri non poterat.

4 *Plato de Republica* II. *quaſi præſcius ait*] Græca ſic habent: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δήσεται, ἐκκαυθήσεται τὰ ὀφθαλμώ. τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασχινδυλευθήσεται. Unde Cicero illud ſumpſit, & in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, malus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius, libro VI. Inſtitutionum, cap. 17. hunc nobis locum Senecæ ſervavit: *Hic eſt ille homo honeſtus, qui ſive toto corpore tormenta patienda ſunt, ſive flamma ore recipienda eſt, ſive extendenda per patibulum manus, non quærit quid patiatur, ſed quam bene.* Talem nobis & Euripides ob oculos ponit iſtis verſibus:

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίων κελαινὸν αἷμα. πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.
Ure hæc, cremaque membra & impletor mei
Potans rubentem ſanguinem: in terram prius
Deſcendet æther, terra ſe in cœlum feret,
Quam noſter umquam ſermo aduletur tibi.

Tali vere convenit illud Æſchyli, Platoni memoratum, dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.
Namque allaborat eſſe, non credi, optimus.
Sulcos profundos corde demerſos gerens,
Unde illa ſeſe pulchra conſilia exſerunt.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

LIBER QUINTUS

§ I. *Refutatio Judaïſmi incipiens ab allocutione ad Judæos.*

QUALE eſt, quod ex obſcuro ſpecu enitentibus paulatim ſe oſtendit inter lucem tenebraſque medium, talem ſe nobis ex denſa Paganiſmi caligine gradum moventibus Judaïſmus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos averſi audiant. Cognitum nobis, [1] eſſe ipſos progeniem ſanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos ſuos, inviſere ſolebat; ex eadem gente natum Meſſiam, & primos Chriſtianiſmi doctores: ipſorum eſſe arborem, cui nos ſumus inoculati; cuſtodes eſſe ipſos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipſis

1 *Eſſe ipſos progeniem ſanctorum virorum.*] Sumpta hæc, & quæ ſequuntur, ex Rom. IX. X. XI. Adde Matth. XV. 24.

veneramur; ac cum Paulo ſuſpiria pro ipſis ad Deum emittimus, orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum, ablato [2] velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiſcum viſuri ſunt [3] complementum Legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, noſtrûm, qui alienigenæ ſumus, quilibet [4] Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Iſaaci, & Jacobi.

§ II. *Oſtenditur Judæos debere miracula Jeſu habere pro ſufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum exiſtiment in cauſa aliena, quod in ſua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipſis quærat, cur credant miracula à Moſe facta, nihil dicant aliud, quam inter ſuos adeo perpetuam conſtantemque ejus rei fuiſſe famam, ut non potuerit, niſi ex teſtimonio eorum, qui vidiſſent, proficiſci. Sic [5] ab Eliſæo auctum apud viduam oleum, [6] purgatum ſubito a mala ſcabie Syrum, [7] hoſpitæ filium ad vitam revocatum, & ſimilia alia, credunt Judæi; non aliam ſane ob cauſam, quam quod teſtes bonæ fidei id proditum ad poſteros tranſmiſerunt. [8] De Eliæ vero in cœlum raptu, unius Eliſæi, tamquam viri omni exceptione majoris, teſtimonio fidem habent. At nos, de Chriſti adſcenſu in cœlum,

2 *Velamento.*] 2 Cor. III. 14, 15, 16.

3 *Complementum Legis.*] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal III. 24.

4 *Hebræi viri pænulam.*] Zachariæ VIII. 20. & ſequentibus. Eſaiæ II. 2. XIX. 18. & 24. Michææ IV. 2. Oſeæ III. 4. Rom. XI. 25.

5 *Ab Eliſæo auctum apud viduam oleum.*] 2 Reg. cap. IV.

6 *Purgatum ſubito à male ſcabie Syrum.*] Ibidem cap. XI. 5.

7 *Hoſpitæ filium ad vitam revocatum.*] Dicto cap. IV.

8 *De Eliæ vero in cœlum raptu.*] Dicto libro cap. II.

9 duo-

[9] duodecim proferimus teſtes vitæ inculpatæ: [1] de Chriſto poſt mortem in terris viſo, multo plures: quæ ſi vera ſunt, verum ſit neceſſe eſt & Chriſti dogma: planeque nihil à Judæis pro ſe adferri poteſt, quod non & nobis pari, aut potiori jure poſſit aptari. Sed ut teſtimonia omittamus, res prodigioſas à Chriſto factas, [2] ipſorum Thalmùdiſtarum & Judæorum confeſſio eſt: quod ipſum ſufficere debet. Neque enim poteſt Deus dogmati, per hominem promulgato, auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

§ III. *Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope dæmonum.*

At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia ſupra jam refutata eſt, eo quod ubi Chriſti dogma innotuit, omnis poteſtas Dæmonum confracta eſt. Quod addunt aliqui, didiciſſe Jeſum in Ægypto magicas artes, ſpeciem veri multo minorem habet, quam ſimilis Paganorum adverſus Moſem accuſatio, [3] quam apud Plinium [4] & Apuleium videmus. Nam fuiſſe Jeſum umquam in Ægypto, non conſtat, niſi ex diſcipulorum libris; qui addunt, infantem adhuc inde reddiiſſe. At Moſem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto egiſſe, [5] & ipſius, [6] & aliorum narratione certum eſt. Sed & Mo-

9 *Duodecim proferimus teſtes.*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor. I.

1 *De Chriſto poſt mortem in terris viſo multo plures.*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joh. XX. XXI. 1 Cor. XV.

2 *Ipſorum Thalmudiſtarum & Judæorum confeſſio eſt.*] Vide quæ illata ad librum II.

3 *Quam apud Plinium.*] Libro XXX. cap. I.

4 *Et Apuleium.*] Apologetico II.

5 *Et ipſius.*] Exodi II. IV. & ſequentibus.

6 *Et aliorum narratione certum eſt.*] Manethonis, Chæremonis, Lyſimachi, apud Joſephum contra Appionem primo, Juſtini, Taciti.

ſem,

ſem, & Jeſum, valide purgat hoc crimine lex utriuſque, [7] tales artes diſerte vetans, ut Deo inviſas. Tum vero ſi Chriſti, & ejus diſcipulorum tempore, uſquam aut in Ægypto, aut alibi, exſtitiſſet ars ulla magica, qua poſſent ea fieri, quæ de Chriſto prædicantur, muti omnes ſubito ſanari, claudis greſſio, cæcis viſus dari; Imperatores, [8] Tiberius, [9] Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendiſſent. Et ſi verum eſt, [1] quod tradunt Judæi, ſenatores magni Synedrii gnaros fuiſſe magicarum artium, ut reos poſſent convincere; ſane cum iidem Jeſu inimiciſſimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula creſcenti invidentes, aut opera ſimilia ex eadem arte edidiſſent ipſi, aut certis argumentis apertum feciſſent ipſius opera non aliunde proficiſci,

§ IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jeſu adſcribunt nomini cuidam arcano, quod à Salomone in Templo poſitum duo leones per mille & amplius annos cuſtodierint, quodque ab Jeſu ſublectum ſit, non mendaciter modo, ſed & impudenter confictum eſt: cum de illis leonibus, re maxime inſigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Joſephus quidquam prodant; ſed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt, ante Jeſu tempora, tale aliquid compererint.

7 *Tales artes diſerte vetans.*] Exod. XXII. 18. Levit. XX. 6. 27. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. 1 Sam. XXVIII. 9. 2 Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8, 9, 10. XVI. 18. XIX. 19.

8 *Tiberius.*] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

9 *Nero.*] De quo Plinius libro XXX. cap. 11. in Magiæ luſtoria: *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit.* Poſtea: *Nemo umquam ulli arti impenſius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non diſcendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

1 *Quod tradunt Judæi.*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

§ V. *Oſtenditur divina fuiſſe Jeſu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi eſt opifex.*

Verum poſito à Chriſto edita eſſe prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipſa lege Moſis ſequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum, ût poſt Moſem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iiſque obediendum à populo; niſi id fieret, graves pœnas denuncians. [2] Certiſſimæ autem Prophetarum notæ ſunt prodigia. Neque enim illuſtriora animo concipi poſſunt. Ad Deu. XIII. dicitur, ſi quis Prophetam ſe ferens prodigia ediderit, ei non credendum, ſi populum ad novorum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur an ſatis conſtans ſit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis, collatis inter ſe, [3] Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei [4] qui miracula faciat, credendum, extra quam ſi à veri Dei cultu abducat; quia in eo ſolo caſu prædictum ſit, ne miraculis, quamvis ſpecioſis, fides habeatur. Jeſus autem non modo falſos Deos colere non docuit; [5] ſed contra

2 *Certiſſimæ autem Prophetarum notæ ſunt prodigia.*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipſæ prodigiis recte accenſentur. Deut. XVIII. 22.

3 *Hebræi interpretes.*] Vide Moſem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manaſſis, quæſtione IV. ad Deuteronomium.

4 *Qui miracula faciat.*] Cujuſque prædicta impleantur. Hoc argumento valide pugnat Chryſoſtomus V. adverſus Judæos, & ſermone, Chriſtum eſſe Deum in Tomo VI. Saviliano.

5 *Sed contra hoc, tamquam crimen graviſſimum, diſerte vetuit.*] Marci XII. 29, 32. Joh. XVII.

contra hoc, tamquam crimen graviſſimum, diſerte vetuit, docuitque nos, Moſis, & qui eum ſecuti ſunt, Prophetarum ſcripta venerari: quare nihil eſt, quod miraculis ejus objici poſſit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jeſu aliqua in parte à Moſis lege diſcrepare, id non ſufficit.

§ VI. *Solutio objectionis ſumptæ ex diſcrepantia inter legem Moſis & legem Jeſu: ubi oſtenditur lege Moſis perfectiorem aliam dari potuiſſe.*

Nam ipſi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: [6] ad imperium Prophetæ, id eſt, miracula facientis, qualecumque præceptum intrepide poſſe violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et ſane poteſtas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Moſem daret præcepta, poſtea ab eo non abiit: nec quiſquam, qui ſuo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum eſſe immutabilem objicuint, id nihil eſt: non enim de intrinſeca Dei natura, ſed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus ſenectute, æſtas hieme, quæ omnia Dei ſunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permiſit, [7] unius arboris fructu interdixit; nempe, quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: [8] Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas ſeorſim à Tabernaculo [9] alias vetuit, alias

xvii. 3. Act. xv. 20. 2 Cor. v. 10, 11; 18, vi. 9. x. 7. xii. 2. 2 Cor. vi. 16. 1 Theſſ. i. 9. 1 Joh. v. 21.

6 *Ad imperium Prophetæ, id eſt, miracula facientis, qualecumque præceptum intrepide poſſe violari.*] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Joſuæ violata lex Sabbati Joſ. vi. Et extra locum lege præſcriptum ſacrificarunt prophetæ, ut Samuel, 1 Sam. vii. 17. xiii. 8. & Elias 1 Reg. xviii. 38.

7 *Unius arboris fructu interdixit.*] Gen. ii. 17.

8 *Abrahamo imperavit ut filium mactaret.*] Gen. xxii. 2.

9 *Alias vetuit, alias accepit.*] Diximus modo de hac re.

accepit.

accepit. Nec ſequitur, ſi bona fuit lex per Moſem data, nullam dari potuiſſe meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire, ad ætatis vitia connivere, cruſtulo eos ad diſcendum allicere. At ubi proceſſit ætas, corrigitur ſermo, inſtillantur virtutis præcepta, oſtenditur quæ ſit honeſti pulchritudo, quæ ejus præmia. [1] Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſumme perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri ſancti vitam ſecuti ſunt illis præceptis excellentiorem. Moſes qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipſe atrociſſimis injuriis vexatus, [2] precatorem ſe pro inimicis conſtituit. Sic [3] David rebelli filio parci vult, [4] maledicta in ſe jacta fert patienter. Dimiſiſſe uxores viri boni nuſquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum [5] ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo ſtatu par fuit quædam diſſimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tem-

1 *Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſumme perfecta.*] Hebr. viii. 7.

2 *Precatorem ſe pro inimicis conſtituit.*] Exod. xxxii. 11, 12, 13, 31. Num. xi. 2. xii. 13. xiv. 13. & ſequentibus: xxi. 7, 8. Deut. ix. 18, 26, xxxiii.

3 *David rebelli filio parci vult.*] 2 Sam. xviii. 5.

4 *Maledicta in ſe jacta fert patienter.*] 2 Sam. xvi. 10.

5 *Ad majorem populi partem aptantur leges.*] Origenes adverſus Celſum iii. Ὥσπερ ἔλεγέ τις τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legum conditorem dixiſſe interrogatum, an optimas dediſſet leges civibus, non omnium dediſſe ſe optimas, ſed quantum fieri poterat.* Porphyrius lib i. De non eſu animantium, de legum conditoribus: Εἰ δὲ ὕτοι πρὸς τὸν κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ ἃ προσήκουτ' ἂν καὶ οἱ πολλοὶ, οἷς τὰ ἐκτὸς ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληφλαι, νομοθετοῦσιν, τί τις τὸν τοῦτον παραφέρων νόμον ἀνατρέπει βίον; *Quod ſi illi reſpicientes ad vitam illam quæ ſecundum naturam eſt, & media vocatur, & ad ea quæ capiant homines, qui externa, quæque in corpore ſita ſunt, bona malaque exiſtimant, leges condidere; in quo lædit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit?*

I pore,

pore, quo majore vi Spiritûs populum novum ex cunctis populis Deus ſibi erat collecturus. Etiam præmia lege Moſis aperte propoſita, ad hanc vitam mortalem ſpectant omnia : unde fatendum eſt, [6] legem aliquam illa lege meliorem dari potuiſſe, quæ æterna præmia, non ſub umbris, ſed aperte proponeret, quod lege Chriſti factum videmus.

§ VII. *Ab Jeſu in terris obſervatam legem Moſis, nec poſt abolita, niſi ea præcepta, quæ intrinſecam bonitatem non habebant.*

Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Jeſu coævi fuerunt, Jeſum peſſime ab ipſis tractatum, & ſupplicio deditum, cum nullum ejus admiſſum adverſus legem poſſet adferri. [7] Circumciſus erat, [8] cibis utebatur Judaïcis, [9] veſtitu ſimili, [1] purgatos ſcabie mittebat ad Saeerdotes, [2] paſchata, & alios dies feſtos religioſe obſervabat. Si quos ſanavit ſabbato, [3] oſtendit non tantum ex lege, [4] ſed & ex receptis ſententiis talia opera ſabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare [5] legum quarumdam abrogationem, cum morte devicta in cœlum

6 *Legem aliquam illa lege meliorem dari potuiſſe, quæ æterna præmia, non ſub umbris, ſed aperte proponeret, quod Chriſti lege factum videmus.*]. Hebr. VII. 19. 22. VIII. 6. 2 Tim. I. 10.

7 *Circumciſus erat.*] Luc. II. 21.

8 *Cibis utebatur Judaïcis.*] Gal. IV. 5.

9 *Veſtitu ſimili.*] Matth. IX. 20.

1 *Purgatos ſcabie mittebat ad ſacerdotes.*] Mat. VIII. 4. Marc. I. 44. Luc. V. 14.

2 *Paſchata, & alios dies feſtos religioſe obſervabat.*] Luc. II, 41. Joh. II. 13. 23. XI. 56. XII. I. Joh. VII. 2.

3 *Oſtendit non tantum ex lege.*] Matth. XII. 5.

4 *Sed & ex receptis ſententiis talia opera ſabbato non interdicta.*] Matth. XII. 11.

5 *Legum quarumdam abrogationem.*] Actor. 10. Coloſſ. II. 14.

evectus,

evectus, etiam Spiritus Sancti conſpicuis donis ornaſſet ſuos, iiſque rebus oſtendiſſet adeptum ſe [6] poteſtatem regiam, [7] in qua continetur legis condendæ auctoritas : idque ſecundum Danielis vaticinium, capite III. & VIII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo poſt deſtructa regna Syriæ & Ægypti (quorum poſterius ſub Auguſto contigit) Deus regnum daturus eſſet [8] homini, qui plebeius videretur, in omnis tractûs ſermoniſque populos, & quidem numquam deſiturum. Pars vero illa legis, cujus neceſſitas à Chriſto ſublata eſt, nihil continebat ſua natura honeſtum : ſed conſtabat ex rebus per ſe mediis, ac proinde non immutabilibus: Nam ſi eæ res per ſe aliquid haberent, cur faciendæ eſſent, [9] omnibus populis, non uni, eas præſcripſiſſet Deus; & ab initio ſtatim, non poſtquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchiſedec, Job, Abraham, Iſaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam, aut ferme totam, neque eo minus acceperunt teſtimonium & ſuæ in Deum fiduciæ, &

6 *Poteſtatem regiam.*] Actor. II. 36. Apoc. I. 5.

7 *In quæ continetur legis condendæ auctoritas.*] Jacob. I. 25.

8 *Homini, qui plebeius videretur.*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quamdam ſignificat. Et ſic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis : ut & Iacchiadæ notatum ad Dan. X. 16.

9 *Omnibus populis, non uni, eas præſcripſiſſet Deus.*] Id autem tantum abeſt, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad feſtos dies, expreſſe ſe referant ad unum Judææ locum, quo certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII. 19. & XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & ſequentibus. Item Deut. XII. 5. & ſeqq. XIV. 23. & ſeqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2, 23, 24. Deut. XVI. 16. De ſacrificiis legdm eodem modo interpretata eſt vetuſtiſſima conſuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Moſis legem docet Talmud in titulo de Synedrio, & titulo Chagiga : Maimonides ad Deut. XXXIII. & Bachai.

amoris divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Jethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt; neque Jonas Ninevitas; nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, [1] ſive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta. Quare non magis mirandum eſt, ea aboleri potuiſſe, quam ſi quis Rex municipalia quædam ſtatuta tollat, ut toti imperio jus idem ſtatuat. Neque vero quidquam adferri poteſt, quo probetur, Deum ſe adſtrinxiſſe, ne quid ejus mutaret. Nam ſi dicas, præcepta hæc vocari perpetua, [2] eadem voce utuntur ſæpe & homines, cum ſignificare volunt, quæ ſic jubent, non eſſe annalia, [3] aut certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iiſdem rebus conſtitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, [4] quamdiu in locis deſertis ageret populus, [5] alia adſtricta habitationi terræ Chananææ:

1 *Sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi.*] Rituales ſupra modum, eoque ad idololatriam proni. Oſtendunt id paſſim Prophetæ: maxime Ezechiel XVI.

2 *Eadem voce utuntur & homines..*] L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod. de diverſis prædiis, libro XI. & alibi ſæpe.

3 *Aut certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata.*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quas tempora aliqua deſiderant leges, morta'es, & temporibus ipſis mutatas video: quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

4 *Quamdiu in locis deſertis ageret populus.*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12.

5 *Alia adſtricta habitationi terræ Chananææ.*] Ut Deu. XII. 1, 20. XXVI. 1. Numb. XXXIII. 52.

ab his ergo ut illa diſtinguat, perpetua vocat, quo intelligi poſſit, non debere ea uſquam intermitti, niſi Deus contrariæ voluntatis daret ſignificationem. Quod loquendi genus, cum omnibus populis ſit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui ſciant in lege ſua [6] jus perpetuum & ſervitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: [7] Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum Jubilæi, ſive magnus Jubilæus. Quid quod novi Fœderis olim ineundi promiſſio, apud Prophetas Hebræos, exſtat, ut [8] Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum ſe pactum initurum, quod ipſis mentibus ſit inſcripturus: neque opus habituros homines, ut Religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis, poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam, ſublata legum varietate, communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in poſterum ſe emendantibus polliceatur omnium commiſſorum impunitatem. Hæc quamquam ſufficiunt, euntes per partes ſingulas ſublatæ legis, oſtendemus, eas tales non eſſe, ut aut Deo per ſe placere poſſent, aut ſemper durare deberent

6 *Jus perpetuum & ſervitutem perpetuam.*] Exodi. XXI. 6. 1 Sam. I. 22. Et ſic vocem לְעוֹלָם in lege rituali accipi poſſe ſenſit Joſephus Albo lib. III. Fundamentorum, capite 16. etiam ſacerdotium Phinææ dicitur עַד עוֹלָם, Pſal. CVI. 30, 31. εἰς τὸν αἰῶνα, Sirachidæ XLV. 21, 29, 30. ἱερωσύνη αἰωνία, 1 Mach. II. 55.

7 *Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum Jubilæi.*] In Pereck Cheleck & alibi, idque ex Eſaia LXI. 2. [*Pereck Cheleck* eſt Cap. XI. Libri Thalmudici de Synedriis. Verum illic non occurrit quod habet *Gratius*, certe in textu Miſchnæ. Accuratiores haſce citationes eſſe oportuit.]

8 *Jeremiæ* XXXI.] V. 31. & ſequentibus.

§ VIII. *Ut ſacrificia, quæ numquam per ſe Deo placuerunt.*

Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi ſentiunt, prius [9] ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo juſſa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuiſſe appetentes, [1] ita ut ſatis cauſæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falſorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum poſteri plus æquo hæc æſtimarent, tamquam per ſe Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehenſi ſunt per Prophetas; [2] *Sacrificiorum cauſa*, inquit Deus

9 *Ab hominum ingenio ea excogitata.*] Chryſoſtomus XII. de Statuis, de Abele loquutus: Οὐ γὰρ παρά τινος μαθὼν, ἀ δὲ νόμῳ περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ' ἔνοθεν καὶ παρὰ τῆ συνειδόσει διδαχθείς, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid conſtitueret, ſed apud ſe ſuapte motus conſcientia ſacrificium illud obtulit.* In reſponſis ad Orthodoxos, in operibus Juſtini, ad Interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸ τῆ νόμῳ κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ Θεὸς ταύτην προσδεξάμενος, τῆ ταύτης ἀποδοχῆ δεικνύων τὸν θύσαντα εὐάρεστον αὐτῷ. *Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id juſſu fecit, quamquam patet talia acceptaſſe Deum, & acceptando obſtendiſſe carum ſibi eſſe eum qui offerebat.* [Copioſius hac de re egit *Joan. Spencerus* de Leg. Ritualibus Jud. Lib. III. Diſſ. 2. quam vide.]

1 *Ita ut ſatis cauſæ fuerit cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falſorum Deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent.*] Hanc ipſam cauſam legis de ſacrificiis affert. Maimonides, in Ductore dubitantium lib. III. cap. 32. Tertullianus adverſus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem, & oblationum negotioſas ſcrupuloſitates nemo reprehendet, quaſi Deus talia proprie ſibi deſideraverit, qui tam manifeſte exclamat? Quo mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum? Et, quis exquiſivit iſta de manibus veſtris? Sed illam Dei induſtriam ſentiat, quæ populum pronum in idololatriam & tranſgreſſionem, ejuſmodi officiis religioni ſuæ voluit adſtringere, quibus ſuperſtitio ſæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, ſibi jubens fieri quaſi deſideranti, ne ſimulacris faciendis delinqueret.*

2 *Sacrificiorum*, &c.] Paraphraſis hæc eſt Grotiana Pſ. L. non tranſlatio ad verbum. Talia ſunt & ſequentia. *Clericus.*

apud

apud Davidem Pſalmo, qui eſt apud Hebræos quinquageſimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe, ut holocauſta alia ſuper alia mihi mactes; ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis ſeptis. Nam certe quidquid animantium per ſaltus paſcitur, aut per montes errat, meum eſt. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut, ſi eſurirem, nihil opus eſſet mihi te convenire; mihi, inquam, cujus eſt hoc Univerſum, & quidquid in eo conſpicitur. Putaſne veſci me carne pingui, aut bibere hircorum ſanguinem? imo laudem Deo ſacrifica, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui ſacrificia, illa offerebant, animo vitaque impuri eſſent. At aliud docent, quæ attulimus verba, rem, ſcilicet, per ſe nihil habere Deo gratum. Et, ſi feriem totam Pſalmi conſideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios:* deinde, *Audi, populi mi:* hæc docentis ſunt. Poſtea finitis, quæ attulimus, ut fieri ſolet, ad impios ſermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.* Eumdem ſenſum oſtendunt loca alia, ut Pſal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non eſt, neque holocauſtis delectaris. Sed quod vere tibi placet ſacrificium, eſt animus culpæ ſuæ ſenſu dejectus: mentem enim quaſi fractam atque contritam, o Deus, non deſpicis.* Simile eſt illud Pſal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tamquam perfoſſa aure tibi mancipas: non exigens aut holocauſtum, aut victimam piacularem. Itaque reſpondi, en adſum: ac tamquam ex pacto conſcripto faciam, quod velis; quæ voluptas mea eſt: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: ſed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præſertim vero miſericordiam tuam atque fidem celebro in numeroſo cœtu.* Apud Eſaiam

cap. I. ſic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocauſtorum ex arietibus: & adipis quamvis pinguiſſimi. Nec amo ſanguinem, ſive ille juvencorum eſt, ſive agnorum, ſive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo ſubdialia impuraretis?* Apud Jeremiam vero VII, locus eſt huic geminus, & ejus interpres: *Sic ait Dominus Angelorum, Deus Iſraëlis. Holocauſta veſtra congerite cum victimis, & ipſi earum carne veſcimini. Nam quo primum tempore majores veſtros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocauſtis & victimis. Sed hoc eſt quod illis ſerio edixi, ut mihi obedientes forent: ſic me fore Deum ipſorum; ipſos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipſis eram imperaturus. Sic omnia ipſis proſpere eventura.* Apud Oſeam hæc ſunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo* [3] *acceptiorem habeo, quam ſacrificium: de Deo recte ſentire ſupra omnia eſt holocauſta.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæſtio eſſet inſtituta, quomodo quiſpiam Deum ſibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis: reſpondet Deus, *Dicam tibi quid ſit vere bonum, mihique gratum. Nimirum* [4] *ut ſuum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac ſubmiſſum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, ſacrificia non eſſe earum rerum in numero, quas Deus per ſe aut primario velit; populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava ſuperſtitione, in illis

3 *Acceptiorem habeo quam ſacrificium.*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit.

4 *Ut ſuum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac ſubmiſſum te præbeas.*] Itaque aiunt Judæi legis præcepta numero 10 CII, ab Eſaia contracta in ſex, XXXIII. 15. à Michæa hoc loco in tria: ab Eſaia in duo, LVI. 1. ab Abacuco in unum, II. 4. Item ab Amoſo v. 6.

poſuerit potiſſimam pietatis partem, & victimis ſuis crediderit peccata ſatis compenſari; quid mirum eſt, ſi tandem Deus ſuſtulit rem ſuapte natura mediam, ſed cujus uſus jam in vitium fluxerat; [5] cum Rex quoque Ezechia à Moſe erectum æreum ſerpentem confregerit, ideo quod populus eum religioſo cultu venerari cœpiſſet? Neque vaticinia deſunt, quæ ſacrificia illa, de quibus controverſia eſt, deſitura prædixerint; quod facile quivis intelliget, qui modo conſiderarit, ſecundum Moſis Legem ſacrificari ſoli Aaronis poſteritati conceſſum, idque dumtaxat in ſolo patrio. Jam vero Pſalmo CX, ſecundum numerum Hebræum, promittitur Rex latiſſime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione; qui Rex idem & Sacerdos in perpetuum futurus eſſet, idque inſtar Melchiſedeci. Eſaias vero cap. XIX, dicit, altare viſum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, ſed Aſſyrii quoque, & Iſraëlitæ Deum ſint culturi: & capite LXVI. ait, futurum ut longiſſime diffiti & omnium ſermonum populi, non minus quam Iſraëlitæ, munera Deo offerant, & ex ipſis quoque conſtituantur, qui ſint Sacerdotes & Levitæ: [6] quæ omnia, ſtante Moſis Lege, fieri non poterant. His adde, quod apud [7] Malachiam cap. I. Deus

5 *Cum Rex quoque Ezechia à Moſe erectum æreum ſerpentem confregerit.*] 2 Reg. cap. XVIII. verſ. 4.

6 *Quæ omnia, ſtante Moſis Lege, fieri non poterant.*] Adde locum Jeremiæ III. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini; neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, neque viſitabunt Arcam; neque ultra, ut nunc, fiet.*

Ibid.] Ne ipſi quidem Judæi Legem ſuam obſervare amplius potuerunt, ex quo late ſparſi ſunt. Fieri enim non poterat ut mares omnes ſe ter Jeroſolimam conferrent, ex Lege Exod. XXIII. 17. ab omnibus terris quas colebant. Ea Lex ſcribi non potuit, niſi populo non magno, eique à Tentorio non admodum remoto. *Clericus.*

7 *Malachiam capite* I.] Vide hujus loci luculentam paraphra-

Deus futura prædicens, faſtidio ſibi eſſe ait Hebræorum munera; ab ortu ad occaſum, apud gentes omnes nomen ſuum celebrari, ſuffitumque ſibi fieri, & puriſſima ſibi offerri. Daniel vero cap. IX. Gabrielis Angeli de Chriſto oraculum referens: *abolebit*, inquit, *ſacrificium & munus.* Neque verbis tantum, ſed & rebus ipſis ſatis ſignificat Deus, non amplius probari ſibi præſcripta per Moſem ſacrificia; cum jam, per annos amplius mille ſexcentos, patiatur Judæos eſſe ſine Templo, ſine altari, ſine certo generum cenſu, unde conſtare poſſit, qui ſint, quibus ſacra facere fas ſit.

§ IX. *Item ciborum diſcrimen.*

Quod de ſacrificiorum lege oſtendimus, idem oſtendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Conſtat ergo, poſt magnum diluvium, [8] Noæ, ejuſque poſteris, à Deo jus datum quolibet victu utendi; quod jus proinde non ad Japhethum tantum, & Chamum, ſed & ad Semum, ejuſque poſteros Abrahamum, Iſaacum, Jacobum tranſiit. Sed cum poſtea populus, in Ægypto pravis ſuperſtitionibus ejus gentis imbutus eſſet; tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, [9] ſeu quod illa potiſſimum Ægyptii Diis ſuis offerrent, & ex illis aruſpicium facerent.

ſin, apud Chryſoſtomum II. adverſus Gentes.

8 *Noæ ejuſque poſteris à Deo jus datum quolibet victu utendi.*] Obſtare videtur mentio animalium mundorum & immundorum, in diluvii hiſtoria. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum eſt ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus Hiſtoriarum VI. niſi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis paſcuntur animantibus.

9 *Seu quod illa potiſſimum Ægyptii Diis ſuis offerrent, & ex illis aruſpicium facerent.*] Origenes libro IV. contra Celſum: Δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' ἔτως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τὺς ἐν ὐρανῶ ἀγγέλυς γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ ὐρανῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς κυλινδύμενοι, ἔχοντές τέ τι περὶ τῶν μελλόντων διορᾶλικὸν, ἅτε γυμνοὶ τῶν γηίνων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ περὶ τοιύτων ἔργων καλαγινόμενοι, βυλόμενοι ἀπάγειν τῦ ἀληθινῦ Θεῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύνοῖλαι τῶν ζώων καὶ τὰ ἁρπακτικώτερα, καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανυργότερα, καὶ κινῦσιν αὐτὰ πρὸς ὁ βύλοῖλαι, ὅτε βύλοῖλαι, ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιωνδὶ ζώων τρέπυσιν ἐπὶ τὰς πλήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἁλισκόμενοι μανικῆς, Θεὸν μὲν τὸν περιέχοῖλα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι, πίστασι δὲ τῶ λογισμῶ ἐπὶ τὴν γῆν, πρὸς τὰς ὄρνεις, τὰς δράκοῖλας, ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ λύκυς· καὶ γὰς παρά ἐτηκέναι τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ὅτι αἱ ἐναργέσεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιύτων ζώων γίγνοῖλαι, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμεροτέροις τῶν ζώων τοσῦτον, ὅσον δύναῖλαι διὰ τὸ παραπλήσοιν τῆς κακίας, καὶ ὰ κακιαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν ὖσαν ἐν τοῖς τοιοισδὶ τῶν ζώων, ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϊσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιῦτον θαύματος ἀποφανῶ ἄξιον εἶναι, ὕτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρυς, καὶ εἶτ' ἀπὸ τῦ θείυ μαθών τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἑκάςῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῆ σοφία ἐν τῆ περὶ ζώων διαλάξει, πάνλα μὲν ἀκάθαρλα ἔφησεν εἶναὶ τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπλίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μανικὰ, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones, & (ut ſic loquar) Titanici aut gigantei, qui impie in verum numen & cæleſtes Angelos ſe geſſere, ideoque è cælo ejecti ſunt, circa corporum craſſiora & impuriora in terris ſe agitant; cumque habeant aliquam circa futura perſpicaciam, ut qui à terrenis corporibus ſint liberi, & in talibus negotiis multum verſati, hoc unice ſtudentes humanum genus ut abducant à vero Deo, inſinuant ſe in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imagineſam incitant ad hos aut illos volatus motioneſve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiant animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem, ſed cogitationibus ſuis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Obſervatum enim eſt harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in manſuetis animantium, quantum prava iſta animantia poſſunt in aliis quæ aiximus animantibus, ob id quod iſta habent vitio ſimile, non vitium proprie, ſed quaſi vitium. Quamobrem ſi quid aliud in Moſe & miratus ſum ipſe, & dignum miratu exiſtimo, hoc eſt, quod cum percepiſſet naturas animantium diverſas, ſive à Deo edoctus*

Ægyptii Diis ſuis offerrent, & ex illis aruſpicium face-

facerent; [1] seu quod in lege illa umbratica certis animan-

ea, quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronunciavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura, quæ extra illum essent censum. Similia habet Theodoretus, libro VII. adversus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit. Νομοθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις εἰθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cum plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia.* Et quod Tacitus de Judæis: *Profana illis omnia, quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apim colunt.*

1 *Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus carta hominum vitia notarentur.*] Barnabas in Epistola: Ὅτι δὲ Μωσῆς εἶρηκεν, οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδ' ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπλεξον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. πέρας γέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ. καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. ἆρα οὖν ἔστιν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν. Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν χοίριον, πρὸς τοῦτο, εἶρηκεν. οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησιν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις· ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν. ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον, καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον, ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπλεξον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. οὐ μή, φησι, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινές οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος προσίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφήν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἁρπάζει ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτριάσῃ σάρκας καὶ φάγῃ, οὕτω λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μή, φησιν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ. ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικαθάρατα ἐν τῷ βυθῷ κεῖται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ καλὰ τοῦ βόθρου καθοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλείους ἕξει τὴν ἀφόδευσιν ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ τοσαύτας ἔχει τρύπας· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ. οὐ μὴ, φησι. γένῃ μοιχός, οὐδὲ φθορεύς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τι; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ πρότερον ἄρρεν, πρόσθε δὲ θῆλυ γίνεται. ἀλλα καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησίν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵας ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις, τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων

animantium generibus certa hominum vitia notarentur.

est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis, qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui: Ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit, non curat dominum: ubi esurit, clamat: & rursum ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvium, neque corvum: Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere, sed aliena rapiunt injuste factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta bona fide ambulantium. Sic & animantia illa otiosa dum desident speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, nec polypum, nec sepiam. Hoc dicit, ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur: sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo natant, nec in summo, ut cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit: Cur vero? id est ne sis puerorum corruptor, aut similes talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere: id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas fit, nunc fœmina. Sed & mustelam merito odio habuit. Nimirum, hoc monet, noli similis esse illis quos audimus ore infamia patrare, neque

βρωμάτων μέν ἔν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δε τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως. Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες περεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος· καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. ἔχεις τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς, φάγεσθε πᾶν δίχηλον καὶ μασυκώμενον. τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαύόμενος, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον· μετὰ τῶν μελετώντων ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων· μετὰ τῶν εἰδότων. ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τῷ κυρίῳ. τί δὲ τὸ δίχηλον; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπεις πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat, disserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc

rentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ, Deut. XIV. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, [2] incolis autem liceret; quos quidem incolas Judæi omnibus officiis, tamquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, [3] Messiæ temporibus, cessaturam legem de

neque aggrega te fœminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis suæ simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, nimirum, quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non stetit; nimirum, ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar: Et in cathedra pestilentium non sedit: nimirum; ut volucres quæ raptui imminent. Habete & ea quæ ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque altorem suum, & in eo acquiescens lætatur. Bene dixit ad præceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis qui Dominum timent; iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis præceptum; iis qui loquuntur justa Dei, eaque servant; iis qui norunt meditationem opus esse lætitiæ; iis qui sermones divinos ruminant. Quid vero bifidum ungulis? quia vir justus in hoc ævo ambulat, & alterum ævum exspectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone libro de Agricultura, & libro, Pejorem insidiari meliori; quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius lib. VIII. cap. 9.

2 *Incolis autem vesci liceret.*] Piis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Levitici XXII. 25. XXV. 4, 7. & in Thalmudicis titulis de Rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idololatria.

3 *Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam.*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, Legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Judæorum Magistros, inter quos est Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eas fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum; quod credi non debet per-

de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe, cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem, in rebus talibus, communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum.

§ X. *Et dierum.*

Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam vero Propheta Jeremias XVI. & XXIII. capite, ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia istius beneficii memoriam ita obscurent, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est, iis quoque confidere populum cœpisse; tamquam his bene observatis, non magni ducenda essent, quæ de cætero peccarentur. Unde Esaiæ cap. I. Deus ait se calendas ipsorum & dies festos fastidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De Sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato, [4] præceptum recordandi, Exodi XX. 8. [5] & præceptum observandi, Exodi XXX. 31. Præceptum recordandi impletur religiosa

permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

4 *Præceptum recordandi.*] זכור

5 *Et præceptum observandi.*] שמור. Distinctio est Mosis Gerundensis, Isaaci Aramæi. [*Observare & recordari* idem sunt apud Mosem, in hoc negotio, ut ostendimus ad Deut. V. 1. Vera tamen est res ipsa, quæ hic agitur. *Clericus.*

gioſa memoria mundi conditi. Præceptum obſervandi ſitum eſt in exacta abſtinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie [6] paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Iſaac, Jacob; quorum quidem poſtremorum cum multæ peregrinationes legantur, [7] nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi, quod poſt exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam poſtquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter tranſgreſſus rubrum mare, primum diem ſecurum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium; ex eo tempore imperata eſt exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio eſt in collectione mannæ, Exod. XXXV. 2. Levit. XXIII. 3. Et hoc ſenſu cauſa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. V. 21. Et ſimul hac lege conſultum eſt ſervis adverſus dominorum duritiem, nullam ipſis à laboribus reſpirationem indulgentium, ut dictis locis videre eſt. Verum eſt, [8] hac lege obſtrictos fuiſſe etiam incolas; quia, ſcilicet, una debebat eſſe totius populi quieſcentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur ſignum, atque etiam fœdus ſpeciale inter Deum & Iſraëlitas, ut Exodi XXXI. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto inſtituta ſunt, non eſſe talia, ut numquam ceſſare

6 *Paruerunt viri pii ante legem.*] A quibus etiam ad Græcos ſeptimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1.

7 *Nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi.*] Hoc ſenſu illorum temporum pios σαββαλίσαι, id eſt, ſabbata obſervaſſe negat Juſtinus cum Tryphone diſputans, & Tertullianus adverſus Judæos duobus locis.

8 *Hac lege obſtrictos fuiſſe etiam incolas.*] Non etiam alios qui extra Judæam præcepta poſterorum Noæ data obſervabant. Ita ſentiunt Hebræi,

debeant,

debeant, ſupra jam oſtendimus, ex promiſſo majorum multo beneficiorum. Adde quod, ſi lex de quiete Sabbati fuiſſet ab initio lata, & eo ſenſu, ut tolli numquam poſſet, ſane prævaluiſſet illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra ſe habet: nam [9] circumcidi infantes recte, in Sabbato, conſtat; [1] ſicut & ſtante templo victimæ Sabbatis non minus, quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipſi Hebræorum magiſtri oſtendunt, cum ajunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato; quod probant exemplo captæ Hierichontis, die Sabbati, imperante Joſua. Meſſiæ autem temporibus, diſcrimen dierum ſublatum iri non male eorumdem nonnulli oſtendunt ex Eſaiæ loco, LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus ſit Dei cultus à Sabbato ad Sabbatum, à novilunio ad novilunium.

§ XI. *Circumciſionem quoque externam.*

Veniamus ad circumciſionem, quæ ſane Moſe eſt antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejuſque poſteris. Sed hoc ipſum præceptum inchoatio fuit fœderis per Moſem publicati. Sic enim dixiſſe Deus Abrahamo legitur Geneſ. cap. XVII. *Dabo tibi, & poſteritati tuæ terram, in qua peregrinus egiſti, terram, inquam, Cananæam in poſſeſſionem duraturum. Tu ergo fœdus meum ſerva, tu, inquam, & poſteritas tua per ſæcula. Hoc eſt fœdus inter me & vos, veſtramque poſteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam ſupra intelleximus in hujus fœderis locum ſucceſſurum fœdus novum, & quidem commune populis omni-

9 *Circumcidi infantes recte in Sabbato conſtat.*] Proverbium Hebraïcum, מילהדו האת השבת. *Circumciſio pellit Sabbatum*, Vide Joh. VII. 22.

1 *Sicut & ſtante Templo victimæ non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur.* Num. XXVIII. 9.

bus,

bus, quam ob cauſam ceſſare etiam debuit neceſſitas illa notæ diſcriminatricis. Eſt & hoc manifeſtum, in præcepto circumciſionis contineri myſticam quandam & excellentiorem ſignificationem; quod oſtendunt Prophetæ, [2] cum jubent cor circumcidi, quo ſpectant Jeſu præcepta omnia. Quare & promiſſa circumciſioni addita ſimili modo neceſſe eſt ad majus aliquid referantur: nempe, illud de poſſeſſione terreſtri, [3] ad revelationem poſſeſſionis vere æternæ, quæ numquam apertius, quam per Jeſum facta eſt: & [4] de Abrahamo conſtituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, ſed innumeri toto orbe diffuſi. imitaturi eſſent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam: quod profecto non niſi per Euangelium contigit. Mirum autem non eſt, umbras deſtinati operis auferri, opere impleto. [5] Dei vero gratiam huic ſigno adſtrictam non eſſe, ſatis hinc diſcas, quod non vetuſtiores tantum, ſed & ipſe Abrahamus adhuc incircumciſus Deo placuit; [6] &, toto tempore

2 *Cum jubent cor circumcidi.*] Deuter. x. 16. xxx. 6. Jer. IV. 4.

3 *Ad revelationem poſſeſſionis vere æternæ.*] Hebr. IV.

4 *De Abrahamo conſtituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, ſed innumeri toto orbe diffuſi imitaturi eſſent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam.*] Geneſ. XVII. 5. Rom. IV. 11, 13, 16, 17. Luc. XIX. 9. Gal. III. 7.

5 *Dei vero gratiam huic ſigno non adſtrictam fuiſſe.*] Ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Juſtinus Colloquio cum Tryphone, *Siquidem iſta veſtra circumciſio in ſignum data erat, non in opus juſtitiæ.* Irenæus lib. IV. cap. 30. *Quoniam autem & circumciſionem, non quaſi conſummatricem juſtitiæ, ſed in ſigno eam dedit Deus, ut cognoſcibile perſeveret genus Abrahæ, ex ipſa Scriptura diſcimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne maſculinum veſtrum, & circumcidetis carnem præputii veſtri, & erit in ſignum, teſtamenti inter me & vos.*

6 *Et toto tempore itineris per Arabum deſerta omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit*] Joſuæ V. 5, 6.

pore itineris per Arabum deſerta; omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit, Deo ob id nihil expoſtulante.

§ XII. *Et tamen, in his quoque tolerandis, faciles fuiſſe Apoſtolos Jeſu.*

Certe erat, cur magnas gratias agerent Jeſu & ejus legatis Hebræi; quod gravi illo rituum onere per ipſum liberarentur, certique ſuæ libertatis fierent, [7] per dona ac miracula Moſi nihil cedentia. Sed tamen primi noſtri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut ſuam hanc felicitatem agnoſcerent: ſed ſi præcepta Jeſu omnis honeſtatis pleniſſima ſuſciperent, facile paſſi ſunt eos in rebus mediis [8] ſequi quem vellent vivendi modum; [9] ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus obſervandæ neceſſitatem non imponerent: quod vel unum ſatis eſt, ut evidenter oſtendatur, inique à Judæis rejecta Jeſu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jeſu opponi ſolet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos ſunt idonea.

§ XIII. *Probatio adverſus Judæos, ex eo, quod in confeſſo eſt promiſſum eximium Meſſiam.*

Conſtat inter nos & ipſos, in Prophetarum vaticiniis ſupra multos, qui Hebræis divinitus con-

7 *Per dona ac miracula Moſi nihil cedentia.*] Miracula Meſſiæ majora eſſe debere quam Moſis, dixit R. Levi ben Gerſom, quod vel maxime patuit in mortuis reſuſcitatis.

8 *Sequi quem vellent vivendi modum.*] Actor. XVI. 3. XXI. 24. Rom. XIV. 1. 1 Cor. IX. 15. Gal. V. 6. Coloſſ. III. 11.

9 *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus obſervandæ neceſſitatem non imponerent.*] Actor. XV. Galat. I. 3, 6, 15. IV. 10. VI. 12.

tigerunt,

tigerunt, magnorum bonorum auctores, unum multo cæteris excellentiorem promitti; quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem veniſſe adferimus: illi venturum exſpectant. Supereſt, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum auctoritatem pariter agnoſcimus.

§ XIV. *Oſtenditur eum jam veniſſe ex præſignificatione temporis.*

Daniel, [1] cui ſummæ pietatis teſtimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus eſt ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante, cap. IX. conſcriptum reliquit, poſt promulgatum edictum de inſtauranda urbe Hieroſolymorum, non elapſuros annos quingentos, [2] quin adeſſet Meſſias. Atqui in hunc diem elapſi ſunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adeſt is, quem Judæi exſpectant: nec quemquam alium nominare poſſunt, in quem id tempus quadret:

1 *Cui ſummæ pietatis teſtimonium Ezechiel perhibuit.*] XIV. 14. XXVIII. 3. Joſephus de Daniele fine libri X. Ὅτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεῦμα συμπάρεςι. *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίςων ηὐτυχήθη Προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τῶ πλήθες, καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγεγράφαμεν καταλέλοιπεν, ἀναγινώσκεσθαι παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιςεύκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ Θεῷ. *Omnia illi, ſupra fidem, & quantum maximorum Prophetarum ulli ſuccedebant: dumque vixit, in ſumma gratia ac honore fuit apud reges & populum: & poſtquam mortuus eſt, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à ſe conſcriptos reliquit, quorum teſtimonio credimus fuiſſe Danieli cum Deo commercium.*

2 *Quin adeſſet Meſſias.*] Filium hominis, apud Danielem, eſſe Meſſiam conſentiunt magni Judæorum magiſtri Salomon Jarchi, Rabbi Joſue citatus ab Abeneſdra, & Saadias. Sic & Rabbi Joſue qui exſcidium Templi vidit, Meſſiæ tempus advenſſe dicebat, ut teſtatur R. Jacob in Caphthor.

In

In Jeſum autem tam bene convenit, ut [3] magiſter Hebræus Nehamias, qui annis quinquaginta eum præceſſit, aperte jam tum dixerit, non poſſe ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Meſſiæ à Daniele ſignificatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam ſupra attigimus, [4] de imperio in omnes nationes dando divinitus, [5] poſtquam Seleuci & Lagi poſteritas regnare deſiiſſet; quarum poſterior in Cleopatra deſiit, non multo antequam Jeſus naſceretur. Tertia nota eſt dicto cap. IX. apud Danielem, quod poſt Meſſiæ adventum exſcindenda eſſet urbs Hieroſolyma, quod de exſcidio urbis vaticinium [6] ipſe Joſephus ad ſuam refert ætatem: unde ſequitur, tempus Meſſiæ adventui præſtitutum jam tum præteriiſſe. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. II. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jeſum Joſedeciden Pontificem Maximum mœſtos, quod

3 *Magiſter Hebræus Nehumias.*] Par fuiſſet *Grotium* unde hæc haberet ſignificaſſe. A Judæo quodam accepiſſe ſe ait, niſi me fallit memoria, in Epiſt. quadam ad fratrem *Gulielm. Grotium.* Clericus.

4 *De imperio in omnes nationes dando divinitus.*] Lapidem illum, cujus percuſſu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda eſſet, Meſſiam eſſe tradidit R. Levi ben Gerſon: & regnum illud cætera regna abſumpturum eſſe regnum Meſſiæ docent Rabbi Salomo, R. Abeneſdra, & R. Saadia: Filium hominis apud Danielem eſſe Meſſiam R. Levi ben Gerſon, & Saadia.

5 *Poſtquam Seleuci & Lagi poſteritas regnare deſiiſſet.*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum.

6 *Ipſe Joſephus ad ſuam refert ætatem.*] Libro X. cap. 12, Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιὴλ καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. ταῦτα πάντα ἐκεῖνος Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλειψεν, ὥςε τοὺς ἀναγινώσκοντας, καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας, θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιὴλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum ſcripſit imperio, & fore ut ab eo gens noſtra vaſtetur. Hæc omnia ille Deo indicante præſcripta reliquit, ita ut non poſſint qui iſta legunt, & eventus conſiderant, non admirari Danielem ob honorem à Deo acceptum.* Septuaginta annorum hebdomadas finire in exſcidio Templi ſecundi etiam Iacchiades docet ad Dan. IX. 24.

viderent

viderent excitatum à ſe templum non reſpondere magnitudini prioris templi, ſolatur hoc promiſſo, futurum ut major honos iſti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici poſſe hiſtoria horum temporum in ſacris litteris, & apud Joſephum, collata cum ea quæ eſt de Templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum Magiſtri adnotant, duas maximas dotes defuiſſe Templo poſteriori, quæ priori adfuerant; [7] conſpicuam quandam lucem divinæ majeſtatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc poſterius priori præſtiturum ſit, ibi quidem breviter oſtendit Deus, [8] cum pacem ſuam, id eſt, gratiam & benevolentiam, in eo templo ſe quaſi fœdere certo ſtabiliturum dicit. Latius autem exſequitur Malachias cap. III. *Ecce miſſurus ſum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum ſuum* (vixit autem Malachias tempore ædificati Templi poſterioris) [9] *Dominus ille, quem vos deſideratis, internuncius ille fœderis, deliciæ veſtræ.* Venire ergo debuit Meſſias, ſtante Templo ſecundo, [1] quo nomine, apud Hebræos, venit totum illud

7 *Conſpicuam quandam lucem divinæ majeſtatis indicem & divinum afflatum.*] In titulo de Documentis. Gemara Hieroſolymitana cap. 3.

8 *Cum pacem ſuam, id eſt, gratiam & benevolentiam, in Templo ſe quaſi fœdere certo ſtabiliturum.*] Notandum eſt quod præcedit. *Veniet deſiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis, quæ jam dedimus ex Malachia, ita ut hi duo Prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuiſſe Meſſiam in Templum ſecundum ſenſit Rabbi Akiba multique alii, teſte Rabbino Salomone.

9 *Dominus ille quem vos deſideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Meſſia exponunt.

1 *Quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Veſpaſiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio, & titulo Juma, & titulo Roſch Haſſehana.

ævum

ævum à Zorobabele ad tempus Veſpaſiani; quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruïnis reſuſcitatum fuit, [2] ſed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et ſane tam conſtans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exſpectandum Meſſiam; ut [3] multi Herodem, [4] alii Judam Gauloniten, [5] alii alios, qui circa Jeſu tempora vixerunt, pro Meſſia heberent.

§ XV. *(Cum ſolutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.)*

Sentiunt ſe premi his argumentis, de Meſſiæ adventu, Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt ſua peccata in cauſa fuiſſe, quominus promiſſo tempore adveniret. [6] Ut omittam, in dictis vaticiniis

2 *Sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari.*] Philo de Mundo: Οὐ γὰρ δήπουθεν ἅ πάντα μέρη φθείρεσθαι, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' ἃ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν τ' αὐτῷ ἀθρόα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium eſt, ſed cujus omnes partes ſimul & eodem tempore pereunt.* Adde L. proponebatur, D. de Judiciis & L. Quid tamen §, in navis. D. Quibus modis uſusfructus amittatur.

3 *Multi Herodem.*] Hi Herodiani. Matt. XXII. 16. Marc. III. 6. VIII. 15. XII. 13. Tertullianus in hæreticorum enumeratione: *Cum his etiam Herodianos qui Chriſtum Herodem eſſe dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius: quibuſcum convenit vetus ad Perſium Scholiaſtes: *Herodes apud Judæos regnavit tempore Auguſti, in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis obſervabant, ut etiam Sabbata, quo die lucernas accenſas & violis coronatas in feneſtris ponunt.*

4 *Alii Judam Gauloniten.*] Vide Joſephum XVIII. 1. Act. v. 36.

5 *Alii alios.*] Actor. XXI. 38. Joſephus plura exempla habet temporibus Felicis: & poſt exſcidium quædam.

6 *Ut ommittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione ſuſpenſum decretum indicari.*] Id diſerte affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in in Pſal. CVIII. 5. Bene de Daniele Joſephus libro X. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διεξέλει, καθάπερ ἦ οἱ ἄλλοι

ciiis definitum, non aliqua conditione ſuſpenſum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum eſſet, [7] ob plurima & maxima populi peccata urbem exſcindendam, paulo poſt Meſſiæ tempora? Adde quod Meſſias venturus erat, hac quoque de cauſa, [8] ut corruptiſſimo ſeculo medicinam faceret, ſimulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hieroſolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipſos Hebræos, receptum eſt Meſſiam appellare [9] ISCH CHOPHER, hoc eſt placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id, quod præciſe ei morbo erat deſtinatum.

§ XVI. *Item ex ſtatu præſenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.*

De eo, quod dicimus, adveniſſe pridem in terras Meſſiam, ipſe etiam ſenſus Judæos poteſt con-

ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥρισεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποτελεσθήσεται. *Non enim ſolum futura prædixit toto vitæ ſuæ tempore, ut & alii Prophetæ, ſed & tempus definivit, quo quæque eventura erant.* Nulla conditione ſuſpenſum fuiſſe decretum de Meſſia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ III. 1. Præterea cum novi fœderis auctor deberet eſſe Meſſias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ oſtendunt, non potuit ejus adventus ſuſpendi à conditione obſervati fœderis, quod antiquatum venerat.

7 *Ob plurima & maxima peccata urbem exſcindendam paulo poſt Meſſiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

8 *Ut corruptiſſimo ſæculo medicinam faceret, ſimulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.*] Eſaias LIII. 4. & ſequentibus; Jeremias XXXI. 31. & ſequentibus; Ezechiel. XI. 19, 21.

9 *Iſch Chopher.*] איש כופר Vide Chaldæum Paraphraſten Cant. I, 14. Meſſiam peccata noſtra portaturum dicit R. Judas iu Chaſidim, R. Simeon in Bereſchith Rabba.

vincere.

vincere. [1] Promiſit Deus, fœdere per Moſem inito, ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quamdiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent: [2] contra ſi adverſus eam graviter delinquerent, exſilium aliaque id genus mala ipſis minatus eſt. Quod ſi tamen, aliquo tempore preſſi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediiſſent; ſe miſericordia populi tactum iri, effecturumque, ut, quamvis in ultimas mundi plagas diſperſi, redirent in patriam; ut videre eſt, tum alibi, tum Deuteronomii XXX. & Nehemiæ I. Atqui jam anni ſunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, [3] & ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt impediti; etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, [4] quod ab Ammiano Marcellino, Scriptore non Chriſtiano, proditum eſt. Cum olim populus graviſſimis ſceleribus ſe contaminaſſet, liberos paſſim ſacrificaſſet Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, inſontem ſanguinem magna copia funderet, [5] quæ omnia

1 *Promiſit Deus, fœdere per Moſem inito, ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quamdiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent.*] Exod. XV. Levit. XVIII. Deut. VI. VII. XI XXVIII.

2 *Contra ſi adverſus eam graviter delinquerent, exſilium aliaque id genus mala ipſis minatus eſt.*] Levit. XXVI. Deut. IV. XI. XXVIII.

3 *Et ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt impediti.*] Sub Adriano, ſub Conſtantino, ſub Juliano: Chryſoſtomus II adverſus Juæos.

4 *Quod ab Ammiano Marcellino Scriptore non Chriſtiano eſt proditum.*] Libro XXIII. Chryſoſtomus II adverſus Judæos: Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως καὶ ἐφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους, ὑ μὲν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνου. *Ignis è fundamentis exſiliens multos homines combuſſit, ipſos quin etiam loci illius lapides.* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet Scriptor idem in Matthæum Homilia IV. & Sermone Chriſtum eſſe Deum.

5 *Quæ omnia illis Prophetæ exprobrant.*] Eſai. I. 17. III. 14, 15. V. 23. XI. 2, 3. LIX.

omnia illis Prophetæ exprobrant; paſſus eſt exſilium, ſed [6] non diutius annis ſeptuaginta; atque interea non omiſit Deus [7] per Prophetas illos alloqui & ſolari ſpe reditus, [8] indicato etiam ejus tempore. At nunc, [9] ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contemti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus ſignificatio: Magiſtri ipſorum, quaſi ſpiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas & ridicula dogmata delapſi ſunt; quibus ſcatent libri Thalmudici, quos Legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moſes ſcripſit, conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur [1] de Dei fletu, quod urbem paſſus ſit exſcindi, [2] de ejus quotidiana diligentia in legenda Lege, [3] de Behemotho & Leviathane, [4] multiſque rebus aliis, tam ſunt abſurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falſorum Deorum cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus ſe contaminant, nec de adulteriis accuſantur: [5] Deum vero & precibus, & jejuniis,

LXV. Amos II. 6. Jer. II. III. V. VII. 31. VIII. IX. XI. XVI. XXII. Ezech. II. VI. VII. VIII. XVI. XXII. XXIV. Dan. IX. Michæas II. 1, 2. 3.

6 *Non diutius annis* LXX.] Objicit hoc R. Samuel, in epiſtola ad R. Iſaacum.

7 *Per Prophetas illos alloqui & ſolari ſpe reditus.*] Jer. XXX. XXXI. XXXIII. Ezech. XXXVI. XXXVII.

8 *Indicato etiam ejus tempore.*] Jerem. XXV. 15. XXIX. 10.

9 *Ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contemti; nullus ad eos venit Propheta.*] Thalmud in Baba Bathra.

1 *De Dei fletu, quod urbem paſſus ſit exſcindi.*] Præfatio Echa Rabbathi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Beſchoth.

2 *De ejus quotidiana diligentia in legenda Lege.*] Thaanith, Aboda Zara.

3 *De Behemotho & Leviathane.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphraſtes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2.

4 *Multiſque rebus aliis.*] Quorum multa tranſcripſit Chriſtianus Gerſon in ſuo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Meſſia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

5 *Deum vero & precibus & jejuniis*

jejuniis, certant placare, nec exaudiuntur. Quæ cum ita ſe habeant, omnino ex duobus alterum ſtatuendum eſt, aut fœdus illud per Moſem factum omnino eſſe abolitum, aut teneri Judæorum univerſitatem gravis alicujus peccati, tot jam per ſecula durantis: quod quale ſit, ipſi dicant; aut ſi dicere non poſſunt, nobis credant; peccatum illud eſſe contemti Meſſiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipſis contingere cœperunt.

§ XVII. *Probatur Jeſus eſſe Meſſias, ex his quæ de Meſſia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, oſtendunt, veniſſe jam ante tot ſæcula Meſſiam: addimus nos, non alium eum eſſe, quam Jeſum. Nam quicumque alii pro Meſſia haberi ſe voluerunt, aut habiti ſunt, nullam reliquerunt ſectam in qua ea opinio perſeveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Meſſiam ſe dixit, [6] & doctiſſimis quibuſdam impoſuit, [7] Barchochebæ ſectatores ſe profitentur. At Jeſu qui nomen dent, ex quo ipſe in terris fuit, in hunc diem fuerunt, [8] ſuntque plurimi, nec in una regione, ſed quam late nic orbis patet. Poſſem hic multa alia adferre olim de Meſſia prædicta, aut credita, quæ in Jeſu eveniſſe credimus, cum de aliis ne adſeverentur quidem: quale eſt,

jejuniis certant placare.] Quod ſi ipſis credendum eſt, optime de Deo merentur, Meſſiam falſum, quem tanta pars humani generis recipit, repudiando.

6 *Et doctiſſimis quibuſdam impoſuit.*] Ut Rabbi Akibæ, Thalmud in titulo de Synedrio & liber Zemach David.

7 *Barchochebæ.*] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Juſtino. Mentio ejus apud Euſebium, Hieronymum, Oroſium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Bereſchith Rabba, apud Rabbinos Johannem & Abrahamum Salmanticenſem, & alios multis in locis.

8 *Suntque plurimi, nec in una regione, ſed quam late hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum ſecundum.

[9] quod ex Davidis fuit posteritate, [1] quod ex virgine natus est, [2] edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus; [3] quod natus est Bethlehemi, [4] quod dogma suum serere cœpit in Galilæa, [5] quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex [6] Davidis, [7] Esaiæ, [8] Zachariæ, [9] Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: [1] per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum, sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec

9 *Quod ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2 XI. 10. Jerem. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1, 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30, 31. XXI. 9, 15. XXII. 42. & sequent. Marc. X 47. XII. 35, 36, 37. Luc. I. 27, 32, 69. II. 4, 11. XVIII. 38, 39. XX. 42, 44. Joh. VII. 42. Acter. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. 2 Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

1 *Quod ex virgine natus est.*] Esa. VII. 14. Matth. I. 18, 22, 23. Luc. I. 35.

2 *Edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat.*] Matth. I. 20.

3 *Quod natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. II. 1, 2. 3, 4, 5, 6. Lucæ II. 4.

4 *Quod dogma suum serere cœpit in Galilæa.*] Esaiæ IV. 1. Matth. IV. 12, 13. Marc. I. 4. Luc. IV. 14, 15, 16, & alibi sæpe.

5 *Quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI. 1. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gersom

6 *Davidis.*] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8, 17.

7 *Esaiæ.*] II. 2. XI. 10. XIV. 1. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. præcipue XLIX. 6 LI. 6. LII. 15. LIV. LV. 4, 5. LX. 3. & sequentibus LXV. 1, 2. LXVI. 19. & seqq.

8 *Zachariæ.*] II. II. VIII. 20. & sequentibus IX. 9, 10, 12. XIV. 16.

9 *Oseæ.*] II. 24.

1 *Per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum.*] Esa. II. 18, 20. XXXI. 7. XLVI. 8. Sophoniæ I. 4, 5, 6. Zach. XIII. 2.

singuli

singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis, eorumque successoribus: ita [2] populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. XLIX. antequam plane tollerctur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo, quem [3] Chaldæus, & alii Interpretes, Messiam exponunt, [4] cui parituræ essent etiam exteræ gentes.

§ XVIII. *Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.*

Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta. Sed quæ adducunt, obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem; propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta, qualia sunt sanctitas præceptorum Jesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus; quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, [5] quæ libri clausi nomine nuncupari solent,

2 *Populus Dei factus est qui ante non erat.*] Oseæ II. 24.

3 *Chaldæus.*] Tam Jonathan, quam Hierosolymitanæ paraphrasos Scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Beresith Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Salomo & alii. שבט quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן, & Græcis eodem sensu ἄρχων. Aquilæ σκῆπτρον. Symmacho ἐξουσία. שילה autem per בנו filius ejus, exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Rechai, R. Salomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostomum, Sermone Christum esse Deum.

4 *Cui parituræ essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

5 *Quæ libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias XXIX. 11. Daniel. XII. 4, 9. & ibi Iacchiades. Vide quæ hanc ad rem differit Chrysostomus Sermone II. Cur obscurum sit Vetus Testamentum.

recte intelligenda, opus ſæpe eſt Dei quibuſdam auxiliis, quæ merito illis ſubtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipſi quidem ignorant: & ſi cui conferre libeat interpretes veteres, [6] qui in Babylonico exſilio, aut alioqui circa Jeſu tempora exſtiterunt, cum his, qui ſcripſerunt poſtquam Chriſtianorum nomen in odio apud Judæos eſſe cœpit; inveniet explicationes novas repertas partium ſtudio, cum olim receptæ eſſent aliæ, quæ cum Chriſtianorum ſenſu ſatis conveniebant. Multa in ſacris litteris non ex proprietate verborum, [7] ſed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant: [8] ut cum Deus deſcendiſſe dicitur, cum ei [9] os, [1] aures, [2] oculi, [3] nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Meſſiæ temporibus dicta? qualia ſunt, [4] lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore ſtabulaturum, luſurum cum anguibus infantem, [5] montem Dei ſurrecturum ſupra

6 *Qui in Babylonico*, &c.] Videtur *Grotius* reſpicere ad Chaldæos Interpretes Veteris Teſtamenti, atque ex ſententia Judæorum loqui, à quibus antiquiores habentur, quam ſunt. Vide *Brian. Waltoni* Proleg. in Bibl. Cap. XII. *Glericus*.

7 *Sed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant.*] Quomodo Maimonides in libro I. ad locum Eſaiæ XI. 6. de Meſſiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit ad ipſum Eſaiæ locum David Kimchi: qui & ſimilia habet ad Jerem. II. 15. v. 6.

8 *Ut cum Deus deſcendiſſe dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 21. Vide de his ſimilibuſque locutionibus Maimonidem Ductoris dubitantium Parte I. cap. 10. & 11. 29. & ſequentibus, & eundem ad Deuter. ubi de Rege. Meſſiæ res fore cœleſtes ait liber Cabaliſticus Nezaël Iſraël.

9 *Os.*] Ut Jeremiæ IX. 12.

1 *Aures.*] Ut Pſal. XXXI. 3. XXXIV. 16.

2 *Oculi.*] Loco Pſalmi proxime citato.

3 *Nares.*] Pſalm. XVIII. 9. Jer. XXXII. 37.

4 *Lupum cum agno.*] Dicto loco Eſaiæ XI. 6. & ſequentibus.

5 *Montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios.*] Eſaiæ II. 2. Michææ IV. 1. & ſeqq.

montes

montes alios, venturos eo alienigenas, ut ſacra faciant. Sunt quædam promiſſa, quæ ex antecedentibus aut conſequentibus verbis, aut etiam ex ipſo ſenſu conditionem in ſe tacitam continent. Sic multa Hebræis promiſit Deus, ſi Meſſiam miſſum reciperent, eique parerent: quæ ſi non eveniunt, habent ipſi, quod ſibi imputent. Quædam vero etiam definite & ſine conditione promiſſa, ſi impleta nondum ſunt, adhuc poſſunt exſpectari. Conſtat enim etiam apud Judæos, [6] tempus, ſive regnum Meſſiæ, durare ad finem ſæculorum.

§ XIX. *Et ad id quod opponitur de humili ſtatu & morte Jeſu.*

Offendit multos humilis Jeſu fortuna: inique vero; cum in ſacris litteris paſſim dicat Deus, [7] erigi à ſe humiles, & ſuperbos ſterni. [8] Jacob extra ſe nihil præter baculum ferens Jordanem tranſiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moſes exſul, pauper, pecora paſcebat, [9] cum ei in rubo Deus apparuit, populique ſui ductum mandavit. [1] David itidem gregem paſcens ad regnum vocatur, multiſque aliis exemplis talibus plena eſt ſacra hiſtoria. De Meſſia vero legimus, fore eum [2] lætum pauperibus nuntium, [3] non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis uſurum;

6 *Tempus ſive regnum Meſſiæ durare ad finem ſeculorum.*] Perek Chelek. p. 97.

7 *Erigi à ſe humiles, & ſuperbos ſterni.*] 1 Reg. II. 8. Pſal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. Eſaias LVII. 15. LXVI. 2.

8 *Jacob extra ſe nihil præter baculum ferens Jordanem tranſiit.*] Gen. XXXII. & ſeqq.

9 *Cum ei in rubo Deus apparuit,*] Exodi III.

1 *David itidem gregem paſcens ad regnum vocatur.*] 1 Sam. XVI. 7, 11.

2 *Lætum pauperibus nuntium.*] Eſaias LXI. 1. Matth. XI. 5. Adde Zach. IX. 9.

3 *Non clamorem excitaturum in publico aut jurgiis uſurum, ſed acturum leniter.*] Eſaias XLII. 2, 3, 4. Matth. XII. 19, 20.

sed acturum leniter ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, [4] ut Lotus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est [5] exemplo Abelis parricidio enecti, [6] Esaiæ dissecti, [7] Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi Psalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu, ô Deus, amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomærio Hierosolymorum: nec quisquam fuit, qui eos sepeliret*, & quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas, & mortem pervenire ad regnum suum, & ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba, [8] capite LIII, animum volet attendere. *Quotusquisque credidit sermoni nostro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo adspectante, tamquam tener surculus, tamquam herba ex solo arenoso: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec, si adspiceres, quidquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectissimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertebant: tanto erat despicatui, nulloque in pretio. Sed vere*

4 *Ut Lotus à Sodomæ civibus.*] Gen. XIX.

5 *Exemplo Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV.

6 *Esaiæ dissecti.*] Ita habet Judæorum traditio, ad quam respicit Scriptor ad Hebræos XII. 37. & Josephus X. 4. Chalcidius in Timæum: *Cum Prophetæ à conscleratis, unus membratim sectus, alter obrutus saxis.*

7 *Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] 2 Macab. VII. Josephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

8 *Capite* LIII.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus Paraphrastes, & Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.

9 *nostros*

9 *nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum habuimus tamquam de cæio tactum, à Deo ictum atque depressum: sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina.* [1] *Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis, quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium, è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum, ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset umquam dolus malus. Sed quamquam Deus eo usque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen* [2] *quia se constituit hostiam piacularem,* [3] *videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita, per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens, ait Deus,* [4] *voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei par-*

9 *Nostros morbos ille pertulit.*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbanel.

1 *Pœna quæ nobis salutem pareret ipsi imposita est.*] De Messia hæc explicat Rabboth & Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

2 *Quia se constituit hostiam piacularem.*] De mutis volente animo toleratis hic agi ait Alsech.

3 *Videbit posteritatem.*] Voce feminis quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alsech. Sic semel serpentes Hebræi interpretantur Chananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios, Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

4 *Voluptate satiabitur.*] Hæc ad futurum seculum refert Abarbaniel.

tem eximiam, [5] *ubi inter præliatores ſpolia dividentur, quia morti ſe dedidit, & ſceleratis adnumeratus eſt, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipſe, pro ſontibus ſe conſtitutit peccatorem.* Quis poteſt nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruunt? Nemo ſane. Quod autem recentiores Judæi commenti ſunt, agi hic de ipſo populo Hebræo diſperſo in omnes gentes, ut ſuo exemplo ac ſermone multos ubique proſelytos faceret; is ſenſus primum plurimis ſacrarum litterarum teſtimoniis repugnat quæ clamant, Judæis [6] nihil mali accidiſſe, quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti. Deinde ipſa Propheticæ orationis ſeries eam non fert interpretationem. Dicit enim ſive Propheta, quod iſti loco videtur convenientius, ſive Deus: *hoc malum illi evenit, ob populi mei ſcelira.* Populus autem Eſaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris, eſt populus Hebraïcus Quare is, qui tam gravia perpeſſus ab Eſaia dicitur, non poteſt idem populus eſſe. Melius antiqui Hebræorum Magiſtri fatebantur hæc de Meſſia dici; quod cum viderent quidam poſteriorum, [7] duos Meſſias commenti ſunt, quorum alterum vocant Joſephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta proſpere ſuccederent; [8] cum multo facilius eſſet, & Prophe-

5 *Ubi inter præliatores ſpolia dividentur.*] Hæc ſpirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo סוכה. Per ſpolia intelligi ſapientium honores & præmia dicit Alſeck ad hunc locum.

6 *Nihil mali accidiſſe quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti.*] Apparet id locis Prophetarum jam ſupra poſitis, & Danielis IX. & Nehemiæ IX. Adde quod is, de quo agit Eſaias, deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

7 *Duos Meſſias commenti ſunt.*] Thalmud titulo Succha: R. Salomo: R. David Kimchi.

8 *Cum multo facilius eſſet & Prophe-*

Prophetarum ſcriptis congruentius, unum agnoſcere, qui per adverſa & mortem ad regnum eſſet perventurus, quod nos de Jeſu credimus, & verum eſſe res ipſa docet.

§ XX. *Et quaſi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos à ſuſcipienda Jeſu diſciplina præconcepta quædam opinio, de virtute ac probitate majorum ſuorum, ac maxime Sacerdotum; qui Jeſum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales ſæpe majores ipſorum fuerint, ne me ſibi maledicere exiſtiment, audiant ipſis verbis, & legis ſuæ, & Prophetarum, à quibus ſæpe appellantur [9] incircumciſi auribus & corde; [1] populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotiſſimus. Majores ipſorum fuerunt, [2] qui Joſephum fratrem ſuum parum abfuit quin interficerent, re autem ipſa in ſervitutem vendiderunt. Majores ipſorum & illi, [3] qui Moſem perpetuis ſeditionibus ad vitæ tædium adegerunt, ducem ſuum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: [4] qui panem cœlitus miſſum faſtidierunt; [5] qui velut de ſumma penuria conqueſti ſunt, cum aves cometas adhuc

Prophetarum ſcriptis congruentius unum agnoſcere, qui per adverſa & mortem ad regnum eſſet perventurus.] Quod ipſum non uno in loco ad hoc Lucæ caput ſequitur Aburbaniel.

9 *Incircumciſi auribus & corde.*] Jerem. IX. 4. VI. 10.

1 *Populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotiſſimus.*] Deut. XXXII. 5, 6, 15, 28. Eſaias XXIX. 13. Amos V. 21. Ezech. XVI. 3.

2 *Qui Joſephum fratrem ſuum parum abſuit quin interficerent, re autem ipſa in ſervitutem vendiderunt.*] Gen. XXXVIII.

3 *Qui Moſem perpetuis ſeditionibus ad vitæ tædium adegerunt.*] Loca notata ſupra ad librum II.

4 *Qui panem cœlitus miſſum faſtidierunt.*] Num. XI. 6.

5 *Qui velut de ſumma penuria conqueſti ſunt cum aves cometas adhuc ruſtica-*

ructarent. Majores ipſorum fuerunt, [6] qui Davide, tanto ac tam bono rege, deſerto, ſecuti ſunt rebellem filium. Majores ipſorum fuerunt, [7] qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco ſanctiſſimo, victimam crudelitatis ſuæ facientes ipſum Sacerdotem. Jam vero [8] Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falſo crimine mortem machinati ſunt, & perfeciſſent, niſi procerum quorumdam obſtitiſſet auctoritas [9] extorſerunt tamen, ut captivus haberetur, ad ipſum uſque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuiſſe eos, qui Jeſu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Joſephus poterit, qui atrociſſima eorum facinora deſcribit, & pœnas graviores omnibus umquam auditis, [1] & tamen, ut ipſe cenſet, infra meritum. Neque de Synedrio melius exſtimandum; præſertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptari, manibus impoſitis, [2] ſed ex potentium nutu legi ſolerent; ut & Pontifices, non jam perpetua, [3] ſed annali & ſæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, ſi homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia inſatiabiles, in furorem acti ſunt, conſpecto homine, qui ſanctiſſima præcepta adferens vitam ipſis ſuam, ipſa diverſitate, exprobra-

6 *Qui Davide, tanto ac tam bono rege, deſerto ſecuti ſunt rebellem filium.*] 2 Sam. xv.

7 *Qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt.*] 2 Paralip. xxiv. 21.

8 *Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falſo crimine mortem machinati ſunt.*] Jeremiæ xxvi.

9 *Extorſerunt tamen, ut captivus haberetur ad ipſum uſque momentum captæ urbis.*] Jerem. xxxviii.

1 *Et tamen, ut ipſe cenſet, infra meritum.*] Dicit is neque urbem aliam talia perpeſſam mala, neque ab omni ævo ætatem fuiſſe omnium ſceleruin feraciorem. Plus Judæis mali à ſemetipſis illatum, quam à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

2 *Sed ex potentium nutu legi ſolerent.*] Joſephus xiv. 19.

3 *Sed annali & ſæpe empta dignitate.*] Joſephus xviii. 3. & 6.

bat.

bat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. [4] Sic Michæas ille, qui Joſaphati tempore vixit, in cuſtodiam datus eſt, quod intrepide verum contra quadringentos falſos Prophetas adſeruiſſet. [5] Eliæ Achabus objecit, plane ut Jeſu Sacerdotes, ipſum eſſe, qui pacem Iſraëlis turbaret. [6] Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jeſu, vaticinatio adverſus Templum. Addendum hic, quod Magiſtri Hebræorum veteres [7] ſcriptum reliquerunt, temporibus Meſſiæ homines fore canina impudentia, aſinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipſe, qui quales Judæi plerique exſtituri eſſent, Meſſiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, [8] ut qui populus ſuus non fuiſſet, in populum adſumeretur, [9] ex Judæorum autem urbibus

4 *Sic Michæas ille, qui Joſaphati tempore vixit, in cuſtodiam datus eſt.*] 1 Reg. xxii.

5 *Eliæ Achabus objecit, plane ut Jeſu Sacerdotes, ipſum eſſe qui pacem Iſraëlis turbaret.*] 1 Reg. xviii. 27. Achabus Eliæ dicit, האתה זה עכר ישראל. ubi Græci. ὁ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; *Nonne tu es qui turbas Iſraëlem?* Sic Sacerdotes de Jeſu, apud Lucam xxiii. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. *Hunc invenimus turbare Iſraëlem.*

6 *Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jeſu, vaticinatio adverſus Templum.*] Jerem. vii. & ſequentibus. xxvi. 6, 11.

7 *Scriptum reliquerunt, temporibus Meſſiæ homines fore canina impudentia, aſinina contumacia, ferina crudelitate.*] Thalmud de Synedrio, Kethoboth, & Sota: R. Simeon ad dictum titulum de Synedrio c. Helech. Thalmud titulo de Ponderibus, Traditio Rabbi Judæ in Gemara ad eumdem titulum de Synedrio c. Helech: *quo tempore advenit filius David, domus inſtitutionis divinæ fiet lupanar.* Vide Jerem. x. 21. xxxx. 14. [Erat hic grave mendum, nam pro *Gemara* legebatur *Maſoreth.* Exſtant autem hæc verba in *Gemara* ad Cap. xi. tituli de Synedrio: *qua ætate veniet filius Davidis, domus conventus* בית הכנסת, *fiet lupanar.* Edit. Coccei § 27. *Clericus.*]

8 *Ut, qui populus ſuus non fuiſſet, in populum adſumeretur.*] Oseæ ii 24.

9 *Ex Judæorum autem urbibus ac vicis ſingulis vix unus & alter irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos.*] Jeremiæ iii. 14. 17. Adde Eſaiam lxiii.

ac

ac vicis ſingulis vix unus, & alter, irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos: item [1] Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis, potiſſimo loco poſitum iri ad coagmentationem operis.

§ XXI. *Reſponſum ad objectionem, plures Deos à Chriſtianis coli.*

Reſtat, ut duabus accuſationibus reſpondeamus, quibus Judæi & dogma & cultum Chriſtianorum impetunt. Prius eſt, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eſt, niſi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eſt, cur magis id Chriſtianis objiciatur, quam [2] Philoni Judæo, qui ſæpe tria in Deo ſtatuit, & *Dei rationem* ſive [3] *ſermonem* vocat *Dei nomen*,

1 *Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potiſſimo loco poſitum iri ad coagmentationem operis.*] Eſaiæ VIII. 14. Pſal. CXVIII. 22.

2 *Philoni Judæo qui ſæpe tria in Deo ſtatuit.*] De ſacrificiis Abel & Cain: Ἤνίκα ὁ Θεὸς δωρηφορέμενος ὑπὸ δυοῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἰς ἂν ὁ μέσος τριττὰς φαντασίας ἐνειργάσατο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ἂν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν ἀδαμῶς, ἀπεριγράφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτῶν, μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cum Deus comitatus duabus ſummis ſuis efficaciis imperio, ac bonitate, medius ipſe & unus, tres conceptus operatus eſt animo perſpicaci, quorum nullus menſura capitur: immenſæ enim ejus efficaciæ: ſed ſingulæ totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat εὐεργεσίαν, aitque à pio animo non enunciari, ſed in ſilentii arcano adſervari. Similia habet in libro de Cherubim; libro ſecundo de Agricultura Noæ vocat τὸ ἐν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, *id quod eſt, vim dominam, vim beneficam.* Maimonides initio libri de Fundamentis, & poſt eum Joſeph Albo diſtinguunt in Deo, *Id quod cognoſcit, quo cognoſcitur, & cognitionem.* Habet quæ huc pertinent & Abenesdra ad Geneſ. XVIII. & Maimonides Ductoris dubitantium parte 1. cap. 68.

3 *Sermonem vocat Dei nomen.*] In Allegoriis, & de Confuſione linguarum.

[4] mundi

[4] mundi opificem, [5] neque ingenitum, ut eſt Deus Pater omnium, neque ita genitum ut ſunt homines? [6] quem & Angelum ſive legatum univerſum hoc curantem, & ipſe Philo, [7] & Moſes Nehemanni

4 *Mundi opificem.*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτῷ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει. *Verbum ejus quo velut inſtrumento uſus mundum fecit:* De Caino: Ὄργανον δὲ λόγον τοῦ Θεοῦ δι' ὃν ἐκαλεσικινάσθη. *Inſtrumentum autem Dei videbis eſſe ipſum verbum Dei, per quod factus eſt Mundus.* [Melius λόγον hic *rationem* vertas in *Philone*, quod pluribus oſtendi in Diſſertatione ad initium Joannis. *Clericus.*]

5 *Neque ingenitum, ut eſt Deus pater omnium, neque ita genitum ut ſunt homines.*] Locus eſt libro, Quis hæres ſit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago, libro de Monarchia: & de Somniis à Deo immiſſis: interdum ἀπείκασμα, ut libro Pejorem inſidiari meliori: & χαρακτὴρ libro II de Agricultura. Conter Johan. I. & Heber I. 3.

6 *Quem & Angelum ſive legatum univerſum hoc curantem, & ipſe Philo.*] Ἄγγελον vocat in Allegoriis, & libro de Cherubim: Ἀρχά, γελον vero libro de Hærede divinorum bonorum, & libro de Confuſione linguarum. Idem & Angelus & יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

7 *Et Moſes Nehemanni filius.*] Ejus verba ſic tranſtulit doctiſſimus Moſius ad Joſuæ c. v. *Iſte Angelus, ſi rem ipſam dicamus, eſt Angelus redemptor: de quo ſcriptum eſt: Quoniam nomen meum in ipſo eſt: Ille, inquam, Angelus qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille, de quo dictum eſt: Et vocabat Moſem Deus de rubo. Vocatur autem Angelus, quia mundam gubernat. Scriptum eſt enim: Eduxit nos Jehova (id eſt, Dominus Deus) ex Ægypto, & alibi: Miſit Angelum ſuum, & eduxit nos ex Ægypto. Præterea ſcriptum eſt: Et Angelus faciei ejus ſalvos fecit ipſos. Nimirum, ille Angelus qui eſt Dei facies: de quo dictum eſt: Facies mea præibit, & efficiam ut quieſcas. Denique ille Angelus eſt, de quo vates: & ſubito veniet ad Templum ſuum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus fœderis quem capitis.* Rurſum alia ejuſdem verba ſic: *Animadverte attente quid iſta ſibi velint. Moſes enim & Iſraëlitæ ſemper optaverunt Angelum primum. Cæterum quis ille eſſet, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione ſatis adſequebantur. Atqui facies Dei ipſum ſignificat Deum: quod apud omnes interpretes eſt in confeſſo. Verum ne per ſomnium quidem iſta intelligere quiſquam poſſit, niſi ſit in myſteriis legis eruditus.* Mox: *Facies mea præcedet, hoc eſt, Angelus fœderis, quem vos capitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum eſt: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo eſt. Faciamque ut quieſcas ſive efficiam, ut ipſe ſit tibi lenis & benignus.*

Neque

manni filius, appellat: [8] aut Cabaliſtis, qui Deum diſtinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iiſdem, quibus Chriſtani, nominibus, Patris, Filii, ſive Verbi, & Spiritus Sancti. Et ut id ſummam, quod apud omnes Hebræos maxime confeſſum eſt, Spiritus ille, quo agitati ſunt Prophetæ, non eſt aliquid creatum, & tamen diſtinguitur à mittente: quomodo & illud, [9] quod Schekina vulgo vocant. Jam vero in Meſſia habitaturam eam vim divinam, quam *Sapientiam* vocant, [1] plurimi Hebræorum tradiderunt, [2] unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias *Dei Verbum* dicitur: ſicut & [3] auguſto illo Dei [4] itemque Domini nomine

Neque te ducat per jus rigidum: ſed placide & clementer. Confer quæ habet Manaſſis Conciliator ad quæſtionem XIX. ſuper Geneſim. [Nomen patris hujus Rabbini melius efferatur *Nachman*, nam ſcribitur נחמן *Nahhman*.]

8 *Aut Cabaliſtis qui Deum diſtinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iiſdem, quibus Chriſtiani, nominibus Patris, Filii, ſive Verbi, & Spiritus Sancti.*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraïcum Schindleri in notis אבן ספרות E: in Deo 10. conſtare unitati, aut liber dictus Schep-tal.

9 *Quod Schekina vulgo vocant.*] Et diſtinguun à Spiritu Sancto: Gemara Hierololymitana titulo de Documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Joma cap. 1. Schekina per annos tres & initium ſe tenuiſſe in Monte Oliveti, exſpectantem converſionem Judæorum, ait R. Jonathan, in præfatione Ecka Rabthi: quo recte accepto nihil verius.

2 *Plurimi Hebræorum tradiderunt.*] Rabbi Salomo. Idem ad Geneſ. XIX. 18. agnoſcit à Deo adſumi poſſe humanam naturam: quam & olim ad tempus aſſumptam putat, cui conſentit Thalmud, titulo Schebuoth & Sabbatnoth.

2 *Unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias Verbum Dei dicitur.*] Ut Oſeæ VII. [At falli eos qui quidquam, præter Deum ipſum, *Verbo Dei* ſignificari, apud Chalcæum Paraphraſten, putant, oſtendit vir doctus in *Bilibra Veritatis* edita anno MDCC. diu poſt Auctoris mortem. *Clericus.*]

3 *Auguſto illo Dei.*] Nempe יהוה, Jonathan & David Kimchi ad Jeremiam XXIII. 6. cum quibus conſentit R. Abba in Ecka Rabthi. יהוה צבאות Zacharias XIV. 16. futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monſtretur, ait Thalmud in Taanith ex Eſaia XXV. 9.

4 *Itemque Domini nomine.*] אלהים Pſal. XLV. 7. quem Pſalmum de Meſſia agere agnoſcit Chaldæus ibi Paraphraſtes, ut & jam dicto Eſaiæ loco. Item אדוני in Pſalm CX. quem de Meſſia agere jamjam patebit.

5 *Pſalmus* II. *& Pſalmus* CX. Hæc loca & Zachariæ IX. 9. de Meſſia exponit doctiſſimus Rabbi Saadia.

6 *David Kimchi.*] De Meſſia eumdem Pſ. II. exponunt Abraham Eſdra, & R. Jonathan in Bereſith Rabba.

7 *Et tamquam ſe minori bene precatus eſt.*] Et ab eo decimas ſacerdotali jure accepit, Gen. XIV. 19. 20.

8 *De ſceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas.*] Pſal CX. 2.

9 *Ut loci ſimiles de Meſſia haud dubie agentes patefaciunt.*] Ut Geneſ. XLIX. 10. & qui ex Prophetis adducti ſunt ſupra.

haud

mine Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, & alios.

§ XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis; nos, ſcilicet, cultum Deo debitum impertire naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Meſſiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam exigunt [5] Pſalmus II. & Pſalmus CX. quorum illum in Davide rudi modi impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere, etiam [6] David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator, agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia, exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David *Domino ſuo dictum* dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus [7] ei tamquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur [8] de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit, [9] ut loci ſimiles de Meſſia

haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acce-

teſtas Jeſu, [4] & ad quem reditura eſt, [5] & cujus

haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetuſtiores Hebræi & Paraphraſtæ. Proprie autem Jeſum Nazarenum eſſe, in quo hæc impleta ſint, poſſem vel ſolis ipſius diſcipulis id adfirmantibus credere, ob ſummam eorum probitatem; ſicut & Judæi Moſi credunt de iis, quæ ſine teſte alio, à Deo ſibi tradita dixit. Sed adſunt præter hoc plurima & [1] validiſſima argumenta ſummæ illius poteſtatis, quam obtinere Jeſum dicimus: conſpectus ipſe vitæ redditus à multis: conſpectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique ſanati ſolo ipſius nomine, & linguarum dona data diſcipulis, quæ regni ſui ſigna Jeſus ipſe promiſerat. His adde, quod ſceptrum ejus, id eſt, ſermo Euangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, ſola divina vi ad ultimos terrarum fines pervaſit, populoſque & reges ſibi ſubegit, plane ut Pſalmi prædixerant. Judæi Cabaliſtæ inter Deum & homines medium ſtatuunt [2] Enochi quemdam filium, nullo tantæ poteſtatis indicio. Quanto nos juſtius illum, qui tanta dedit ſui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, [3] à quo venit hæc po-

1 *Validiſſima argumenta ſummæ illius poteſtatis quam obtinere Jeſum dicimus.*] Quæ vide tractata libro ſupra II. Adde & quæ dicta hujus libri initio.

2 *Enochi quemdam filium.*] Nomen quod ei faciunt Hebræi eſt מטטיר *Metator.* Ita Latinus dicitur qui regi viam parat. Lucanus:

Audax Heſperies veniam metator in agros.

Vegetius libro II. *Metatores in caſtris dicuntur, qui præcedentes locum caſtris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτης ὁ προαγγελόμενος ἄγγελος πρὸς τὸν ἄρχοντα. *Metator, nuncius qui à principe præmittitur.* [*Metatron,* מטטרון potius vocant Rabbini, de quo vide *Joan. Buxtorfii* Lexicon Chaldaïcum & Rabbinicum.]

3 *A quo venit hæc poteſtas Jeſu.*] Ipſo fatente: Johan. v. 19, 30, 36, 43. VI. 36, 57. VIII. 28, 43. X. 18, 29. XIV. 28, 31. XVI. 28. XX. 21. & Apoſtolo Hebr. v. 5. Rom. VI. 4. 1 Cor. XI. 4.

teſtas

teſtas Jeſu, [4] & ad quem reditura eſt, [5] & cujus honori illa inſervit.

§ XXIII. *Abſolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis.*

Subtilius iſta rimari non hujus eſt operis, neque de his egiſſemus, niſi ut pateret, nihil eſſe in Chriſtiano dogmate aut impium, aut abſurdum; quod obtendere quis poſſit, quo minus Religionem tantis prodigiis ornatam, tam honeſta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti poſſit. Nam eam qui ſit amplexus, is jam de ſpecialibus quæſtionibus conſulere debet libros illos, quibus Religionis Chriſtianæ dogmata contineri ſupra oſtendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem ſua luce colluſtret, & efficaces reddat preces, [6] quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.

4 *Et ad quem reditura eſt.*] Fatente Apoſtolo 1 Cor. XV. 24.

5 *Et cujus honori illa inſervit.*] Joh. XIII. 31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Jeſum idoli eſſe nomen, quando Chriſtiani in ejus honore reſpiciant Deum Mundi opificem.

6 *Quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.*] Luc. XXIII. 24.

HUGO

effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

LIBER SEXTUS.

§ I. *Refutatio Mahumetiſmi; origo ejus.*

SExtus liber Mahumetiſtis oppoſitus, præfationis vice, Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo, ſcilicet, [1] vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat, paulatim refrigeſcere cœperit; ex quo per Conſtantinum & ſequentes Imperatores

1 *Vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat.*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Conſtantio: *Eratque ſuper his adimere facilis quæ donabat, Chriſtianam Religionem abſolutam & ſimplicem anili ſuperſtitione confundens: in qua ſcrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit diſſidia plurima; quæ progreſſa fuſius aluit concertatione verborum, ut catervis antiſtitum, jumentis publicis ultro citroque diſcurrentibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conatur arbitrium, rei vehicularis ſuccideret nervos.*

effectum

effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed & honorata eſſet, [2] mundo velut intruſo in Eccleſiam: [3] principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: [4] Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis

2 *Mundo velut intruſo in Eccleſiam.*] Vide de hac re pulchre dicta Chryſoſtomi Morali ſecundo ad 2 Corinth. cap. XII. poſt v. 10.

3 *Principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret.*] Marciani laudabile dictum apud Zonarum: Μὴ δεῖν ὅπλα βαστιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere principem arma ſumere, quam diu pace frui liceret.*

4 *Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus.*] Ammianus Libro XXVII. *Et hunc quoque* (Viventium ex quæſitore Palatii) *diſcordantis populi ſeditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damaſus & Urſicinus, ſupra humanum modum ad rapiendam Epiſcopalem ſedem ardentes, ſciſſis ſtudiis aſperrime conflictabantur, aduſque mortis uniuſque diſcrimina adjumentis utriuſque progreſſis: quæ nec corrigere ſufficiens Viventius, nec mollire, vi magna coactus ſeceſſit in ſuburbanum: & in certatione ſuperaverat Damaſus, parte quæ ei favebat inſtante. Conſtatque in baſilica Sicinini, ubi ritus Chriſtiani eſt conventiculum, uno die CXXXVII. reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre delinitam. Neque ego abnuo, oſtentationem rerum conſiderans urbanarum, hujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgare debere; cum id adepti futuri ſint ita ſecuri, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis inſidentes, circumſpecte veſtiti, epulas curantes profuſas, adeo ut eorum convivia regales ſuperent menſas. Qui eſſe poterant beati revera, ſi, magnitudine urbis deſpecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antiſtitum quorumdam provincialium viverent, quos tenuitas edendi potandique parciſſime, vilitas etiam indumentorum, & ſupercilia hunc ſpectantia perpetuo numini veriſque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos.* Poſtea; *Hæc inter Prætextatus præfecturam urbis ſublimius curans, per integritatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adoleſcentiæ rudimentis inclaruit, adeptus eſt id quod raro contigit, ut cum timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari ſolitum erga judices formidatos: cujus auctoritate juſtiſque veritatis ſuffragiis tumultu lenito, quem Chriſtianorum jurgia concitarunt, pulſoque Urſicino, alta quies pari jam propoſito civium Romanorum aptiſſime adoleſcebat, gloria clari rectoris plura & utilia diſponentis.* Hic eſt Prætextatus, de quo hiſtoriam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hieroſolymitani: *Prætextatus, qui deſignatus Conſul eſt mortuus, ſolebat ludens*

summis sedibus: ac [5] sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, [6] & ex Religione artem factam: cui deinde consequens

Iudens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus. Vide & quæ idem habet Ammianus libro XV. Non frustra Concilium Africanum Cœlestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi, vere magni, lib. IV. 32, 34, 36. lib. VI. 30. lib. VII. Indict. I. epist. 30.

5 *Sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala.*] Gen. II. & III.

6 *Et ex religione artem factam.*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro XXI. Idem libro XXII. in Juliani historia. *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis conopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinate, ut dissensiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi feriales plerique Christianorum, expertus.* Procopius Gothicorum I. cum temperamento tamen hic ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐυ Ευζαντιυ παρὰ τὸν Ῥωμης ἀρχιερέα ἦκον, ὅ, τε τῆς Ἐφέσυ ἱερεὺς Ὑπάτιος, καὶ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδόνι φιλίππων. δόξης ἕνεκεν, ἣν Χριστιανοὶ ἐνσφίσιν αὐτοῖς ἀνθιλέγυσιν ἀμφαγνοοῦντες τα δὲ ἀνθιλογόμενα ἐγὼ ἐξεπισάμενος, ὡς ἥκιστα ἐπιμνήσομαι. ἀπειρίας γὰρ μανιώδης τινὸς ἦγεῖσθαι εἶναι, διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτέ ἔστιν· ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς (οἶμαι) καταληπτὰ, μὴ τοί γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω, μόνῳ τῷ μὴ ἀπιστῆσαι τὰ τεθνημένα. ἐγὼ γὰρ οὐκ ἄν οὐδὲ ἄλλο περὶ θεοῦ, ὅ, τι ἄν εἴποιμι. ἢ ὅτι ἀνοσίός τε πανλάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. λεγέτω δὲ ὥσπερ γινώσκειν ὑπὲρ αὐτῶν οἴεται καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Hæc dum ille agitat, legati a Byzantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philipporum vero Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter se controversa Christiani habent. Ea vero quæ sint, quamquam percognita, memorare me tædeat. Inanæ enim temeritatis esse existimo, natura Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt: tantum abest ut ei pateant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere, non commoventi ea quæ aliis sancta habentur. Ipso hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum, ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus*

sequens fuerit, ut [7] ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras litteras rejecit, & eas tamquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaismo, in ritibus collocari cœpit; [8] & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent; [9] itemque in studio flagrante semel electarum par-

plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe. Laudat Gregora, libro VII. dictum Lysidis Pathagorici, deinde Synesii: τὴ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἐς ἀν χώρας ἤρξε τῶν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum.* Idem libro X. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui temporis loquens: Τὰς Ἰταλὰς διατρίβειν μέμφομαι Ἰταμῶς ἅπασι. καὶ μετὰ πολλῆς τῆς φυσιολογίᾳ ἐπιπηδῶντας Italos ego rideo atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilio ad Theologiam prosiliant. Addit mox: Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια. καὶ ἅτε κεχήνασιν ἅπαντες ἐπὶ τοῦ συλλογισμῶ εὐθαλεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ κλίνῃ καὶ νομικῆς μὲ βοτκήματα. καὶ οἱ τὸ πιστεύειν ἐθῶς ἀμφίδολον ἔχοντες, καὶ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες, μηδ' ὅ, τὶ ἐς νοῦ πιστεύειν φασὶν, ἀγοραὶ καὶ περιπάτους καὶ θέατρα πάντ' ἐμπεπλήκασι τῆς θεολογίας. καὶ οὐδὲ τοῦτον τὸν ἥλιον αἰσχύνονται μάλυστα τῆς ἀναιδείας ποιούμενοι. *Ita apud illos etiam sellulariis opificibus effluunt Theologiæ mysteria; ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula: & qui ea, quæ omnino recte credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod sit dicant credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent theologia, neque Solem verentur talem impudentiæ testem facere.*

7 *Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant.*] Gen. XI. exprobrat has controversias Christianis sæpe Mahumetes, præsertim Azoara XXVI. XXXII.

8 *Et in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent.*] 1 Tim. IV. 8. Coloss. II 23.

9 *Itemque in studio flagrante semel electarum partium.*] Rom. X. 2. 1 Cor. I. 12. & sequentibus.

tium:

tium: [1] tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re pauciſſimi. Non diſſimulavit Deus hæc populi ſui vitia: quin [2] ex ultimo Scythiæ [3] ac Germaniæ receſſu immenſa agmina, quaſi diluvio, effudit in orbem Chriſtianum: & cum datæ ab his ſtrages maximæ non ſatis profeciſſent, ad corrigendos ſuperſtites, juſto Dei permiſſu [4] in Arabia Mahumetes novam ſevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Chriſtiana Religione, ſed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Chriſtianorum. Accepta hæc Religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi ſubacta Arabia, Syria, Palæſtina, Ægyptus, Perſis, poſt inſeſſa Africa, & trans mare etiam Hiſpania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, [5] tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipſa pugnaciſſima; quæ poſt longa adverſum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile ſuſcepit Religionem ſuis moribus congruentem, imperiique majeſtatem in ſe tranſtulit. Captæ Aſiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate, in Hungariam Germaniæque fines deventum eſt.

1 *Tandemque evenit, ut ubique multi eſſent Chriſtiani nomine, re pauciſſimi.*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Præter pauciſſimos quosdam qui mala fugiunt, quid eſt aliud omnis cœtus Chriſtianorum, quam ſentina vitiorum?*

2 *Ex ultimo Scythiæ*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

3 *Ac Germaniæ receſſu.*] Gothos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Longobardos.

4 *In Arabia Mahumetes*, &c.] Digna eſt quæ legatus vita Mahammedis, Anglico ſermone ſcripta, ab *Humf. Prideauxio* & Londini edita anno 1697. Sed præ ceteris omnibus legenda ea, quæ ab *Abul' Feda* Arabice ſcripta & edita à Viro doctiſſimo *Joan. Gagnierio*, cum eximiis notis. *Clericus.*

5 *Tum Turcæ maxime exceperunt.*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicum Chalcocondylam.

§ II.

§ II. *Everſio fundamenti Mahumetiſtarum, de non inquirendo in Religionem.*

Hæc Religio plane ad fundendum ſanguinem facta multum ritibus gaudet, [6] credique ſibi vult, nulla inquirendi libertate: unde librorum, quos ſanctos habet, lectio plebi interdicta eſt. Quod ipſum ſtatim manifeſtum eſt indicium iniquitatis. Merito enim ſuſpecta merx eſt, quæ hac lege obtruditur, ne inſpici poſſit. Verum quidem eſt, non æqualem eſſe omnibus ad omnia cognoſcenda perſpicaciam, multos arrogantia, alios affectibus, conſuetudine nonnullos in falſum abripi: ſed [7] ut via ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi. Et ſane cum judicandi vim Deus inſeruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior eſt, in quam

6 *Credique ſibi vult nulla inquirendi libertate.*] Alcoranus Azoara XIII. ut habet prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam ſequimur.

7 *Ut via ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.*] Reſponſio ad quæſtionem IV. ad Orthodoxos, inter opera Juſtini: Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστὶ μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, teſtatur Dominus dicens: Quiſquis petit, accipit: & qui quærit, inveniet, & pulſanti aperietur.* Origenes VIII. contra Celſum: Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, καὶ' ἀξίαν κρίνων, καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προσασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta ſpectat, auditque, æqua retribuere voluntati ipſum quærenti ac pie vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem ſui patrocinii.*

L ea

ea impendatur, quam illa, quæ ignorari ſine amittendæ ſalutis æternæ periculo non poteſt.

§ III. *Probatio adverſus Mahumetiſtas, ex libris ſacris Hebræorum & Chriſtianorum: eoſque non eſſe corruptos.*

[8] Moſem à Deo miſſum, [9] item Jeſum, [1] & viros ſanctos fuiſſe, qui Jeſu diſciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejuſque ſectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, [2] multa narrantur, plane contra quam à Moſe & ab Jeſu diſcipulis ſunt prodita. Ut ex multis unum ſumamus exemplum, Jeſum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediiſſe, conſpectumque à multis, omnes Apoſtoli diſcipulique Jeſu maximo conſenſu teſtantur. Contra docet Mahumetes, [3] Jeſum clam ſubductum fuiſſe in cœlum, cruci autem affixum fuiſſe quoddam ejus ſimulacrum; ac proinde non mortuum Jeſum, ſed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non poteſt, niſi dicat Mahumetes, quod & dicit, [4] libros cum Moſis, tum diſcipulorum Jeſu, non quales fuerant manſiſſe, ſed corruptos eſſe. Sed hoc commentum jam ſupra à nobis libro tertio refutatum eſt. Certe ſi quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetiſtæ. idque ſufficere dicerent adverſus non probantes: at ipſi ultro adferre, pro integritate ſui libri, ea argumenta non poſſent, quæ nos afferimus, de ſparſis ſtatim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno ſermone, cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcrepantium circa cætera. Perſuadent ſibi Mahumetiſtæ, Johannis capite XIV. ubi de Paracleto mittendo agitur, exſtitiſſe aliquid ſcriptum de Mahumete, quod Chriſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet quærere, hanc ſcripturæ mutationem velintne factam poſt Mahumetis adventum, an antea. Poſt Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore exſtarent toto orbe plurima, non Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, & in diſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius verſionis: hæc autem omnia eo in loco conſentiunt, nulla ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi cauſa: nemo enim ſcire poterat, quid dicturus eſſet Mahumetes. Imo ſi Mahumetis dogma nihil haberet Jeſu dogmati contrarium, non magis difficiles fuiſſent Chriſtiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Moſis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrimque nihil ſcriptum fuiſſe, aut de Jeſu dogmate, aut de Mahumetis: doceret æquitas, pro Jeſu dogmate habendum, in quod Chriſtiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetiſtæ conſentirent.

§ IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Chriſto.*

Conferamus jam utriuſque dogmatis adjuncta

8 *Moſem à Deo miſſum.*] Azoara v. XXI.

9 *Item Jeſum.*] Azoara v. XII.

1 *Et viros ſanctos fuiſſe qui Jeſu diſciplinam primi propagarunt.*] Azoara v. LXXI.

2 *Multa narrantur plane contra quam à Moſe & ab Jeſu diſcipulis ſunt prodita.*] Ut templum Mechæ ſtructum ab Abrahamo, Azoara II. Alia de Abrahamo, Azoara XXXI. Confuſa Gedeonis & Saulis hiſtoria, Azoara III. in hiſtoria Exodi multa, Azoara XVII. & XXX. & XXXVIII. In hiſtoria Joſephi multa, Azoara XXII. de Avibus ab Abrahamo diſſectis, & in vitam revocatis, Azoara IV. de Maria apud Zachariam educata, Azoara V. de avibus ex luto factis per Jeſum, ibidem, & XIII.

3 *Jeſum clam ſubductum fuiſſe in cœlum, cruci autem affixum fuiſſe quoddam ejus ſimulacrum, ac proinde non mortuum Jeſum, ſed deceptos Judæorum oculos.*] Azoara XI.

4 *Libros cum Moſis tum diſcipulorum Jeſu, non quales fuerant manſiſſe, ſed corruptos eſſe.*] Azoara IX.

fuerant

atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. [5] Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille, in Lege & Prophetis promissus: [6] ab ipso Mahumete vocatur Dei Verbum, [7] Mens, [8] Sapientia: [9] dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. [1] Mahumetes, solito naturæ ordine, genitus etiam à suis creditur. Jesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: [2] Mahumetes diu raptor, [3] mulierosus semper. [4] Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepulcro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat?

§ V. *Item facta utriusque.*

Accedant utriusque facta. [5] Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit; imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. [6] Mahumetes

5 *Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in Lege & Prophetis promissus.*] Azoara XXIX.

6 *Ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum.*] Azoara V. XI. & in libro doctrinæ Mahumetis Jesum à Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos.

7 *Mens.*] Azoara IV. XI. XXIX. & in dicto libro.

8 *Sapientia.*] Dictis locis.

9 *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.*] Azoara XXXI.

1 *Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur.*] Vide librum Generationis Mahumetis.

2 *Mahumetes diu raptor.*] Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico. Vide Disputationem Saraceni & Christiani à Petro Abbate Cluniacensi editam.

3 *Mulierosus semper.*] Azoara XLII. XLIII. LXXV. & LXXVI. Vide dictam Disputationem.

4 *Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete.*] Azoara XI.

5 *Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo, facente Mahumete, etiam vitam mortuis.*] Azoara V. XIII.

6 *Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis.*] Azoara III. XIV. XVII. XXX. LXXI. [Vide, hac de re, vitam Mohammedis Arabica Lingua editam ab erudito Viro *Humphredo Prideauxio* p. 30. ubi multis ostendit Pseudoprophetam

humetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerent: at qualia? Nempe, quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, [7] ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia?

§ VI. *Eorum qui primi utramque Religionem receperunt.*

Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt. Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum, decipi patiatur. At [8] qui

tam non ausum miracula ulla jactare. Attamen, sequaces ejus multa jactarunt, ut liquet ex Vita Mohammedis ab *Abul' Feda* scripta, de qua jam antea. *Clericus.*

7 *Ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa.*] Azoara LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Cera nur, apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem § 23.

8 *Qui Mahumetismum primi susceperunt prædones erant.*] Oriundi vox ipsa Saraceni, quod λῃστικὸς significat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum lib. III. cap. de Periodo Arabum. [Fuere quidem vere latrones, qui primi Mohammedem sunt sequuti; sed vox Arabica, ad quam respicit *Scaliger*, significat *clam furari*, non *prædari*. Nec credibile est ipsos infame nomen sibi adsumsisse; ne jam dicam fuisse hoc antiquius Mohammede, cum apud *Ptolemæum & Philostorgium* inveniatur. Itaque malim eorum sequi sententiam, qui deducunt *Saracenorum* nomen à voce שרק *Schark*, quæ *orientem* sonat, unde שרקין *Scharkin*, Saraceni, seu *Orientales*, quomodo etiam Arabes in Scriptura vocantur. Qua de re adi *Eduard. Pocockium* ad Specimen Histor. Arabum, ab initio. *Clericus.*

Mahumetiſmum primi ſuſceperunt prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

§ VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata eſt.*

Sequitur ut modum oſtendamus, quo Religio utraque propagata eſt. De Chriſtiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus eſſe ex miraculis, non Chriſti tantum, ſed & diſcipulorum, & qui eis ſucceſſerunt, tum vero ex ipſa malorum & ſuppliciorum patientia. At Mahumetiſmi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera ob eam profeſſionem pertulerunt. Sed [9] Religio illa, quò arma eunt, ſequitur, & armorum acceſſio eſt: [1] nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica ſacra ipſi improbant. Et tamen ſcimus, quantæ fuerint Perſarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis ſemper proſperi bellorum eventus. [2] Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique

9 *Religio illa, quo arma eunt, ſequitur, & armorum acceſſio eſt.*] Azoara x. xviii. xxvi.

1 *Nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem.*] Azoara xxxiii. xlvii.

2 *Notæ clades.*] Quæ à temporibus *Grotii* majores fuere. Expulſi enim ſunt, poſt multas clades, ditione Auſtriaca, Hungaria, Tranſilvania & Peloponneſo, ante aliquot annos; viſumque Turcicum Imperium, ab eo tempore, retro ſublapſum referri. *Clericus.* Anno quidem 1715. poſt haſce notulas primum editas, recuperarant Turcæ Peloponneſum. ſegniter à Venetorum Præfectis defenſam. Sed anno ſequente 1716. cum Hungariam & Corcyram Inſulam invadere conarentur, primum ſunt in Hungaria ingenti prælio victi à Cæſarianis copiis, quibus *Eugenius à Sabaudia* præerat, amiſeruntque urbem *Themiſcyram* ad deditionem, vehementi oppugnatione, adactam: tum à Corcyra, virtute Comitis *Schulemburgii*, non fine

que acceperunt: tota Hiſpania pulſi ſunt. Non poteſt res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis eſſe poteſt, nota eſſe certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injuſta ſunt; [3] cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere poſſint, niſi ſolam Religionem, quod maxime eſt irreligioſum. Nam [4] cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo & ſuadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, ſed credere ſe ſimulat, ut malum vitet. Qui mali ſenſu aut metu extorquere aſſenſum vult, eo ipſo oſtendit, ſe argumentis diffidere. Rurſus autem hunc ipſum obtentum Religionis ipſi deſtruunt, cum ſubactos ſub imperium patiantur, uti, qua velint, Religione: imo & [5] palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe.

§ VIII. *Præceptarum inter ſe.*

Contendamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii

ſine clade, repulſi in claſſem ſuam aufugerunt. Cum hæc ſcriberem menſe Aprili 1717. minabantur ſe novis copiis conſcriptis eadem tentaturos, quibus tamen Cæſariani non multum moveri videbantur. *Clericus.* Revera ſunt, ſequente æſtate, ad Albam Græcam ingenti prælio victi, eodem *Eugenio* duce, eaque Urbs & Pass Serviæ in poteſtatem Caroli VI. Cæſaris Aug. redactæ. *Idem.*

3 *Cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos.*] Azoara xix.

4 *Cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat.*] Lactantius libro x. cap. 20. *Nihil eſt enim tam voluntarium quam religio, in qua ſi animus ſacrificantis adverſus eſt, jam ſublata, jam nulla eſt.*

5 *Palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe,*] Azoara i. & xii. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

fides, morum mutua toleratione : [6] inde diſcedendi licentia. Hic maritus, quod ab uxore exigit, præſtat ipſe, & affigendum uni amorem exemplo ſuo docet : [7] ibi aliæ ſuper alias mulieres, nova ſemper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata Religio, ut eo bene culta fructus exſerat humano generi utiles : ibi eadem [8] in circumciſione, [9] aliiſque rebus per ſe mediis, vim ſuam prope totam conſumit. Hic temperatus ciborum vinique uſus permittitur : ibi [1] vetitum ſue veſci, [2] bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus eſt ad animi & corporis bona cum modo ſumptum. At ante quidem legem perfectiſſimam, qualis eſt Chriſti, rudimenta quaſi puerilia præceſſiſſe non mirum eſt : poſt eam vero publicatam, redire ad figuras præpoſterum. Neque ulla poteſt cauſa adferri, cur poſt Chriſtianam Religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

§ IX. *Solutio ejus quod objiciunt Mahumetiſtæ de Dei filio.*

Offendi ſe ajunt Mahumetiſtæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur, quaſi filii vox in Deo non poſſit diviniorem habere ſignificationem. At ipſe Mahumetes multa Deo adſcribit non minus indigna, quam ſi uxorem habere diceretur : puta [3] manum ipſi frigidam eſſe, idque ſe

6 *Inde diſcedendi licentia.*] Vide Euthymium, & eos qui de rebus Turcicis ſcripſere.

7 *Ibi aliæ ſuper alias mulieres.*] Azoara III. VIII. IX. XXXIII.

8 *In circumciſione.*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

9 *Aliiſque rebus per ſe mediis.*] Ut lotionibus, Azoara IX. Vide & Euthymium.

1 *Vetitum ſue veſci.*] Azoara II. XXVI.

2 *Bibere vinum.*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas ſcripſerunt.

3 *Manum ipſi frigidam eſſe idque ſe tactu expertem.*] Locum vide

ſe tactu expertum : [4] geſtari in ſella, & his ſimilia. Nos vero cum Jeſum Dei filium dicimus, hoc ſignificamus, quod ipſe, [5] cum eum Verbum Dei dicit : [6] verbum enim ex mente, ſuo quodam modo, gignitur : adde jam, quod ex virgine, ſola Dei opera vim paternam ſupplente, natus eſt ; quod in cœlum evectus Dei poteſtate, quæ & ipſa Mahumeti confeſſa oſtendunt [7] Jeſum, ſingulari quodam jure, Dei filium appellari poſſe, & debere.

§ X. *Abſurda plurima in libris Mahumeticis.*

At contra in ſcriptis Mahumeticis [8] quam multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis eſt fabula [9] de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis ſolenne didicerit carmen, quo in cœlum adſcendi & ex eo deſcendi ſolet : quæ cum adſcendiſſet in multam cœli altitudinem, deprehenſam à Deo,

vide apud Richardum contra Mahumetiſtas cap. I. & cap. XIV. & apud Cantacuzenum, Oratione in Mahumetem II. § 18. & oratione IV. non longe à principio.

4 *Geſtari in ſella.*] Ibidem.

5 *Cum eum Verbum Dei dicit.*] Vide ſupra.

6 *Verbum enim ex mente ſuo quodam modo gignitur.*] Vide Platonem in Convivio, & Abarbanielem in Dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta Diſputatione, ubi ait, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τῆς νῆς γίνεται νοήμενος, & cætera : Cardinalem Cuſanum lib. I. cap. 13. & ſequentibus, contra Mahumetiſtas : Richardum cap. 9. & 15.

7 *Jeſum ſingulari quodam jure Dei filium appellari poſſe & debere.*] Luc. I. 35. Johan. X. 36. Actor. III. 13, 14, 15. XIII. 33. Heb. I. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Jeſus inducitur Deum ſuum Patrem appellans.

8 *Quam multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena.*] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quieſceret, Azoara XXVIII. de Solomone, Azoara XXXVII.

9 *De pulchra muliere.*] In libro Doctrinæ Mahumetis eſt hæc fabula, ſumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum Oratione II. in Mahumetem, c. 15.

ibique fixam, atque eam esse stellam Veneris. Talis illa [1] de mure in nave Noë nato, ex elephanti stercore: [2] contra autem sele ex leonis halitu. Atque illa maxime [3] de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos spatio sit stabulaturus; [4] & de epulis in vita altera excernendis per sudorem; [5] deque mulierum gregibus cuique assignandis, ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istis fidem habent, præsertim cum Euangelii lux ipsos circumfulgeat.

§ XI. *Peroratio ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.*

Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum [6] ut puras manus elevent ad Deum illum, [7] qui omnia conspicua atque inconspicua

1 *De mure in nave Noë nato ex stercore elephantis.*] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

2 *Contra autem sele ex leonis halitu.*] Ibidem.

3 *De morte in arietem commutanda.*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

4 *Et de epulis in vita altera excernendis per sudorem.*] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

5 *De mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem.*] Vide quæ supra adducta ad librum secundum.

6 *Ut puras manus elevent ad Deum illum.*] 1 Tim. II. Jac. IV. 8. Tertullianus Apologetico: *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

7 *Qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo.*] Coloss. I. 16. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. 2 Macch. VII. 28.

fecit ex nihilo, [8] cum certa fiducia eum curam nostri gerere, [9] cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat; [1] ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & animum, æquale jus est. [2] Confidant non Deo tantum Patri, sed & [3] Jesu: [4] quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: [5] quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde [6] sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam [7] sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. [8] Nam & fideliores fuisse eorum Scriptores &

8 *Cum certa fiducia eum curam nostri gerere.* 1 Petr. III. 11. v. 7.

9 *Cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat.*] Matth. X. 29.

1 *Ac ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus & in animum æquale jus est.*] Matth. X. 28. Luc. XII. 4.

2 *Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu.*] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15, 16. Eph. III. 12. & 17.

3 *Jesu.*] Adde: filio ejus unigenito, quem Mediatorem inter se & nos esse voluit, cui potestatem omnem in cœlo & terra tribuit. *Clericus.*

4 *Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet.*] Actor. IV. 12.

5 *Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt.*] Joh. VIII. 41. & sequentibus: Matth. VII. 21. Joh. XV. 14. 1 Joh. II. 3. 4.

6 *Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodere.*] Matth. XIII. 44, 45. 1 Cor. IV. 7. 1 Tim. VI. 20. 2 Tim. I. 14.

7 *Sæpe legere sacra scripta.*] Coloss. IV. 16. 1 Thess. V. 27. Apoc. I. 3.

8 *Nam & fideliores fuisse eorum Scriptores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent.*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur in Præscriptione: *Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia, quæ rursus convertunt? omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit.* Vide & quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

afflatus divini pleniores, quam ut neceſſaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: [9] ſed adferendum animum paratum obſequio: id ſi fiat, [1] nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, ſperari, aut fieri à nobis debent: [2] atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, [3] qui futuræ felicitatis arrhabo eſt datus. Abſterren ur præterea ab imitatione Paganorum: [4] primum in cultu falſorum Deorum, [5] qui nihil ſunt, niſi vana nomina, [6] quibus mali Dæmones utuntur, [7] ut nos à veri Dei cultu avertant: [8] quare non poſſe nos eorum ſacris participare, ita ut ſimul & Chriſti ſacrificium nobis profit: [9] ſecundo, in vivendi modo licentioſo, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam; [1] unde Chriſtianos longiſſime abeſſe oporteat, [2] qui non tantum Paganis præſtare multum debeant, [3] ſed & Judæorum legiſperitis & Phariſæis, quorum

9 *Sed adferendum animum paratum obſequio.*] Johan. VII. 17. v. 44. Matth. XI. 25. Philipp. III. 15. 2 Petri III. 16. Oſeæ XIV. 10.

1 *Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, ſperari aut fieri à nobis debent.*] 2 Tim. III. 15, 16. Johan. XX. 31. 1 Petr. I. 23.

2 *Atque eo modo ali in nobis & excitari illum Spiritum.*] 2 Tim. VI. 1 Theſſ. V. 19.

3 *Qui futuræ felicitatis arrhabo eſt datus.*] Epheſ. I. 14. 2 Cor. I. 22. V. 5.

4 *Primum in cultu falſorum Deorum.*] 1 Cor. VIII. 5, 6.

5 *Qui nihil ſunt niſi vana nomina.*] Ibidem v. 4. X. 19.

6 *Quibus mali Dæmones utuntur.*] 1 Cor. X. 20. Apoc. IX. 2.

7 *Ut nos à veri Dei cultu avertant.*] Matth. XIII. 19. Eph. II. 2. Apoc. IX. 9. 2. Theſſ. II. 9.

8 *Quare non poſſe nos eorum ſacris participare, ita ut ſimul & Chriſti ſacrificium nobis profit.*] 1 Cor. X. 20.

9 *Secundo, in vivendi modo licentioſo, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam.*] Eph. II. 3 Tit. II. 14.

1 *Unde Chriſtianos longiſſime abeſſe oporteat.*] 2 Corinth. VI. 15.

2 *Qui non tantum Paganis præſtare multum debeant.*] Matt. V. 47. VI. 7, 32.

3 *Sed & Judæorum legiſperitis & Phariſæis, quorum juſtitia in externis quibuſdam factis conſiſtens non ſufficit ut ad cœleſte regnum*

quorum juſtitia in externis quibuſdam factis conſiſtens non ſufficit, ut ad cœleſte regnum perveniatur. [4] Nullo nunc in pretio eſſe circumciſionem manu factam, ſed alteram internam cordis, [5] obſervationem mandatorum Dei, [6] novum opificium, [7] fiduciam in diligendo efficacem, [8] unde agnoſcantur veri Iſraëlitæ, [9] myſtici Judæi, hoc eſt, Dei laudatores. [1] Ciborum diſcrimina, [2] ſabbata, [3] dies feſtos, [4] umbras eſſe rerum, quæ in Chriſto & Chriſtianis exſiſtant. Ex occaſione Mahumetiſmi hæc adferuntur monita, [5] prædictum à Domino Jeſu, venturos quoſdam poſt ſua tempora, qui à Deo ſe miſſos mentirentur; [6] ſed etiamſi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum eſſe dogma aliud, [7] quam illud Chriſti, tan-

regnum perveniatur.] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Galat. II. 16.

4 *Nullo nunc in pretio eſſe circumciſionem manu factam ſed alteram internam cordis.*] 1 Cor. VII. 19. Galat. V. 6 VI. 15. Philipp. III. 3. Epheſ. II. 11. Coloſſ. II. 11. Rom. II. 29.

5 *Obſervationem mandatorum Dei.*] 1 Cor. VII. 19.

6 *Novum opificium.*] Galat. VI. 15.

7 *Fiduciam in diligendo efficacem.* Galat. V. 6.

8 *Unde agnoſcantur veri Iſraëlitæ.*] Rom. IX. 6. 1 Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

9 *Myſtici Judæi, hoc eſt, Dei laudatores.*] Rom. II. 28 Philo de Allegoriis: Τῷ ἐξομολογουμένῳ ὁ Ἰούδας σύμβολον. *Judas ſymbolum ejus qui Deum profitetur.*

1 *Ciborum diſcrimina.*] Actor. X. 13, 14, 15. XV. 19, 20. 1 Cor. X. 25. Col. II. 16, 21.

2 *Sabbata.*] Coloſſ. dicto loco.

3 *Dies feſtos.*] Ibidem. Rom. XIV. 5.

4 *Umbras eſſe rerum quæ in Chriſto & Chriſtianis exſiſtant.*] Col. II. 17. Hebr X. 1.

5 *Prædictum à Domino Jeſu, venturos quoſdam poſt ſua tempora, qui ſe a Deo miſſos mentitirentur.*] Joh. V. 43. 2 Theſſ. II. 9. Matth. VII. 15. XXIV. 11. Marci XIII. 22. 1 Joh. IV. 1.

6 *Sed etiamſi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum eſſe dogma aliud.*] Gal. I. 8.

7 *Quam illud Chriſti tantis teſtimoniis probatum.*] 1 Joh. V. 7, 8. Hebr. II. 9. XII. 1. Johan. I. 7. V. 32, 37, 39, 46. Luc. XXIV. 27. Actor. II. 22, 23. X. 43.

tis

tis teſtimoniis probatum. Quippe [8] olim quidem Deum multis variiſque modis allocutum pios, qui fuerunt: poſtremo autem voluiſſe eum nos compellare per filium ſuum, [9] rerum omnium Dominum, [1] ſplendoris paterni effulgentiam, ſubſtantiæ ejus expreſſam imaginem, [2] per quem condita ſunt, quæ fuerunt, aut erunt, [3] qui ſuo imperio agit ac fert omnia, [4] & expiatis peccatis noſtris ad dextram Dei ſublatus, [5] dignitatem ſupra Angelos conſecutus eſt: [6] quo proinde legis auctore nihil poteſt exſpectari magnificentius. Revocatur etiam, eadem occaſione, ipſis in memoriam, [7] arma Chriſti militibus aſſignata, non eſſe qualibus Mahumetes nititur, ſed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ ſe adverſus Dei cognitionem erigunt: pro ſcuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica, juſtitiam ſive rectitudinem vitæ; [8] pro galea, quæ quod infirmiſſimum eſt tegat, ſpem

8 *Olim quidem Deum multis variiſque modis allocutum pios, qui fuerunt: poſtremo autem voluiſſe eum nos compellare per Filium ſuum.* Hebr. I. 2.

9 *Rerum omnium Dominum.*] 1 Corinth. XV. 27. Heb. III. 5.

1 *Splendoris paterni effulgentiam, ſubſtantiæ ejus expreſſam imaginem.*] Hebr. I. 3.

2 *Per quem condita ſunt quæ fuerunt, aut erunt*] Ibidem. Coloſſ. I. 16.

3 *Qui ſuo imperio agit ac fert omnia.*] Hebr. I. 3. Apoc. I 5.

4 *Et expiatis peccatis noſtris ad dextram Dei ſublatus.*] Hebr. I. 3. IX. 12. Matth. XX. 28. 1 Joh. II. 2. IV. 10. Matt. XXVI. 64. Marci XVI. 19. Act. II. 33, 34. VII. 55, 56. Rom. VIII. 34. Epheſ. I. 20. Coloſſ. III. 1. Hebr. VIII. 1. X. 12. XII. 5.

5 *Dignitatem ſupra Angelos conſecutus eſt.*] 1 Petr. III. 22. Hebr. I. 13. Eph. I. 21.

6 *Quo proinde legis auctore nihil poteſt expectari magnificentius.*] Hebr. II. 3, 4, 5, 6, 7, 8. III. 3, 4, 5, 6.

7 *Arma Chriſti militibus aſſignata.*] Rom. XIII. 12. 2 Cor. VI. 7. X. 4. Epheſ. VI. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

8 *Pro galea.*] Vide præter dictum ad Epheſios locum, 1 Theſſ. V. 8.

æternæ

æternæ ſalutis; [9] pro enſe vero tradita divinitus verba, penitiſſimas animi partes penetrantia. Sequitur poſt hæc exhortatio [1] ad mutuam concordiam, quam Chriſtus ſuis abiens tam ſerio commendavit: [2] non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum: [3] omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos: [4] quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggerentur dicta illa Apoſtolica, [5] ſapiendum temperanter, [6] pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt: [7] ſi qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem, [8] ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: [9] ſi qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe, ut & ſtudio erga cæteros excellant: [1] hos vero, qui aliter aliqua

9 *Pro enſe vero.*] Vide præter dictum locum, Eph. VI. 17. Heb. IV. 12. Apoc. I. 16.

1 *Ad mutuam concordiam, quam Chriſtus abiens ſuis tam ſerio commendavit.*] Joh. XIV. 27. XIII. 34. 35. XV. 12. 17. XVII. 20. & ſequentibus: XX. 19, 26. 1 Joh. III. 23. Adde Epheſ. III. 14. & ſequentibus: VI. 16. Heb. XIII. 20. Matt. V. 9.

2 *Non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum.*] Matth. XXIII. 8. Jacob. III. 1.

3 *Omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. VI. 3, 4. 1 Cor. I. 13, 15. Galat. III. 27. Epheſ. IV. 5. Coloſſ. II. 12.

4 *Quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras.*] 1 Cor. I. 10. XI. 18. XII. 25.

5 *Sapiendum temperanter.*] Rom. XII. 7. 16. 1 Cor. IV. 6.

6 *Pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt.*] Dicto loco ad Romanos, & XII. 6. 2 Cor. X. 13. Epeſ. IV. 7, 14, 16.

7 *Si qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem.*] Rom. XIV. 1. XV. 2. 1 Cor. VIII. 7.

8 *Ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant.*] Rom. XIV. 1. 2 Cor XII. 20. Gal. V. 20. Philipp. I. 16. II. 3, 15. 1. Cor. XI. 16.

9 *Si qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe ut & ſtudio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII. 1, 2, 3, 9. XII. 8. XIII. 3, 14. 16. 1 Cor. XIII. 2. 2 Cor. VI. 6. VIII. 7. 2 Pet. I. 5, 6.

1 *Hos vero qui aliter aliqua in parte ſentiunt, expectandos*

donec

qua in parte ſentiunt, expectandos donec & ipſis Deus veritatem latentem aperiat: [2] interim, de quibus conſtat, retinenda, & opere implenda. [3] Nunc ex parte ſciri: [4] venturum illud ævum, quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint. Etiam hoc rogantur ſinguli, [5] ne inutile detineant talentum ſibi concreditum: [6] ſed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant: [7] quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones, [8] ſed & emendatæ vitæ exemplum; ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio obſecrat eos, [9] ſi quid hic boni eſt, de eo agant Deo gratias: [1] ſi quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, [2] tum & loci ac temporis, quo

donec & ipſis Deus latentem veritatem aperiat.] Philip. III. 15. Eph. IV. 2. 1 Cor. XIII. 4, 7. 1 Theſſ. IV. 14. 2 Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. IV. 11. 2 Timoth. IV. 2. Luc. IX. 54, 55.

2 *Interim de quibus conſtat retinenda & opere implenda.*] Philipp. III. 16. Jacobi I. 22, 23, 24, 25.

3 *Nunc ex parte ſciri.*] 1 Cor. XIII. 9, 12.

4 *Venturum illud ævum, quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint.*] Ibidem. V. 10, 12. 1 Joh. III. 2. Matth. V. 8.

5 *Ne inutile detineant talentum ſibi concreditum.*] Matth. XXV. 15. & ſequentibus.

6 *Sed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant.*] Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

7 *Quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones.*] Gal. VI. 6. Epheſ. IV. 29. 2 Timoth. I. 13. Tit. II. 8.

8 *Sed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.*] 1 Petr. III. 1, 16. Eph. VI. 6. 2 Tim. II. 24. 1 Petr. II. 12. Epheſ. IV. 1. Philipp. I. 27.

9 *Si quid hic boni eſt, de eo Deo agant gratias.*] Jacob. I. 17. 2 Theſſ. I. 3. 1 Corinth. I. 4.

1 *Si quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ.*] Jac. III. 2. Gal. VI. 1, 2.

2 *Tum & loci.*] Quod optimus

quo opus hoc effuſum verius, quam elaboratum eſt.

mus & doctiſſimus vir Lupiſtenſi carcere, cui in perpetuum damnatus erat, teneretur; quo loco & tempore profecto tot inſignia opera ſumma eruditione, limatiſſimo judicio & ingenio ſingulari numquam elaborare potuiſſet, ſine incredibili conſtantia, animique tranquillitate & fide in Deum inconcuſſa; ob quæ bona in eum collata, in uſum totius Chriſtianitatis, Deo gratias agent quicumque animo veritatis ſtudioſo cum cætera ejus opera, tum etiam hoc legent. Quod ex animo quidem nos facimus. *Clericus.*

FINIS.

TYPO-

TYPOGRAPHUS LECTORI S.

QUUM de nova hac editione ſic adornanda cogitarem, ut adnotationes ipſius textus verbis ſubjunctæ, uno intuitu conſpici poſſent ea præ primis difficultas ſeſe obtulit, ut notæ longiores continuam textus ſeriem vel omnino interrumperent, vel ſaltem difficilem redderent. Cui cum alio modo obviam ire non poſſem, quædam ex allegatis Græcis longioribus (quæ & longe major Lectorum numerus utplurimum neligere ſolet) retenta tantum interpretatione Latina, ad calcem libri rejicere conſultum duxi. Itaque ea, ne quid opuſculo deficiat, hic exhibeo, ſimulque paginæ numerum quæ interpretationem Latinam continet adjicio.

LOCA

LOCA PRÆTERMISSA.

Pag. 26. Καλὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύγασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν ὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαγαλὰν τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύλαξιν, τὸν δὲ ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν. ἀναφερῶς ὅσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ. τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μεῖα τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ τ' αὐτὸ καλάσῆναι,, διὰ τὸ βάρος εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ πανελῶς ἀπαλὴν· ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος, πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμωμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑργῶν καὶ πολλὰς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. ὅπερ ἐςὶν ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζυσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον· ἐπειδὰν τῆς χώρας καλειφυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὰν τὴν μεταβολὴν ἐκ τῦ καθ' ὀλίγον· ζωογονυμένων δὲ τῶν ὑργῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκλας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς ποίησης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεῦσθαι. τὸ δ' ἔσχαλον τῶν κυοφορυμένων τὸν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τέ καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφυῆναι καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μεσεμβρινοὺς τόπους ἀπελθεῖν, λεγόμενα πλανά. τὰ δὲ γεώδη ἂν δεχόμενα συγκρίσεως· ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φυσικὴν ὑγρὰς μάλιστα μεβιληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν διομασθέντα πλωτά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεμένην ὑπό τε τῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γενᾶσθαι τῶν ἐμψύχων. ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως ὐδ' Εὐριπίδης διαφονεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρυ τῦ φυσικῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίππη τίθησιν ἔπος·

Ὡς ὐρανός τε γαῖα τ' ἦν μορφὴ μία.
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκλυσι πάντα καὶξέβακαν εἰς φάος,
Δένδρη, πτεῖνά, θῆρας, ὅς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφαμεν. τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τὴν τότε ἐνέργειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς· καλὰ γὰρ τὴν Θηβαίδα τῆς Αἰγύπτυ καθ' ὃς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρυ γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσπεσούσης, καὶ διὰ τοῦτο καλὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπι-

ἐπιφανείας σήψεως γινομένης, πολ-
θ῀ μυῶν ἐκ γῆς ἀναρίθμητον γεν-
νᾶσθαι ὑπὸ τ' ἀὴρ τῆς γῆς σκλη-
ρᾶς γεγενημένης ϗ τοῦ περιεχομέ-
θ῀ ἀεὶ῀ ὑκέτι διαληρᾶνθ῀ τὴν ἐξ
ἀρχῆς εὐταξίαν ϗ εὐκρασίαν φύεσ-
θαι ζῶα, φασὶν εἶναι λέγουσι,
διότι καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων
γένεσιν ἐκ τῆς λίμνης συνέβαινε ζωο-
γονεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύ-
χων.

Pag. 150.] Μετὰ δὲ ταῦτα
πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων
τις Ἄδαδος, ὄνομα πλείονι σχύσας,
Δαμασκῷ τε ϗ τῆς ἄλλης Συρίας
ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον
δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβὶδ τὸν βασιλέα
τῆς Ἰουδαίας, ϗ πολλαῖς μάχαις
κριθεὶς, ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐ-
φράτην ἐν ᾗ πλᾶται, ἄρις῀ ἔδο-
ξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε ϗ ἀν-
δρείᾳ. τελευτήσαν῀ δ' ἐκείνῳ, ἀ-
πόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον,
ἐκάστῳ παρὰ τῷ παιδὸς ἅμα τῇ
ἀρχῇ ϗ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκδεχο-
μένῳ, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν
Αἰγύπτῳ. μέγιστον δὲ πάντων δυνη-
θεὶς ὁ τρίτ῀, ἀναμάχεσθαι βε-
λόμεν῀ τὴν τῷ προπάτορ῀ ἧτταν,
στρατεύας ἐπὶ Ἰουδαίοις ἐπόρθησε
τὴν τῶν Σαμαρειτῖν καλυμένην.

Ibid.] Ἀβιβάλου τελευτήσαν-
τ῀, ὁ υἱὸς αὐτῷ Ἑβρωμ῀ ἐβα-
σίλευσεν. ὑφ῀ τὰ πρὸς ἀναίσχυν-
τον μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, ϗ
μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκε, ϗ τὸ
Ὀλυμπίου Διὸ τὸ ἱερὸν καθ' ἑαυτὸ
ἐν νήσῳ. χώσας τὸν μεταξὺ τό-
πον, συνῆψε τῇ πόλει. ϗ χρυσοῖς
ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν. ἀναβὰς δὲ
εἰς τὸν Λίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν
τῶν ναῶν κατασκευήν. τὸν δὲ τυρα-
νοῦντα Ἱεροσολύμων Σολομῶνα πέμ-
ψαι φασὶ πρὸς τὸν Ἑβρωμον αἰνίγ-
ματα, ϗ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιῶν·
τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰ-
νίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς
τὸ ἐπεζήμιον ἀναλῶσαι. εἶτα δὲ
Ἀβδήμονόν τινα Τύριον ἄνδρα τὰ
περιπεθέντα λῦσαι, ϗ αὐτὸν ἄλλα
προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σο-
λομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσ-
απόντισαι χρήματα.

Ibid.] Τελευτήσαν῀ δ' Ἀβι-
βάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ
υἱὸς αὐτῷ Εἰρωμ῀, βιώσας ἔτη
τριάκοντα τέσσαρα. ὑφ῀ ἔχησε
τὸν εὐρύχωρον, τόν τε χρυσῆν
κίονα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν.
ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν,
ἀπὸ ὄρους λεγομένου ὄρους Λιβάνου,
κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν
στέγας κατελῶν τε τὸν ἀρχαῖα ἱερὰ,
καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν. τότε τῷ
Ἡρακλέους ϗ τῆς Ἀσαρίης τέμεν῀
ἀνιέρευσεν· πράτῳ τε τοῦ Ἡρα-
κλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο ἐν τῷ
Περιτίῳ μηνί, εἶτα τὸ τῆς Ἀσάρ-
της, ὑπότε Τίλυος ἐπεστράτευσεν,
μὴ ἀποδιδῶσι τοὺς φόρους, οὓς ϗ
ὑποτάξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέστρεψεν.
ἐπὶ τ των δέ τ.ς ἡν Ἀβδημον῀,
παῖς νεώτερ῀, ὃς ἐνίκα τὰ προ-
βλήματα, ἃ ἐπέτασσε Σολομὼν
ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. ψηφίζεται.
δὲ ὁ χρόν῀ ἀπὸ τούτου τῷ βασι-
λεως αχρι τῆς Καρχηδον῀ κτίσεως
ἔτως τελευτήσαν῀ Εἰρώμου διε-
δέξατο τὴν βασιλειαν Βαλεαζορ῀
ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα
τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά. μετὰ
τοῦτον Ἀβδάστρατ῀ ὁ τούτου υἱὸς
βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασί-
λευσεν ἔτη ἐννέα τοῦτον οἱ τῆς
τροφῷ αὐτῷ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβου-
λεύσαντες ἀπώλεσαν ὧν ὁ πρεσβύ-
τερ῀ ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα δύο·
μεθ' ὃν Ἀσαρι῀ ὁ Δελαιασάρου,
ὃς βιώσας ἔτη πεντήκοντα τεσσαρα,
ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα. μετα τοῦ-
τον ὁ ἀδελφὸς αὐτῷ Ἀσέρ μ῀
βιώσας ἔτη τέσσαρα ϗ πεντήκοντα,
ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα· ὑφ῀ ἀπώ-
λετο ἀπὸ τοῦ ἀδελφῷ Φελήλ῀· ὃς
λαβὼν τὴν βασιλείαν ἦρξεν μῆνας
ἑπτὰ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέ-
τταρα ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀσάρ-
της

της ἱερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τρι-
άκοντα δύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξήκοντα
ὀκτώ. τοῦτον διεδέξατο Βαδεζορ῀
υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα
πέντε, ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ, τούτῳ
διάδοχ῀ γέγονε Μάττην῀ ὁ υἱὸς,
ὃς βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβα-
σίλευσεν ἔτη ἐννέα. τοῦτῳ διάδο-
χ῀ γέγονε Φυγαμαλίων. βιώσας
δὲ ἔτη πεντήκοντα ἑξ, ἐβασίλευσεν
ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά. ἐν δὲ τῷ
ἐπ' αὐτῷ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ
αὐτῷ φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν
ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα.

Pag. 151.] Καὶ Ἐλιαλαῖ῀
ὄνομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα
ἑξ. ὑφ῀ ἀποστάντων Κιττιαίων
ἀναπλεύσας, πρωτοκαγέλο αὐτοὺς
πάλιν. ἐπὶ τούτῳ πέμψας δὲ
τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε
Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν, ὅσις
σπεισάμεν῀ εἰρήνην μετὰ πάντων
ἀνεχώρησεν ὑπίτω. ἀπέκτε Τυρίων
Σιδῶν ϗ Ἄρκη ϗ ἡ Παλαίτυρος ϗ
πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν
Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδο-
σαν διὸ Τυρίων ἠχ' ὑποδαγέντων,
πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέ-
στρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων
αὐτῷ ναῦς ἑξηκοντα ϗ ἐπικώπους
ὀκτακοσίους αἷς ἐπιπλεύσαντες Τύ-
ριοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν
ἀντιπάλων διασπασεισῶν, λαμ-
βάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς
πεντακοσίους. ἐπεὶ δὲ πάντων
ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα ἀναζεύξας
δ' ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, κα-
τέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ πολιορκοῦ,
ϗ τῶν ὑδραγωγείων οἱ διακωλύσουσι
Τυρίους ἀφύσασθαι. ϗ τοῦτο ἔτεσι
πέντε γενόμενον ἐκπολέμησαν, πίνον-
τες ἐκ φρεάτων ἐρυκλῶν.

Pag. 152.] Ἀκύβας ὁ πα-
τὴρ αὐτοῦ Ναβοπαλλάσαρος ὅτι ὁ
τελαγμένος Σαλμάνης ἐν τε Αἰ-
γύπτῳ. ϗ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν
τὴν κοίλην, ϗ τὴν φοινίκην τόποις
ἀποστάτης γεγονεν, ὑ δυνάμενος
αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συζῆσας τῷ
υἱῷ Ναβυχοδονοσόρῳ ὄλῃ ἔτι ἐν
ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς διαμέως. ἐξέ-
πεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας δὲ
Ναβυχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ
παραξαμένος, αὐτοῦ τε ἐκυρι-
εύσε. ϗ τὴν χάραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ
τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐποιήσε· τῷ
τε παιδὶ αὐτῷ συνεδη Ναβοπαλ-
λασάρῳ καὶ τοῦτον τὸν κυρίον ἁρ-
πάσαντι ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει
μεταλλάξαι τὸν βίον ἔτη ἑβδομη-
κοντα ἑπτὰ ἐνιαυτοὺς καὶ ἑκατὸν ἐννέα· αἰσθόμεν῀ δὲ
μεῖζ῀ ὁ πολὺ τὴν τοῦ παιδὸς τε-
λευτὴν Ναβυχοδονόσορ῀, καλαρήσας τὰ καὶ τὴν Αἴγυπτον πράγ-
ματα, ϗ τὴν λοιπὴν χώραν, ϗ τὰς
αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε ϗ Φοινί-
κων ϗ Σύρων ϗ τῶν καὶα τὴν Αἴ-
γυπτον ἐθνῶν συλλάξας τισὶ τῶν
φιλων μετὰ τῆς δυνάμεως, ϗ τῆς
λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς
τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμησας ὀλι-
γοστὸς παρεγενέτο διὰ τῆς ἐρήμου
εἰς Βαβυλῶνα καὶαλαβὼν δὲ τὰ
πράγματα διακύμεια ὑπὸ Χαλ-
δαίων, ϗ διαληρεμένην τὴν βασι-
λαίαν ὑπὸ τῷ βελίσῳ αὐτῶν,
κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς παλαι-
κῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις
παραγενόμεν῀ συνέταξεν αὐτοῖς
ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιλησειοτάτοις
τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι.
αὐτὸς δ' ἀπὸ τῶν ἐκ τῷ πολέμου
λαφύρων, τό, τε Βήλου ἱερὸν ϗ τὰ
λοιπα κοσμήσας φιλοτιμοτάτοις, τήν
τε ὑπάρχουσαν ἐξαρκῆς πόλιν ϗ
ἑτέραν ἔξωθεν προχαριτάμεν῀ ϗ
ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μηκέτι δύ-
νασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν
ποταμὸν ἀναρρέφοντας, ἐπὶ τὴν
πόλιν καλασκευάζειν. περιεβάλετο
τε τοίνυν μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περι-
βόλους, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων,
τοὺς μὲν ἐξ ἁπάσης πολίσθου ϗ ἀσ-
φάλτου, τοὺς δὲ ἐξ αὐτῆς πλίνθου.
ϗ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν,
ϗ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱερο-
πρεπῶς,

πρετῶς, προσκαλεσκύασε τοῖς παλαιοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλειαν ἐχόμενα ἐκείναν, ὑπεραίροντα ἀνάσημα ϗ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν· μακρὰ δ' ἴσως ἔσαι, ἐάν τις ἐξηγηταί· πλὴν ὅλα γ' ὑπερβολῆν ὡς μεγάλα ϗ ὑπερήφανα συνελελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τύπος ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, ϗ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καλαφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο, ϗ καλασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις· μετὰ τὸ ἀξασθαι τὴν προειρημένην τείχος, ἐμπεσὰν εἰς ἀθυμίαν, μεμηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία.

Pag. 153.] Μεγασθένης δὲ φησὶ Ναβυχοδρόσορον Ἡρακλέος ἀλκιμώτερον γεγονότα ἐπὶ τε Λιβύην ϗ Ἰβηρίην στρατεῦσαι· ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τῆ Πόντυ καλοικίσαι. μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήια καϊασχεθείη Θεοῦ ὅτεω δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπεν ἅτως. Ἐγὼ Ναβυχοδρόσορος, ὦ Βαβυλώνιοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορὴν, τὴν ἅτε βῆλος ἐμὸς πρόγονος, ἅτε βασίλεια Βῆλις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένουσι· ἥξει Πέρσης ἡμίονος τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δυλοσύνην ἣ δὴ συναίτιος ἔσαι Μήδης τὸ Ἀσσύριον αὔχημα· ὡς εἴθε μιν, πρόσθεν ἢ δέναι τὸς πολίτας, χάσμα δίν τινα, ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην αἰσῶσαι πρόρριζον, ἢ μιν ἄλλας ὁδὸς γραφέντα φέρεσθαι διὰ τῆς ἐρήμυ. ἵνα ἅτε ἄσεα, ἅτε πάντος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχυσι ϗ ὄρνιθες πολώζοιαι, ἵν αι πέτρησι καραδρησιμῶνον ἀλώμενον. ἐμέ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνισται.

Ibid.] Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην. Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χῶραν ἑκάστῳ ἀποτειμάντα ϗ Βαβυλῶνα τεῖχει περιβαλεῖν. τῷ χρόνῳ δ' ἰκνεομένῳ ἀφανισθῆναι· τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβυχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναν, ἐὸν χαλκίπυλον.

Ibid.] Ναβυχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ περιδόλῳ ἐν πενηκαίδεκα ἡμέρησι, τότε Ἀρμακάλην πόταμον ἐξήγαγεν, ἐοῖσα κέρας Εὐφράτεω, τόν τε Ἀκράκανον. ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλιος λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παρασαγγέων, βάθος δὲ ὀργυιέων εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον· καλέσει δ' αὐτὰς ὀχετονόμους ἐπετείχισε δὲ ϗ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, ϗ Τερηδόνα πόλιν ἔκτισεν. καὶ τὰς Ἀράξεω εἰσβολάς. τά τε βασσιλήια δένδροις ἤσκησε, κρεμαστὺς παραδείσους ὀνομάσας.

Pag. 154.] Ἐπὶ Εἰθαβάλυ τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβυχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία ϗ δέκα. μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαάλ ἔτη δεκα. μετὰ τοῦτον δικασαὶ αὐτον, Ἐκνίβαλος Βασλάχυ μῆνας δύο, Χέλβης Ἀβδαίυ μῆνας τρεῖς, Μύττγονος ϗ Γεράστατος τῦ Ἀβδηλίμυ δικασαὶ ἔτη ἕξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτυ τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Μέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, ϗ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τοῦτυ τελευτήσαντος μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτῦ Εἰρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν· ἐπὶ τούτυ Κῦρος Περσῶν ἐδυνάστευσεν.

Ibid.] Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτῦ Εὐιλμαράδυχος, ὗτος πρόσας τῶν πραγμάτων ἀνόμως ϗ ἀσελγῶς, ἐπιβυλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτῦ Νηριγλισσορόορυ ἀνηρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. μετὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβυλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσορόορος ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαρα. τούτυ υἱὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυβέρνησε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὢν μῆνας ἐννέα, ἐπιβυλευθεὶς δὲ διὰ τὰ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπελυμωνίσθη. ἀπολομένυ δὲ τούτυ, συνελθόντες οἱ ἐπιβυλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυσάσεως· ἐπὶ τούτυ, τὰ περὶ τὸν πάλαμον τείχη τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὑπτίας πλίνθυ ϗ ἀσφάλτυ καλεκοσμήθη ὕστης δὲ τῆς βασιλείας αὐτῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξελυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, ϗ καλαστρεψάμενος τὴν λοιπὴν Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως ϗ παραλαξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ ϗ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν· Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος ϗ συνθάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη καθασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν ϗ δυσάλωτον φοιτῆναι τὴν πόλιν, ἀνεζεύξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον. τὸν δὲ Ναβοννήδα οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλαθρώπως, ϗ δὸς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τῷ χρόνῳ διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέτριψε τὸν βίον.

Libri VI. de Veritate Religionis Chriſtianæ

FINIS.

JOANNIS CLERICI DE ELIGENDA, INTER DISSENTIENTES CHRISTIANOS, SENTENTIA LIBER.

§ I. *Quærendum esse apud quosnam Christianos hodie vera Christi doctrina quam maxime vigeat.*

QUisquis, veri cognoscendi studio, Novi Testamenti Libros legerit, nec judicio destitutus erit; non poterit diffiteri, quin in iis veritatis argumenta, quæ Libris II. & III: exposuit HUGO GROTIUS, ad unum omnia inveniantur. Itaque, si qua beatæ immortalitatis cura tangatur, quæ in iis Libris credenda proponuntur amplecti, quæ præcipiuntur facere, quæ denique speranda docentur, iis confidere sui officii esse intelliget. Alioqui si quis de Veritate Religionis Christianæ se dubitare negaret, simulque dogmata ejus, præcepta aut promissa fide & obsequio digna per omnia minime censeret; is secum ipse pugnaret,

ret, atque ex animo Christianum se non esse manifesto ostenderet.

Inter præcepta autem Christi & Apostolorum, hoc habetur; ut [1] coram hominibus nos profiteamur esse discipulos Christi, si eum nos pro suis agnoscere, cum extremum feret de vivis & mortuis judicium, velimus; sin minus, ut eum negaverimus magistrum, coram hominibus, sic illum viciſſim in ultimo illo humani generis conventu, coram Deo, discipulos nos esse suos negaturum. [2] Noluit, nimirum, Christus qui sibi crederent, eos esse clam discipulos suos; quasi suæ eos puderet disciplinæ, aut quasi pluris hominum existimationem, beneficia, minas & supplicia, quam præcepta sua & promissa vitæ æternæ facerent; sed palam & coram omnibus esse Christianos, ut alios etiam homines ad veram Religionem amplectendam adlicerent, Deoque, si ita ei videretur, [3] vitam ab eo acceptam, vel in exquisitis cruciatibus, redderent; dum ejus præcepta omnibus

1 *Ut coram hominibus, &c.*] Sic Christus Matth. x. 32. Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ὅστις δ' ἂν ἀρνήσεταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς: *quisquis me professus erit* (magistrum) *coram hominibus, agnoscam & ego eum* (discipulum) *coram Patre meo qui est in cœlis. Quisquis vero negaverit me* (magistrum) *coram hominibus, negabo illum & ego* (discipulum meum fuisse) *coram patre meo qui est in cœlis.* Vide & 2 Tim. II. 12. Apoc. III. 5.

2 *Noluit, nimirum, Christus, &c.*] Ideo etiam dixit Matth. v. 14. *Discipulos suos esse lucem mundi, nec posse urbem in monte sitam occultari, nec accendi lucernam, ut modio subjiciatur; sed candelabro imponi, ut illuceat omnibus, qui sunt domi, &c.*

3 *Vitam ab eo acceptam.*] Luc. XII. 14. Christus vetat *timere eos qui occidunt corpus, nec postea quidquam facere possunt*, jubetque *eum timeri qui, postquam occisi fuerimus, nos potest in gehennam ignis conjicere.* Quin etiam omnis generis mala Discipulis prænunciat Matth. x. 39. & seqq. aitque *eum, qui ipsius causa vitam amiserit, eam* (denuo) *inventurum*, &c. Quibus præceptis paruerunt prisci præsertim Christiani, qui ob testimonium Euangelii doctrinæ præbitum *Martyres*, id est testes dicti sunt.

anteponere se palam profitentur. Sic & Paulus, [4] si ore confessi fuerimus Dominum Jesum, & animo crediderimus eum à Deo è mortuis excitatum esse, docet nos salutem consequuturos; *corde enim*, inquit, *creditur, in justitiam: ore vero confessio fit, in salutem. Ait enim Scriptura: qui ei credit pudore non adficietur.* Quæ cum ita sint, oportet eum, qui Religionem Christianam veram esse existimat, hanc animi sui sententiam, quavis data occasione, intrepide apperire & profiteri.

Præterea necesse est eum quærere, si qui sint ejusdem sententiæ, & [5] cum iis pacem ac amicitiam singularem colere; hoc enim indicio discipulos suos agnitum iri docet Christus, si se vicissim ament, omniaque proinde amoris & benevolentiæ officia sibi invicem exhibeant. Quin etiam eos hortatus est, [6] cœtus ut haberent, *in nomine suo*, hoc est, qui Christiani vocarentur; seque vel duobus, tribusve ideo convenientibus, adfuturum promisit. Quo pacto, præter amorem mutuum & arctiorem Christianorum, in unum cœtum coëuntium, amicitiam, [7] dogmatum etiam perpetuitati consulitur, quæ vix possent perpetua esse, si unusquisque seorsim sibi sentiret, nec cuiquam, nisi conduceret, animi sententiam aperiret; nam

4 *Si ore confessi fuerimus.*] Rom. x. 9, 10, 11.

5 *Pacem cum iis ac amicitiam*, &c.] Joan. xiii. 34, 35. *Novum præceptum do vobis, ut ametis invicem: ut quemadmodum vos amavi, ita vos mutuo ametis. Hac ex re omnes cognoscent vos esse meos discipulos, si mutuum amorem habeatis.* Vide 1 Joan. ii. 7. iii. 11, 16, 23.

6 *Cœtus ut haberent in nomine suo*, &c.] Matth. xviii. 19, 20.

7 *Dogmatum perpetuitati*, &c.] Sic & Philosophi omnes doctrinam suam ad posteros transmiserunt, Scholarum opera, in quibus docetur; sed Ecclesiæ Christianæ, multo arctiore & firmiore vinculo conjunctæ, certius & facilius doctrinam à Magistro acceptam ad finem usque sæculorum propagabunt. Quod sine cœtibus fieri vix posset. Voluerat & hoc efficere Pythagoras, sed frustra fuit, quod nihil cœleste in doctrina ejus esset. Vide *Laërtium*, & *Jamblichum*.

quæ

quæ occultantur, paullatim in oblivionem veniunt, & tandem penitus exstinguuntur. Christus autem & doctrinam suam, & Ecclesias, quæ eam profiterentur, ut ne desineret humano generi benefacere, perpetuas esse voluit.

Itaque quisquis cognitionem Religionis Christianæ ex Novo Testamento hausit, veramque putat, is & hoc profiteri & [8] se adgregare similia profitentibus debet. Verum quia non est hodie (uti nec olim fuit) unum hominum genus, unusve cœtus *in Christo nomine* convenientium; non est illico credendum esse vere Christianum, qui sancto illo nomine censeri cupit; nec proinde cœtui cuivis eorum, qui se Christianos dicunt, [9] sine examine, sese adjungere licet. Videndum ante omnia, an eorum dogmatibus conveniat, cum ea forma sanorum verborum, quam ex Novi Testamenti adtenta lectione animo concepimus. Alioqui posset fieri ut pro Christiano cœtu eum haberemus, qui non esset, nisi, nomine tenus, Christianus. Ergo hominis est prudentis, nulli cœtui, certe in perpetuum, nomen dare: nisi apud quem perspexerit eam, quam vere putat doctrinam Christianam, vigere. Ita ut nihil quidquam dicere, aut facere necesse habeat, contrarium iis quæ à Christo tradita, ac præcepta esse credit.

§ II. *Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt.*

DISSENTIENTIBUS Christianis, nec tantum dissentientibus, sed se invicem (proh pudor!)

8 *Se adgregare*, &c.] Vide Epistolas ad Timotheum & Titum, ubi jubentur Ecclesias constituere, & Hebr. x. 25.

9 *Sine examine*, &c.] Vide 1 Thess. v. 21. Sed disertius Joannes 1. Ep. iv. 1. *Dilecti*, inquit, *ne cuivis spiritui credite, sed examinate spiritus, an ex Deo sint; nam multi Pseudoprophetæ venerunt in mundum*, &c.

dam-

damnantibus, atque è cœtibus ferali odio proſcribentibus; eorum ulli ſine examine adſentiri, aut ex ejus formula, nequaquam expenſa, alios damnare, non imprudentis tantum, ſed etiam præcipitis & iniqui eſſet hominis. Cœtus qui veram illam Religionem, cujus delineationem animo concepit, vel partim rejiceret, credentemque damnaret, non poſſet ab eo per omnia vere Chriſtianus haberi, nec impetrare ut quoſvis ipſe quoque damnaret, quos damnandos, ejiciendoſque cœtibus Chriſtianorum Eccleſia illa cenſeret. Ergo videndum, ante omnia, eſt, homini prudenti, & æquo, in his Chriſtianorum diſſidiis, quinam ſint ſancto Diſcipulorum Chriſti nomine digniſſimi. iiſque adhærendum.

Si quis quærat quid eſſet, ex Religionis Chriſtianæ ingenio, faciendum, ſi nullus omnino cœtus Chriſtianus eſſet; apud quem videretur vera Chriſti doctrina palam doceri, & apud quem non imponeretur neceſſitas dogmatis cujuſpiam damnandi, quod verum judicaſſemus; tum vero opera eſſet danda ei, qui errores deprehendiſſet, ut alios ab iis revocaret; qua in re, [1] una cum maximo candore, ſumma prudentia ſimul ac conſtantia eſſent adhibendæ; ne homines ſine fructu offenderentur, aut nimis cito de iis ad veritatem moderationemve adducendis ſpes abjiceretur. Interea prudenter & modeſte eſſet dicendum quod pro vero haberetur, nec damnandus quiſquam foret, ex alieno arbitrio, quaſi errore infectus, qui recte

1 *Una cum maximo candore, &c.*] Hic locus eſt præcepto Chriſti Matth. x. 16. quo jubemur *prudentes eſſe inſtar ſerpentium, ſimplices inſtar columbarum*; hoc eſt, ita ſimplices eſſe, ne in imprudentiam delabamur; ſic prudentes ne callidi fiamus, & in candorem peccemus. Qua in re pauci ſunt, qui per omnia medium inter oppoſitos imprudentiæ & calliditatis ſcopulos curſum tenere norint.

ſen-

ſentire videretur. Numquam ita Deus deſeruit deſeretve Chriſtianum nomen, nulli ut ſuperſint vere Chriſtiani, aut ſaltem non poſſint in rectam viam reduci; cum quibus, ſi alii nolint ad ſaniorem ſententiam redire, poſſimus arctiorem quamdam ſocietatem colere, & palam etiam à pertinacibus, quod tamen, niſi omnibus fruſtra tentatis, faciendum non eſt, ſecedere, [2] ſi illicitum ſit apud eos candide & modeſte dicere quod ſentias, atque abſtinere a damnandis iis, quos minime damnandos eſſe exiſtimes. Religio Chriſtiana vetat, contra animi ſententiam, loqui, ac mentiri, & damnare innoxios; nec ingratus Deo eſſe poteſt quiſquis, ex divinorum illorum præceptorum reverentia, & admiratione, quidvis potius patietur, quam ut ea perfringat. Ejuſmodi animi adfectio, quæ ex cognitione officii, amoreque Dei ardentiſſimo nata eſt, non poteſt Deo non ſummopere placere.

Igitur diſſentientibus Chriſtianis diſpiciendum, quinam optime omnium ſentiant, nec damnandi umquam, niſi qui, re probe perſpecta, damnatione digni nobis videntur; iiſque adhærendum, qui nec ulla dogmata credi, quæ à nobis falſa habentur, nec ulla, quæ putamus eſſe vera, damnari poſtulant. Quod ſi à nullo cœtu Chriſtiano impetrari poſſet; tum vero cum iis, qui nobiſcum

2 *Si illicitum ſit, &c.*] Dum licet diſſentire, & diſſenſum profiteri, non eſt cur à cœtu publico, niſi perverſa in eo eſſent Chriſtianiſmi fundamenta, abeamus; ſed ubi hoc non licet nec poſſumus, niſi diſſimulata, aut abnegata veritate, in eo vivere, tum vero relinquendus cœtus; non licet enim mentiri, aut diſſimulare veritatem, dum mendacium ejus locum obtineret, honoreſque, ſoli veritati debitos, ſibi vindicaret. Niſi hoc fieret, *modio lux ſubjiceretur*. Sic Chriſtus à cœtibus Judæorum non ſeceſſit, nec Apoſtoli eos deſeruerunt, dum licuit in iis Magiſtri doctrinam profiteri, & docere. Vide Act. XIII. 46.

 ſen-

ſentirent, ne veritatem proderemus, mentiremurque, ſecedendum ab iis omnibus eſſet.

§ III. *Ii ſunt Chriſtianorum nomine digniſſimi, qui puriſſime omnium profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit* GROTIUS.

VERUM non levis momenti quæſtio eſt, nec ſolutu facilis, qua quæritur, quinam omnium Chriſtianorum, quorum nunc ſunt cœtus, rectiſſime ſentiant, ſintque nomine, quo adpellantur, digniſſimi. Chriſtianæ omnes Eccleſiæ, tam eæ quæ jam dudum à Romana ſeceſſerunt, quam Romana ipſa, hoc ſibi ſingulæ tribuunt: nec eſt, ſi rationes omnes ſeponas, cur huic, potius quam illi, fidem habeas; ſtultum enim eſſet ejuſmodi electionem [3] caſui permittere, & controverſias omnes, talorum jactu, ut ſic loquar, dirimere.

Cum vero GROTIUS ſectæ nullius hodiernæ Chriſtianæ peculiarium dogmatum veritatem oſtenderit; ſed ejus tantum Religionis, quam Chriſtus & Apoſtoli homines docuerunt; ſequitur ut ea Chriſtianorum familia ſit omnibus præferenda, quæ maxime omnium ea tuetur, quæ Chriſtus & Apoſtoli docuerunt. Ea demum per omnia vere Chriſtiana eſt Religio, quæ, ſine ullius cogitationis humanæ miſtura, ad Chriſtum auctorem tota referri poteſt. In eam quadrant argumenta illa veritatis, quæ Libro II. *de Veritate Religionis Chriſtianæ* expoſita ſunt, nec alii ulli conveniunt, niſi quatenus cum ea conſentit.

Quod ſi quis detrahat, vel addat doctrinæ à Chriſto traditæ, eo magis à vero recedit, quo plus detrahit, aut addit. Cum autem *Chriſti doctrinam* dico, eam intelligo, quam plane conſtat,

3 *Caſui permittere*] Vide not. 2. p. 267. ad § II.

apud

apud omnes Chriſtianos, eſſe doctrinam Chriſti; hoc eſt, quæ, ex Chriſtianorum omnium ſententia, aut diſerte habetur in Libris Novi Teſtamenti, aut neceſſaria conſequentia ex iis ſolis deducitur. De dogmatibus, quæ, ut nonnulli Chriſtianorum putant, ore à Chriſto & ab Apoſtolis tradita, ad poſteros alia via pervenerunt; nimirum, inſtitutione, quæ voce tantum facta eſt, aut quæ ritu quopiam conſervata, ut volunt, nec niſi ſero ſcriptis mandata ſunt; nullum aliud hic judicium feram, niſi de iis non liquere, apud omnes Chriſtianos, quemadmodum de Libris Novi Teſtamenti conſtat. Non dicam falſa ea eſſe, niſi cum recta Ratione, aut Revelatione pugnent; ſed tantum de eorum origine non conſtare, ideoque eſſe de iis inter Chriſtianos controverſias; qui ceteroqui de dogmatibus conſentiunt, quorum veritatem demonſtravit GROTIUS. Dum autem quidpiam incertum nobis videtur, [4] eo quaſi certo niti, in rebus præſertim magni momenti, nemini ſapienti probaretur.

§ IV. *De conſenſu & diſſenſu Chriſtianorum.*

QUAMVIS acerrimæ ſint inter Chriſtianos controverſiæ, eæque magno animorum æſtu agitentur, adeo ut undequaque audiantur querelæ, de negatis à nonnullis contendentium rebus manifeſtis; attamen quædam adeo clara ſunt, ut omnes de iis

4 *Eo quaſi certo niti, &c.*] Hoc ipſum eſt quod vult Paulus Rom. XIV. 23.] ubi docet *quod non eſt ex fide id peccatum eſſe*; πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν. Ad quem locum adtulimus verba Philonis, è libro de Profugis, Ed. Pariſ. pag. 469. ἄμεινον ἠσυχία ἢ ἐποχὴ περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ πίστεις: *præſtantiſſima eſt victima quies & cohibitio judicii in iis rebus, de quibus non ſunt quæ fidem faciant.* Paullo poſt ἠρεμία δὲ ἀσφαλὴς ἐκ σκότῳ, *quies eſt tuta in tenebris*, ſive, ubi non conſtat quid faciendum.

conſentiant. Nec exiguum eſt eorum veritatis argumentum, quod à certandi cupidiſſimis & adfectibus pæne occæcatis communi conſenſu admittantur. Nolim quidem propterea cetera omnia, de quibus certatur, eſſe dubia aut obſcura, quod de iis non conſentiant Chriſtiani. Facile fieri poteſt ut nonnullis fiat obſcurum, quod clarum eſſet, niſi adfectu præpedirentur. Verum vix ac ne vix quidem fieri queat, ut acerrimis adverſariis, & diſceptandi libidine ardentibus de re obſcura conveniat.

Conſentiunt ergo primum Chriſtiani, qui quidem hodie vivunt, de numero & veritate Librorum Novi Teſtamenti; ſique nonnulla ſit, inter Eruditos, [5] de aliquot Epiſtolis, Apoſtolicis controverſia, ea non eſt magni momenti, omneſque agnoſcunt nihil niſi veri iis contineri, nec quidquam iis retentis, aut rejectis, in doctrina Chriſtiana mutari. Qu conſenſus non eſt exigui momenti, cum hic ſit ſermo, de indubitato fonte Revelationis Divinæ, ſub Novo Fœdere. Cætera vero Revelationis antiquæ ſervata, ut nonnulli putant, monumenta aut veſtigia, in dubium ab aliis revocantur.

Præterea conſentiunt Chriſtiani, in multis fidei capitibus, quæ credenda, facienda, & ſperanda complectuntur. Credunt, exempli cauſa, omnes, qui quidem non deſipiunt, ut potiſſima hic capita memorem; I. eſſe unum Deum æternum, omnipotentem, ſummopere bonum ac ſanctum, omnibus denique adtributis præſtantiſſimis, ſine ulla imperfectionis miſtura, præditum, à Deo illo, mundum & quidquid in eo eſt, humanumque adeo

5 *De aliquot Epiſtolis.*] De Epiſtola ad Hebræos, de altera Petri, deque duabus poſterioribus Joannis, de quarum auctoribus diſceptant Eruditi.

genus

genus eſſe creatum; ab eodem omnia regi & ſumma ſapientia gubernari; II. eſſe ei Deo Filium unicum Jeſum Chriſtum, natum è Virgine Maria Bethlehemi, ſine viri concubitu, ſub finem vitæ Herodis Magni, imperante Auguſto Cæſare; deinde cruci adfixum & mortuum, cum imperitaret Tiberius, & Pontius Pilatus Procurator eſſet Judææ; ejus vitam vere, in Hiſtoria Euangelica, narrari; à Patre ideo miſſum, ut homines viam ſalutis doceret, à vitiis morte ſua redimeret & Deo reconciliaret; miſſionemque illam ſuam innumeris miraculis confirmaſſe; mortuum eſſe, ut dixi, reſurrexiſſe, & cum á pluribus & ſæpius eſſet conſpectus, qui cum illo etiam colloquuti fuerant, eumque tetigerant, in cœlum, iis ſpectantibus, ſublatum, ubi nunc regnet, & unde reverſurus aliquando ſit; ut de iis qui tunc erunt vivi, & mortuis omnibus, è ſepulcris excitatis, ex Euangelica lege, ultimum judicium ferat: credenda eſſe omnia quæ docuit, parendum omnibus quæ præcepit, ſeu ad Dei cultum, ſeu ad temperantiam, in coërcendis adfectibus noſtris, ſeu ad caritatem erga alios exercendam pertineant; iis præceptis nihil potuiſſe ſanctius, melius, utilius, & convenientius humanæ naturæ dari; homines tamen, ſolo Jeſu excepto, ea violare, nec poſſe ad ſalutem, niſi Dei miſericordia, pervenire; III. eſſe Spiritum Sanctum, qui Apoſtolos Jeſu Chriſti adflavit, miracula in eorum gratiam fecit, animoſque hominum piorum, ut conſtanter Deo pareant, flectat & in calamitatibus vitæ confirmet; ei Spiritui, per Apoſtolos loquenti, non minus credendum ac Patri & Filio, & per omnia parendum; IV. Patri, Filio, & Spiritui Sancto originem ſuam, & conſervationem debere Eccleſiam Chriſtianam, à Chriſti uſque

temporibus ad hæc noſtra; omnes qui hiſce crediderint, & præcepta Euangelica obſervarint, miſericordiam à Deo conſequuturos, qua reſurrectionis, ſi mortui fuerint cum Chriſtus veniet, & vitæ æternæ beatæ participes futuri ſint: contra vero omnes qui Euangelio fidem derogaverint, nec ejus præcepta obſervaverint, reſurrecturos, ſi mortui ſint, ut plectantur, & pœnas æterna morte daturos; V. denique oportere Chriſtianos hæc omnia profiteri, cum in Baptiſmo, quo teſtamur nos vitam vitiorum immunditiis purgatam, ad Euangelii præſcriptum, agere velle; tum etiam in Cœna Dominica, qua mortem Chriſti ex ejus præcepto celebramus, donec veniat, oſtendimuſque nos velle ejus diſcipulos haberi, & omnium, qui eam ſimiliter celebrabunt, fratres; eos porro ritus, ſi rati habeantur à nobis, ut par eſt, & religioſo animo celebrentur, cœleſtem gratiam ac ſpiritum divinum ad nos convehere.

Hæc, aliaque cum his neceſſario connexa, {omnia enim minutatim memorare hic nihil adti-

6 *Hæc, aliaque*, &c.] In ſuperiore doctrinæ Chriſtianæ expoſitione, ſequuti ſumus ordinem Symboli quod Apoſtolicum dicitur, vitavimuſque voces omnes, quæ in controverſiam, apud Chriſtianos, vocatæ ſunt; quia agimus de iis, in quibus conſentiunt. Nec propterea damnamus, quaſi falſa, quæcumque, explicationis aut confirmationis cauſa, adduntur; è contrario ſtudium explicantium aut confirmantium veritatem cœleſtem vehementer probamus; nec dubitamus quin multa inventa ſint & inveniri porro queant, ad ejus illuſtrationem. Recte hanc in rem *Tertullianus* de Virginibus velandis Cap. I. *Regula quidem fidei una omnis eſt, ſola immobilis & irreformabilis; credendi, ſcilicet, in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Jeſum Chriſtum natum ex Virgine Maria, crucifixum ſub Pontio Pilato, tertia die reſuſcitatum à mortuis, receptum in cœlis, ſedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos & mortuos, per carnis etiam reſurrectionem. Hac lege fidei manente, cetera jam diſciplinæ* (ſeu doctrinæ) *& converſationis admittunt novitatem correctionis; operante, ſcilicet, & proficiente uſque ad finem gratia Dei*, &c.

nebat)

nebat) credunt omnes Chriſtiani; nec diſcrimen ullum eſt, niſi quod nonnulli hiſce multa addunt; quibus ſuperiora dogmata explicari, aut ſupplementis augeri oportere putant, & quæ non Scriptis Apoſtolicis, ſed traditione ac uſu Eccleſiæ, Scriptiſve poſteriorum ætatum, ad poſteros propagata exiſtimant. De hiſce additamentis, aliud nihil dicam, niſi quod jam monui; de iis non conſtare, inter Chriſtianos, quemadomum conſtat de dogmatibus expoſitis; quæ ſunt, ſua perſpicuitate, extra omnem dubitandi aleam poſita, ſi modo Scripturæ Sacræ auctoritas admittatur; quam nemo ſanus, inter Chriſtianos, rejicit.

Si quis horum dogmatum memor expendat argumenta, quibus Religionis Chriſtianæ Veritas probatur, animadvertet (quod probe obſervari magni intereſt) vim omnem argumentorum circa hæc verſari, non circa controverſa illa capita, quæ orbem Chriſtianum dividunt: quemadmodum jam innuimus.

§. V. *Unde unumquemque Religionis Chriſtianæ cognitionem haurire oporteat.*

IN hoc Chriſtianorum diſſenſu, conſenſuque, nihil tutius prudentes judicabunt, quam Chriſtianæ Religionis cognitionem ex fonte minime ſuſpecto, & quem omnes incoruptum ac purum fluere fatentur, haurire. Is autem fons eſt nullius ſingularis Eccleſiæ Fidei Symbolum, aut Confeſſio, ſed Libri ſoli Novi Teſtamenti, quos genuinos eſſe omnes agnoſcunt. Fateor nonnullos Chriſtanorum interdum dictitare non poſſe eos Libros intelligi, niſi ex doctrina Eccleſiæ ſuæ; ſed & alii continuo reclamant, &, ut hoc unum dicam, ſuſpecta eſt ſententia, quæ nititur tantum teſtimonio adfirmantium, eorumque quorum ma-

xime intereſt veram videri. Alii ajunt opus eſſe inſolito auxilio Spiritus Sancti, non tantum ut fides Scripturæ habeatur, quod non ægre concedi poſſit; ſed etiam ut ſententia verborum ejus intelligatur, quod qui probari queat non video. Verum eſto hoc etiam; ſi modo agnoſcant omnes, qui religioſo & Veritatis ſtudioſo animo Novi Fœderis Libros legunt, eum ſpiritum à Dei bonitate impetrare; nihil eſt, cur ulterius quiſquam contendere neceſſe habeat. Itaque prudenter & tuto unuſquiſque ex iis Libris petere poteſt Religionis Chriſtianæ cognitionem; adhibitis tamen iis ſubſidiis, quæ ad ejuſmodi Libros intelligendos aut neceſſaria, aut utilia ſunt; in quæ, hoc loco, non inquiremus.

Quiſquis ergo crediderit Libris Novi Teſtamenti fideliter deſcriptam eſſe Revelatiõnem Divinæ voluntatis à Chriſto adlatam; idem omnia quæ illic occurrent, prout ea intelligere poterit, credenda, facienda, ſperanda amplecti neceſſario debebit. Quiſquis enim Chriſto credit, omnia quæ ab eo manaſſe putat, religioſo animo excipere debet. Nulla ſe exceptione tueri poteſt, qua nonnulla eorum, quæ à Chriſto profecta agnoſcit, admittat, alia rejiciat. Talia autem ſunt omnia illa dogmata, quæ antea expoſui, & de quibus conſentiunt, ut dixi, omnes Chriſtiani.

Ad cetera quod adtinet, de quibus contendunt, cum non ſint tantæ perſpicuitatis, vir religioſus ac pius deliberare poteſt & debet, atque interea judicium cohibere donec clariora ſibi facta ſint. Imprudentis enim eſſet admittere, aut rejicere, quæ verane ſint, an falſa, nondum ſatis conſtaret; nec æterna ſalus, in Libris Novi Teſtamenti, hanc aut illam ſententiam controverſam amplectenti; ſed ſummam Religionis Chriſtianæ, qualem

lem deſcripſimus, animo fideliter admittenti, & moribus exprimenti promiſſa eſt.

§ VI. *Aliud Chriſtianis imponi non debere, præter id quod ex Novo Teſtamento haurire poſſunt.*

IGITUR [7] hoc unum jure Chriſtianis omnibus imponi poteſt, ut quæcumque Novi Fœderis Libris ineſſe putant amplectantur, pareantque iis quæ juſſa ibidem vident, & abſtineant ab iis quæ illic vetantur. Si quid præterea, quaſi neceſſarium, exigatur, nullo jure exigitur. Quis enim æquus judex poſtulet à Chriſtiano, ut credat à Chriſto manaſſe dogma; quod non videt in ſolis illis fidei atque indubitatis, ex omnium ſententia, monumentis quibus Revelatio Chriſti, ad nos uſque, propagata eſt? Sint & alia dogmata vera, ut hoc aliquamtiſper concedamus; vera tamen haberi non poſſunt, ab eo qui, diffidentibus Chriſtianis, mediam viam ſequutus, nullum certum monumentum Revelationis Chriſti, præter Novi Teſtamenti Libros, admittit. Dum hoc credit, aliud nihil ab eo exigi jure poteſt; hoc autem credet, donec claris argumentis ei conſtet aliunde tuto Chriſtianiſmi cognitionem peti poſſe; quod numquam, ut puto, fiet.

7 *Hoc unum*, &c.] Huc ſpectat quod habet Chriſtus Matth. XXIII. 8. & ſeqq. *Vos vero ne vocemini Rabbi, unus enim eſt veſter Magiſter Chriſtus, omnes autem vos fratres eſtis. Nec patrem veſtrum vocate* quemquam *in terra, unus eſt enim Pater veſter qui eſt in cœlis: neque vocemini Doctores; unus enim Doctor veſter eſt Chriſtus.* Vide & Jac. III. 1. Eodem pertinent Ap. III. 7. ubi dicitur Chriſtus habere *clavem Davidis*, & ita deſcribitur: *qui aperit* (Cœlum, nempe) *nec quiſquam claudit: qui claudit, nec quiſquam aperit.* Si ſoli Chriſto ſit credendum, nec ullum certum revelationis per Chriſtum factæ ſuperſit monumentum, præter Novum Teſtamentum; hinc liquet hiſce tantum Libris, in fidei negotio, fas eſſe credi.

8 Si

[8] Si quis ergo aut adimere Chriſtianis adgrediatur Libris Novi Teſtamenti, aut iis addere, quæ vera eſſe minime conſtat; is nequaquam eſt audiendus, quippe qui à nobis poſtulat, quod nemo prudens conceſſerit, ut id credamus de quo nobis non liquet, aut omittamus id quod omnes certum eſſe Revelationis Euangelicæ monumentum agnoſcunt. Nihil opus eſt ſingulatim ac minutatim omnes expendi controverſias; quod infinitum pæne eſſet, nec niſi à viris eruditiſſimis & otio abundantibus fieri poteſt. Quiſquis nobis neceſſario credendum imponit, quod credere non poſſumus, is nos à ſe expellit; quia nec vi extorqueri poteſt fides, nec quiſquam Dei timens & veri amans id quod non credit profiteri, in gratiam cujuſquam, ſuſtinebit.

Sed objiciunt aliter ſentientes, ſi unicuique relinquatur judicium liberum, de ſententia Librorum Novi Teſtamenti, tot exorituras Religiones, quot erunt capita; & Veritatem, quæ unica eſt, errorum multitudine continuo oppreſſum iri. Ego vero exiſtimem, antequam objectionibus oppugnetur ſententia, quæ certis argumentis nititur, ea oportere everti fundamenta, quibus inædificata eſt; quia iis firmis remanentibus, tota ſuperſtructa moles inconcuſſa permanet, ut hic videmus. Si enim incommodum quodpiam ex dictis naſceretur, nihilo ſecius vera haberentur, donec oſtenſum eſſet non firmo talo ea niti. Verum, ut hoc nunc omittamus, falſum eſt uſque adeo obſcuram eſſe Novi Teſtamenti Revelationem, ut non à

8 *Si quis adimere, &c.*] Huc pertinet dictum Pauli Gal. 1. 8. *Si nos, aut Angelus è cælo nunciaverit vobis Euangelii nomine præter id quod Euangelii nomine nunciavi vobis, ſit Anathema.* Ac ſane neminis eſt Euangelio quidquam, quaſi neceſſarium, addere; aut detrahere, quaſi inutile.

quovis

quovis ſanæ mentis & veri ſtudioſo ſumma Religionis Chriſtianæ recte ex ea hauriri poſſit, & re vera hauriatur, quod experientia conſtat; nam omnes Chriſtiani, ut oſtendimus, de ſumma rei conſentiunt; quod & GROTIUS Lib. II. § 17. obſervarat. Paucorum quorumdam delirorum, aut malorum hominum nullam hic rationem habemus; cum integræ Chriſtianorum Societates, præ nimio alioqui contendendi ſtudio facile diſſidentes, & in contraria omnia abeuntes, conſentiant.

§ VII. *Admirandam eſſe Providentiam Divinam, in conſervatione Doctrinæ Chriſtianæ.*

HAC in re, ut in aliis innumeris, quæ ad gubernationem rerum humanarum pertinent, admiranda eſt omnino Providentia Divina; quæ, cum tot diſſidia olim fuerint, ſintque etiamnum hodie, inter Chriſtianos, attamen Libros Novi Teſtamenti illibatos ad nos uſque conſervavit, ut ex iis inſtauraretur doctrina Chriſtiana, quotieſcumque corrumpi eam contingeret; nec hunc modo tantum theſaurum integrum ad nos uſque demiſit, verum etiam, in medio diſſidiorum ardore, doctrinam ipſam Chriſtianam ita tutata eſt, ut numquam Religionis ſumma ex Chriſtianorum memoria interciderit.

Pars non ſpernenda Chriſtianorum hodie contendit multos errores, ſuperioribus ſæculis, paullatim in Chriſtianorum ſcholas irrepſiſſe; quod cum alii negarent, ea de cauſa, ſæculo poſt Chriſtum natum XVI. facta eſt illa in Occidente inſignis feceſſio; qua res Chriſtiana in duas partes, non uſque adeo impares ſecta eſt. Attamen ſæculis illis, quorum errores à Chriſtianorum parte, quam dixi feceſſionem feciſſe, & vitia ab utraque mirum in modum, nec falſo, exagitantur; ſem-

per

per remanſit ſumma illa Religionis Chriſtianæ, antea à nobis delineata. 9 Nullum eſt ſæculum, tantis ignorantia & vitiorum tenebris obſitum, ex cujus Scriptoribus ſuperſtitibus non poſſint capita fidei ante memorata facile colligi. Multa, ſane (neque enim hoc diſſimulandum) aliena, & Scriptis Novi Teſtamenti ignota ſunt addita & in Chriſtianam Theologiam intruſa; quibus factum eſt ut ne verum Euangelici illius ſatoris triticum tantos fructus proferret, quantos alioqui, ſpinis, noxiiſque, aut inutilibus herbis purgato agro, protuliſſet. Multa vitia ac delicta non admiſſa tantum, aut tolerata, ſed etiam laudata ſunt; nec eo ſecius ſalutaris doctrina incolumis fuit, ſervatis Novi Teſtament Libris, & ſenſu communi inter Chriſtianos; quibus factum eſt ut ſubinde exorti ſint viri inſignes, qui vitia & errores ævi ſui caſtigarent, & contra torrentem brachia dirigere auderent. Sic obſtitit Deus ne, ex Chriſti promiſſo, [1] *portæ ſepulcri contra Eccleſiam prævalerent*; hoc eſt, ne umquam exſtingueretur cœtus

9 *Nullum eſt ſæculum, &c.*] Nulla ſæcula pejus audiunt, quam x. & xi. ut fatentur ii qui Romanæ Sedi adhærent, non minus ac qui ab ea feceſſionem fecerunt. Attamen ſi quis, animi gratia, legat in *Bibliotheca Patrum* Scripta eorum ſæculorum, facile illinc colligere dogmata omnia quæ memoravimus § IV. poterit. Vixit etiam initio ſæculi XII. *Bernardus* Monaſterii Claræ Vallis Abbas, cujus etiamnum eruditio, pietas & conſtantia à pleriſque laudantur, & cujus Scripta à ſequentibus ætatibus lectitata numquam damnata ſunt. Illinc autem facillime etiam integrum doctrinæ Chriſtianæ corpus colligi queat. De ſequentibus ſæculis uſque ad XVI. res non minus certa eſt, nec de ſequentibus quiſquam dubitat.

1 *Portæ ſepulcri, &c.*] Sic explicamus πύλας ᾅδου, quia nec ea vox, nec Hebraïca שאל *Scheol*, cui reſpondet, uſquam in Sacris Libris ſignificat Cacodæmonem; ſed tantum ſepulcrum, aut ſtatum mortuorum, quod *Grotius* & alii obſervarunt. Itaque ex hoc loco, hoc unum colligi poteſt, numquam fore ut prorſus intereat Eccleſia Chriſtiana; ſeu ut nullus ſuperſit cœtus, apud quem ſumma doctrinæ Euangelicæ non remaneat.

omnis,

omnis, in quo doctrina Chriſtiana incolumis ſervaretur; quamvis interdum alienis & contrariis etiam dogmatibus permiſta, aut obſcurata, interdum ſincerior ac purior fuerit. Niſi re vera, ut hoc obiter obſervemus, à Deo ad nos miſſa fuiſſet ea doctrina, numquam profecto ex tanta vitiorum ac errorum eluvione emerſiſſet; ſed obruta tandem, humani ingenii mutabilitate & ſtultitia, funditus periiſſet.

§ VIII. *Reſpondetur quæſtioni cur Deus inter Chriſtianos diſſidia & errores naſci paſſus ſit.*

ERIT forte, qui objiciat hic nobis, Divinam Providentiam melius conſervationi doctrinæ Chriſtianæ conſulturam fuiſſe, ſi errores, qui inter Chriſtianos ſunt ac fuerunt, antevertiſſet, veritatemque ac concordiam, quæ eam comitaretur, perpetuam omnipotentia ſua inter eos aluiſſet. Verum noſtrum non eſt Deum docere, quomodo ſe gerere debuerit, in rerum humanarum gubernatione, ut melius haberent. Officii noſtri contra eſt Deo fuiſſe ſapientiſſimas rationes id patiendi, quod paſſus eſt, exiſtimare; quamvis eas ne conjectura quidem adſequi poſſemus. Sed ſi probabiles rationes reddi queant eorum quæ fiunt; noſtrum etiam eſt Deum propter has, aut graviores etiam cauſas, paſſum eſſe ea fieri, quæ quotidie eveniunt, credere.

Ut autem ex re ipſa conjecturam capere liceat, ante omnia ſtatuendum eſt hoc Deo conſilium fuiſſe, [2] homines liberos creare, & ſinere liberos ad

2 *Homines liberos creare.*] Maximo hoc conſenſu docuit univerſa Chriſtiana Antiquitas. Vide *Juſtinum* Martyrem Apol. I. c. LIV. & LV. *Irenæum* Lib. IV. c. 9. & 29. ſub finem, c. 71. & 72. *Origenem* in Philocalia c. XXI. *Euſebium* in Præp. Euang. Lib.

ad extremum esse; hoc est, neque ita bonos, ut necessario semper boni essent; neque ita malos, ut necesse haberent sub vitiis in perpetuum succumbere; sed mutabiles, ita ut à vitio ad virtutem & vicissim à virtute ad vitium transire possent; idque eo facilius, aut difficilius, quo diutius, aut minus diu virtuti, aut vitio addicti fuissent. Talem videmus fuisse olim Populum Hebræum, tales postea etiam Christianos. Neutri ineluctabili quadam vi ad virtutem, aut ad vitium adducti sunt; sed legibus dumtaxat, quæ præmia bonis, pœnas malis proponebant, coërciti, ad quas varia accesserunt à Divina Providentia excitamenta ad virtutem, & dehortamenta à vitiis; sed quorum tamen neutra homines libertate insita, seu parendi, aut non parendi Deo facultate, spoliarunt; prout res ipsa demonstrat, nam semper boni & mali fuerunt, quamvis divinæ legis virtutem omnibus æque præscriberent, & vitia vetarent. Id ipsum futurum, apud Christianos, satis significaverat Christus Parabolis duabus; [3] altera de zizaniis, quæ inimicus sevit, post satum triticum; [4] altera de rete, quod bonos & putridos pisces æque capiebat; quibus significavit futurum ut, in Ecclesia, Christiani semper mali bonis admisti essent; unde sequitur eum probe vidisse mala, quæ perpetuo erant in Ecclesia Christiana futura. Quin etiam Paulus Corinthios monuit [5] *oportere esse*

Lib. VI. c. 6. & alios quorum dicta profert *Dionys. Petavius* Dogm. Theol. Tom. I. Lib. VI. cap. 6. Multa quoque habet hanc in rem Tom. 3. Lib. III. IV. & V.

3 *Altera de zizaniis*, &c.] Matth. c. XIII. 24. *& seqq.*

4 *Altera de rete.*] Matth. XIII. 47. *& seqq.*

5 *Oportere esse*, &c.] 1 Cor. XIII. 19. Δεῖ γὰρ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Hoc est, prout sunt homines, necesse est, nisi in melius mutentur, inter vos exoriri

esse inter Christianos *sectas*, *ut probati manifesti fiant.* Ac sane [6] nisi fuissent inter Christianos dissensiones de doctrina, vix fuisset locus electioni, eique generi virtutis, quo fit ut Veritas omnibus præferatur. Ergo, hac quoque in re, elucet Divina Sapientia, quæ ex mediis hominum vitiis singulis plane virtus ut efflorescceret effecit.

Quod si quis hic objiciat, [7] ut faciunt nonnulli, præstitisse nullam esse ejusmodi virtutem, quam exstitisse ei contraria vitia; unde tot horrenda scelera, tot calamitates, tantæque miseriæ humano generi incubuere & tam graves pœnæ, etiam post vitam hancce, imminent; tum vero respondebimus, non tanti hæc mala Deo fuisse, ut propterea nullum specimen daret potentiæ suæ, in liberis creandis Naturis. Hoc nisi factum esset, posse fieri nulla credidisset Creatura. Imo ne Deus quidem ipse liber existimatus esset, nisi ipse eam de se opinionem omnipotentia sua animis hominum inseruisset, quam alioquin ex ejus operibus numquam concepissent. Neque coli potuisset, si omnia non bonitate libera, sed fatali quadam necessitate & fecisse & facere creditus fuisset; nisi fatali quoque cultu, ac minime libero. Cum tanto malo, quantum est Dei ignoratio, & Virtutis exstinctio, non possunt comparari vitia ac calamitates hujus, aut alterius vitæ; in quibus si quid præterea negotium nobis faceſſat, reputemus oportet Deum esse optimum, justissimum, potentissi-

exoriri sectas, quibus boni à malis secernentur; dum boni veritati & caritati adhærebunt, ceteris in alia omnia abeuntibus. Vide Matth. XVIII. 7.

6 *Nisi fuissent.*] Plenius hæc deducta vide *Historiæ* nostræ *Ecclesiasticæ* Sæculo I. Ann. LXXXIII. 8.

7 *Ut faciunt nonnulli.*] Multis hanc objectionem proposuit, ornavitque rhetoricis omnibus fucis *Pet. Bælius*, quem in aliquot voluminibus *Bibliothecæ Selectæ* & præsertim IX. X. & XII. sermone Gallico confutavimus.

mum,

mum, & ſapientiſſimum, qui nonniſi convenienter virtutibus ſuis aget, viamque facile inveniet, & inibit; qua ea, quæ impedita nobis videntur, expediat, omnibuſque intelligentibus Naturis nihil à ſe factum eſſe, quod fieri non debuerit, oſtendat. Interim, dum ea dies exoriatur, qua omnes ignorantiæ noſtræ nebulæ diſcutientur; ea nobis dedit ſui documenta, & virtutum ſuarum ſpecimina, ob quæ ei prorſus confidere, & quod fieri vult exſpectare æquo animo poſſimus & debeamus.

Plura poſſent hanc in rem dici, ſed quæ nos ab eo fine, ad quem tendimus, adverterent, & ad alia, quæ huc non pertinent, tranſverſos agerent.

§ IX. *Puriſſime omnium eos doctrinam Chriſtianam profiteri & docere, qui ea tantum quaſi neceſſaria, de quibus conſentiunt Chriſtiani, credenda, facienda, ſperanda proponunt.*

His itaque omiſſis, ut redeamus ad ſententiam, inter Chriſtianos diſſentientes, eligendam; nihil tutius, ac ſapientius fieri poſſe videtur, in hoc rerum ſtatu, quam ſi ei Chriſtianorum familiæ nomen demus, quæ ſolum Novum Teſtamentum pro norma fidei ſuæ, ſine ulla humanorum decretorum miſtura, agnoſcit; ſatiſque habet ut unuſquiſque ex eo formulam fidei ſuæ hauriat, ad ejus præcepta mores ſuos exigat, & ſibi quæ pollicetur ſperanda proponat. Quod ſi ex animo & ſine fuco fiat, finis ejus inveſtigationis erit illa ipſa forma ſanorum verborum, quam in tot ac tantis errorum, diſſidiorumque procellis, & ſæculorum tam multorum lapſu, ac mutationibus regnorum, & civitatum, ſemper eamdem manſiſſe oſtendimus. Ea continentur quæcumque ad fidem & mores neceſſaria ſunt; quibus ſi quis alia addere velit, licitum quidem eſt, pro temporum, locorumque ratione,

ratione, modo ne quaſi neceſſaria ab eo imponantur; [8] quod ſolius eſt ſummi Legiſlatoris; aut contraria dogmata obtrudantur.

Non licet Chriſtianis ita, ut diximus, adfectis collum ſubdere opinionum humanarum jugo, aut profiteri ſe credere, quod non credunt; aut id facere, quod apud animum ſuum improbant, quia præceptis Chriſti contrarium eſſe putant. Ideoque ubicumque Chriſtiana illa libertas, quam dixi, minime conceditur, inde migrare neceſſe habent: non quaſi aliter ſentientes prorſus damnent, ſed quia animi quiſque ſui, non alieni, lumina ſequi, ſeu id facere, quod optimum factu judicat; id vitare, quod malum putat, omnino debet.

§ X. *Cum iis Euchariſtiæ participes prudentes omnes fieri debere, qui nihil aliud à Chriſtianis poſtulant, præter id quod unuſquiſque in Novis Fœderis Tabulis invenit.*

Cum Chriſtus duo veluti Symbola Chriſtianiſmi inſtituerit, Baptiſmum & Euchariſtiam; non fuit quidem noſtri arbitrii Baptiſmum ſuſcipere, ubi judicamus puriſſimum eſſe Chriſtianiſmum, quia recens nati baptizati ſumus: ſed cum nonniſi maturiore ætate ad Euchariſtiam accedamus, de Societate Chriſtiana, cum qua velimus ejus participes fieri, diſpicere poſſumus; quod ſi ab initio à nobis factum non eſt, fieri tamen aliquando debebit.

Sunt qui Euchariſtiam, quæ, ex inſtitutione

8 *Quod ſolius eſt ſummi Legiſlatoris.*] Eam in rem vide quæ habet Paulus Rom. XIV. 1. & *ſeqq.* ubi de iis qui imponebant aliis ritus, aut qui obſervantes damnabant; quod jus teſtatur ad ſolum Chriſtum pertinere. Eodem ſpectat quod habet Jacobus Cap. IV. 12. Εἷς ἐστι νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι: *Unus eſt Legiſlator qui poteſt ſervare & perdere.*

Chriſti,

Chriſti, [9] ſymbolum eſt pacis & caritatis Chriſtianorum inter ſe, habeant quaſi vexillum quoddam diſſenſionis, excludantque ex ea omnes, quibus tutum non videtur jugum ullum ſubire, præter id quod Chriſtus nobis impoſuit; ſeu credenda, facienda, ſperanda ulla ſuſcipere, quaſi neceſſaria, præter ea quæ in Novi Fœderis Tabulis exſtare ſibi perſuaſerunt: & qui proinde religioni ducunt formulas alias fidei admittere, præter eam quam diximus. Cum ejuſmodi hominibus pacem quidem colere fas, juſque eſt: [1] ſed Euchariſtiam celebrare ea lege, ut præter Novi Teſtamenti Tabulas, alia fidei & morum norma admittatur, omneſque, qui eam admittere nolunt, Eccleſia excluſi intelligantur, homini religioſo ac prudenti nefas habebitur.

At eorum qui æternæ ſalutis impetrandæ leges nullas alias norunt, præter eas quæ ſunt à Chriſto & Apoſtolis in Fœderis Euangelici Tabulis poſitæ, prout poſſunt ab unoquoque intelligi, Euchariſticam menſam adire tuto poſſunt & debent quicumque Euangelii vere amantes ſunt Excipiuntur enim ab iis & vocantur etiam ad hanc menſam, quicumque Novi Teſtamenti Libros pro unica fidei & vitæ norma agnoſcunt; qui mores ſuos, ex animo, ad eam normam componunt; qui tandem neque Idololatriam ullam admittunt, neque alios ut dogmata quædam profiteantur ſe credere,

9 *Symbolum eſt pacis, &c.*] Vide 1 Cor. x. 16, 17. ubi memorato calice & pane Euchariſtico, quorum multi participes ſunt, ſubjicit Apoſtolus: *Quia unus panis, unum corpus multi ſumus; nam omnes unius panis participes ſumus.* Quæ verba Euchariſtia conjunctionem Chriſtianorum ſignificari oſtendunt: & optimi quique interpretes animadverterunt.

1 *Euchariſtiam celebrare.*] Hæc quoque fuit mens *Grotii*, ut liquet ex ejus libello, *an ſemper communicandum per Symbola*, ubi loquitur de cauſis intermittendæ Communionis, Tom. IV. Oper. Theol. p. 511.

quæ

quæ non credunt, male habent. Liquet ſane communionem non poſſe coli, cum eo, qui vi utitur ut dogmata ſua aliis imponat; qui alia Numina, præter verum Deum Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, colat; aut moribus ſuis ſe præcepta Euangelica parvi facere, oſtendat; aut qui alias ſalutis leges, quam quæ in ipſis æterni Fœderis Libris præſcriptæ ſunt, agnoſcat; aut qui contra ſe gerit dignus eſt, cum quo omnes Chriſtiani communionem colant, & qui præferatur ceteris omnibus, qui aliter ſentiunt. [2] Nemo mortalium, imo ne Angelorum quidem, novum Euangelium credendum imponere Chriſtianis poteſt; ex hoc autem Euangelio, verus Chriſti diſcipulus eſt, qui toto animo credit ejus doctrinæ, & quidem ſoli, ita ut ei pareat, pro infirmitate hujus vitæ, quam optime poteſt, Deum unum colat; proximum amet ut ſe ipſum; & temperanter, ad cetera omnia quod adtinet, vivat. Si quid hinc detrahatur, mutilantur leges Fœderis, de quibus nemo quidquam, præter Deum ſolum, remittere poteſt; ſi quid vero addatur, inane eſt jugum, quod nemini Chriſtianis imponere licet. A Deo, ſolo ſalutis æternæ arbitro, ejuſmodi leges accipere poſſunt.

Quæret forte quiſpiam à me, quo tandem nomine diſtinguantur à ceteris cœtus illi Chriſtiani, quos modo deſignavi? Atqui nihil intereſt, quo vocabulo adpellentur; Eccleſias omnes à me deſignatas putent Lectores, in quibus id invenient, quod dixi. Ubicumque erit unica illa fidei norma, & libertas, quam deſcripſi, illic verum eſſe Chriſtianiſmum pro certo habeant; nec quærant nomen, quod nihil ad rem facit. Multos eſſe puto ejuſmodi cœtus, & plures ac numeroſiores

2 *Nemo mortalium, &c.*] Vide not. ad § 1.

in

in dies ut ſint Deum optimum Maximum precor; ut tandem in omnes terras *ejus regnum adveniat*, atque ei ſoli totum humanum genus pareat.

§ XI. *De Diſciplina Eccleſiaſtica.*

HIC ſeſe nobis nonnulla difficultas objicit, quæ naſcitur ex forma regiminis Eccleſiæ & Diſciplina ut vocatur, Eccleſiaſtica; nulla enim Societas, qualis eſt Eccleſiaſtica, ſine ordine ſtare poteſt, ideoque forma quædam regiminis conſtituenda fuit. Quæritur vero, apud Chriſtianos, quæ regiminis forma ab Apoſtolis ſit; videtur enim cæteris præferenda, quæ ab initio fuit conſtituta, ac proinde ex duabus Eccleſiis, in quibus alioquin æque pure ac caſte Euangelium doceretur, ea anteponenda, in qua eſſet Apoſtolica regiminis forma; quamvis regimen ſine re, hoc eſt, ſine Euangelio, ſit inane Eccleſiæ ſimulacrum.

Duæ autem nunc ſunt Regiminis formæ, quarum una eſt, qua ſub uno Epiſcopo, qui ſolus jus habet ordinandi Preſbyteros, vel inferioris ordinis Miniſtros Euangelicos, Eccleſia agitat: altera vero, cum ab æqualibus Preſbyteris, quibus adjunguntur, ex Plebe viri aliquot prudentes & probis moribus, Eccleſia regitur. Qui ſine præjudicio legerunt quod ſupereſt Scriptorum Chriſtianorum antiquiſſimorum, [3] ſatis norunt priorem diſciplinæ formam quæ Epiſcopalis vocatur, qualis eſt in Magnæ Britanniæ parte meridiana, ubique, proximo poſt Apoſtolos ſæculo, obtinuiſſe; unde eſſe inſtitutionis Apoſtolicæ colligere licet. Alteram vero, quam Preſbyteranam vocant, inſtituerunt multis in locis Galliæ, Helvetiæ, Germaniæ, & Belgii, qui ſæculo XIV. ab Eccleſia Romana ſeceſſionem fecerunt.

[3] *Satis norunt*, &c.] Vide Sæculi I. ad Ann. LII. 6. & *Eccleſiaſticam* noſtram *Hiſtoriam* LXVIII. 8. & *ſeqq.*

Qui Hiſtorias ejus ſæculi adtentius legerunt probe ſciunt ideo tantum introductam eſſe hanc poſteriorem regiminis formam, quod Epiſcopi nollent concedere iis, qui doctrinam & mores Chriſtianorum emendatione neceſſaria indigere contendebant, emendanda ea eſſe, quæ corrupta conquerebantur. Alioqui ſi Epiſcopi tunc temporis idem facere ubique ſponte ſua voluiſſent, quod in Anglia haud multo poſt factum eſt, regimen illud etiamnum hodie, apud omnes qui ſeceſſerunt ab Eccleſia Romana, obtineret, & innumeræ calamitates, quæ, omnibus perturbatis ac convulſis, contigerunt, anteverti potuiſſent. Nulla enim fuit ratio, ſi vere rem æſtimemus, mutandi regiminis, præter hanc; quod ſtante vetere regimine, æqui nihil impetrari poſſet. Itaque Preſbyterana forma, pleriſque in locis, eſt inſtituta; quod ubi ſemel factum eſt, omnium, qui Reipublicæ Civili iis in locis præſunt, ita interfuit, intereſtque etiamnum hodie nihil mutari, ut maneat neceſſe ſit; quis mallet propterea periculoſe turbari omnes ditiones, in quibus obtinet; quod prudentes numquam concedent, neque eſt optandum. Forma regiminis conſtituta olim fuit, ad conſervationem doctrinæ Chriſtianæ, non ad perturbationem Reipublicæ; quæ, ſine diſcrimine ipſius Religionis, contingere vix poteſt.

Itaque prudentes viri, quamvis Apoſtolicam, ſimilemque ubique adminiſtrandæ Eccleſiæ formam præoptarent; res in eo ſtatu, in quo ſunt, relinquendas potius putarunt; quam adeundum, quod novarum rerum molitionem ſemper comitatur, periculum. Interea quicumque ſapuerunt ſe invicem propterea minime oderunt, conviciis proſcide-

ſciderunt, aut damnarunt, ut fervidiores ſolent; quaſi ex alterutra forma ſalus æterna penderet, quod nuſquam in Scriptis Apoſtolicis doceri videbant, neque ex Religionis Chriſtianæ indole colligi poteſt.

§ XII. *A* GROTIO *magno in pretio habitam antiquam Diſciplinam, ſed ſine alterius damnatione.*

QUICUMQUE Scripta viri ſummi HUG. GROTII legerunt, doctrinamque ejus ac mores introſpexerunt, norunt hominem [4] eam formam ſanorum verborum animo concepiſſe, cujus veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuiſſe. Sed cum ſtudioſe Antiquitatis Chriſtianæ Scripta legiſſet, intellexiſſetque formam Epiſcopalem eſſe primævam, vehementer eam probavit; qualis in Anglia obtinet, ut [5] ex diſertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adſcripſimus.

Itaque dubitandum non eſt, ſi res fuiſſet ipſius arbitrii, nec fluctibus rerum adverſarum nimium jactatus, ac inimicorum etiam malignitate & conviciis præter meritum exacerbatus et exagitatus

4 *Eam formam*, &c.] Vide inter alia *Inſtitutionem baptizatorum puerorum*, quam ex Belgicis verſibus in Latinos ipſe auctor tranſtulit, Oper. Theol. Tom. IV. pag. 629. Sæpius etiam in poſtremis Operibus teſtatur quidquid eſt neceſſarium ad ſalutem, ſatis perſpicue in Novo Teſtamento contineri. Vide adnotato ejus ad Conſult. Caſſandri ſub finem, ubi *de ſufficientia ac perſpicuitate Scripturæ*. Hoc autem poſito, liquet ex eo poſſe à quovis colligi ſummam Religionis Chriſtianæ, qualem antea protulimus.

5 *Ex diſertis ejus verbis.*] In Adnot. ad Conſult. Caſſandri Act. XIV. *Epiſcopi ſunt Preſbyterorum Principes & illa πρωτασία à Chriſto præmonſtrata eſt in Petro; ab Apoſtolis vero ubicumque fieri potuit conſtituta, & à Spiritu Sancto comprobata in Apocalypſi. Quare ſicut eſt optandum ut illa πρωτασία conſtituatur ubique*, &c. Vide & poſtea de *Poteſtate Eccleſiaſtica, & Rivetiani Apologetici Diſcuſſionem* pag. 714. col. 2. Alia etiam proferuntur in Epiſtolis huic libello ſubjectis.

eſſet;

eſſet; quin ſe fuiſſet adjuncturus iis, qui antiquam diſciplinæ formam tuebantur, & qui ab eo nihil amplius exegiſſent, quam quod antea dictum eſt, & quod ipſe verum eſſe eximie probavit. Cujus rei ea ſunt argumenta, quæ tanti nobis viſa ſunt, ut ea huic libello ſubjungenda duxerimus.

§ XIII. *Paræneſis ad diſſentientes Chriſtianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Teſtamento videt, ſuntque ſemper credita, à ſe invicem exigant.*

HÆC cum ita ſint, diſſidentes omnes Chriſtianos non poſſumus non vehementer adhortari, ut meminiſſe velint eam ſolam veram eſſe Chriſtianæ Religionis ſummam, cujus veritas, argumentis à GROTIO adductis, probari poteſt; non capita illa controverſa, quæ alterutri negant, & quæ tot malorum cauſa fuerunt; dein nemini poſſe perſuaderi, qui Novum Teſtamentum religioſo animo legerit, ac meditatus fuerit [6] alium eſſe Legiſlatorem, præter Chriſtum, ex cujus legibus ſalus æterna pendeat; nec quemquam ita animatum poſſe, aut debere ab animo ſuo impetrare, ut quidquam admittat, quaſi neceſſarium ad ſalutem, quod præter Chriſti & Apoſtolorum doctinam ſit, vel ut verum credat quod ei contrarium eſſe exiſtimat; itaque nullum certius ac præſentius remedium eſſe diſſenſionum, quam ut nihil imponatur Chriſtianis, præter ea quæ unuſquiſque apud animum ſuum certo novit eſſe revelata; nec quidquam inde timendum incommodi, quandoquidem omnium ſæculorum, quæ à Chriſto ad nos uſque

6 *Alium eſſe Legiſlatorem.*] Diſerta ſunt hanc in rem verba Jacobi Cap. IV. 12. quæ adtulimus ad § 1. ubi & alia huc pertinentia. Præterea res ipſa hic loquitur, cum, diſſentientibus Chriſtianis, nemo ſit adverſarii auctoritati crediturus.

fluxerunt, experientia conſtat à nemine ſani cerebri ſummam illam Chriſtianæ Religionis, quam antea propoſuimus, rejectam. [7] Hoc ſi unum hodie à Chriſtianis, quaſi neceſſarium, exigeretur, brevi omnia diſſidia deſinerent, & quidquid maneret in ſententiis diſcriminis, non ad corpus ipſum Eccleſiarum; ſed ad privatos pertineret, quorum unuſquiſque conſcientiæ ſuæ rationem Deo eſt redditurus. Si modo de ſumma rei conſentire ſe intelligerent, quemadmodum re vera conſentiunt, & ſe invicem in cæteris ferrent; nec alios minis, vi, aut aliis malis artibus ad ſuam ſententiam, aut ſuos ritus trahere conarentur; ea eſſet concordia, quæ ſola in terris ſperari poteſt. [8] In hac humani generis ignorantia & inſcitia, tam variis adfectibus præpedita, nemo prudens exſpectet omnes poſſe, idem ut ſentiant, ac faciant, vi, aut rationibus adduci. Generoſiores animi, intelligenteſque probare nequeunt vim, quæ Mendacii, non Veritatis eſt ſatelles; nec minus eruditi, adfectibuſve, aut educationis præjudiciis, aliiſque occæcati quales ſemper erunt longe plurimi, rationum pondus ſatis intelligunt, nec interea cogendi ſunt contra id quod ſentiunt facere, aut loqui. Satis habeant,

7 *Hoc ſi hodie unum*, &c] Hæc fuit ſententia Jacobi I. Magnæ Britanniæ Regis, ſi *Iſ. Caſaubono* credimus, qui hæc habet *in Reſp. ad Epiſtol. Card. Perronii*, ad 3. Obſervat. p. 30. Ed. Lond. 1612. *Veriſſime ſcriptum eſſe, in explicatione τῶν ἁπλῶς ἀναγκαίων Rex arbitratur, rerum abſolute neceſſariarum ad ſalutem non magnum eſſe numerum. Quare exiſtimat ejus Majeſtas, nullam ad ineundam concordiam breviorem viam fore, quam ſi diligenter ſeparentur neceſſaria à non neceſſariis; & ut de neceſſariis conveniat omnis opera inſumatur; in non neceſſariis libertati Chriſtianæ locus detur*, &c.

8 *In hac humani generis ignorantia.*] Pulcre *Hilarius* de Trinitate Lib. x. n. 70. *Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quæſtiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiæ genere ſollicitat. In abſoluto nobis ac facili eſt æternitas, Jeſum & ſuſcitatum à mortuis per Deum credere & ipſum eſſe Dominum confiteri.*

per Deum immortalem, qui regimini Eccleſiarum præſunt, Euangelio credi, fidemque illam ſolam quaſi neceſſariam prædicari, præceptis ejus ſolis pareri, ſalutemque ex ejus legum obſervatione exſpectari, & omnia recte habebunt. Dum humana divinis, & dubia, ne quid gravius dicam, certis æquabuntur, nullus erit contentionum finis, nec ulla ſpes pacis; quam à Deo Optimo Maximo votis omnibus expoſcere pii omnes debent, & opera ſua, quoad ejus fieri poteſt, promovere.

JOANNIS CLERICI
CONTRA
INDIFFERENTIAM
RELIGIONUM
LIBER.

---

§ I. *Amari Veritatem oportere in omnibus, ſed præſertim in rebus magni momenti.*

QUiſquis primus dixit [1] æternum eſſe, inter Veritatem & Mentem Humanam, fœdus; cujus quidem effectus interdum veluti pendent atque intermittuntur, pro humanæ naturæ mutabilitate atque adfectibus, ſed quod numquam diſſolvitur prorſus; rectiſſime nobis ſenſiſſe videtur. Nemo eſt enim qui cupiat falli, imo qui non malit, de quavis re, præſertim alicujus momenti, ſcire quid verum ſit, quam errare; etiam in iis, quæ in mera contemplatione ſita ſunt. Vero natura delectamur, ab errore abhorremus; & ſi quam viam ſciremus, qua ad Veritatem tuto per-

1 *Quiſquis primus dixit*, &c.] *Joan. Smithus*, in Selectis Diſſertationibus editis Londini, 1660. Hinc *Auguſtinus* Serm. CXL. de verbis Euang. Joan. Tom. V. col. 682. *Veritatem & vitam omnis homo quærit; ſed viam non omnis homo invenit.* Ib Serm. CL. col. 716. *Falli odit anima. Quantum falli oderit anima naturaliter, hinc intelligi poteſt, quoniam qui, mente alienata, rident, plerantur à ſanis. Si proponantur iſte duo, fallivis, an verum tenere? Omnis homo reſpondet: verum tenere.*

venire

venire liceat, libentiſſime eam iniremus. Unde factum ut ſemper inventi ſint præclari viri, & qui magnas laudes ab omnibus retulere; qui Veritati inquirendæ totam vitam abſumſerunt. Innumeri fuerunt, ſuntque etiamnum hodie, Phyſici & Geometræ, qui labores incredibiles ſuſceperunt, ut ad Veritatem pervenirent; nec ulla [2] majore ſe adfectos voluptate dixerunt, quam cum diu inveſtigatam ſe tandem inveniſſe putarunt. Quinimo inter multa alia, quibus Homines ſunt Brutis ſuperiores, merito Veritatis amorem & cognitionem numeramus.

Verum cum quævis Veritas non ſit ejuſdem momenti, multaque theoretica dogmata, vera licet, negligamus, quod ex eorum cognitione fructum exiguum aut nullum capere poſſimus, quæ proinde labore multo emta nolimus; ſunt contra quædam tanti momenti, ut quovis ſtudio ea redemta merito cupiamus. Talia ſunt quæ pertinent ad vitam bene & beate agendam; quorum cognitionem maximi omnes faciunt, & diligentiſſime quærunt. Ad quod ſi accedat ex vita bene ac beate acta (ſemper autem id quod bonum eſt, hoc eſt, Veritati conſentaneum, etiam beatum eſſe judicandum) ſequi æternam, poſt hoc breve ævum, felicitatem; quod Chriſtiani omnes, cuicumque Sectæ ſint addicti, ſe credere profitentur; agnoſcendum eſt cognitionem viæ, quæ ad eam pervenire licet, numquam nimis caro emi.

§ II. *Nihil eſſe majoris momenti, quam Religionem, ac proinde ei cognoſcendæ diligentem operam dandam.*

NOBIS hic res non eſt cum ſpretoribus omnis Religionis, quos ſatis confutavit, in ſuperiore

2 *Majore*, &c.] Vide vitam Pythagoræ, apud *Diogenem Laërtium*. LIB. VIII. 12.

Opere, vir maximus Hugo Grotius; quod quiſquis animo Veri cupido legerit, dubitare non poterit quin Deus ſit, qui ab hominibus coli vult, & nunc quidem eo cultu, qui eſt à Chriſto præſcriptus; & ſui cultoribus æternam beatitatem, poſt hanc mortalem vitam, pollicetur.

Quod cum ita ſit, nemo dubitet quin Religio ſit longe maximi momenti; ac proinde cum ſit non una Chriſtianorum familia, inde ſequitur dandam eſſe operam, ut cognoſcamus, quænam earum ſit maxime dogmatibus & præceptis à Chriſto relictis conſentanea. Neque enim omnes poſſunt eodem loco haberi, cum ſint quædam inter ſe ita diſſidentes, doctrina & cultu, ut ſe graviſſimorum errorum ac vitiati cultus divini viciſſim incuſent; quin & nonnullæ de aliis loquantur, quaſi æterna ſalute eſſent prorſus excluſæ. Quod ſi verum eſſe conſtaret, ſine dubio eſſet ab iis quam primum diſcedendum, ut ei ſoli adhærerent, qui ſe Chriſtianos haberi volunt, quæ vere aliis talia obiiceret. Ageretur enim non de hac brevi vita, innumeris malis & incommodis, quomodocumque agatur, obnoxia; ſed de ſuppliciis, quæ Deus iis, qui Euangelio non crederent, minatus eſt; deque beatitudine comparanda, cui nihil deerit, nec ullus finis erit.

Sunt tamen homines, non quidem eruditi, & qui ſeriæ lectioni Scripturarum addicti fuerint, ut diſſidia Chriſtianorum cognoſcerent, atque unde ſtet Veritas ſcirent; nihil enim minus, quam talia curarunt; qui ita de hiſce diſſidiis ſentiunt, ut perinde cenſeant eſſe, quamcumque ſententiam, & quemcumque cultum ſequantur. Putant rem eſſe, quæ media eſt atque indifferens. quamcumque Sectam Religionis Chriſtianæ amplectamur, aut certe nos amplecti profiteamur. Nec de vulgo loqui-

loquimur, ſunt Regna, in quibus, non Plebs tantum, ſed & Proceres & Summates nunc à Romana Sede ſeceſſionem fecerint; mox ad obſequium ei præbendum, mutato Rege, redierint; denique ſummæ Poteſtati, ei Sedi adverſanti, adjutores fuerint. Sub Henrico VIII. Angliæ Rege, multa facta ſunt Decreta non Regis tantum, ſed Procerum Regni auctoritate, contra Romanam Sedem; cui Henricus iratus erat, ob rationem, quam pauci probaverint. Eo mortuo, cum Eduardus VI. ejus filius, conceſſiſſet in eorum partes, qui non tantum Romanæ Sedis auctoritati nuncium remiſerant, quod Pater ejus fecerat; ſed & dogmata alia, quæ ab ea Sede damnabantur, amplexus eſſet, ſe id quoque probare palam teſtati ſunt. Mox fato functo Eduardo, cum Maria Regina, Romano Pontifici addictiſſima, fratri ſucceſſiſſet; iidem Proceres eam Reginam adjuverunt, ad opprimendas partes eorum, qui, ſpreta Pontificis auctoritate, Eduardo Rege, floruerant. Mortuæ poſtea Mariæ ſucceſſit Eliſabetha, quæ fratris Eduardi Sectam ſequuta eſt & longo regno penitus confirmavit, ut fundamentis, quæ illa olim jecerat, etiamnum hodie innitatur.

Qui legent Hiſtoriam eorum temporum, deprehendent tantam inconſtantiam Procerum ejus regni, ut vix ac ne vix quidem ſibi perſuaſuri ſint eos non fuiſſe in ſententia eorum. qui credunt perinde eſſe ad ſalutem conſequendam, quamcumque Sectam Chriſtianam amplectamur. Eas mutationes qui tribuerit partim metui, me adſentientem quidem habebit; ſed cum reputo gentis Anglicæ conſtantiam, fortitudinem & contemtum mortis, quem non raro oſtendit; mihi etiam non ægre perſuadeo vitæ præſentis amorem atque indifferentiam Religionis,

gionis, in Proceribus præſertim, fuiſſe mutationum tam frequentium cauſas potiſſimas.

§ III. *Indifferentiam Religionis eſſe natura ſua illicitam, legibus divinis vetari atque ab omnibus Chriſtianorum Sectis damnari.*

Religionem habere numero earum rerum, quæ mediæ ſunt naturæ, ita ut eam mutare, inſtar veſtium, aut certe profiteri & mox negare, prout tempora poſcunt, liceat, graviſſimum errorum eſſe multæ rationes oſtendunt; quarum aliquot è præcipuis proferemus, deductas è natura rei, è legibus divinis, eque omnium Gentium Chriſtianarum conſenſu.

Primum turpe eſt mentiri, in re præſertim tanti momenti, cum ne in levioribus quidem liceat, niſi forte mendacio plus proſimus, quam veritate. Sed in hoc negotio non poſſunt homines mentiri aut etiam diſſimulare, ſine gravi noxa; cum, quoad eſt in illis ſitum, Mendacium in re maxima confirment & Veritatem ei contrariam opprimant atque æternis tenebris damnent. Peſſimi eſt exempli, præſertim in viris ad aliquam dignitatem evectis, quos inferioris ſortis homines nimis facile imitantur; quo modo fit ut non ſolum ipſi peccent, ſed etiam alios ad peccandum adducant exemplo, quo nihil eſt apud hominum vulgus efficacius; quia multo magis id quod faciunt ii, quos ſummo honore proſequuntur, quam quod dicunt, adiendant.

Turpe etiam eſt & viro forti prorſus indignum, propter brevem hanccе vitam, mentiri, & malle Deo, quam hominibus diſplicere. Ideoque præſtantiores Philoſophi maluerunt certæ morti ſeſe exponere, quam quod Numini, ut putabant, diſplicebat, facere; ut oſtendit exemplum [3] Socratis, qui maluit cicutam bibere, quam deſinere philoſophari, prout ſolebat, & ſuperſtitem eſſe. Alii etiam Philoſophi maluerunt [4] ſolum vertere, quam dogmata, quæ cœperant tueri & vera credebant, prodere. Fuerunt & viri fortes, apud Ethnicos, qui rectis moribus, ſæculo ſuo convicium fecerunt, & ſatius multo habuerunt mori, quam Tyrannis blandiri, & recto vitæ inſtituo valedicere; quales fuere [5] Thraſea Pætus & [6] Helvidius Priſcus, qui maluerunt mori, quam vitia & male facta Cæſarum probare, aut diſſimulare. Quod cum factum ſit ab hominibus, quibus non erat, niſi dubia ſpes alterius viæ beatioris, poſtquam hanc amiſiſſent; tanto magis debet fieri ab iis, quibus ſpes multo clarior & certior æternæ felicitatis facta eſt.

Omnia ſæcula viderunt & laudarunt eos, qui, patriæ terreſtris cauſa, mortem intrepido animo tulerunt. Quod cum ita ſit, quis non laudet eos, qui patriam terreſtrem cœleſti, & vitam hanc moralem æternæ illi, quam ſacræ Litteræ nobis revelarunt, poſtpoſuere? Quis non vituperet viles animas, quæ vitam, quam cum brutis communem habemus, malunt retinere, brevi tempore amittere?

3 *Socratis.*] Vide quæ de eo congeſſimus Silvarum Philologicarum Lib. I. c. 3.

4 *Solum vertere.*] *Galenus* Lib. *adfectus animi ſequi temperamentum corporis* Cap. ultimo, ſub finem: ubi de Stoïcis: ἐκεῖνοι μὲν ἔπεισαν αὑτὸς τὴν ψαλῳδὰ μᾶλλον, ἢ τὰ δόγματα προδῶναι: *illi ſibi perſuaſerunt potius patriam* (relinquere) *quam dogmata prodere.*

5 *Thraſea Pætus.*] Qui ſub Nerone, quod ei adulari nollet, periit. Vide *Tacitum* Annal. Lib. XVI. 24. *& ſeqq.*

6 *Helvidius Priſcus.*] Thraſeæ gener, qui eodem tempore Italia exire juſſus, ut ait *Tacitus* Ibid. deinde occiſus à Veſpaſiano, ut habet *Suetonius*, in hujus vita, C. XV. quod ſatis reverenter novum Dominum non habuiſſet. Ejus etiam filius à Domitiano occiſus eſt. Vide *Suetonium*, in hujus vita, *Tacitum* in vita Agricolæ c. XLV.

amittendam; quam eam, quæ amitti nequit, primâ data occaſione, adipiſci. Milites videmus, qui, non tam patriæ cauſa, quam ut gratiam Regum & Principum ſibi aut familiæ ſuperſtiti parent, maxima pericula impavide adeunt, & ſibimet ipſi gratulantur, quod iis parentes vulneribus ſunt adfecti, quibus ſentiunt ſe mox interituros. Imo mercenarii ipſi fortiſſime pro iis, à quibus exiguo ſtipendio conducti ſunt, pugnant ac vitam profundunt; & ſunt qui nolint, ut Veritatem tueantur, rem æternam & Numini longe gratiſſimam, maximiſque præmiis conjunctam, ſe periculo, non dicam vitæ, ſed ne amittendarum quidem facultatum, aut dignitatum caducarum, objicere! Ergo res ipſa clamat oportere, Veritatis & Virtutis cauſa, quidvis potius perferre, quam ut, iis omiſſis, indignam viris vitam, aut fragilia bona conſervemus.

Itaque hoc nobis præcepit Chriſtus, cujus hæc ſunt verba: [7] *Omnis qui confitebitur me, coram hominibus, confitebor & ego eum, coram patre meo, qui in cœlis eſt. Qui autem negaverit me, coram hominibus, negabo & ego eum, coram Patre meo, qui in cœlis eſt*; quibus verbis ſignificat ſe eum agnituram pro Diſcipulo ſuo, & vita æterna, in Ultimo Judicio, donaturum, qui doctrinam ipſius factis & dictis numquam diſſimularit. Prudenter quidem alibi ipſe teſtatus eſt debere hoc fieri, cum dixit [8] *Margaritas non eſſe porcis objiciendas.* Sed ea prudentia eo non ſpectat, ut per totam vitam, ſi opus ſit, ad vitandam hominum iram atque invidiam, diſſimulemus, nedum ut mentiamur; verum ut ne, alieno tempore & loco, homines pervicaciter errantes ad ſaniorem mentem revocare fruſtra adgrediamur. Aperte monet, poſt verba

7 *Omnis*, &c.] Matth. x. 12. 8 *Margaritas.*] Matth. vii. 6.

adlata de confeſſione Religionis, fore interdum ut faciendum hoc ſit, cum maximo odio propinquorum noſtrorum, atque imminente certæ mortis periculo: [9] *Qui amat*, inquit, *patrem aut matrem, plus quam me, non eſt me dignus*; *& qui amat filium, aut filiam, ſuper me, non eſt me dignus*; qualis eſt, qui dogmata & præcepta, à Chriſto accepta, diſſimulat, in gratiam familiæ. Nec omiſit Chriſtus monere, propter conſtantiam ejuſmodi, mortem oportere exſpectari, neque eo ſecius in inſtituto pergendum, & qui propterea vitam hanc amitteret, eum beatam immortalitatem, in altera vita, conſequuturum; [1] *Qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus. Qui invenerit vitam ſuam* (in hoc ſæculo) *perdet illam* (in futuro) *& qui perdiderit* (in terris) *vitam ſuam, propter me, inveniet eam*, in cœlo, eamque longe feliciorem atque æternam.

Quæ doctrina ita perſpicua eſt, ut nulla Chriſtianorum, hoc tempore, familia, circa eam diſſideat. Qui Romano Pontifici parent, & qui deſierunt parere, quicumque ſint, omnes uno ore contendunt nefas eſſe diſſimulare quod ſentimus de Religione; ubi aguntur dogmata majoris momenti, & cum res ſine ſeditione & tumultu fieri poteſt. Nam rectius eſt, in iis, ſine quibus fides Deo debita, & ſanctitas morum incolumes ſunt, diſſimulare quid ſentiamus: ne contentiones perpetuæ, inter Chriſtianos, excitentur; cum perpauci ſint Viri Eruditi, qui de omnibus pariter ſentiant. *Diſſimulare* autem dicimus, non *ſimulare*; nam tacere quid ſentias non eſt *mentiri*, ſed dicere te credere id quod non credas, id demum

9 *Qui amat.*] Matth. x. 37. 1 *Qui non accipit.*] Ibid. x. 38, 39.

mendacium eſt. Ad quod accedit, ſi dogma quodpiam palam lege ſanciatur, quod falſum putes, licitum eſſe oportere modeſte diſſenſum ſuum teſtari, ſine contentione, & tumultu. Alioqui pro manſueto regimine Chriſtianarum Eccleſiarum, quod non excludit omnem diſſenſum, cum caritate conjunctum; incideremus in meram tyrannidem, à qua ne minimum quidem diſſentire liceret. Innumeræ ſunt quæſtiones Theoreticæ obſcuræ, præſertim iis qui ejuſmodi ſtudiis operam numquam dederunt; in quibus quæſtionibus, libertas Chriſtiana illæſa maneat oportet; qua in re, etiam omnes Chriſtiani conſentiunt; cum ſint innumera Scripturæ loca, & opiniones Theologicæ ingenti numero, in quibus impune Viri docti ſemper diſſenſerunt & diſſentiunt; etiam apud eos, qui conſenſum in aliis rigidius æquo exigunt.

§ IV. *Non facile diſſentientes damnandos, quaſi reos erroris, aut cultus illiciti, cum quibus ſalus æterna conſiſtere non poſſit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt, miſericordiam à Deo conſequi poſſint; nec tamen fas eſſe profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus.*

QUI ab Eccleſia Romana ſeceſſerunt, non conſentiunt quidem per omnia inter ſe, ut nec ii, qui in ea manſerunt; ſed ex Eruditiſſimorum quorumque Virorum ſententia, in nulla re diffident, quæ cum fide Deo debita, obſequioque ei præbendo, conſiſtere non poſſit. Sed varia ab iis Eccleſiæ Romanæ exprobrantur, cum in dogmatibus, tum in cultu, quæ plane falſa atque illicita putant. Verumne ſit hoc judicium, an ſecus, hic non inquirimus. Sed hoc conſtat, etiam ex ejus Eccleſiæ

ſiæ ſententia, non licere iis profiteri ſe ea adprobare, quæ improbant; nec quemquam admittit in communionem ſuam, qui profiteatur ſe ab ea, in illis, diſſentire.

Sunt tamen, inter diſſentientes, [2] Viri Celebres atque Eruditi, qui dum prorſus ſibi illicitum eſſe putant ad eam accedere, ob dogmata & cultum, in quibus diverſi ab ea abierunt; non cenſent tamen fas eſſe omnes, qui in ea Eccleſia vivunt & moriuntur, indoctos & doctos, ſalute æterna excludere. Sane qui putant quidpiam in iis eſſe, quod adverſatur fundamentis ipſis Chriſtianiſmi, ſibi nullatenus licere exiſtimant iis adſentiri, nec ſine graviſſimo delicto ſimulare ſe probare quod damnant: quo delicto ſe à ſalute excluſum iri, ſi in id inciderent, atque ad mortem uſque perſeverarent, judicant. Sed qui bona fide talia amplectuntur, quod credant eſſe conſentanea Revelationi Divinæ, aut certe cum ea non ita pugnare, ut fidem ac ſanctitatem Chriſtianam evertant; ſive ob genus ſtudiorum, cui ab adoleſcentia operam dedere, ſive defectu cognitionis & judicii, ejuſmodi, inquam, homines ſalute excluſos pronunciare non ſuſtinent; quia quo uſque porrigatur Miſericordia Divina, erga id genus homines non ſatis norunt. Innumeræ ſunt circumſtantiæ locorum & temporum, atque animorum adfectiones nobis ignotæ; quæ miſerorum mortalium delicta, apud Deum, elevant, faciuntque ut condonari nonnullis ab eo poſſint, quæ in aliis doctioribus damnarentur. Itaque æquitatis & prudentiæ Chriſtianæ eſſe ſtatuunt, dum dogmata & cultum improbant,

2 *Viri Celebres.*] Inter alios *Gulielmus Chillingworthius,* in Libro Anglico inſcripto: *Religio Proteſtantium* tuta via ad ſalutem; ubi & alios ſecure ſentientes memorat.

probant, homines Divinæ ſapientiæ & Bonitati dijudicandos permittere ; dum iis opinionibus adſentiri, aut cultui adeſſe ſibi non licere pro certo habent.

Hinc certe nemo colligat homini, in contraria ſententia educato, ac legendis ſacris libris, more eorum qui ſeceſſerunt, exercitato ; ſi contra conſcientiam ſuam ea faciat, aut dicat, quæ putat eſſe illicita & falſa, dumtaxat ob hujus vitæ commoda, licere veniam à Deo ſperare ; ſi moriatur in habitu faciendi & dicendi, quod ipſe improbat ; facturus etiam ac dicturus, ſi diutius viveret. Nulla eſt, nec erit, ut ſperare licet, familia, quæ de Chriſti nomine cenſeatur, à qua vir ejuſmodi ſalutem conſequi poſſe cenſeatur.

Videant ergo ſimulatores quid agant, cum ita ſe gerunt, ut Rationis, Revelationiſque lumina tam turpiter ſpernant ; ut iis repugnare ſuſtineant, utque Chriſtianorum omnium, quicumque ſint, judicium nihil faciant. Nec putandum eſt ejuſmodi homines eſſe eruditos, remque probe eis & mature expenſam fuiſſe. Sunt ſpretores eruditionis omnis Theologicæ, nec eam umquam adtigerunt, ſine qua nullum rectum judicium de re ejuſcemodi ferri poteſt. Mon minus nobilem illam Philoſophiam, quam tanti fecerunt Romani olim Proceres, hauſtam quippe è lumine Naturæ ſpernunt ; quia adfectibus indulgere, quod ne Philoſophiæ quidem Ethnicæ probatur, cupiunt. De præteritorum ſæculorum judiciis ſecuri, hodierna omnia ſpernentes, deque futuro ævo non admodum anxii, ſimiliores ſunt pecudibus, quam hominibus Ratione præditis, qua non utuntur. Qui ita fingunt ac mentiuntur, ut faciunt, nullo numero, locoque haberi poſſunt ; atque indigni ſunt quibus

quibus ulus fidem habeat, in rebus hujus ævi, quandoquidem Deo atque Hominibus, in re maximi momenti, illudere audent. Sunt inter eos, qui dicere ſuſtineant in Religione ſentiendum ſemper cum ſumma Poteſtate ; quæ ſi mutetur, mutandam etiam cum illa fidem ; quos tam male ſentire de Chriſtiana Fide non eſt mirum, cum ne Religione quidem ulla Naturali ſint imbuti, nec rectæ Rationis aut Virtutis rationem ullam habeant. Infelices Reges, aut Poteſtates, talibus hominibus fidentes, qui nec Religioni Naturali, nec Revelatæ fidem ſervant ! Profecto qui, omni ſtudio Litterarum deſtituti, nullis Virorum Doctorum, quicumque ſint, judiciis credunt nec Veritatem ulla ratione curant, atque in perpetua ſimulatione vivunt, indigni ſunt prorſus quibus ulla fides habeatur, in iis quæ ad Rempublicam ſpectant.

Attamen ejuſmodi homines, Veritatis licet & Virtutis ſpretores, ſibi boni Cives atque ingenioſi homines, præ ceteris videntur ; cum neutrum ſint, nec eſſe poſſint, qui Verum & Falſum, Virtutem & Vitium ſuſque deque habent, omnia dicere & facere parati quod ſibi utile putabunt. Tales vero homines & bonæ menti & recte factis nuncium remiſerunt, dignique ſunt qui ab omnibus ſpernantur, & fugiantur.

§ V. *Deo gratum eſſe poſſe errantem, atque ex errore delinquentem, ſimulatorem non poſſe.*

Ea eſt humanæ naturæ conditio, ut multi ſint homines, ceteroque non mali, quibus, aut prava educatione, aut quod deſint doctores & libri, quibus ab errore revocentur, aut etiam ingenium, quo

quo poſſint Chriſtianorum controverſias intelligere & de iis judicium ferre, vita, veluti in tenebris, exigitur. Ejuſmodi homines, pro captu ſuo, quæ docentur de Religione Chriſtiana amplexi, eaque bona fide ſequuti, pro humanæ naturæ ſtatu, miſericordia digniores ſunt, quam ira. Religio eorum plena ignorantia, mutila, & manca etiamnum eſt, ſed bonæ fidei. Ideoque credibile eſt fore ut is, *qui non metit, ubi non ſevit*, pro ſumma ſua æquitate, iis ignoſcat, aut certe multo leviores pœnas imponat, quorum eſt ea ſors.

Sed ſi reputemus homines eſſe, quibus nec educatio, nec doctores, nec libri, nec ingenium defuere; ut intelligerent quorum eſſet, in controverſiis de Religione, potior cauſa & quorum deterior; & qui partes errantium ſequuntur, ea tantum de cauſa, quod opes, voluptates & bonores hujus vitæ apud eos conſequentur; iis ſane hominibus non poſſumus non indignari, nec quiſquam eſt qui eos excuſare ſuſtineat, aut certe poſſit ejuſmodi vitæ propoſitum tueri, niſi profligatæ ſit impudentiæ. Hinc facile intelligere eſt, ſi nos, quorum virtus etiamnum valde imperfecta eſt, non poſſimus iis ignoſcere, quanto ſeverior futura ſit ſumma Dei Juſtitia, erga eos qui Mendacium Veritati, ſcientes & prudentes prætulerint, ob caduca atque incerta hujus vitæ mortalis bona.

Deus, pro ſua ſumma miſericordia, ignoſcit ignorantiæ, cujus vitium non eſt cauſa, imperfectis virtutibus, atque hominum qui decepti ſunt, erroribus, præſertim nulla intercedente nequitia, nec ullo Religionis contemtu; ſed numquam, ut Chriſtus nos docuit, iis veniam concedat, qui, veritate cognita, maluerint mendacium profiteri. Imo ne hominibus quidem ejuſmodi ſimulator gratus

tus eſſe poteſt; qui nollent habere amicum, qui, ob leve emolumentum, paratus eſſet veteris amicitiæ jura omnia conculcare. Quare ex iis, quæ dicta ſunt, colligimus nullum eſſe turpius & periculoſius flagitium; quam eorum qui, in rebus graviſſimis, diſſimulant quid optimum putent, & deterioribus palam ſavent. Quod Ratio ipſa docet, confirmatque Religio Chriſtiana, conſentientibus omnium, quotquot ſunt, Chriſtianorum familiis.

FINIS.

TES-

TESTIMONIA

DE

HUGONIS GROTII

Adfectu erga Eccleſiam Anglicanam.

LECTORI S.

CUM *haberem ſequentes litteras ab Ampliſſimo & Eruditiſſimo Viro* HENRICO NEWTONIO, *à Sereniſſ. Magnæ Britanniæ Regina ad. R. C. Sereniſſ. Magni Ducis Etruriæ, extra ordinem, miſſo; cujus ſingulari humanitati alia multa debeo; viſus mihi ſum omnibus Grotiani nominis amantibus rem gratam, nec parum Eccleſiæ Anglicanæ honorificam facturus, ſi eas hic ederem. Ex iis certe conſtare poteſt ſummum virum quam optime ſenſiſſe de Eccleſia Anglicana, & in illa, ſi licuiſſet, libentiſſime victurum fuiſſe. Iis ergo, Candide Lector, fruere, deque viro, qui tam bene de Republica Chriſtiana meritus eſt, bene ſentire perge. Vale.*

I.

HENRICUS DE NOVA VILLA

PETRO HIERON. BARCELLINO,

Abbati S. Euſebii de Urbe

S. D.

FLorentiam Liburno, Piſiſque, ubi febrim pæne ex aëris intemperie contraxeram, ſanus ſalvuſque tandem reverſus, nihil prius habui, Optime *Barcelline*, ampliſſima Illuſtriſſ. *Magliabechii* Biblio-

Bibliotheca inſtructus, quam meam de ſummo viro *Hugone Grotio* fidem liberare, & ex Scriptis ejus, præſertimque Litteris, ubi veritas, ubi candor, ubi animi ſimplicitas, ac intimi mentis ſenſus reteguntur, oſtendere quam magnifice, omni vitæ tempore & paullo ante obitum, cum illi mors & immortalitas in conſpectu eſſent, de nobis ſenſerit, ſcripſeritque. Novi quid de eo dixerint ſui ordinis princeps *Petavius*, *Brietius*, *Valeſiuſque* & tot alii Veſtræ Communionis celeberrimi viri; qui bene volebant, favebantque viro, bono Chriſtianitatis communi nato. Notum quoque univerſis quanta & in Patria & in Exſilio, poſtquam etiam ad gradum ſublimiorem, apud Exteros, evectus fuerat, à Calvini ſectatoribus in bonis, dignitate ac fama, perpeſſus fuerit; & quantum denique controverſiarum æſtus (dum paci in Republica & inter Eccleſias procurandæ unice mentem intendebat; quod multis, quam mirandum! quam dolendum! diſplicuit) indolem alias pacificam ac modeſtam, cum ſe modis indignis à ſuis tractari videret, tranſverſam egerit, mitique ſapientiæ, quæ illi à natura, judicioque inerat, interdum prævaluerit. Attamen hæc non impedivere, quo minus ita de Patre ſuo magnus quoque filius *Carolo II. Magnæ Britanniæ, cui opera patris dicavit*, maximo Regi, ſimulque omnibus dixerit ea quæ mox ſubjiciam; cum nullas adulandi, aut metuendi cauſas haberet, quippe in Republica partes adverſas filio ſororis Caroli ſequutus; cumque jam privatus eſſet, ruſtico ac litterato otio conditus, ſenex, & morti, ideoque libertati vicinus; Patris enim opera edidit, edita non vidit, & vita ejus una cum vita parentis, eodem volumine cernitur, legiturque. *Tu enim*, inquit Pet. Grotius, *inter omnes Reges unus ille es, quem protectorem ſuum pars Chriſti-*

Chriſtiani Orbis, ſi non major, ſanior certe jamdiu agnoſcit. Tu idem ille, cujus ſe Fidei *ac* Defenſioni *ipſa ſe Fides Chriſtiana non invita ſubjecit; cujus potiſſimum in regnis, is ſacrarum litterarum intellectus, is Divini Numinis cultus, is, in exercenda nimia illa diſputandi de arcanis fidei dogmatibus licentia recepta, eſt modus, quibuſcum convenire ſe auctor idem & parens meus jam pridem teſtatus & publice Scriptis his profeſſus eſt.*

Nunc ipſum audi *H. Grotium* ſua verba loquentem, ſuos ita exprimentem ſenſus, in Epiſtola Pariſiis anno MDCXXXVIII. ad *Joan. Corvinum* data, non Anglum, ſed Batavum alius Eccleſiæ Theologum & itidem Juriſconſultum, adeoque rerum divinarum humanarumque ſcientem, de Reformatione Religionis, apud noſtros, ſuperiore ſæculo facta: *In* Anglia *vides quam bene proceſſerit dogmatum noxiorum repurgatio, hac maxime de cauſa, quod qui id ſanctiſſimum negotium procurrandum ſuſcepere, nihil admiſerint novi, nihil ſui, ſed ad meliora ſæcula intentam habuere oculorum aciem.* Tunc illa etiamnum florebat, nondum coorto bello civili, nec Rege debellato, aut captivo, nedum damnato & ſecuri percuſſo. Ea demum, contra ſpem omnem humanam, reducto in ſolium avitum Filio, obſtupeſcente Europa, denuo refloruit & quaſi renata eſt; ac deinde poſt varios caſus, minas, metuſque adhuc illæſa & ſecura manet, vigetque.

Neque tantum ſentiebat ipſe bene de Eccleſia Anglicana, ſed etiam amicis præcepit, qui à ſuis partibus erant in Batavia, &, quod non minimum, periculorum, damnorumque communione conjuncti, ut ordines ſacros ab Epiſcopis noſtris ſuſciperent; quos certe non eo nomine Schiſmaticos, non Hæreticos eſſe credidit, aut ab aliis credi voluit. His igitur verbis Fratrem compellat: *Suaderem iis* (ſcilicet,

licet, Remonſtrantibus) *ut conſtituerent inter ſe quoſdam in eminentiori gradu, ut Epiſcopos, & ut ii χειροθεσίαν ſumerent ab Archiepiſcopo Hiberno, qui ibi eſt, & ita ordinati ordinarent deinde Paſtores ceteros*; & hoc ineunte anno MDCXLV. qui illi fatalis erat, adeoque & litteris ipſis admodum infelix. Epiſcopus, de quo loquitur, erat, ni fallor, *Johannes Bramhallus* tunc temporis, apud Hibernos, Epiſcopus Derrenſis & reſtituto in regna Carolo II. Archiepiſcopus Armachanus ac proximus eruditiſſimo *Uſſerio* Hiberniæ Primati; quique poſtea, iiſdem in terris, Eccleſiæ noſtræ vindicias in *Mileterium* edidit. Vide etiam quid de publico Dei apud nos cultu, 8. Aprilis anno MDCXLV. eidem dixerit: *Liturgia Anglicana, ab eruditis omnibus, habita ſemper eſt optima.*

Videtur admodum probabile hunc virum, qui Reformationem Anglicanam *ſanctiſſimum negotium* vocat, qui datos, ſuſceptoſque ab Epiſcopis ejuſdem Eccleſiæ ſacros ordines & in Anglia ſtatos ſacrorum ritus, præceptaſque publice ſummum Numen adorandi formulas cunctis ceterarum in orbe Chriſtiano Eccleſiarum præſtare credidit, voluiſſe ſe ei Eccleſiæ adjungere, ut animi ſenſu, ita & externo cultu, & ſic demum, ut voto antea, ſic re ipſa, membrum fieri Eccleſiæ Catholicæ. Verum rem effectam dare non potuit, quia paullo poſt venit ei ſumma dies. Eodem quippe anno, è Gallia Holmiam delatus eſt, legationem renunciaturus, atque inde domum rediens & naufragium paſſus, 28. Auguſti vita Roſtochii exceſſit; numquam ſatis deflendus, cum quod vitæ ejus deceſſit, deceſſerit etiam ſtudiis, litteriſque; nec umquam ſatis laudandus, ob ea quæ, in omni litterarum genere, incepit perfecitque: pacis, illæſa Veritate, habita temporum & diſſidiorum ratione, veteriſque

in

in Eccleſia regiminis, quod apud Anglos ab initio, &, ſi Eccleſiaſticis Annalibus fides, ab ipſo Apoſtolorum ævo obtinuit, abuſibus ubique ſublatis, amantiſſimus; Imperiorum denique, Eccleſiarumque concordiæ, qua ſermonibus, qua exemplo, qua ſcriptis, ſemper ſtudens conſulenſque. Sit apud Deum, Dominum communem, ei ſua merces! Sit & ejus grata ſemper apud poſteros memoria! Vale. *Florentiæ* XII. *Kal. Maias* MDCCVI.

II.

HENRICUS DE VILLA NOVA

JOANNI CLERICO

S.

EN novum ampliſſimumque tibi, doctiſſime *Clerice* de *Hugone Grotio* teſtimonium adfero, atque priore, ſi dignitas in Republica, aut rerum in Auctore notitia ſpectetur, ſive etiam quod, *Grotio* adhuc ſuperſtite, ſcriptum fuerit, gravius. Deſumtum eſt è litteris ad maximum Præſulem *Gulielmum Laudium*, tunc Archiepiſcopum Cantuarienſem, quocum etiam litterarum commercium ſæpius habuit, Pariſiis 24. Octobris ſtylo Gregoriano anno MDCXXXIII. ſcriptis; quarum copia mihi nuper facta eſt ex Anglia, beneficio Illuſtriſſimi viri D. *Joannis Sommeri*, ſummi olim florentiſſimi regni Cancellarii, tunc Legum, * nunc ſtudiorum Præſidis. In iis litteris, ſequentia de *Grotio* habet Illuſtriſſimus *Vicecomes Scudamorus*, eo tempore in Galliis noſtræ gentis legatus.

* *Hoc anno* 1709. *Concilii Privati Sereniſſ. Reginæ Præſes factus eſt.*

" Cum

" Cum primum legatum *Grotium* videbo, non
" prætermittam id facere quod mihi de illo man-
" daſti. Sane, Domine, perſuaſum mihi eſt eum
" ex animo & vehementer amare & revereri te
" & rationem qua te geris. Profitetur ſe corpore
" & animo favere Eccleſiæ Anglicanæ, & hoc
" fert de ea judicium: videri illam omnium Ec-
" cleſiarum, quæ hodie ſunt, maxime perenna-
" turam.

Cum vero ex Scriptis tuis abunde conſtet, non ſine noſtra quidem laude, neque maximo Exterorum emolumento, te optime quoque Anglicum callere ſermonem, ipſa nunc *Scudamori* verba, ad finem Epiſtolæ lubens ſubjiciam. Vale. *Genuæ* XVII. *Kal. Febr.* MDCCVII.

The next time I ſee Embaſſador GROTIUS, *I will not faile to perform your commandments concerning him. Certainly, Mylord, I am perſuaded that he doth unfeignedly and highly love and reverence your perſon and proceedings. Body and ſoul he profeſſeth himſelf to be for the Church of England, and gives this jugement of it, that it is the likelieſt to laſt of any Church this day in being.*

III.

ALEXANDRO FORRESTERO

S. D.

FRANCISC. CHOLMONDELEIUS.

Ex Anglica Lingua verſa.

QUOD cupis ſcire de *H. Grotio*, maximo propemodum viro omnium, quos umquam ulla tulerit ætas, ſic habet. Contigit me Lutetiam

venire, paullo post rem transactam. Cum vero notissimus essem D. *Crowdero*, sæpe mihi confidenter dixit, fuisse hoc ultimum monitum, quod magnus ille vir uxori dedit, sicut sui officii esse credidit; ut eum mori in communione Ecclesiæ Anglicanæ declararet, in qua Ecclesia optabat & ipsam vivere. Hoc ipsa aperuit, cum data opera venisset ad nostram Ecclesiam (quæ erat in ædibus *Ricardi Brownii*, qui tunc in Gallia erat nomine Regis Angliæ) ubi è manu D. *Crowderi*, Cappellani eo tempore Ducis Eboracensis, Cœnæ Dominicæ Sacramentum accepit. Factum hoc est statim post mortem ejus viri, quam primum per ipsius rationes licuit. Archiepiscopus *Bramhallus*, Hiberniæ primas, in defensione sui ipsius & Episcopalis Cleri, contra *Ricardi Baxteri* Presbyterani accusationem Papismi, ita de *Grotii* Religione loquitur p. 21. *Ille adfectu erat amicus, & desiderio verus filius Ecclesiæ Anglicanæ, quam uxori suæ & aliis amicis laudaverat, auctorque ut ei firmiter adhærerent, quatenus eis opportunum esset. Ego ipse & alii multi vidimus ejus uxorem mandatis viri parentem, quod palam illa testabatur, sæpe ad preces nostras & sacramentorum celebrationem venientem.* Cum *Matthias Turnerus*, *Grotii* amicus, cuperet scire cur ipse non adiret communionem Ecclesiæ Anglicanæ; respondit se libenter id facturum fuisse, nisi ratio muneris Legati Sueciæ obstaret. Ceteroqui vehementer probabat doctrinam & disciplinam nostram, & in nostra Communione optabat vivere & mori. Si quis putet se melius nosse mentem *Grotii*, ex conjectura, & consectariis, quam ipsum, aut dissimulasse eum, apud uxorem & liberos, fruatur sua ipsius opinione, sed non multos habebit sibi adsentientes. Vale. *E Valle Regia.* 23. Junii MDCCVII.

Ex

Ex aliis ejusdem litteris datis 6. *Octobr.* MDCCVII.

Nuper tibi narravi plenius quod noram de vidua magni illius viri *Hugonis Grotii*. Deinde in memoriam revocavi pium illum & bonum prorsus virum *Spencerum Comptonium* Equitem, *Comitis Northamptoniæ* filium, mihi narrasse se præsentem adfuisse, cum vidua *Grotii* hoc professa est & Sacramentum accepit.

FINIS.

Proſtant venales apud JOHANNEM NOURSE.

LIBRI LATINI.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ. Novum Teſtamentum, cum verſione Latinâ Ariæ Montani, in quo tum ſelecti verſiculi 1900, quibus omnes Novi Teſtamenti voces continentur, aſteriſcis notantur; tum omnes & ſingulæ voces, ſemel vel ſæpius occurrentes, peculiari nota diſtinguuntur. Autore Johanne Lueſden, profeſſore. Editio nova accuratiſſime recognita. 12mo, 1772.

ANTI-LUCRETIUS, ſive de Deo & Natura, Libri novem. Eminentiſſimi S. R. E. Cardinalis Melchioris de Polignac. opus poſthumum, illuſtriſſimi abbatis Caroli d'Orleans de Rothelin curâ & ſtudio editioni mandatum. 2 vol. 12mo. Editio nova, 1750. Price 4s.

T. LIVII PATAVINI hiſtoriarum ab urbe condita libri qui ſuperſunt, XXXV. Recenſuit & notis ad uſum ſcholarum accommodatis illuſtravit J. B. L. Crevier, Emeritus rhetoricæ profeſſor in collegio Dormano-Bellovaco Univerſitatis Pariſienſis. 7 vol. 12mo, 1750.

COMPENDIUM HISTORIÆ UNIVERSALIS ab initio mundi ad tempora Caroli magni imperatoris, conſcriptum à Johanne Clerico. Editio nova prioribus correctior, 12mo.

JACOBI VANIERII è ſocietate Jeſu ſacerdotis PRÆDIUM RUSTICUM. Editio nova, auctior & emendatior, 12mo.

LAMBERTI Bos ELLIPSES GRÆCÆ, ſive de vocibus quæ in ſermone Græco ſupprimuntur. Sexta editio, Chriſtiani Schottgenii. V. C. Obſervationibus clariſſ. Bernholdii & ſuas adjecit & præfatus eſt M. J. R. F. Leiſnerus. 12mo.

MARCI

MARCI HIERONYMI VIDÆ Cremonenſis Albi epiſcopi poemata quæ extant omnia. Quibus nunc primum adjiciuntur ejuſdem dialogi de rei-publicæ dignitate. Ex collatione optimorum exemplarium emendata: Additis indicibus accuratis. 2 vol. 12mo.

THESAURUS ELLIPSIUM LATINARUM, Auctore Elia Palairet, 8vo.

CICERONIS OPERA, recenſuit J. N. Lallemand, 14 vol. 12mo. Pariſiis, 1767.

IGNORAMUS, Comœdia, Auctore Mro. Ruggle, 8vo. Editio prioribus omnibus emendatior.

BIONIS & MOCHI quæ ſuperſunt Notis è Heſkin, Oxonii, 1747.

DE VERIS ANNIS D. N. JESU CHRISTI, A. Nicolao Mann, 8vo. Lond. 1752.

DE ANIMI TRANQUILLITATE DIALOGUS, F. Voluſino Autore, 12mo. editio 1751.

QUINTUS HORATIUS FLACCUS, 8vo. Editio nitidiſſima, cum Notis. J. Jones.

Q. HORATII FLACCI POEMATI, ex antiquis Codd. & certis obſervationibus emendavit, variaſque Scriptorum & impreſſorum Lectiones adjecit, Alex. Cuningamus, 8vo. 2 vol. Hagæ Comitum, 1721.

BUXTORFII, Epitome Grammaticæ Hebraicæ, à Joh. Lueſden, 8vo. Lugd. Batavorum, 1761.

GREGORIUS, de Dialectis Græcis, 8vo. Lugd. Bat. 1766.

TOUPII, Emendationes in Suidam, 8vo. 3 partes, Lond. 1766.

——Epiſtola Critica in Suidam, 8vo. Lond. 1767.

——Curæ Poſteriores in Theocritum, 4to. Lond. 1772.

LIVRES FRANÇOIS.

LE NOUVEAU TESTAMENT de notre Seigneur Jeſus Chriſt. Nouvelle edition exactement revue ſur le texte de M. Martin, par D. D. Min. de la Savoye, 1772.

LA LITURGIE ou formulaire des prieres publiques, ſelon l'uſage de L'Egliſe Anglicane. Nouvelle edition revue & corrigée, 1768.

ESTHER TRAGEDIE tirée de l'ecriture Ste. par M. Racine. Nouvelle edition revuë avec ſoin & punctuée à l'uſage de la jeuneſſe, qu'on veut former à une prononciation correcte, par D. D. de la S. R. 1745.

METHODE POUR APPRENDRE facilement L'Hiſtoire Romaine, avec une chronologie du regne des empereurs, & un abrégé des coutumes des Romains. Sixiéme edition, corrigée & augmentée, 12mo.

DE L'ESPRIT DES LOIX. Nouvelle edition, revue, corrigée, & conſiderablement augmentée par l'auteur, 4 vol. 12mo.

NOUVELLE METHODE pour apprendre à bien lire & à bien orthographier en deux parties. Pour l'uſage de ſon alteſſe royale Madame la Princeſſe Louiſe preſentement reine de Denmarc. Par Jean Palairet ci-devant precepteur pour la langue Françoiſe, &c. de L. A. R. Monſeigneur le Duc de Cumberland, Madame la Princeſſe Marie, & Mad. la Princeſſe Louiſe. Huitiéme edition, corrigée & argumentée. 8vo, 1770.

NOUVELLE GRAMMAIRE ANGLOISE par M. Rogiſſard, contenant la meilleure methode pour apprendre facilement cette langue, 1738.

LES AVANTURES DE GIL BLAS de Santillane par Monſieur le Sage. Nouvelle edition, avec de figures. 4 Vol. 1767.

LE DIABLE BOITEUX par M. le Sage. Nouvelle edition, avec des figures, 12mo, 1750.

LETTRES D'UN FRANÇOIS, 3 Vol. 12mo.

ENGLISH BOOKS.

A COMPLETE HISTORY OF THE SEVERAL TRANSLATIONS OF THE HOLY BIBLE AND NEW TESTAMENT, into Engliſh, both in MS. and print; and of the moſt remarkable editions of them ſince the invention of printing. By John Lewis, A. M. chaplain to the Right Hon. Thomas Earl of Malton, and miniſter of Margate in Kent. The ſecond edition, with large additions, 8vo.

THE PRINCIPLES OF THE CHRISTIAN RELIGION. Tranſlated from the French by the Rev. Mr. Lally, late fellow of Peter-Houſe, Cambridge. In 3 vols. 8vo, 1749.

N. B. The tranſlator was encouraged to this undertaking from a perſuaſion that he could not do a more acceptable ſervice to his countrymen, than to give them an opportunity of reading this excellent work, which has received the higheſt applauſe from ſeveral eminent writers, particularly from the learned Mr. Weſt, in his obſervations on the hiſtory and evidences of the reſurrection of Jeſus Chriſt; likewiſe from the ingenious author of the obſervations on the converſion of St. Paul, &c.

THE SPIRIT OF LAWS, tranſlated from the French of M. de Secondat, Baron de Monteſquieu, with corrections and additions, communicated by the author. 5th. edit. 2 vol. 8vo, 1772.

THE PRINCIPLES OF NATURAL AND POLITIC LAW; by J. J Burlamaqui, counſellor of ſtate, and late profeſſor of natural and civil

law at Geneva. Tranſlated into Engliſh by Dr. Nugent. 2d. edit. 2 vol. 8vo, 1748.

CRITICAL REFLECTIONS ON POETRY PAINTING, AND MUSICK. With an enquiry into the riſe and progreſs of the theatrical entertainments of the ancients. Written in French by the Abbé du Bos, member and principal ſecretary of the French academy. Tranſlated into Engliſh by Thomas Nugent, Gent. from the fifth edition, reviſed, corrected, and enlarged by the author. 3 vol. 8vo, 1748.

A new method of learning with facility the GREEK TONGUE, in 8vo. ſecond edition, 1759.

A new method of learning with facility the LATIN TONGUE, in 2 vol. 8vo. 1758.

An abridgment of the GREEK GRAMMAR 12mo. for the uſe of ſchools.

A new method of learning the ITALIAN TONGUE, 8vo.

The GREEK PRIMITIVES, in 8vo. 2d. edit.

A GENERAL AND RATIONAL GRAMMAR, in 12mo.

N. B. The above ſix articles are tranſlated from the French of Meſſieurs de Port-Royal, by Thomas Nugent, LL. D.

An abridgment of the ROMAN HISTORY from the French of M. P. Macquer member of the Royal Academy of Sciences, tranſlated and improved with notes, geographical and critical, illuſtrating the antiquities of Rome, by Thomas Nugent, LL. D.

A new chronological abridgment of the HISTORY of FRANCE, from the fifth edition of the French of the preſident Henault, corrected and improved by the author, tranſlated into Engliſh, with additional notes relative to the HISTORY of ENGLAND, by Thomas Nugent, LL. D.

FINIS.

239 G9112
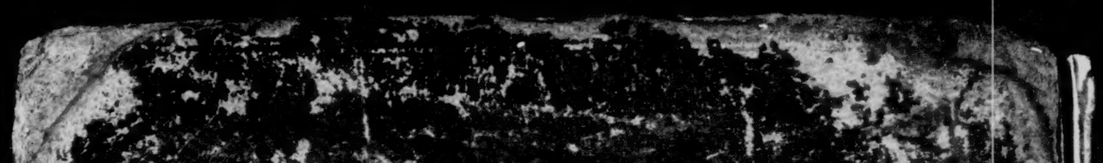
Sp. Coll. 11/19/67